

Redakcija:

dr Mladenko Čolić, dr Pero Damjanović, dr Branko Latas, dr Radoje Pajović
dr Dragoljub Petrović, dr Dušan Plenča

Recenzenti:

? dr Dragoljub Petrović
dr Radoje Pajović

Stručni saradnik:

dr Dušan Plenča

PREDGOVOR

Drugi svetski rat je označio prekretnicu u istoriji savremenog sveta: poražene su snage naci-fašizma koje su svojom rasističkom, antidemokratskom, totalitarnom, militantnom i terorističkom doktrinom i političkom strategijom zapretili čitavom čovečanstvu. Zajedno sa vodećim snagama naci-fašizma (sile Osovine i Trojnog pakta), poraženi su i njihovi saveznici - kolaboracionisti i kvislinzi širom ove naše planete, pa i oni na prostorima onovremene okupirane Jugoslavije. Porazom snaga Trojnog pakta, stvoreni su preduslovi stvaranja novog slobodnog i demokratskog sveta.

Istorija i sudbina kvislinga i kolaboracionista jugoslovenskih naroda, pogotovo četničkog pokreta Dragoljuba Draže Mihailovića, razapeta između Britanaca i Nemaca, izazivala je i privlačila pažnju velikog broja naučnika, pisaca i publicista mnogih zemalja, raznih vrsta i različitih političkih i ideoloških orijentacija. Publikovani su mnogi radovi i napisi (pamfleti, memoari, feljtoni, ozbiljna publicistika i naučnoistraživačka dela), većinom nastala kao rezultat bipolarne podele sveta, obeležene beskompromisnom konfrontacijom vodećih antagonističkih sila - blokova. Na Zapadu su odlučili da se "Draža Mihailović i njegov nacionalni pokret, uprkos mnogim njegovim kontraverzama, odslikava u nacionalno - patriotskom oslobodilačkom svetlu - uvek u formi ubedljive objektivnosti" (Josip C. Grew; predsednik, Nacional Committee for Free Europe, London 1948). Na Istoku, odnosno u tzv. socijalističkom svetu, složena istorijska pojava ravnogorskog četničkog pokreta, često je jednostrano prikazivana, pa je general Mihailović ne samo kolaboracionista sila Osovine, već i kvisling tipa Votesh Tuke, Vidkaun Kvislinga, Ante Pavelića i Milana Nedića. Ideološko političke manipulacije, ignoracija dokumentalističke identifikacije i artifičijalan pristup genezi i biću ravnogorskog pokreta, svestano su elaborirani i od strane publicista i istoričara, nekadašnje jugoslovenske provenijencije pogotovo od onih koji su i sami kolaboracionisti, prihvatili politički azil na Zapadu. Tako su se stvarale brojne mitske apoteoze o Draži Mihailoviću kao "pivom gerilcu drugog svetskog rata", "strategu četničkog ratovanja", "apostolu vaskrsa sipskog nacionalnog bića", "tvorcu novih oslobodilačkih komitskih pobeda", itd.

Razume se, u svetlosti istorijske nauke, ove, i druge slične politički marketizovane mitske paradigme, potpuno su neodržive.

Upravo zbog toga, publikovanje originalnih sačuvanih dokumenata koji govore o ceo-narodnoj saradnji sa nemačkim, italijanskim i bugarskim okupatorima, kao i ustaško - mriobranskim snagama u Jugoslaviji, pojavljuje se kao urgentna i nužna potreba, koju i/n³ J^{ekt,vno} sagledavanje i objašnjenje uloge četničkog pokreta Draže Mihailovića u Drugom svetskom ratu.

Podsticaj za prikupljanje, izbor i obradu dokumentacije naznačene tematike, leži činjenici da u poslednje vreme u našoj zemlji, vrlo agresivno, pokušavaju da se pre-

vrednuju istinska historijska događanja. Otvoreni i opšti kolaboracionizam ravnogorskih četnika sa nacističkim okupatorima i kvislinzima, sve više se nastoji prikazati u iskrivljenom svetlu, čak, kao snažan antifašistički pokret. Međutim takvo prekrjanje istorije kod neupućenih (i ne samo kod njih) izaziva zabunu jer se ne vidi ko je, u stvari, bio u borbenom stroju protiv fašista, a ko uz njihov bok ili sa njima. Publikuju se, reklamiraju i nude izdanja sa iritirajućim naslovima i neverovatnim izmišljotinama. Među njima je veliki broj plagijata, prvenstveno onih, nastalih u redovima četničke emigracije. Ali, ne ostaje se samo na tome. Ti beščasni, sramni i gnusni falsifikati ugrađuju se u školske udžbenike, uz halabuku da je reč o delima vrhunske i apsolutne historijske vrednosti. Ovakve publikacije unose zabludu i sumnje u verodostojnost prikazivanja zbivanja u Jugoslaviji u vreme Drugog svetskog rata.

Prećutkujući izraženu četničku ambivalentnost (tobožnji nacionalni patriotizam i izdaju naroda, drsku proklamovanu paradigmu o "spašavanju naroda od biološkog uništenja" zločine nad tim istim narodom, junaštvo i psihopatski kukavičluk, krutu vojničku disciplinu i potpunu razularenost, itd) apologete ravnogorskog četničkog pokreta i njegove nacionalne izdaje, razrađuju i šire hipoteze da su relevantna dokumenta koja bi afirmisala ravnogorski politet kao antifašistički zanemarena, uklonjena ili uništena. Kada im se, pak, ukaže na njihovo postojanje i dostupnost, i to u ogromnom broju, spremni su na svaki demanti, pa i tvrdnje da se radi o "komunističkim falsifikatima". Najčešće se tako kvalifikuju naredbe Draže Mihailovića o "čišćenju nenarodnih manjina i nenaacionalnih elemenata". Zatim, Mihailovićeve pisma poglavniku Paveliću, kardinalu Stepincu. Potom, naredbe i ukazi o odlikovanju i unapređenju ustaških oficira i iskazivanje spremnosti za zajedničku borbu s njima protiv narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije. Pri tome, prenebregavaju činjenicu da postoje dokumenti nemačkog, italijanskog, britanskog, američkog i drugog porekla koji se nalaze u arhivama u Vašingtonu, Londonu, Beču, Bonu, Koblencu i Frajburgu, itd. Originalni dokumenti pohranjeni u pomenutim arhivama, nemilosrdno ukazuju na sve dimenzije četničkog kolaboracionizma.

U nekim publikacijama, sumnjive naučne vrednosti, kojima je cilj da se rehabilituje kolaboracija ponekad se pomene samo poneki pomirljiv stav prema okupatorima. Reč je, naravno, o izolovanim, lokalnim slučajevima. Ali odmah sledi objašnjenje da je to "neizazivanje" okupatora činjeno u interesu zaštite naroda od represalija i odmazde. Tako se, malo-pomalo, ignorišući autentične dokumente i izvrćući činjenice, opravdava saradnja sa nacističkim okupatorima.

Ima, pritom, i besmislenih, neodrživih objašnjenja o saradnji četnika sa okupatorima. Najčešće takav sofizam svodi se na apoteoze da su okupatorske i ustaško - domobranske oružane snage, zbog sopstvene slabosti, respektovali četničku snagu ratnih formacija, pa su se zbog toga međusobno približili i uspostavili jedinstven front protiv narodnooslobodilačkog pokreta. Međutim, analizom publikacija koje pretenduju na tobožnje objektivno prezentiranje "zadivljujućih" borbenih aktivnosti četnika, za takve tvrdnje ni u četničkim, ni u savezničkim, a niti u okupatorskim, niti u kvislinškim dokumentima nema porišta. Naprotiv, u tim dokumentima su gole činjenice i podaci koji na najjednostavniji način demantuju sve takve i slične pokušaje rehabilitacije četničke kolaboracije. Istovremeno treba reći da je Mihailović u drugom svetskom ratu, kao štićeni jednostavno obmanjivao sve svoje pokrovitelje na Zapadu. Zato apologeti njegove ličnosti i četničkog pokreta, pored svih nastojanja, da dokažu nešto što ne mogu dokazati, ne iznose niti jedan jedini dokument ili drugi validni dokaz, koji bi ukazivao na to da su postojala neprijateljstva između okupatora i četnika. Druga je stvar, što su Nemci, na čemu je osobito insistirao Hitler, rukovodjeni predrasudama o Srbima uopšte, u nekim momentima iskazivali nepoverenje prema četnicima, držeći da su oni produžena ruka britanske politike. Nema ni jednog dokumenta kojim bi se mogla dokazati antiokupatorska uloga četnika. Naprotiv, pripadnici tog pokreta su se držali stava da "još nije vreme za borbu" što je Dragoljub Draža Mihailović proklamovao još u početnoj fazi izgradnje svoje organizacije.

Proučavanje dokumenata razne provenijencije o problematici četničkog pokreta u svim njegovim aspektima, omogućilo je da se naučno razmere oblici, dometi, rezultati kolaboracije četnika sa okupatorima i kvislinzima. Takođe, da se spoznaju inspiratori i nosioci te saradnje i njene realizacije u praksi. U svemu tome Draža Mihailović je, iako razapet između Londona i Berlina, bio glavni strateg, organizator i taktičar, odnosno glavni demiurg kolaboracije sa silama osovine i njihovim kvislinzima. Sa svoje strane, italijanske i nemačke okupacione trupe na ratne usluge četnika, odgovarale su na istovetan način "Četničke grupe koje se nalaze u borbi sa komunistima ne treba nikako ometati niti ih napadati, već ih podupirati u borbi" - naređuje komandant Jugoistoka feldmaršal Maksimilijan fon Wajks, područnim komandantima.

Dokumenti objavljeni u ovom Zborniku, kao i mnoštvo neobjavljenih, posebno okupatorskih, pružaju neoborive dokaze da su četnici Draže Mihailovića faktički, bili oslonac i uporište okupatoru " u svim periodima NOR-a, do konačnog završetka oslobodilačkog rata". Zato se, kod izbora dokumenata za ovu publikaciju, valjalo držati strogih merila, zasnovanih na primeni akribijskog metoda naučnog istraživanja. Vodilo se računa da se publikuju i javnosti daju na uvid i korišćenje prvenstveno oni dokumenti koji svojim glavnim sadržajem daju nedvosmislene podatke o kolaboraciji, odnosno, iznose istinu o njihovom stvarnom držanju u ratu.

U ovom zborniku se objavljuju dokumenti koji u sebi sadrže podatke i činjenice koji u punoj meri iskazuju kolaboraciju u raznim delatnostima, odnosno u ratnim borbenim aktivnostima. To su: četničke ponude okupatorima i kvislinzima za saradnju, pregovori i potpisani sporazumi o saradnji sa okupatorima, zatim sporazumi o saradnji sa vlastima i vojnim formacijama NDH, kao i zajedničkim borbenim dejstvima četnika i okupatora i kvislinga protiv snaga narodnooslobodilačkog pokreta. U dokumentima se nalaze podaci o snabdevanju četnika od strane okupatorskih komandi oružjem, municijom, hranom, novčanim sredstvima (plate), transportnim sredstvima, sredstvima veze, lečenju u okupatorskim bolnicama, itd. Zatim, potčinjavanje četnika okupatorskim komandama, izvidjačka, obaveštajna i druga delatnost u korist naci-fašista, obaveze četnika da za potrebe okupatora čuvaju rudnike, rudnička, industrijska i saobraćajna postrojenja, da obezbeđuju otpremanje žita za potrebe ishrane Hitlerove Nemačke. Takođe, da četnici vrše propagandu protiv velikih antifašističkih sila za potrebe okupatora; da hvataju, prokazuju i izručuju savezničke - anglo-američke oborene vazduhoplovce Nemcima. Osim toga, da sprečavaju britanske oficire u četničkim štabovima da prikupljaju podatke o rasporedu, snazi i aktivnostima okupatorskih jedinica, kao i da te podatke šalju svojim komandama u London i Vašington.

Od desetina hiljada sačuvanih dokumenta različite provenijencije, koji tretiraju pitanje kolaboracije, odlučili smo se za najuži izbor. Nastojali smo da odabrani dokumenti prikažu četničku delatnost na svim teritorijama. Dokumenti u ovom Zborniku pokazuju da saradnja četnika sa okupatorima i kvislinzima nije bila slučajna, lokalna, epizodna, već osmišljena, usmerena, opšteprihvaćena, kontinuirana i dosledna. Dakle, politika kolaboracije je vođena svuda: u Srbiji, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj, a takođe, i u Sloveniji, Vojvodini i Makedoniji.

Pri izboru dokumenata za ovaj Zbornik jedno od merila bilo je da se prezentira najviše (oko 50%) originalnih, izvornih dokumenta koji potiču od četničkih komandanata, pre svega od samog Draže Mihailovića. Opređenije i smisao toga je da četničke vojvode i komandanti sami govore o sebi i svojoj delatnosti. Ostali dokumenti, koji upotpunjuju četničku dokumentaciju, nastali su u izbegličkoj vladi Jugoslavije i njenim organima, zatim u britanskim diplomatskim i obaveštajnim ustanovama, vojnim komandama i kod pojedinih britanskih oficira, odnosno vojnih misija u četničkim štabovima, zatim u američkim oficijelnim institucijama zaduženim za otkrivanje i praćenje pojave,

nastanka i ideološko-političke orijentacije pojedinih pokreta u Evropi. Slede, zatim dokumenti koji su nastali u okupatorskim, uglavnom nemačkim i italijanskim komandama i ustanovama a govore o odnosima sa četnicima. Najzad, u ovaj zbornik uvrštenje i manji broj dokumenta koji su potekli iz pojedinih organa NDH, a daju suštinsku sliku o četničko-ustaškoj saradnji.

U Zborniku se objavljuju dokumenti koji se čuvaju u našim i stranim arhivima. Najviše dokumenta četničkog porekla (preko 110.000) čuva se u Arhivu Vojnoistorijskog instituta. Dosta ih je i u Arhivu Jugoslavije i drugim arhivima. Saveznički, kao i okupatorski dokumenti, značajni za problematiku o kojoj se govori, čuvaju se u već pomenutim arhivima sveta. Relevantni dokumenti iz pomenutih inostranih arhiva (Nacionalni arhiv Vašingtona, državni arhiv Velike Britanije, arhivi trećeg Rajha u Frajburgu, Bonu i Koblencu) mikrofilmovani su, pa se snimci mogu naći, pretežno, u Vojnoistorijskom institutu u Beogradu.

U zbornicima dokumenata partizanskog porekla, dakle, iz štabova komandi i ustanova NOR-a, objavljeno je mnoštvo dokumenata koji govore o četničkoj delatnosti. Ti dokumenti za ovu priliku nisu uzimani u obzir, da se ne bi moglo prigovoriti zbog pristrasnosti ili neobjektivnosti. Četnici su u partizanima videli svog glavnog neprijatelja, a partizani u četnicima ljutog protivnika. Opšte je poznato da je prema neprijatelju dopuštena upotreba svih sredstava, u šta spadaju propaganda, izmišljotine i laži. Zato se, u ovoj zbirci, objavljuju samo dokumenti četničkih saradnika, dakle saveznika, a ne i protivnika. Mnogi dokumenti se objavljuju po prvi put.

Struktura Zbornika izložena je po principu provenijencije izvornih dokumenata. Unutar tog načela, dokumenti se objavljuju hronološkim redom, kako bi se njihovim korisnicima olakšalo jednostavnije i brže snalaženje. Tako, ovaj Zbornik dokumenata, pored uvodnog - studijskog dela, ima sedam poglavlja: 1) dokumenti četničkog porekla; 2) dokumenti izbegličke vlade Kraljevine Jugoslavije; 3) dokumenti Velike Britanije; 4) dokumenti Sjedinjenih Američkih Država; 5) dokumenti nemačkog Trećeg Rajha; 6) dokumenti Kraljevine Italije i 7) dokumenti Nezavisne Države Hrvatske.

Odabranoj arhivskoj građi, publikovanoj u ovom Zborniku, dati su prikladni naslovi s naglaskom na bitnu sadržinu dokumenta. Neki dokumenti popraćeni su faksimilima, a prezentiraju se i neke fotografije, koje, takođe, na svoj autentičan način, prikazuju ulogu i delatnost četničkog ravnogorskog pokreta u drugom svetskom ratu.

Društvo za istinu o antifašističkoj NOB u Jugoslaviji 1941-1945, kao inicijator publikacije (zbornika sačuvanih arhivskih originalnih dokumenata) o saradnji četničkog pokreta Draže Mihailovića sa okupatorom i kvislinzima u Drugom svetskom ratu, izbor i način obrade dokumenata, poverilo je dr Branku Latasu, autoru većeg broja stručnih i naučnih rasprava i dela iz naše novije istorije i renomiranom poznavaoocu ove tematike.

Redukcija

UVOD

Tradicionalno i ravnogorsko četništvo

Reč četnik potiče od reči "četa" koja označava organizovanu grupu ljudi ili vojnika koji se pod tim imenom angažuju kao gerilski borci. Kao simbol borbene aktivnosti bile su poznate hajdučke čete u Srbiji¹. Za vreme Prvog svetskog rata četnici su predstavljali primer borbenosti, hrabrosti, odlučnosti i požrtvovanja. Zato je tradicija toga i takvog četništva u srpskom narodu s ponosom cenjena, razvijana i negovana. Radikalna stranka je zaslužna za objedinjavanje četničkih udruženja 1925. godine kada je formirano "Udruženje srpskih četnika Petar Mrkonjić za kralja i otadžbinu". Na čelu Udruženja, do 1928. godine bio je Puniša Račić². Simboli Udruženja bili su isti oni koje će kasnije nositi i isticati četnici Draže Mihailovića: crna zastava sa mrtvačkom glavom ili plavo - belo - crvena trobojka, sa natpisom "S verom u Boga" i "Za Kralja i otadžbinu". U vremenu od 1929. do 1932. godine predsednik Udruženja bio je Ilija Trifunović Birčanin, četnički veteran i predsednik Narodne odbrane. Od 1932. na čelu četničkog udruženja bio je Košta Milovanović Pećanac. On je omasovio i ojačao četničku organizaciju na celokupnom prostoru Jugoslavije. Dobru saradnju ostvario je sa Organizacijom jugoslovenskih nacionalista (ORJUNA) i Srpske nacionalne omladine (SRNAO). Posle sporazuma Cvetković - Maček, 1939. ideja o stvaranju "velike Srbije" dobija na značaju. Aktiviraju se razna druga udruženja, kao što su Srpski kulturni klub, Narodna odbrana, crkvene opštine itd. U aprilu 1940. osnovana je Četnička komanda, kojoj je bilo potčinjeno šest kompletnih i jedan nepotpun bataljon. Komanda se u Sarajevu 18. aprila 1941. godine predala Nemcima³.

Međuratno četništvo je imalo ulogu da čuva postojeći društveni sistem. Kada je reč o identičnosti uloge predratnih četnika i, kasnije, četnika pod komandom Draže Mihailovića stvara se privid ideološko-političkog kontinuiteta tog pokreta. Ali, reputaciju onovremenih četnika, ravnogorsko četništvo ne samo što nije održalo, već je izneverilo, pogazilo i izdalo tu tradiciju. Ravnogorci su pokušavali da pozitivne odlike tradicije predratnog četništva iskoriste u svrhu privlačenja masa. Osim toga, četništvo je, već po nazivu nosilo u sebi obeležja borbe aktivnih gerilaca, pa bi, onda, trebalo da bude odlika i ravnogorskog četništva. Ubrzo po kapitulaciji Kraljevine Jugoslavije 1941. godine, četnici, na čijem čelu se nalazio Košta Pećanac, započeli su sa svojim organizovanjem. Pristupili su im neki oficiri koji su izbegli zarobljavanje i oni se u većini slučajeva, stavljaju na čelo tih novoformiranih grupa.

Nemci su 1. maja 1941. godine uspostavili prvo upravno telo u Srbiji, omesarsku upravu sa Milanom Aćimovićem na čelu. To kvislinško telo zamenjeno je

¹ ^P³ četništva na prostoru Jugoslavije dao je Nusret Šehić, Četništvo u Bosni i Hercegovini 1918-1941, Sarajevo, 1971.

² ^ Isto str. 91.

³ Isto, str. 209-212.

29. avgusta 1941. tzv. Vladom narodnog spasa sa Milanom Nedićem kao predsednikom⁴. Pojavom partizanskog pokreta, Pećanac je, napustivši svaku pomisao da je baš on pozvan da organizuje otpor, izneverio četničku tradiciju, i opredelio se da tu organizaciju podredi srpskom kvislinškom režimu.⁵ Praktično je četničke grupe, posredno, stavio pod nemačku komandu. Sada se ravnogorsko četništvo našlo u dilemi da li da egzistira i deluje i dalje kao četništvo, ili da svoje bitisanje nastavi i pod firmom ostataka jugoslovenske vojske u "slobodnim" srpskim planinama. Kada se ravnogorsko četništvo počelo pojavljivati i oficijelno predstavljati kao "Jugoslovenska vojska u otadžbini", izraz "četnik" ostao je i dalje u upotrebi. Označavao je pripadnost pokretu Draže Mihailovića, odnosno pripadnost kolaboracionističkoj vojnoj organizaciji.

Pukovnik Dragoljub Mihailović Draža, povlačeći se ispred nemačkih kolona u Bosni, stigao je u Srbiju, a 12/13. maja 1941. zaustavio se na Ravnoj Gori.⁶ Mihailović i njegova grupa sastavljena od sedam nižih oficira i 24 podoficira i vojnika, postala je jezgro buduće četničke organizacije. Kada se Mihailović pojavio, u Srbiji, Pećančeva organizacija je bila u fazi oživljavanja i formiranja četničkih odreda.⁷ Njeno prookupatorsko opredeljenje nije još bilo sasvim prepoznatljivo. Privlačenje oficira i ljudstva iz Pećančevih odreda na Mihailovićevu stranu, pobudilo je rivalitet između Pećanca i Mihailovića. Mihailović je, vrbovanjem pristalica za sebe, praktično, slabio Pećančevu organizaciju. To je odgovaralo nemačkom okupatoru koji je zastupao načelo divide et impera. Pećanac je zazirao od Mihailovića i obratno. Pećanac je ponudio Mihailoviću položaj načelnika svoga štaba. Mihailović je, međutim, predložio Pećancu da podele zone delovanja, to jest da Pećanac ima primat u južnim delovima Srbije, a Mihailović na ostaloj teritoriji.⁸ U međuvremenu se na srpskoj političkoj i ratnoj sceni pojavio ortodokсни fašista, Dimitrije Ljotić, sa svojim dobrovoljačkim odredima. Nedić, Pećanac, Ljotić i Mihailović međusobno su se optuživali za služenje Nemcima i bili svaki protiv svakog.⁹ Kada je zatrebalo da se angažuju protiv partizanskih snaga, onda su bili saglasni i jedinstvenih pogleda i ciljeva, a koordinatori su tada bili Nemci.¹⁰ Najzad, moramo reći da je Mihailović mnoge svoje suparnike i neposlušnike dao da se likvidiraju, a ta sudbina je zadesila i Pećanca. Njegovih šest vojvoda i 50 četnika iz telesne pratnje, ravnogorski četnici su po nalogu Draže Mihailovića likvidirali 5. maja 1944, kada su i Pećanca zaklali.¹¹

⁴ Videti Milan Borković, *Kontrarevolucija u Srbiji*, Kvislinška uprava, Beograd, 1979. knj. 1. i 2.

Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije (Zb.NOR-a), Vojnoistorijski institut, Beograd, tom XIV - dokumenta četničkog pokreta Draže Mihailovića, knj. 1, str. 15.

Detaljan opis bežanja Draže Mihailovića ispred Nemaca i dolazak na Ravnu Goru, dao je Jovan Marjanović, *Draža Mihailović između Britanaca i Nemaca*, Britanski štićenik, Zagreb/Beograd, 1979, str. 57-75.

⁷ Krajem 1941. u oko 35 oružanih jedinica bilo je okupljeno oko 6.500 četnika, dok je u aprilu naredne godine bilo oko 8.000 oficira, podoficira i vojnika pod Pećančevom, odnosno nemačkom komandom. Videti: Zb. NOR-a, XIV, 1, str. 15; Jozo Tomašević, *Četnici u Drugom svjetskom ratu (pievod)*, Zagreb, 1970, str. 123. Za potpuniju sliku o Pećančevim formacijama, videti Dragoljub Petrović, *Vojna organizacija četnika Koste Pećanca* Vojnoistorijski glasnik (VIG) br. 3/1969.

Pavle Mešković, *Na ravnoj Gori*, Knjiga o Draži, I, Vinzдор, Kanada, str. 65-66.

Mihailović je 10. maja 1942. izvestio predsednika jugoslovenske izbegličke vlade Slobodana Jovanovića: Nedić, Ljotić i Aćimović "takmiče se u služenju Nemcima". Za Ljotićevce još kaže: "U Kraljevu su ove bande hvatale a Nemci vršili streljanje djaka čitavih razreda gimnazije sa nastavnicima. Kragujevac Ljotićevo delo". Tri dana ranije javio je za Pećanca da "je notorna pijanica", koji je "stvorio stotine vojvoda medju kojima i robijaši", da "haraču, piju pljačkaju i terorišu narod". Javio je da "Nedić verno služi Nemcima", da njegovi agenti "drže govore da su Nemci naši prijatelji" (Zb. NOR-a, XIV, 1, str. 249 i 356).

¹⁰ Mihailović je prilikom angažovanja četnika sa nemačkim trupama u borbama protiv snaga NOP-a u Srbiji u proleće 1944. pisao da je dobro što su četnici zajedno sa Bugarima, nedićevcima, Nemcima i Ljotićevcima, pošli u napad, on piše: "B.S.D.S. N. i LJ krenuli u napad" (Zb. NOR-a, XIV, 3, str. 465). Kapetan Zivojin Marković Žika, komandant Drugog kosovskog korpusa, opominjao je Mihailovića zbog preterane javne saradnje sa okupatorima i kvislinzima. On navodi "slučaj u Ibru gde su se našli na istoj liniji, jednovremeno, Ljotićevci, Nedićevci, Arnautska šuc policija (albanska policija - B.L.), Bugari, Nemci i Javorski korpus". Dalje piše. "Treba, po mom mišljenju, raditi da se Nemci, Ljotićevci, Arnauti i drugi nadju u prvim linijama a ne naši redovi" (Isto, str. 916).

¹¹ Arhiv Vojnoistorijskog instituta (Arhiv VII), fond četničke arhive - Ča, k.276, reg. br. 12/1, dep. br. 1415. Videti i Nikola Milovanović, *Generali izdaje*, Sloboda, Beograd, 1972, knj. 2, str. 143-145.

Sredinom jula 1941. Mihailović je izdao naređenje nekim oficirima da u pojedinim krajevima Srbije vrše propagandu u korist četnika.¹² U avgustu 1941. godine obrazovan je i Centralni nacionalni komitet, sastavljen od ličnosti koje su imale izvesnog ugleda u predratnom političkom i javnom životu. Među njima su bili dr Stevan Moljević, advokat iz Banjaluke, sastavljač projekta "Homogena Srbija", dr Mladen Žujović, poručnik u rezervi, beogradski advokat i član Republikanske stranke, zatim Dragiša Vasić, poznati srpski književnik i drugi.¹³ Ovo političko telo trebalo je da stane iza Mihailovićevih odluka, iako je u svemu imao bezrezervnu podršku izbegličke vlade.

Prve četničke jedinice koje su se sredinom leta pojavile u Srbiji bili su četnički odredi. Krajem 1941., formirane su četničke brigade, zatim korpusi, pa grupe korpusa. Naravno, to nisu bile formacije koje bi po ekvivalentu ili borbenoj spremnosti odgovarale tako zvučnom nazivu, kao što je, na primer, koipus. U severnoj Dalmaciji i jugozapadnoj Bosni, postojali su pukovi, pa i Dinarska divizija. U Srbiji su, pored Komande Srbije - komandant general Miroslav Trifunović (pseudonim "Dronja") - postojale i regionalne komande: Komanda istočne Srbije - komandant potpukovnik Dragoslav Pavlović ("Rodrigo"), Komanda Južne Srbije (teritorija juga Srbije i Makedonija) - komandant major Radoslav Đurić ("Herman"). Svoju grupu na Ravnoj Gori Mihailović je proglasio za "Četničke odrede jugoslovenske vojske", odnosno "Četničke odrede redovne jugoslovenske vojske", pa onda "Jugoslovensku vojsku u otadžbini". Očigledno je Mihailović želeo da istakne kako je u pitanju formiranje četnika - nove vojne formacije - s istovremenim naglaskom na kontinuitet Jugoslovenske vojske. Bilo je to svojevrsno upozorenje Pećancu daje četnička organizacija s njim na čelu u drugom planu. Insistirajući na postojanju ostataka Jugoslovenske vojske, Mihailović je težio da podvuče razliku između onih koji se nisu dali zarobiti i ostali s njim, od onih koji su pali u zarobljeništvo. Ujedno, bio je to prigovor i onima koji su napustili zemlju i pobjegli u inostranstvo.

Četnički štab na Ravnoj Gori nazivao se: Komanda gorskih štabova jugoslovenske vojske, ili Komanda četničkih odreda redovne jugoslovenske vojske. Od oficira koji su igrali značajniju ulogu u operativnim i obaveštajno-organizacijskim poslovima, poput potpukovnika Dragoslava Pavlovića pominjemo dva generalštabna majora. To su Zaharije Ostojić i Mirko Lalatović.¹⁴ Desetog juna 1942. godine kralj Petar je, kao vrhovni komandant, ukazom pretvorio četnički štab u Vrhovnu komandu jugoslovenske vojske, a Mihailovića odredio za načelnika štaba Vrhovne komande.¹⁵ Nekoliko meseci pre toga, 11. januara 1942, Mihailović je, u vladi Slobodana Jovanovića, postavljen za Ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva, a Jovanović je postao Mihailovićev zastupnik.¹⁶ U dve naredne vlade: Miloša Tupanjnina i Božidara Purića, Mihailović je zadržao oba položaja. U vladi Ivana Šubašića za Mihailovića nije bilo mesta, jer je resor ministra vojnog Šubašić zadržao za sebe.¹⁷ Dvadesetpetog avgusta 1944. povučen je Ukaz kralja Petra o postavljenju Mihailovića za načelnika štaba Vrhovne komande. Već 29. avgusta Kralj je "po milosti Božijoj i volji narodnoj" i zvanično razrešio Dražu Mihailovića sa tog vojnog položaja, stavivši ga na raspolaganje ministru Šubašiću.¹⁸

Ukazom kralja Petra o smeni Mihailovića njemu je oduzet svaki kredibilitet, stavljen je u političku izolaciju i više nije predstavljao faktor na koji bi zapadni saveznici

¹² Zb. NOR-a, XIV, 1, str. 13.

¹³ Arhiv VII, Ča. k. 15b, reg. br. 1/3-50; k. 254, reg. br. 52/3-7; k. 260, reg. br. 11/1-1.

¹⁴ Pomenuti oficiri su se 20/21. septembra 1941. iskrcali iz britanske podmornice u blizini Petrovca n/m (Zb. NOR-a, XIV, 1, str. 817).

¹⁵ Zb. NOR-a, XIV, 1, str. 837. Sedam dana kasnije Mihailović je "za osvedočenu ličnu hrabrost i izvanredne zasluge za naš narod i našu Otadžbinu u ratu protiv neprijatelja u okupiranoj Jugoslaviji", unapređen u čin armijskog generala (Isto). Mihailović je 7. decembra 1941. unapređen u čin brigadnog, a 19. januara 1942. u divizijskog generala.

¹⁶ Bogdan Krizman, Jugoslovenske vlade u izbeglištvu 1941-1943, Beograd / Zagreb, 1981, str. 269. Branko Latas-Milovan Dželebdžić, Četnički pokret Draže Mihailovića 1941-1945, BIGZ, Beograd, 1979, str. 338-351

¹⁸ Zb. NOR-a, XIV, 4, str. 1037-1038.

molgi računati. Budući da su saveznici imali jasnu sliku o stanju na ratištu u Jugoslaviji, kao i o odsustvu Mihailovićeve volje i njegovoj nemoći da, zbog ozbiljne upletenosti u kolaboraciju, bilo šta učini u korist antifašističkog saveza, u zahtevima se išlo i dalje od njegovog smenjivanja. Kralj Petar je 12. septembra 1944., u govoru na Radio-Londonu, pozvao "sve Srbe, Hrvate i Slovence" da se ujedine i da pristupe "Narodno oslobodilačkoj vojsci pod maršalom Titom". Dalje je Kralj rekao: "Svi oni koji se oslanjaju na neprijatelje protiv interesa svog vlastitog naroda i njegove budućnosti, i koji se ne bi odazvali ovom pozivu, neće uspeti da se oslobode izdajničkog žiga ni pred narodom ni pred istorijom".¹⁹ Bez obzira na to ko je na Kralja uticao ili vršio pritisak na njega da kvalifikuje Mihailovića i sve one koji saraduju sa okupatorima kao izdajnike, Kralj je imao i previše materijalnih dokaza o kolaboraciji, pa mu je odluka bila savim utemeljena.

Štab Draže Mihailovića nalazio se na Ravnoj Gori i njenom širem području sve do aprila 1942. Tada je Mihailović krenuo u Crnu Goru, gde je stigao početkom juna 1942. Svoj štab je smestio u selo Gornje Lipovo, kod Kolašina. U aprilu 1943. bio je prinuđen da se, pod pritiskom snaga NOP-a, povuče iz Crne Gore, da bi se 12. maja iste godine, našao u Srbiji, na putu za Ravnu Goru. To područje je ponovo napustio početkom septembra 1944. Prešao je Drinu 20. septembra i otišao na prostor planine Majevice.

Draža Mihailović je ulagao napore da i u krajevima van Srbije uspostavi i učvrsti četničku organizaciju. U Crnoj Gori, proces nastanka četnika odvijao se pod uticajem pročetničkih oficira i građanskih političara u samoj Crnoj Gori, a takođe i nastojanjima Mihailovića da sa svojim idejama prodre na to područje.²⁰ Postavljenjem majora Đorđa (Đorđija) Lašića za komandanta svih četničkih jedinica u Crnoj Gori i kapetana Pavia Đurišića za "komandanta svih snaga Četničkih odreda Jugoslovenske vojske", uglavnom za srezove u severnom delu Crne Gore, 15. oktobra 1941. godine praktično je otpočelo formiranje organizacija četnika u Crnoj Gori.²¹ Đurišićeva komanda je poznata pod nazivom Komanda Limsko-sandžackih četničkih odreda, iako je Sandžak imao zasebnu komandu pod nazivom Komanda Starog Rasa. Na čelu te komande bio je organizator četnika u Sandžaku kapetan Vojislav Lukačević. U jugozapadnom delu Crne Gore bio je aktivan Zetski četnički odred pod komandom pukovnika Bajke Stanišića, pripadnika partizanskog pokreta do februara 1942. godine.²² On je svoju komandu nazvao Komanda narodne vojske Crne Gore i Hercegovine. Bilo je zamišljeno, ali je u praksi teško sprovedeno, da nadležni komandant Đurišiću i Stanišiću bude general Blažo Đukanović, komandant Komande nacionalnih trupa Crne Gore, koja se još zvala i Crnogorski nacionalni pokret.²³ Regionalni komandanti su samostalno odlučivali, dok im je Đukanović, pored njihovih ličnih kontakata, bio dobra veza sa italijanskim okupacionim vlastima, sa Guvernerom generalom Pircijom Birolijem.²⁴

Teritorija Bosne i Hercegovine bila je uključena u sastav Nezavisne Države Hrvatske. U toj marionetskoj državi srpsko stanovništvo je bilo izloženo masakru genocidnih razmera. Za svoje samospasenje ustalo je srpsko stanovništvo i organizovalo samoodbranu. Jedan deo ustanika svrstao se u narodnooslobodilački pokret, pokret antifašističkih snaga s jasnim borbenim i političkim ciljevima. Drugi deo ustanika postepeno je pao pod uticaj oficira sa Ravne Gore. Kao neprijatelja koji im je stajao na putu

¹⁹ Videti u ovoj publikaciji Drugi deo, dokument br. 10.

²⁰ Mihailović je u leto i jesen 1941., u nekoliko navrata slao Vojislava Lukačevića da uspostavi kontakte sa pročetničkim oficirima i političarima u Crnoj Gori. U obrnutom smeru, na Ravnu Goru su u septembru upućeni kapetan Rudolf Perhinek i poručnik Mirko Kuklić da uhvate vezu sa Mihailovićem Videti: Radoje Pajović, Revolucija i kontrarevolucija u Crnoj Gori - Četnički i federalistički pokret 1941-1945, Obod, Cetinje, 1977, str. 132; Arhiv VII, Ča. k. 75, rg. br. 3/1.

²¹ Zb. NOR-a, XIV, 1, str. 38.

²² Pajović, n.d., str. 188-192.

²³ Zb. NOR-a, XIV, 1, str. 226 i 483.

²⁴ Đukanović je za Đurišića i Stanišića napravio sporazum sa Birolijem 24. jula 1942. Prvi deo dokument br. 14.

ostvarenja sopstvenih ciljeva oni su indentifikovali partizanski pokret i njegove simpatizere. Jedna od formi nastanka četnika u Bosni i Hercegovini bila je i dosta česta pojava izvođenja četničkih pučeva u partizanskim jedinicama.²⁵ Bilo je i takvih ustanika koji nisu bili voljni da se svrstaju ni na partizansku ni četničku stranu, a bili su raspoloženi da se bore protiv okupatora i formacija i vlasti NDH. Takvi su formirali Dobrovoljačke odrede u sastavu narodnooslobodilačkog pokreta.²⁶

Prvi oficir kojega je Mihailović uputio u Bosnu bio je major Jezdimir Dangić. On se u istočnoj Bosni pojavio sredinom avgusta 1941. i sebe je video u ulozi komandanta Bosanskih četničkih odreda. Pored Dangića, u Bosnu je Mihailović uputio i druge oficire. Među njima bili su Boško Todorović, Veselin Misita, Risto Cuković. Dok je Dangić imao ambicije da bude dominantna četnička ličnost u istočnoj Bosni, Boško Todorović se orijentisao na izgradnju i jačanje četnika u Hercegovini.²⁷ Nakon njegovog ubistva u februaru 1942. i odvođenja Dangića u zarobljeništvo, za komandanta četnika u istočnoj Bosni i Hercegovini došao je major Petar Bačović. Dangiću su pomoć u organizacionom i operativnom pogledu pružali oficiri iz Srbije, prvenstveno Dragoslav Račić. U centralnoj i zapadnoj Bosni proces organizovanja četnika tekao je mimo velikog uticaja ravnogorskog štaba. Tamo su "rasovi" dugo pružali otpor potčinjavanju Mihailovićevim oficirima. Među četničkim komandantima na tom prostoru poznati su pop Sava Božić, Uroš Drenović, Rade Radić, Lazar Tešanović i drugi. Među oficirima koje je uputio Mihailović poznatiji su major Slavoljub Vranješević, komandant Zapadne Bosne i kapetani Borivoje Mitranović i Manojlo Pejić.

Slično kao i u Bosni i Hercegovini, srpsko stanovništvo u Lici, Kordunu, Baniji i Slavoniji, a donekle i u Dalmaciji palo je pod udar ustaškog genocida. Bio je to jedan od glavnih faktora koji je uticao na pojavu četnika u tim područjima.²⁸ Prisustvo ravnogorske ideje osetiće se u tim krajevima pred kraj 1941. Tada, uglavnom preko italijanskih veza, postaje zapaženije prisustvo oficira, koji podržavaju Mihailovićev vojno-politički program. Četnici su se najpre i u najorganizovanijoj formi pojavili u severnoj Dalmaciji, u Kninskoj Krajini i južnom delu Like. Pojavljuje se, između ostalih, pop Momčilo Đujić. Veoma lukava, ambiciozana i kontroverzna ličnost, Đujić uspeva da se nametne kao komandant tzv. gerilskih odreda. Početkom 1942. formirana je Dinarska četnička divizija. Ubrzo je Đujić nasledivši Iliju Trifunovića Birčanina postavljen za njenog komandanta. Pored Dinarske četničke divizije, zamišljene kao operativna formacija, postojala je i Dinarska četnička oblast, u čijoj nadležnosti su bili poslovi vojnoteritorijalne prirode. Često se između ta dva pojma ne može praviti razlika, jer je Đujić bio čelni čovek u oba slučaja. Posle kapitulacije Italije Dinarska četnička divizija i Dinarska četnička oblast proširile su svoju nadležnost i na celokupno područje Like, Gorskog kotara, Korduna, Banije, južnog i jugozapadnog dela Bosne. Na pojavu i razvoj četnika u Hrvatskoj, delovalo se iz dva četnička centra, jednog u Splitu i drugog u Rijeci (Sušaku). U Splitu je legalno u odnosu na Italijane postojala i delovala četnička komanda koja se zvala Komanda zapadno-bosanskih, ličko-dalmatinskih i hercegovačkih četničkih odreda. Njen komandant je bio Ilija Trifunović Birčanin. Posle njegove smrti 3. februara 1943. za komandanta je došao Mladen Žujović (pseudonim: Aćimović), pošto ga je predhodno kralj Petar unapredio u čin potpukovnika. Birčaninu i kasnije Žujoviću u organizacijsko-formacijskom i operativnom pogledu bili su potčinjeni svi četnici na italijanskom okupacionom području, izuzev Crne Gore. Pored Birčanina, zapaženiju ulogu u četničkom štabu u Splitu imali su Dobrosav Jevđević, Radmilo Grđić i kapetan Radovan

²⁵ Latas-Dželebdžić, n.d., str. 137-144

Miloš Hamović, Dobrovoljačka vojska Jugoslavije u sastavu NOP-a, Svetlost, Kragujevac, 1983.

NOR-a, XIV, 1, str. 110-112.

Od publikacija koje se bave problemom četnika u Hrvatskoj ukazuje se na neke: Djuro Mamsavljević, Pojava i razvitak četničkog pokreta u Hrvatskoj 1941-1942, Istorija XX veka, Beograd, 1962; Hkreta Jelić-Butić, Četnici u Hrvatskoj 1941-1945, Globus, Zagreb, 1986; Popović-Lolić-Latas, Pop izdaje, Mvranost, Zagreb, 1988. Dušan Plenča, Kninska ratna vremena 1850-1946, Globus, Zagreb, 1986. Tim problemom se bave i već pominjani radovi J. Marjanovića, J. Tomaševiča, Latas - Dželebdžić i dr.

Ivanišević.²⁹ U centru u Sušaku najuticajniji su bili potpukovnik Ilija Mihić, kasnije komandant četnika u Lici i major Slavko Bjelajac, alias Nikola Dekić, komandant četnika u severnom delu Like. Komandant Slavonije bio je pukovnik Aleksandar Nikolić. On je boravio u Beogradu ili okolini. Formirao je samo na papiru četničke jedinice od izbeglih Srba sa područja Slavonije, u koje nikada kao četnik nije kročio. No, i bez toga, iako ne baš jako, osećalo se prisustvo četnika, uglavnom u južnim delovima Slavonije, prema Savi.

U Sloveniji je, pored Osvobodilne fronte s jasnim oslobodilačkim i antifašističkim ciljevima, postojao i Slovenački savez (Slovenska zveza), u kojem su bile razne profašističke i reakcionarne organizacije. Među njima i Narodna legija u koju su se svrstale pristalice četničkog pokreta Draže Mihailovića. Protivpartizanske organizacije, u vidu vojnih formacija, organizovali su Italijani. Zvali su ih zajedničkim imenom Antikomunistička dobrovoljačka milicija (Milizia Volontaria Anticomunista - MVAC). Za razliku od Bele garde, narod je pristalice Draže Mihailovića prozvao Plava garda (Modra garda). Između te dve formacije nije bilo suštinske razlike. Plavogardisti su, uglavnom, regrutovani iz redova belogardista. Starešinski kadar Plave garde bio je vrlo često i komandni kadar u Beloj gardi. Major Karlo (Karei) Novak, komandant četnika u Sloveniji bio je jedno vreme narednik u Beloj gardi.³⁰ Ponašali su se slično kao u Srbiji, gde je znatan deo četničkih oficira, putem legalizacije, istovremeno bio i starešinski kadar u Nedićevim formacijama.

Draža Mihailović je u svojoj okolini imao nekoliko zapaženih oficira - Slovenaca: major Ivo Fregi (streljan 17. decembra 1941. kad i major Aleksandar Mišić), kapetan (četnički potpukovnik) Rudolf Perhinek, alias Rade Perišin, Mihailovićev delegat za Crnu Goru, poručnik Tugomir Prekoršek, rukovodilac Centra veze u štabu Draže Mihailovića i drugi. U oktobru 1941. Mihailovića su posetili pukovnik Jakob Avšič Jak i major Novak. Ponuđeni položaj komandanta Slovenije, Avšič je odbio, opredelivši se za partizane. Onda je Mihailović tu funkciju poverio Novaku.³¹ Mihailovićeve pristalice u Sloveniji, formirale su nekoliko odreda, a njihov ukupan broj za sve vreme rata nije prelazio 300 četnika.³²

Politički cilj četničkog pokreta

Pre nego što se iz četničkog sedišta na Ravnoj Gori pristupilo organizovanju i oblikovanju četničkih vojnih formacija, bio je izrađen projekat o budućem teritorijalnom prostiranju, granicama, društvenom uređenju, spoljnjoj politici i drugim aspektima "velike Srbije" u obnovljenoj i proširenoj monarhističkoj Jugoslaviji posle Drugog svetskog rata. To je, ustvari, predratni projekat (iz vremena stvaranja Jugoslavije, potvrđen od Srpskog kulturnog kluba), obnovljen, dograđen, prilagođen uslovima i vremenu, inoviran od strane Stevana Moljevića. Nazvan je "Homogena Srbija".³³ Projekat nosi datum 30. juni 1941, a mesto nastanka Nikšić.

Moljevićeva rešenost da aktuelizira i inovira projekat i dostavi ga na razmatranje i realizaciju Draži Mihailoviću, bila je, pored ostalog, podstaknuta i isprovocirana ustaškim genocidom nad srpskim narodom u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Ustaške vlasti su, naime, "rešenje" srpskog pitanja u NDH planirali prema formuli tri trećine. Na teritoriji NDH živelo je oko 6.300.000 stanovnika, od čega su jedna trećina bili Srbi. Trebalo je, dakle, da nestane više od dva miliona Srba. Ustaške vlasti su zauzele stav da

²⁹ Opširnije : B. Latas, Djelatnost četničkog centra u Splitu 1941-1943, Split u NOB-i i socijalističkoj revoluciji 1941-1945, IHRPD, 1981, str. 1045-1065.

³⁰ Arhiv VII, Ča. k. 150, reg. br. 3/4.

³¹ Arhiv VII, Ča. k. 246a, reg. br. 1/3-1.

³² B. Latas, Četnici Draže Mihailovića u Sloveniji - Plava garda 1941-1943, VIG, br. 3/83.

³³ U Zb. NOR-a, XIV, 1, str. 1-10, objavljen je tekst u cehm sa kartom (mapom) koja prikazuje projektovanu Jugoslaviju i u njoj "veliku Srbiju".

trećinu Srba treba pobiti ("odašiljanjem Bogu na istinu"), trećinu iseliti u "Nedićevu Srbiju", a trećinu prekrstiti u rimokatoličku veru, odnosno, kako su govorili, prinuditi ih da prihvate "vjeru djedova".³⁴

Projekat "Homogena Srbija" predviđao je da teritoriju "velike Srbije" sačinjavaju predratna teritorija Srbije, proširena nekim prigraničnim delovima teritorije Bugarske, delovi severne Albanije, teritorija Crne Gore i istočne Hercegovine. Na zapadu je trebalo da u "srpsku oblast uđu", pored teritorije Vrbaske banovine, "Severna Dalmacija, srpski deo Like, Korduna, Banije i deo Slavonije". Na severu je trebalo da se sipskoj oblasti pripoji "Baranja s Pečujem i istočni Banat sa Temišvarom i Rešicama". Jugoslavija bi, tako, imala "biti uređena na federativnoj osnovi sa tri federalne jedinice srpskom, hrvatskom i slovenačkom (Srbija, Hrvatska i Slovenija)". Do etnički čiste "velike Srbije" došlo bi se tako što bi se izvršilo preseljenje stanovništva sa jedne na drugu teritoriju, "Hrvata sa srpskog i Srba sa hrvatskog područja". Bio je to jedini put "da se izvrši razgraničenje" i time "otkloni mogućnost da se ponove strašni zločini", zapisao je Moljević.

U jesen 1941. kada su ostvareni kontakti između Mihailovića i Moljevića, dolazi do radikalizacije zacrtanih stavova u projektu. Neke Moljevićeve postavke, po Mihailovićevom poimanju projekta, dobivaju jasniji i radikalniji smisao. Tako se pojavljuje izraz "čišćenje teritorije", odnosno "čišćenje državne teritorije". To podrazumeva ne samo preseljenje naroda razmenom teritorije, već i njegovo "uništenje" primenom najsurovijih i drastičnih mera, metodom ubijanja ili klanja "nenarodnih manjina i nenacionalnih elemenata".³⁵ Pod udar je prvo trebalo da dođe "čišćenje Sandžaka od muslimanskog življa i Bosne od muslimanskog i hrvatskog življa". Smatralo se daje to potrebno zbog stvaranja koridora između Srbije, Crne Gore i srpskih krajeva u zapadnom delu Jugoslavije, do linije: Sušak - Karlovac - Zagreb.³⁶ Zamašnije akcije "čišćenja" usledile su u jugoistočnoj Bosni krajem 1941. i u drugoj polovini 1942. a onda u istom prostoru i u delu Sandžaka, početkom 1943. godine. Bilo ih je takođe u drugoj polovini 1942. u dolini Neretve.³⁷ Takvim programom bilo je osuđeno na progon ili nestanak više od 2.500.000 pripadnika nesrpskog stanovništva.³⁸ Kada se uzme u obzir ustaški planirani i sprovedeni genocid nad srpskim narodom i, s druge strane, zamišljeni četnički plan o "čišćenju" nesrpskog stanovništva, dolazi se do zaprepašujućeg broja od

³⁴Viktor Novak, *Magnum Crimen - Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*, Zagreb-Beograd, 1968, str. 603-605. Ivo Lola Ribar je već u avgustu 1941. pisao o umorstvu "pola miliona Srba" (Zb. NOR-a, II, 5, str. 169). Prema izvorima četničkog porekla ustaše su u NDH, bez ikakvog suda i sudjenja, na najsvirepiji način pobile oko 600.000 do 700.000 Srba (Arhiv VII, Ča. k. 8, reg. br. 2/2; k. 278, reg. br. 18/1, dep.' br. 599 i -904).

³⁵ Prvi deo, dokument br.4 - Instrukcija Draže Mihailovića Pavlu Djurišiću. Metod klanja se naročito odnosio na pripadnike muslimanske manjine. Zaharije Ostojić je 1. januara 1943. pisao Mihailoviću: "Pitanje muslimana moramo rešavati na razne načine u raznim krajevima. Sandžaklije se moraju klati" (Prvi deo, dokument br. 33). "Čišćenje" teritorije u Bosanskoj krajini bilo je rezervisano za četnike pod komandom popa Djujića. Taktika se svodila na to da se muslimanski živalj ne dira dok se četnici ne osnaže. U tom smislu trebalo je prema muslimanima biti strpljiv, ne ubijati ih tako da u četnike steknu poverenje. Kad se steknu uslovi onda "ih u njihovim domovima uništiti" (Arhiv VII, Ča. k. 151, reg. br. 5/3).

³⁶ Zb NOR-a, XIV, 1, str. 423 i 549.

Zdravko Antonić, *Ustanak u istočnoj i centralnoj Bosni 1941*, VIZ, Beograd, 1973, na str. 471, navodi da su četnici za nepuna dva meseca "ubili u fočanskom srezu oko 5000 muškaraca, žena i djece i spalili više stotina muslimanskih kuća". Četnici pod komandom Pavia Djurišića su u januaru i februaru 1943. likvidirali hiljade muslimana i spalili desetine sela (Zb. NOR-a, XIV, 2, str. 49; Prvi deo, dokument br. 37). Opširnije: Radoje Pajović, *Pokolj Muslimana u Sandžaku i dijelu istočne Bosne u januaru i februaru 1943*, Neretva - Sutjeska 1943, Beograd, 1969, str. 510-519. Petar Bačović je početkom septembra 1942. izvestio Mihailovića da je nekoliko četničkih bataljona izbilo kod Makarske i da je ta "kaznena ekspedicija zapalila i potpuno uništila 17 ustaških sela". Zatim navodi kako su u toj ekspediciji između Ljubuškog i Vrgorca "oderali živa tri katolička sveštenika", kao i da su četnici ubijali "sve muškarce od 15 godina na više". (Zb. NOR-a, XIV, 1, str. 614-615). U predelu Biokova i Makarskog primorja četnici su ubili oko 1.000 muslimana i Hrvata (Dušan Plenča, *Međunarodni odnosi Jugoslavije u toku Drugog svjetskog rata*, Institut društvenih nauka, Beograd, 1962, str. 152).

³⁸ Rudolf Perhinek je 5. maja 1943. pisao: "Mi tražimo čistu nacionalnu državu. Ako to ostvarimo biće zemlje i suviše, jer će preko 2,5 miliona narodnih manjina morati napustiti našu zemlju" (Zb. NOR-a, XIV, 2, str. 788). Videti i J. Tomašević, n.d., str.139.

4,5 do pet miliona ljudi koje je trebalo uništiti ili proterati, manje-više, sa centralnog dela jugoslovenske teritorije.

Projekat "Homogene Srbije", program o oblikovanju takve "državne teritorije" bio je u sferi ilegalnih priprema i postupaka. U njegovom koncipiranju učestvovao je manji broj političkih i vojnih ličnosti. O njemu se javno progovorilo na Konferenciji "četničke intelektualne omladine Crne Gore, Boke i Sandžaka" u Sahovićima pred kraj 1942. godine. I tom prilikom je naglašeno da će na "teritoriji buduće države živeti samo Srbi, Hrvati i Slovenci" i da "Nacionalnih manjina ne može biti". Prisutnim delegatima je predloženo da će celokupna politička, zakonodavna i izvršna vlast, na neograničeno vreme biti isključivo u rukama četničke organizacije.³⁹ To, međutim ukazuje na nešto što liči na uspostavljanje totalitarnog ili, pak, militantnog sistema vladavine jedne vojne organizacije oličene u četničkom pokretu. Jer, oslonac za izvršenje projektovanog plana bili su, uglavnom oficiri, manje političari. Projekat nije javno publikovan niti predstavljen široj javnosti. Ni jednoj savezničkoj sili nije predloženo na koji način se zamišlja buduće teritorijalno omeđenje federalnih jedinica u Jugoslaviji i njihov državni status. Pitanje je i koliko su četnički komandanti, posebno oni u Srbiji, bili upućeni u političke programe četničkog rukovodstva. Njima je saopštavano da se četnici na teritoriji NDH bore protiv ustaša, a za spas Srba i srpstva od ustaških pogroma. Ali, oni, verovatno, nisu bili upućeni u pravo stanje stvari - da su tamošnji četnički komandanti ostvarili saradnju sa italijanskim fašistima, protivnicima "velike Srbije",⁴⁰ nemačkim nacistima i vlastima NDH. Ti četnici, očigledno, nisu bili u stanju da teritoriju na kojoj su legalno delovali učine etnički čistom. S druge strane četnici u Srbiji su, nakon sukoba sa partizanskim odredima u jesen 1941. godine legalno, s manjim izuzecima, bili pod kontrolom kvislinškog režima i preko njega pod uticajem nemačkog okupatora. Vremenom su četničke formacije u Srbiji ostvarile saradnju sa nemačkim i bugarskim okupatorima, a oni nisu bili za "veliku Srbiju". Sve se svelo na to da Mihailović tokom celog rata nije imao "slobodnih" snaga s kojima je autonomno mogao raspolagati da bi ostvario postavljeni politički cilj.

Četnički ustanak uslovljen anglo-američkom invazijom

Tokom rata na prostoru okupirane Evrope postojale su dve kategorije nacionalnih izdajnika koji su pomagali okupatorima da opstanu i učvrste svoj položaj. Jedni su se, poput norveškog političara i predsednika vlade Vikunda Kvislinga, mirili sa okupacijom, i otvoreno stupali u službu okupatora, protiv osećanja i nacionalnih interesa svoga naroda. Tipičan primer kvislinga na tlu Jugoslavije predstavljali su Ante Pavelić, Milan Nedić i Leo Rupnik.⁴¹ Drugu kategoriju u sferi nacionalne izdaje, gaženja slobodarske i antitudinske tradicije, predstavljali su oni koji su se izdavali za antifašiste. Oni su u propagandi proklamovali svoje antiokupatorske namere, a, ustvari su, u prikrivenoj ili otvorenoj formi, dakle tajno ili javno saradivali sa okupatorima. Poznato je da se oni još zovu kolaboracionisti. Jugoslovenska i strana istorijska nauka u takvoj ulozi tokom Drugog svetskog rata vidi Dražu Mihailovića.

Kao profesionalni vojnik, i uz to kao predmetni nastavnik iz taktike ratovanja, Mihailović je znao u kojim i kakvim uslovima se vodi gerilska borba. Najčešće je to slučaj kada se specijalne ili sve gerilske jedinice angažuju u pozadini neprijatelja kako bi

³⁹ Konferencija je držana od 30. novembra do 3. decembra 1942. Zanimljiv je zaključak u kome se navodi da će četnička organizacija "sprovesti državno uređenje i biti jedini nosilac celokupne državne vlasti do ostvarenja četničkog programa" (Zb. NOR-a, XIV, 1, str. 459-461).

Italijani su smatrali da bi stvaranje "velike Jugoslavije" predstavljalo "veliko zlo", stvaranje "velike Srbije koja bi obuhvatala Bosnu, Hercegovinu i Dalmaciju, možda do Splita" bilo bi "nešto povoljnije", dok bi "stvaranje jedne velike Hrvatske" bilo "najmanje štetno" po italijanske interese (Zb. NOR-a, XIII, 3, str. 459-461).

⁴¹ Kao kvislinzi poznati su Haha u Češkoj, Tuka u Slovačkoj, maršal Peten u Francuskoj, Degrel u Belgiji, Antonesku u Rumuniji

olakšale izvršenje zadatka glavnim snagama. Mihailović je svoj ustanak, odnosno otpočinjanje borbi protiv okupatora označavao kao "glavni momenat", "glavnu akciju", "odsudni momenat", "odsudni čas", "pogodan trenutak", "glavni trenutak" itd. To je, u stvari, trebalo da bude onaj momenat kada se invazione anglo-američke snage iskrcaju na tie Jugoslavije. Dakle, glavne snage za Mihailovića u tom slučaju bile bi savezničke invazione trupe. Poznate su činjenice o svestranoj britanskoj pomoći četnicima, pa i u odnosu na četničke sukobe sa partizanskim snagama.⁴² Vremenom su Britanci shvatili da su im političke, materijalne i moralne investicije u Mihailovića strateški promašaj. U dobro pripremljenoj analizi britanskih odgovornih službi o četnicima, zaključeno je da Mihailović nije "niti planirao niti želeo ustanak", već da ga je samo strana propaganda uzdigla na "položaj vode tobožnjeg otpora koji niti je vodio niti je verovao u trenutnu korist otpora".⁴³ Britanci su se, očigledno, pravili Englezi. Zna se da je upravo njihova propaganda lansirala Mihailovića i stvorila od njega "vodu otpora", a znali su da on to nije. Slično su se o Mihailoviću izražavali i neki četnički komandanti. Pavle Đurišić je prilikom pregovora sa Nemcima u Kolašinu "nazvao Dražu Mihailovića nestalnim lutajućim fantastom koga je propaganda uzdigla u nebesa i precenila. Jedini ozbiljni protivnik je Tito".⁴⁴

Mnoge Mihailovićeve izjave, direktive i uputstva ukazuju da on nije imao viziju i koncepciju o tome kako bi svoj pokret mogao da učini delotvornim, u borbi protiv fašizma. Od početka je isticao kako "nije još vreme za borbu", a istovremeno je bio opsednut brigom kako likvidirati pripadnike i simpatizere narodnooslobodilačkog pokreta, nazvavši ih jednostavno komunistima. Smatrao je da su u borbama protiv pripadnika partizanskog pokreta dopuštena sva sredstva, uključujući i saradnju sa naci-fašistima. U situacijama kada se osećao ugroženim, ili kada je mislio da "iskoristi" okupatore da bi likvidirao unutrašnjeg protivnika, brzo je donosio odluke koje nisu bile zasnovane na osnovu dobrih, perspektivnih, procena da svoje formacije uklopi u okupatorske borbene ešelone. Već u prvim okršajima sa partizanskim jedinicama u jesen 1941. godine, Mihailović se obratio za pomoć Nemcima. U susretu sa njima u selu Divci 11. novembra 1941. Mihailović je izjavio: "Nije moja namera da se borim protiv okupatora, jer kao generalštabni oficir poznajem snagu obeju strana", i "Nećemo se boriti protiv Nemaca, pa ni onda ako nam ova borba bude nametnuta". Pukovnik Branislav Pantić, član Mihailovićeve delegacije, inače saradnik Abvera, objasnio je Nemcima: "Komunisti su prvi počeli borbu, dok je Mihailović stajao potpuno po strani i pripremao se za borbu u pravcu Bosne i Sandžaka".⁴⁵ Mihailovićeva taktika je bila da se okupatori napadaju samo u propagandi kako bi se zavarao narod, a prava strateška opredeljenja su mu bila da sa okupatorima saraduje, po mogućnosti tajno. Kada je zapao u tešku situaciju, ova saradnja je postala sasvim otvorena i sveobuhvatna.

Međutim, nije samo Mihailović bio taj kome se nije ulazilo u sukobe sa okupatorom. Slobodan Jovanović mu je sugerisao da "na slučaj iskrcavanja saveznika na Balkanu i opšteg ustanka" mobiliše broj ljudstva prema količini imajućeg naoružanja, kacM da preduzme "blagovremene mere da Srbi po svome običaju ne ustanu pre vreme-

⁴² Mihailović je 26. maja 1942. javio Slobodanu Jovanoviću: "Prošle godine primio sam znanju saopštenje britanske vlade da Jugosloveni ima da se bore za Jugoslaviju, a ne da se borba pretvori u pobunu komunista za Sovjetsku Republiku" (Zb. NOR-a, XIV, 1, str. 358). Radivoje Jovanović Bradonja, Uvod u analizu strategije NOP-a Jugoslavije 1941-1945, SUBNOR Srbije, 1998, na str. 125 tvrdi da je Čerčil 1941. naredio Draži Mihailoviću da napadne partizane.

• Taj dokument je sastavljen na bazi različitih izveštaja britanskih oficira kod četnika, izjava četničkih oficira, četničkih naredjenja za saradnju sa okupatorima, na bazi zagonetnog dnevnika izvesnog "H.C.Milera", a nosi naslov "The Chetniks", (Arhiv VII, Ča. k. 240, reg. br. 2/1). Nije utvrđeno ko se krije iza imena "H.C.Miler". U pitanju je neko lice u četničkoj Vrhovnoj komandi. Pukovnik Stenli Bejli, na indirektan način ga dovodi u vezu sa nemačkim špijunom u Mihailovićevom štabu (Arhiv VII, Public Record Office (PRO) - Državni arhiv V. Britanije, Foreign Office (FO) 371/44282). Dobrosav Jevdjević je skrenuo pažnju Mihailoviću na to da Nemci tvrde kako imaju svog špijuna u Mihailovićevom štabu (Zb. NOR-a, XIV, 4, str.

⁴⁴ Đurišić je to rekao 10. maja 1943 (Original u Nacionalnom arhivu u Vašingtonu - NAV-N-T-315, r. 64, s. 665-666); Peti deo, dokument br. 9.

⁴⁵ Peti deo, dokument br. 6.

na listom i sa motikom krenu na mitraljeze".⁴⁶ I najviši četnički vojno-politički funkcioneri poput Dragiše Vasića, nisu bili za to da se ulazi u borbene aktivnosti protiv okupatora. Vasić, koji je bio pesimista u pogledu opredeljenja omladine za četnike, pisao je početkom maja 1942. Mihailoviću da se plaši kako bi omladina mogla da "izazove preuranjeni ustanak od čega se treba čuvati kao od žive vatre".⁴⁷ Vasić je dobro cenio. Narod je želeo borbu protiv zavojevača. Znao je to i Mihailović. Iz njegovog štaba je u oktobru 1941. upućena depeša izbegličkoj vladi o tome kako je narod: "Željan borbe".⁴⁸ U Zimonjića kuli, kod Avtovca, gde se 22. jula 1942. susreo sa Ilijom Trifunovićem Birčaninom, Mihailović je izjavio "da učešće Srba (to jest četnika - B.L.) u borbi može da bude razmatrano tek kada Rusi budu u Budimpešti, a Englezi u Sofiji".⁴⁹ Pošto je to Mihailović izjavio u prisustvu italijanskih oficira, to je Italijanima bilo dovoljno da četnicima, kao svojim saborcima, odnosno Antikomunističkoj dobrovoljačkoj miliciji (Milizia Volontaria Anticomunista -MVAC) poklone još više poverenja.⁵⁰

U punom zamahu drugog svetskog rata pokazalo se daje vreme koje je odmicalo radilo u korist antifašističke koalicije, čije snage su bile u ofanzivi i beležile vidne uspehe. Srpski narod je tražio od četničkih komandanata da se već jednom počne sa borbenim akcijama protiv nepodnošljive okupatorske tiranije, pljačke naroda i njegovog ponižavanja. Neki četnički komandanti iz Srbije, među kojima i major Dragutin Keserović, još ranije zavrbovan da radi za Abver, smogli su snage i hrabrosti da upozore Mihailovića na to što narod zahteva. Ali Mihailoviću nije bilo do toga, niti su se Nemci plašili četničkih provokacija. Oni su znali da Mihailović ne namerava da ili napadne. Početkom avgusta 1943. godine, raspolagali su podacima da bi eventualni Mihailovićev obrt mogao da nastane ako bi se dve angloameričke desantno-padobranske brigade ubacile u Srbiju. Jedna u istočni, a druga u zapadni deo Srbije. One bi prinudile četnike da otpočnu sa protivnemačkim akcijama.⁵¹ Keserović i još neki oficiri su početkom juna 1943. stavili do znanja Mihailoviću da "narod željno očekuje ustanak da skine jaram ropstva sa sebe", jer da su pljačka i odnošenje žita prevršili svaku meru.⁵² Ne mareći za narodno htenje, Mihailović im je 25. juna odgovorio: "Ne možemo dići ustanak da bi spasili žetvu. Naša opšta akcija vezana je za invaziju, a invazija od nas ne zavisi".⁵³ Pred kraj 1943. godine, nakon što je Mihailović proširio i ojačao svoje veze sa Nemačima, i kada su četničko-britanski odnosi već dospeli u fazu verbalnih sukoba, Mihailović je naredio svim komandantima korpusa u Srbiji: "U odnosu na okupatore mi imamo utvrđenu liniju od koje nećemo odstupiti sve dok ne dođe do invazije Balkana".⁵⁴ S obzirom da je bio blizak Abveru, Keserović je mogao doznati, a ponešto i naslutiti o neodgovornom odnosu Mihailovića po pitanju ubiranje letine i sklanjanja žita ispred, ničim neometanih okupatorskih otimača. Prema nemačkim dokumentima, Mihailović je tokom 1943. i u 1944. tajnim kanalima isporučivao žito za potrebe "ishrane Velikog nemačkog Rajha".⁵⁵

⁴⁶ Depeša je od 30. novembra 1942 (Zb. NOR-a, XIV, 1, str. 853).

⁴⁷ Zb. NOR-a, XIV, 1, str. 258.

⁴⁸ Zb. NOR-a, XIV, 1, str. 32.

⁴⁹ Arhiv VII, italijanska arhiva, NAV-N-I-T-821, r. 403, s. 55-57. Jevdjević je prilikom razgovora sa nemačkim predstavnicima 4. septembra 1942. izjavio daje Mihailović "zapovedio pomirljivo držanje prema okupatorima" i da će obračun sa njima doći "tek kada budu Rusi u Sofiji i Englezi u Budimpešti" (Zb. NOR-a, XIV, I str. 906).

⁵⁰ Petar Bačović je 16. jula 1942. izvestio Mihailovića: "Svi četnički odredi na teritoriji Hercegovine legalizovani su kod Italijana, dobijaju hranu, oružje i municiju", a "u vidu pomoći dodeljuju manje svote novca (Zb. NOR-a, XIV, 1, str. 428 i 524).

⁵¹ Arhiv VII, NAV-N-T-315, r. 196, s. 148-152.

⁵² Arhiv VII, Ča. k. 278, reg. br. 18/1-55.

⁵³ Arhiv VII, Ča. k. 292, reg. br. 32/2, dep. br. 2526.

⁵⁴ "Raspis svima" je od 10. decembra 1943 (Arhiv VII, Ča. k. 278, reg. br. 18/1-55).

⁵⁵ Ministar Rajha za ishranu konstatuje 17. jula 1944. da će se Draža Mihailović pobrinuti za isporuku 86.000 tona žita za Nemačku i daje 1943. "bio izdašni liferant žita" (Arhiv VII, NAV-N-T-120, r. 2908, s. 464538-4; Peti deo, dokument br.28. Komanda Jugoistoka je 18. avgusta 1944. procenila situaciju i konstatovala: "Prikupljanje žetve, seča stabala i eksploatacija visokovrednih minerala u sadašnje vreme moguće su samo pomoću četničkih bandi" (Arhiv VII, NAV-N-T -311, r. 192, s. 570-582; Peti deo, dokument br.3 1).

Ni u četvrtoj godini rata na jugoslovenskom prostoru Mihailovićev stav u odnosu na ustanak nije se menjao. U međuvremenu je saradnja četnika u Srbiji sa nemačkim trupama, dobila šire razmere i postala javna. Mihailović je povodom održanog kongresa u selu Ba (25-28. januara 1944) poslao nekoliko telegrama na adrese svetskih ličnosti. Nemci su ih uhvatili i dešifrovali. U jednoj depeši Mihailović obaveštava vladu Božidara Purića u Kairu "da za sada neće počinjati borbu protiv okupatora".⁵⁶ Saveznički frontovi su se približavali nemačkim granicama, na jugoslovenskom ratištu su okupatori, kvislinzi i kolaboracionisti trpeli velike gubitke, ali četnički ustanak nije bio na pomolu. Jedan od najpoverljivijih Mihailovićevih komandanata, Predrag Raković, je 25. marta 1944, u ime Draže Mihailovića, razgovarao sa nemačkim predstavnicima i preneo im njegov stav. Nemci su zapisali: "Po nalogu D.M., Raković je ponovo precizirao: 1. Sigurne (pismene) garantije da ne postoje ni najmanje namere da se planira opšti ustanak ili da se sprovede sabotažne akcije".⁵⁷

Osamnaestog avgusta 1944. Mihailović je ponudio Nemcima sastanak radi pregovora o saradnji. Pod tačkom 2. toga predloga piše: "U slučaju invazije (savezničkih snaga - B.L.) nema borbe protiv Nemaca. Borba protiv komunista će se produžiti", .ler, "Četnici hoće da spreče vezu partizana sa invazionim trupama".⁵⁸ Konačno, Mihailović je razočarao i one malobrojne koji su verovali da će do četničke akcije protiv okupatora ipak doći. Bila je to varljiva nada. Jer, Mihailović nije imao nameru da pokrene četnike u borbu, pa ni u slučaju da je do invazije anglo-američkih snaga i došlo. Najzad, četnici su u jesen 1944. bili prinuđeni da, zajedno sa Nemcima, napuste Srbiju, a da od Mihailovića, tokom celog rata, nisu dobili ni jedno naređenje da napadnu nemačke trupe.

Pitanje slobodne teritorije i četničke vlasti

Rezultat borbenih aktivnosti u oslobodilačkom ratu uvek je oslobođenje i stvaranje slobodne teritorije. To je nužna pretpostavka za one koji pretenduju da uspostave i neguju sopstvenu izvornu vlast i druge oblike društvenog života. Četnici nisu imali svoju slobodnu teritoriju u pravom smislu te reči. Iako su sebe rado nazivali "šumskim" ljudima, praksa i stvarnost su bili drugačiji.⁵⁹ Četnici, njihove komande i starešine bitisali su po gradovima, varošicama i drugim naseljenim mestima sasvim legalno.⁶⁰ Britanci su 25. maja 1943. konstatovali "da se male grupe četnika mogu videti sa Italijanima u Višegradu, sa Nemcima u Sarajevu i Doboju, sa ustašama u Tuzli i Zvorniku".⁶¹ Američki ured za strategijske službe iznosi činjenice da su četnici "stacionirani zajedno sa Italijanima i hrvatskim regularnim trupama i ustašama u gotovo svakom gradu u Hercegovini i južnoj Bosni".⁶² Očigledno je da je nad teritorijom na kojoj su boravile i delovale četničke jedinice praktično postojala neka vrsta suvlasničkog vladanja podeljenog između četnika, kvislinga i okupatora, s najmanjim uticajem ravnogoraca. Mihailović je i o tom pitanju imao svoj stav. Dvadesetog marta 1943. godine, iz

⁵⁶ Arhiv VII, Ča. k. 276, reg. br. 13/1, dep. br. 1824). Kongres se zove i "Svetosavski". Na njemu je kao delegat učestvovao američki poručnik Djordjic Musulin (Georg Maslin), dok je britanski brigadir (general) Carls David Armstrong, šef britanskih vojnih misija kod četnika, demonstrativno odbio poziv da prisustvuje tom političkom skupu (Arhiv VII, Ča. k. 226, reg. br. 11/1-3; k. 275, reg. br. 2/1).

⁵⁷ Arhiv VII, NAV-N-T-311, r. 286, s. 269, Peti deo, dokument br. 23.

⁵⁸ Arhiv VII, NAV-N-T-311, r. 192, s. 565-582; Peti deo, dokument br. 31.

Nemci su dešifrovali Mihailovićevu depešu kojom 25. maja 1943. saopštava komandantima u Crnoj Gori: "U|umi su crveni i mi tamo nemamo mesta". (Zb. NOR-a, XIV, 2, str. 1035).

Mihailović je, na primer, "kritikovao" neke komandante zato što su "sa većim brojem automatskog oružja ušli u Požegu", gde je došlo do "bratimljenja" sa Nemcima i Bugarima, s napomenom da to šteti ugledu četnika pred saveznicima i narodom (Zb. NOR-a, XIV, 3, str. 150 i 152).

⁶⁰ Arhiv VU, PRO, FO, k. 9, 371/37617; Zb. NOR-a, XIV, 2, str. 1017.

Reč je o analizi Ratne obaveštajne sužbe SAD, Office of Strategic Service - OSS (Arhiv VII, NAV, RG, 226/3403; Zb. NOR-a, XIV, 2, str. 1017).

Kalinovika je poslao depešu Slobodanu Jovanoviću: "Mi nećemo da stvaramo slobodnu teritoriju sve dok nismo u stanju i daje odbranimo i sačuvamo narod od represalija, ali smo u stanju da iz planina vladamo celokupnom državnom teritorijom".⁶³ Nije rekao kako može vladati bilo kojim deličem teritorije. Ravnogorski narodni odbori, od seoskih do pokrajinskih, za čije formiranje je izdata instrukcija krajem decembra 1943., bili su zamišljeni kao isključivo propagandni organi u funkciji vojne organizacije i pod strogom kontrolom vojnih komandanata koji su im bili na čelu.⁶⁴

Crne trojke, slovo "Z" i zločini

U proleće 1942. godine, četnici su počeli da organizuju misteriozne, strogo konspirativne grupe koje su imale neverovatno zastrašujuće dejstvo i unosile nemir i nespokojstvo. Bile su to grupe formirane od trojice četnika, kao egzekutivne formacije 11 svakoj brigadi, i zvale su se "trojke". U narodu su zapamćene kao "crne trojke", jer su mnoge srpske porodice zavile u crno. Ideja o formiranju trojki potekla je od Draže Mihailovića. Trećeg maja 1942., Mihailović je, krećući se preko Golije ka Crnoj Gori, radio-depešom javio Slobodanu Jovanoviću da Radio-London objavi: "Šef trojki u Jugosl. naređuje da se što više radi, a ništa ne priča".⁶⁵ Šef svih trojki u Jugoslaviji bio je, niko drugi do Draža Mihailović.⁶⁶

Isključivi zadatak cmih trojki bilo je klanje. Tom groznom postupku, van razuma i ljudskosti, bile su podvrgnute osobe koje su pre toga označavane famoznim slovom "Z". Ali, pod udar trojki dolazili su i drugi Srbi koji se nisu slagali sa postupcima četnika, ili nisu podržavali njihov način mišljenja i ponašanja, iako nisu bili obeleženi slovom "Z". Slovo "Z" je značilo da treba zaklati onoga čije bi ime bilo saopšteno preko Radio-Londona, koji je u svemu bio na usluzi Mihailoviću, pa i u tom strašnom poslu. Sedmog maja 1942. Mihailović javlja Slobodanu Jovanoviću: "Šef trojki u Jugoslaviji izdao je naredbu da se počne sa radom protiv izdajnika", naglasivši da je za to "Znak slovo Z", i ponavlja "slovo Z".⁶⁷ I sam zbunjen onim što Mihailović čini, Slobodan Jovanović ga je 15. maja, radio-depešom, pitao: "Šta znači šef trojki i slovo Z javite hitno".⁶⁸ Istoga dana Mirko Lalatović koji je bio zadužen, pored ostalog, i za radio-veze sa inostranstvom, izveštava Mihailovića da su: "Juče u 17 časova objavljena na radio - Londonu naređenja šefa trojki za čišćenje izdajnika i ćutanje".⁶⁹

Prvo saopštenje imena koje je trebalo likvidirati primenom slova "Z" objavio je Radio-London 2. juna 1942. godine, a poslednje objavljivanje imena tim putem bilo je 11. septembra iste godine.⁷⁰ Preko Radio Londona bilo oglašeno ukupno 75 imena s etiketom slova "Z", dok 25 imena koje je Mihailović dostavio Radio-Londonu nije javno

⁶³ Arhiv VII, Ča. k. 302, reg. br. 1/3.

⁶⁴ Na čelu Pokrajinskog ravnogorskog odbora za Srbiju bio je general Miroslav Trifunović, komandant Srbije; za Crnu Goru Pavle Djurišić, za Sandžak Vojislav Lukačević, za Dinarsku četničku oblast pop Djujić, za područje istočne Bosne i Hercegovine Petar Bačović, za centralnu i zapadnu Bosnu major Slavoljub Vranješević, za Sloveniju Karlo Novak, za Vojvodinu pukovnik Dragomir Radovanović itd (Arhiv VII, Ča. k. 278, reg. br. 18/1). Ovim su sprovedeni zaključci Konferencije u Šahovićima gde je utvrđeno da će četnička organizacija biti "nosilac celokupne državne vlasti do ostvarenja četničkog programa i uslova za prelazak na šire ustavne slobode"(Zb. NOR-a, XIV, 1, str. 738).

⁶⁵ Zb. NOR-a, XIV, 1, str. 232.

⁶⁶ Na sudjenju Mihailoviću održanom od 10. juna do 15. jula 1946. Mihailovića je predsednik suda pitao: koje bio šef trojki. Mihailović je odgovorio: "Ja sam bio..." (Izdajnik i ratni zločinac Draža Mihailović pred sudom, stenografske zabeleške i dokumenta sa sudjenja, Beograd, 1946, str. 352.

⁶⁷ Zb. NOR-a, XIV, 1, str. 353.

⁶⁸ Zb. NOR-a, XIV, 1, str. 836.

⁶⁹ Zb. NOR-a, XIV, 1, str. 386.

⁷⁰ Radoje i Živan Knežević, Sloboda ili smrt, Sijetl, SAD, 1981, str. 66. Oni tvrde daje slovo "Z" prvo slovo od reči zastrašiti ili zaplašiti i daje imalo tu svrhu.

oglašeno.⁷¹ Efekti su, međutim, bili stravični. Jer, prema "podacima prikupljenim na terenu broj zaklanih prelazi deset hiljada".⁷² Najviše klanja po Srbiji od strane četnika, bilo sa trojkama ili drugim ešelonima smrti, izvršeno je, nakon što su Britanci otkazali usluge Radio-Londona u toj stvari. Mnogi pisci iz redova četničke emigracije skloni su tvrdnji da je slovo "Z" imalo smisao da nekoga zaplaši (zastaši) da ne srlja u izdaju i kolaboraciju. Da je ono bilo, pored toga što je "uterivalo strah u kosti i pamet u glavu", i nešto što nije "davalo imunitet krivcima i jemstvo za bezbednost u budućnosti", a takođe i neka "pedagoška mera".⁷³ Ako bi to bilo tako, zašto bi onda postojale crne trojke. A one su likvidirale svakog na koga se odnosilo slovo "Z", pa i one "grešnike" koji nisu bili pod udarom toga slova. Tako su, bez slova "Z", zaklani i neki četnički komandanti, Mihailovićeve bliski saradnici. Među kojima su: pukovnik Jevrem Ješa Simić, Mihailovićev klasni drug, inspektor četničkih jedinica u zapadnoj Srbiji, poručnik Ilija Pažina, poručnik Milutin Janković, komandant telesne straže Draže Mihailovića, potpukovnik i vojvoda Radomir Đekić Đeda, vojvoda Mašan Đurović i Božo Čosović Javorski. Zatim su crne trojke likvidirale kapetana Dušana Radovića, komandanta Zlatiborskog korpusa i čerku generala Petra Nedeljkovića. Kada su "ovo dvoje ubili, ubice su im osekli glave i odneli u Vrhovnu Komandu".⁷⁴ Iz raznih pobuda su četnici prema Srbima primenjivali dejstvo slova "Z". Emilija Strugarević je, na primer, stavljena pod slovo "Z" samo "radi toga što nije htela da bude ljubavnica četničkog komandanta u Vrnjcima".⁷⁵ Draža Mihailović je naredio da se zakolje učiteljica Vera Filipović iz Tometinog Polja, koja je bila veza Mihailovića sa Milanom Aćimovićem i Ljotićem, a Mihailović je posumnjao u njenu odanost.⁷⁶

Delatnost četničkih trojki, pre ili kasnije, osetila se, u manjem ili većem obimu, u svim krajevima gde je bilo četnika, a najviše u Srbiji. Na koga se, ustvari, odnosilo slovo "Z" i način njegove primene, veoma uverljivo pokazuju četnički dokumenti. Komandant četnika u istočnoj Bosni i Hercegovini major Bačović je 8. avgusta 1942. naredio potčinjenima prema kome i kako treba sprovesti slovo "Z". "Komandant brigade po prijemu naređenja da se izvesno lice stavi pod slovo Z, dužan je u roku od 24 sata, pomoću trojki, istog likvidirati - ubiti. Ovo likvidiranje - ubijanje ima biti isključivo klanje kamom", naređuje Bačović. On, takođe, naređuje da ona trojka koja ne izvrši zadatak "osuđena je na smrt i odmah se mora sa njom likvidirati".⁷⁷

Konspirativnim sastavom trojki i podmuklom primenom slova "Z", četnici su sejalili smrt, zavodili strah i nespokojsvo u narodu. Slušanje Radio-Londona, tog moćnog i efikasnog medijskog sredstva u službi četnika, privlačilo je pažnju i zbog zloslutnih saopštenja o tome ko će te večeri, ili te noći na najsvirepiji način biti likvidiran.

I sa slovom "Z" i bez njega, četnici su izvršili mnoge pokolje nedužnog srpskog naroda. Ove drastične mere širih razmera naročito su se ispoljile u vreme kada su četnici i Nemci u Srbiji počeli da otvoreno saraduju. Jedan od motiva za klanje bila je i šansa za unapređenje u viši čin. To je sledovalo onom koji, u saradnji sa Nemcima, pokolje što više partizanskih simpatizera i jataka.⁷⁸ Bilo je u Srbiji, bez povoda i razloga, mnoštvo masovnih klanja nedužnih civila žena, dece, staraca, silovanja kćeri, sestara, majki. Jedan od stravičnih pokolja desio se u selu Vraniću 20/21. decembra 1943. Te noći četnici su zaklali 70 osoba od 1 do 93 godine starosti. Stradale su kompletne porodice. Silovane su

⁷¹ Bor. Karapandžić, *Gradjanski rat u Srbiji 1941-1945, KJivland*, Ohajo, SAD, 1958, str. 272. Zanimljivo je da je Milan Nedić, s kojim su četnici saradivali još od sredine 1941, bio na listi slova "Z", dok Dmtrije Iljotić, vođa fašističkog pokreta Zbor, navodno četnički neprijatelj, nije bio tim slovom "zaplašen".

Karapandžić, n.d., str. 274.

Radoje L. Knežević, *Jugoslovenska vlada i Draža Mihailović. Organizovanje otpora. Poruka, London, br. 13, str. 16.*

⁷⁴ Karapandžić, n.d., str. 285.

⁷⁵ Isto, str. 279

Radivije Jovanović Bradonja, n.d., str. 97.

¹¹ Zb. NOR-a, XIV, 1, str. 515-516.

Prvi deo, dokument br. 78.

devojčice i žene.⁷⁹ Kapetan Živan Lazović Žika, komandant Smederevskog korpusa, izvestio je Mihailovića 27. decembra 1943. daje "likvidirao" 30 osoba, od čega je samo u Boleču poklao 11 žena, dece i staraca.⁸⁰ Draža Mihailović je bio upoznat sa nedelima Živana Lazovića. U martu 1944. primio je izveštaj da Lazović narod "toliko tuče da pojedincima otpada meso sa tela". Za Lazovićevog potčinjenog kapetana Božidara Lazovića, Mihailović je saznao daje "sadističkim nagonom lično sekao pojedincima uši, probadao ih kamom, naterivao ih da sede na žara itd. i napokon polumrtve zaklao i jednostavno i najčešće bacao u Moravu".⁸¹ Dva dana kasnije, 29. decembra 1943., komandant Gorske garde Nj. V. kralja Petra II, Nikola Kalabić, izveštava Mihailovića, daje u "Kopitarima uhvaćeno na spavanju i poklato 24 aktivna komunista od kojih su 20 cigani".⁸² Euforija klanja zahvatila je celu Srbiju. Prema izveštaju Jevrema Simića od 15. januara 1944. Draži Mihailoviću, poručnik Tihomir Jovanović, komandant Oplenačke brigade je "u selu Banji zaklao 18 istaknutih i okorelih crvenih".⁸³ U selu Drugovac četnici su zaklali dvadesetčetvoro Srba, 41 streljali, dok je nekoliko Srba izgorelo, a nekoliko umrlo od posledica četničkog batinanja.⁸⁴ Noću, 1/2. februara 1944. izvršen je pokolj u Pomoravlju. Pukovnik Ljubomir Mihailović ("Long"), komandant grupe korpusa, izveštava 17. februara 1944. Dražu Mihailovića daje izvršio "čišćenje", ustvari, pokolj po varošima: "u Jagodini 17 muškaraca i 7 ženskih, u Čupriji 9 muškaraca i 1 ženska, u Paraćinu 11 muškaraca i jedna ženska". Pukovnik Mihailović dalje navodi: "Narod je ovim zadovoljan. Načinom izvršenja pokazali smo prijateljima i neprijateljima našu snagu i jedinstvo i organizatorske sposobnosti".⁸⁵ Pronalazili su četnici i razne druge razloge za klanje. Partizanske zarobljenike obično su klali. Major Radomir Cvetić ("Ajbih", "Bi-Bi"), komandant Javorskog korpusa, izveštava Mihailovića 21. januara 1944. o zarobljenim partizanima. "Mnogo ranjenih pomrlo im u putu. Mi smo zarobili 16 i zaklali bez prekog suda".⁸⁶ Nije čudo što su to radili svom jedinom neprijatelju. Zaprepašćuje činjenica što su i svoje četnike, na isti način, likvidirali. Prilikom jedne borbe na Bukoviku, mnogi četnici su se predali partizanima. Ovi s njima postupali u skladu sa konvencijama o statusu zarobljenika, pa su im pružili priliku da ostanu u partizanskim jedinicama i postanu borci protiv naci-fašista, ili da odu svojim kućama. Šesnaestog juna 1944. Ljuba Jovanović Patak, komandant Timočkog korpusa saopštava: "Streljao sam 75 vojnika radi toga što su se predali partizanima", da ih oni ne bi pustili "da podrivaju naše redove i šire defetizam".⁸⁷ Četnici su nalazili različita opravdanja za pokolj sopstvenog naroda. Darinku Rajković i dve njene maloletne ćerke Stanu i Radmilu, četnici su zaklali samo zato što nisu htele da izdaju partizanske rukovodioce prikrivene u zemunici. Najpre su zaklali mladu Stanu, pa Radmilu, najposle Darinku.⁸⁸ Još je gora sudbina za sličnu "grešku" zadesila seljaka Živana Đurđevića iz sela Balinovića, kod Valjeva. Njega su četnici pod komandom Nikole Kalabića, zajedno sa sinovima uhvatili i podvrgli mučenju. Pošto su mu, na njegove oči zaklali sina, a Živan i

⁷⁹ Imena poklanih, način izvršenja, postupak pri silovanju dece pred roditeljima, braćom i sestrama, izivljavanje nad mrtvim, videti Dragoljub Pantić, Noć kame - pokolj nevinih u selu Vraniću, SUBNOR Beograd, Beograd, 1996. Videti i Latas-Dželebdžić, n.d., str. 297-300. Jovan Radovanović, Dragoljub Draža Mihailović u ogledalu istorijskih dokumenata, Sova, Beograd, 1966, na str. 166 navodi da su kobne noći zaklane 72 osobe, navodeći njihova imena.

⁸⁰ Prvi deo, dokument br. 69, Zb. NOR-a, XIV, 3, str. 306. Major Svetislav Trifković ("K.om-K.om") izveštava Dražu Mihailovića de je Lazović prilikom pokolja u Boleču opljačkao narod u "vrednosti preko milion dinara" (Isto, str. 306). "Od poklanih seljaka opljačkani su dukati i mnoge druge stvari", piše u izveštaju Mihailoviću (Isto, str. 596).

⁸¹ Zb. NOR-a, XIV, 3, str. 596-597.

⁸² Zb. NOR-a, XIV, 3, str. 213.

⁸³ Zb. NOR-a, XIV, 3, str. 278.

⁸⁴ Radovanović, n.d., str. 220-221.

⁸⁵ Zb. NOR-a, XIV, 3, str. 423.

⁸⁶ Zb. NOR-a, XIV, 3, str. 291.

⁸⁷ Zb. NOR-a, XIV, 3, str. 719. U borbi u kojoj su se partizanima predali četnici i spasili glavu, izgинуlo je 65 četnika a na stotine ih je bilo ranjenih i dezertera (Isto, str. 710-714).

⁸⁸ Latas - Dželebdžić, n.d., str. 295.

dalje ostao odlučan, četnici su ga na Debelom brdu vezali za ražanj i živog ga pekli.⁸⁹ Jedan od članova štaba Gorske garde pisao je 3. novembra 1943. o ponašanju četnika pod komandom Nikole Kalabića. "Var.(ošicu) Stragare upalili su zato što su od prvog do poslednjeg bili svi pijani". Zatim se navodi da od "celokupnog br. stanja koje su poklali 50% su nevine žrtve". Dalje piše: "Narod kada čuje da četnici dolaze u selo, više se plaši nego kada dolaze Nemci, Bugari, Amauti i svaka druga vera". U pismu se naglašava kako četnici, posle improvizovanih borbi protiv partizana, "zađu po selima i pokolju onaj nevini narod", a Mihailoviću podnose izveštaj "kako su u borbi naneli gubitke partizanima". O raspoloženju naroda prema četnicima, u pismu se kaže: "Mogu samo Vam reći to da narod psuje majku Kralju, Vama - Draži i svima redom".⁹⁰

Draža Mihailović je, bez sumnje, bio dobro obavešten o svim četničkim nedelima, ali nije zabranjivao takve postupke.

Ponuda Draže Mihailovića Nemcima za saradnju 1941.

Saznanja Nemaca o Draži Mihailoviću potiču još iz maja 1941. nakon njegovog dolaska na Ravnu Goru. Nemci su, navodno, imali nameru da "očiste šume od ostataka jugoslovenske vojske", imajući u vidu Dražu i njegove ljude. To je, navodno, osujetio Milan Aćimović, uveravajući Nemce da je bolje da ti ljudi budu pod kontrolom jednog "trezvenog čoveka", nego da padnu pod uticaj komunista.⁹¹ Nemci su bili zainteresovani da, poput Koste Pećanca, stave pod svoju kontrolu i Dražu Mihailovića. General Harold Turner je već 17. jula 1941., u strogo poverljivoj formi, saopštio Milanu Aćimoviću daje stupio u vezu sa zvaničnim predstavnikom štaba Draže Mihailovića.⁹² Nekoliko predstavnika kvistlinškog režima bilo je uključeno u poslove oko uspostavljanja veze između Mihailovića i Nemaca. Jedan od njih bio je pukovnik Jovan Trišić. U avgustu 1941., pregovore sa Mihailovićem, uz nemačku saglasnost, vodio je Milan Aćimović.⁹³ Veće zanimanje Nemaca za Mihailovića i njegovu organizaciju počelo je nakon što je Pećanac potpisao sporazum sa Nemcima. U posao se uključila nemačka vojnoobaveštajna i kontraobaveštajna služba - Abver. Ta služba je tokom leta 1941. privolila više oficira da postanu njeni saradnici. Oni će, pre ili kasnije, biti značajni četnički komandanti. Među njima su general Ljuba Novaković, pukovnik Branislav Pantić, član četničkog štaba Draže Mihailovića u Beogradu, potpukovnik Milutin Radojević, komandant, odnosno Mihailovićev delegat za četnike na području Jablanice i Toplice, majori Dragutin Keserović, komandant Rasinskog korpusa, Velimir Piletić, komandant Krajinskog korpusa, kapetani Nenad Mitrović, Mihailovićev oficir za vezu sa Nemcima, Milorad Mitić, veoma poverljiv Mihailovićev oficir za vezu sa Nemcima.⁹⁴ Najznačajnija ličnost za kontakte sa Mihailovićem bio je nemački obaveštajni oficir Jozef Mati. Prema nekim izvorima, on je još u prvoj polovini avgusta 1941. boravio na Ravnoj Gori.⁹⁵

Nemcima je bilo stalo do toga da lično saznaju kakve su namere Draže Mihailovića, kao i to da li se pojedini četnički odredi bore protiv nemačkih trupa u zapadnoj Srbiji. Na Ravnu Goru je, u prvoj polovini septembra 1941. upućen Aleksandar Nikolajević Saša, pomoćnik direktora Bankferajna Georgija Zala. Trebalo je da utvrdi da bje Mihailović spreman da "zajedno sa nemačkim vlastima" brine za red i mir u zapadnom delu Srbije. Nikolajević je razgovarao sa Mihailovićem, a nakon povratka u Beograd Jomjjezvestio Zala. Rekao je da je Mihailović "kategorički protiv komunista", da

⁸⁹ Latas - Dželevdžić, n.d., str. 294-295.

⁹⁰ Zb. NOR-a, XIV, 3, str. 78.

Arhiv VII, Ča. k. 18, reg. br. 47/9).

Jovan Marjanović, Draža Mihailović između Britanaca i Nemaca, n.d., str. 124.

Zb. NOR-a, XIV, 1, str. 865.

Mitić je jedno vreme bio Mihailovićev predstavnik u Vrhovnom štabu NOP-a Jugoslavije, dok se štab nalazio u Uzicu (Zb. NOR-a, XIV, 1, str. 40-41).

J. Marjanović, Draža Mihailović između Britanaca i Nemaca, n.d., str. 124. Marjanović to navodi prema kazivanju Ratka Martinovića. Mati je, inače, bio profesor slavistike na Univerzitetu u Gracu.

"Mihailović neće ništa preduzeti protiv Nemača", kao i da "zbog raspoloženja svojih trupa Mihailović ne vidi nikakvu mogućnost da otvoreno radi sa Nemcima".⁹⁶ U¹⁰ vreme jedan nemački potez pružio je dokaze da Nemci nisu baš neprijateljski raspoloženi prema četnicima. Samo što su se upoznali sa Mihailovićevom izjavom datoju Nikolajeviću, predstavnik Feldkomandanture 816 u Užicu pristupio je pregovorima sa komandantom Zlatiborskog vojno-četničkog odreda, vojvodom potpukovnikom Radomirom Đekićem. Rezultat toga bio je da su Nemci, pilikom povlačenja iz Užica, prepustili taj garnizon četnicima. Oni su u grad ušli 21. septembra 1941. godine.⁹⁷ Očigledno je Mihailović bio spreman na saradnju sa Nemcima, ali bez javnog eksponiranja. U pregovore sa Nemcima oko buduće uloge Mihailovića i četnika, uključili su se majori Aleksandar Mišić i Miodrag Palošević.⁹⁸

Događaji koje su pratile borbene aktivnosti partizanskih odreda, ubrzali su Mihailovićevu rešenost da se obrati Nemcima i ponudi im svoje odrede za borbu protiv partizana. Pre nego što će Mihailovićevi delegati otputovati u Beograd da Nemcima izraze želju četničkog komandanta, u Struganiku, u kući majora Mišića, sastali su se Mihailović, Dragiša Vasić, potpukovnik Dragoslav Pavlović, Branislav Pantić i Nenad Mitrović. Mihailović im je rekao da je odlučio da se obrati Nemcima i ponudi im na uslugu svoje odrede, koje je trebalo da Nemci naoružaju. Odlučeno je da se o svemu obavesti general Nedić.⁹⁹ Mihailovićevu ponudu Nemcima u Beograd su odneli Pantić i Mitrović. U njoj piše: "Moja akcija ima se posmatrati isključivo kao borba protiv komunista... Spremni smo da kooperišemo u svakoj borbi protiv komunista koju bi izvodile nemačke oružane snage".¹⁰⁰ Mihailovićevi izaslanici su 28. oktobra 1941. predali Matlu ponudu pod naslovom "Četnički odredi jugoslovenske vojske pod komandom pukovnika Draže Mihailovića stavljaju se na raspolaganje za borbu protiv komunista u saradnji sa nemačkim Vermahtom".¹⁰¹ Narednih nekoliko dana pregovaralo se o tome kako da Mihailović dođe u Beograd i nemačkim predstavnicima objasni suštinu svoje ponude. Mihailović je, međutim, bio zauzet borbama koje su četnici 31. oktobra 1941. započeli protiv partizanskih snaga, pa nije mogao da odredi tačan datum kada će doći u Beograd.¹⁰² Pošto su borbe dobijale sve šire razmere, Nemci su izašli u susret Mihailoviću, pa su došli u selo Divce, gde su se 11. novembra 1941. sastali i razgovarali sa Mihailovićem. Tom prilikom Mihailović je, pored ostalog, izjavio: "Nije moja namera da ratujem protiv okupatora", naglasivši: "Nećemo se boriti protiv Nemaca, pa ni onda ako nam ova borba bude nametnuta". Na to je Mišić dodao: "Mi vam nećemo biti neverni".¹⁰³ Mora se priznati, Mihailović se do kraja rata dosledno držao svojih i Mišićevih obećanja datih Nemcima. Da bi im pokazao lojalnost, kao dokaz Mihailović je naredio da se Nemcima preda 365 partizana koje su četnici na prevaru zarobili.¹⁰⁴ Nemci su, pak, sa svoje strane bili voljni da pomognu Mihailoviću prilikom napada na partizane

⁹⁶ B. Latas, Draža Mihailović i Nemci u vreme Uzičke republike, Uzička republika, knj. 2, Ekspres, Beograd, 1978, str. 125-137, posebno str. 126. Žarko Jovanović, Draža Mihailović i Nemci u Srbiji 1941, JIČ br. 2/1997, iznosi iste podatke o ulozi Nikolajevića.

⁹⁷ Arhiv VII, Ča. k. 30, reg. br. 15/1. Vidi: Užice 1941, Vojno delo, Beograd, 1961, str. 143-149. Vojvoda Đekić, zvanu Djedo, povukao se krajem 1941. u Bosnu. Sa četnicima pod komandom Bačovića otišao je krajem 1942. u severnu Dalmaciju. Tamo je saradjivao sa Italijanima, a kada su tamo, posle kapitulacije Italije, prodrle nemačke trupe nastavio je saradnju sa Nemcima. U sukobu triju vojvoda: Djujić - Mane Rokvić - Djedo, ovaj poslednji je, po naredjenju Djujića, morao da napusti teritoriju Dalmacije. Djekić je otišao u Crnu Goru, pa u Srbiju. Tamo je po naredjenju Draže Mihailovića ubijen (Zb. NOR-a, XIV, 2, str. 62; Arhiv VII, Ca. k. 153, reg. br. 19/5; NAV -N-T-314, f. 566/32).

⁹⁸ Arhiv VII, NAV-N-T-120, r. 2423, s. 226630.

⁹⁹ Karapandžić, n.d., str. 130-132.

¹⁰⁰ Isto, str. 133.

¹⁰¹ Peti deo, dokument br. 1

¹⁰² Dokument br. 4.

¹⁰³ Peti deo dokument br. 6

¹⁰⁴ Zb. NOR-a, XII, 1, str. 629; Izdajnik i ratni zločinac, n.d., str. 129-130.

u okolini Užica. Nemački obaveštajni centar iz Beograda javio je 14. novembra 1941. u Berlin daje Mihailović pokrenuo akciju "protiv Užica", zbog čega "treba da se stavi u izgled bombardovanje sa nemačke strane".¹⁰⁵

Legalizacijom u službu Nemaca u Srbiji

Jedna od formi opstanka i očuvanja četničkih formacija u Srbiji i njihovog angažovanja na strani okupatora, bila je legalizacija četničkih odreda u formacijama kvislinškog režima Milana Nedića. To je, ustvari, bilo indirektno potčinjavanje četnika nemačkim okupacionim komandama. Do legalizacije je došlo kada su nemačke i kvislinške snage, potpomognute četnicima Draže Mihailovića, uspele da potisnu partizanske odrede iz zapadnog dela Srbije. Tada je zapretila opasnost da i četnici, ako i dalje ostanu pod zvaničnom komandom Mihailovića, budu razbijeni. Međutim, pošto su četnici bili potrebni Nedićevom režimu kako bi mogao održavati red i poredak u Srbiji,¹⁰⁶ nađeno je kompromisno rešenje. Ono se sastojalo u tome da se četnički odredi stvarno stavljaju pod komandu kvislinške vlade, a nominalno ostaju pod Mihailovićevim uticajem. Odluka o legalizaciji doneta je u Mihailovićevom štabu na Ravnoj Gori 30. novembra 1941. Tada su četničkim komandantima date instrukcije za legalizaciju.¹⁰⁷ Često su posrednici u preobraćanju četnika u Nedićevce bili Ljotićevi oficiri. Tako je posredstvom Marisava Petrovića, komandanta Petog dobrovoljačkog odreda, legalizovan četnički odred pod komandom poručnika Predraga Rakovića ("Frike") kod nemačkog komandanta u Čačku, potpukovnika Frikea. Zahvaljujući Frikeu poručnik Raković je 1. marta 1942. postao komandant Čačka. Veoma zanimljiv razgovor je voden između Frikea i Rakovića. Frike je pitao Rakovića od koga prima naređenja, on je odgovorio "Od Nedića. Na to se Frike veoma uzrujao i dreknuo: Ne od Nedića, nego od Draže".¹⁰⁸

Mnogi legalizovani četnički komandanti zauzeli su važne i odgovorne vojne položaje u Nedićevom režimu. Major Manojlo Korać, bivši Pećančev oficir, inače komandant glavne četničke kolone za napad na partizansku snagu u Užicu, posle legalizacije postao je okružni načelnik u Užicu. Istovremeno je bio komandant Grupe užičko-požeških odreda.¹⁰⁹ Pored ostalih, legalizovao se i odred pod komandom majora Ljube Jovanovića Patka, kasnije komandanta Timočkog korpusa. Jovanović je postao komandant Srpske državne straže u Zaječaru.¹¹⁰ U to mesto raspoređeni su, kao legalni, mnogi četnički oficiri. Među njima su bili kapetani Vladimir Komarčević, kasnije komandant Kolubarskog korpusa, Neško Nedić, komandant Valjevskog korpusa, pa načelnik štaba Četvrtе grupe jurišnih korpusa, poručnik Miloš Radosavljević. Poručnik Toma Aleksić je raspoređen na službu u Zlot, kapetan Mirić u Žagubicu. U Knjaževac je dobio raspored kapetan Toma Obradović. U Valjevu su na službi u vojnim formacijama Nedićevog režima bili major Vojteh i kapetan Selimir Popović.¹¹¹ Legalizacijom su se stavili u službu kvislinškom režimu odredi pod komandom Vučka Ignjatovića, Miloša Glišića i mnogi drugi. Oni četnički odredi koji se nisu legalizovali, na primer, Takovski odred pod komandom poručnika Zvonimira Vučkovića Zvonka ("Feliks"), jednostavno su se raspli, ljudstvo otišlo svojim kućama.¹¹²

¹⁰⁵ Zb. NOR-a, XII, 1, str. 630 i 655.

Poručnik Neško Nedić, komandant Valjevskog odreda, naredio je 13. decembra 1941. naredniku Spasuju Radojeviću da stupi u vezu sa vlastima opštine Krčmarske i predstavi kao da on formira "oružane snage" koje će biti u službi "održavanja reda i mira" (Zb. NOR-a, XIV, 1, str. 90).

¹⁰⁷ Prvi deo, dokument br. 30.

Isto. Na Rakovićevom izveštaju, Mihailović je dopisao: "Frike odličan rad". Tako je Rakovicu za pseudonim i šifru "Frike" bio "kum" Draža Mihailović.

¹⁰⁹ Zb. NOR-a, XIV, 1, str. 55.

Zb. NOR-a, XIV, 1, str. 232.

Isto.

¹¹⁹ Karapandžić, n.d., str. 161.

Legalizacija je za Mihailovića značila samo masku za opstanak četnika, ali stvarnost je bila takva da su ti četnici stavljeni pod strogu kontrolu nemačkih komandi. Bili su, dakle pod istim tretmanom i režimom koji su važili za odrede Koste Pećanca i Ljotičeve dobrovoljačke odrede. Nemci su ih razlikovali samo po označenim brojevima, C-20 do C-100. Tako su C-20 do C-38 bili brojevi rezervisani za četnike ravnogorskog pokreta, C-39 do 100 bili su brojevi kojima su numerisani Pećančevi odredi. Brojevima D-1 do D- 19 označavani su Dobrovoljački odredi.¹¹³ Delovanje četničkih odreda, kao legalizovanih formacija, trajalo je do proleća 1943. kada se delegalizovao i poslednji četnički odred. Ali, od tada počinje novo poglavlje u četničko-nemačkim odnosima, što ujesen i zimu te godine rezultira potpisivanjem četničko-nemačkih ugovora o saradnji u Srbiji. Bilo je četničkih jedinica čija se saradnja sa Nemcima odvijala kontinuirano, bez obzira na status legaliteta. Jedan od takvih bio je Drugi ravnogorski korpus pod komandom Predraga Rakovića. Te četnike Nemci su obilato snabdevali municijom.¹¹⁴ Četnici su, zauzvrat, vodili borbe protiv pripadnika i simpatizera NOP-a. Bilo je, međutim, i drugih oblika saradnje, koji podsećaju na Hitlerovu naredbu o odmazdama za ubijenog Nemca.¹¹⁵ "Ako pogine okupatorski vojnik na ovom terenu neće se paliti redom kuće, već samo po našem spisku i to partizanske i samo će se partizani ubijati", izveštava Raković 23. marta 1943. Dražu Mihailovića.¹¹⁶

Javna i potpuna saradnja sa Nemcima u Srbiji

Od 1943. godine pa sve do kraja rata kada su bili primorani da se, zajedno sa Nemcima, povuku iz Srbije, četnici su saradnju sa nemačkim trupama ostvarivali na osnovu pisanih sporazuma ili usmenih dogovora. Prvu ponudu za sporazum sa Nemcima učinio je Nikola Kalabić u maju 1943. godine.¹¹⁷ U jesen 1943. u Beograd je stigao Hitlerov izaslanik Herman Nojbaher. Pridodat je kao diplomatsko lice Komandi Jugoistoka, pod komandom Maksimilijana von Vajksa. Vajks je 1. novembra 1943. procenio da najveću opasnost za okupatore, a ujedno i za kvislinge i kolaboracioniste, predstavljaju partizanske snage koje nameravaju da prodru u Srbiju iz Bosne. Osećajući se inferiornim, Mihailović je, kako piše Vajks, zatražio "vezu sa nemačkim komandama, kako ne bi potpao pod komunističku vlast".¹¹⁸ Ubrzo je Mihailović poslao u Beograd izaslanike koji su imali zadatak da sa Nojbaherom i Vajksom utvrde platformu na kojoj bi nemačke trupe prihvatile saradnju sa četnicima. Među pregovaračima, između ostalih, bili su Miodrag Palošević, Dragutin Keserović, Predrag Raković, Milorad Mitić, Košta Košutić i još neki.¹¹⁹ Dok su trajali pregovori u Beogradu, pojedini četnički komandanti su već bili u kontaktima sa Nemcima. Petnaestog novembra potpukovnik Dragoslav Pavlović, delegat (komandant) Draže Mihailovića za istočnu Srbiju, piše Mihailoviću kako nemački krugovi iz Beograda nude razgovor i potpunu diskreciju. Dalje piše da Nemci nude da njihovo oružje dospe u ruke četnika tako što bi četnici razoružali neke slabije nemačke jedinice, zadržali oružje, a Nemce pustili.¹²⁰ Nemci su bili spremni da

¹¹³ Zb NOR-a, XII, 3, str. 119.

¹¹⁴ Samo u jednoj isporuci Nemci su Rakoviću dali 5.000 metaka (Zb. NOR-a, XIV, 2, str. 324 i 550).

¹¹⁵ U naredbi generala Kajtela od 16. septembra 1941, s pozivom na Hitlerovu naredbu, pored ostalog, piše: "Kao odmazdu za život jednog nemačkog vojnika mora se u tim slučajevima uzeti kao opšte pravilo, da odgovara smrtna kazna 50-100 komunista" (Zb. NOR-a, I, 1, str. 431-432).

¹¹⁶ Zb. NOR-a, XIV, 2, str. 550.

¹¹⁷ Arhiv VII, NAV-N-T, 501. 249, s. 372.

¹¹⁸ Peti deo, dokument br. 12.

¹¹⁹ Radoslav Djurić je 13. decembra 1943. stavio do znanja Mihailoviću da se u Beogradu nalazio Palošević kao "delegat za neke pregovore sa Nemcima u ime Vaše i daje Keserović prišao Nemcima i očekuje se njegov dolazak u Beograd" (Arhiv VII, Ča. k. 276, reg. br. 8/1, dep. br. 12327). Još 18. novembra 1943. Dušan Radović ("Kondor") je pisao Mihailoviću daje Mitić vidjen u Užicu sa Nemcima, posle čega je s njima otišao "za Beograd, kamo ga Vi šaljete radi hvatanja neke veze i sporazuma" (Arhiv VII, Ča. k. 127, reg. br. 2/5; k. 276, reg. br. 7/1, dep. br. 11095). Košutić je vodio i posebne razgovor za sklapanje sporazuma Kalabića sa Nemcima (Arhiv VII, Ča. k. 276, reg. br. 8/1, dep. br. 12966-68).

¹²⁰ Arhiv VII, Ča. k. 246, reg. br. 1/1-19.

četnicima pruže i druge mogućnosti kako bi se pred narodom predstavili kao antiokupatori. Predlagali su Nemci da se u dogovoru sa lokalnim četničkim komandantom, pruži mogućnost da četnici, navodno, izvrše neku antinemačku sabotažu.¹²¹ Nije, međutim, zabeleženo da su četnici iskoristili takve povoljnosti i da su sprovodili takve akcije. Mihailović je krajem 1943. i početkom 1944. dobivao sve više izveštaja o bliskim odnosima četnika i Nemaca u Srbiji. Milutin Radojević mu 4. decembra 1943. javlja da Nemci ne diraju četnike, kojima često predaju oružje, s napomenom da to Nemci čine iz straha od četnika.¹²²

U sporazumima sa četničkim oficirima Nemci su četnicima odredili precizne zadatke. Pored angažovanja u borbenim dejstvima protiv snaga NOP-a, četnici su bili dužni da čuvaju saobraćajnice kojima su se služili Nemci, da čuvaju rudnike i rudnička postrojenja, da pomažu Nemcima u eksploataciji rudnog bogatstva, da predaju Nemcima anglo-američko osoblje koje bi se našlo kod četnika, da saraduju sa nemačkim saveznicima, kao i da za potrebe Nemaca obavljaju i druge zadatke. Prvi ugovor sa Nemcima potpisao je Vojislav Lukačević. Zatim su to uradili Nikola Kalabić i Jevrem Simić. Tim ugovorima, obuhvaćene su sve četničke jedinice na teritoriji jugozapadnog, severnog i severoistočnog dela Srbije. Za delove istočne Srbije (Timočka krajina) ugovor o saradnji i potčinjavanju četnika nemačkim zahtevima potpisao je Ljuba Jovanović Patak. Za područje bogato rudnim nalazištima i za teritoriju kroz koju prolaze veoma značajne saobraćajnice dolinom Morave, ugovor je potpisao kapetan Mihailo Cačić. Za Krajinski korpus je razgovore sa Nemcima o "nenapadanju" vodio komandant jedne brigade, a njegov dogovor sa Nemcima odnosio se na sve jedinice korpusa.¹²³ Posebne razgovore sa Nemcima, po prethodnom odobrenju i uputstvu Draže Mihailovića, vodio je komandant Topličkog korpusa kapetan Milan Stojanović ("Emil").¹²⁴ Za četničke jedinice na širem području Leskovca sporazum je potpisao komandant Čegarškog korpusa major Popović ("Herbert"). Njemu su Nemci sredinom februara 1944. isporučili sedam mitraljeza, pet minobacača i veću količinu municije.¹²⁵ I mnogi drugi četnički komandanti su imali susrete sa nemačkim predstavnicima i dogovore sa njima o zajedničkim borbama protiv partizanskih snaga u Srbiji. Krajem 1943. u Srbiji, praktično, nije bilo četničke jedinice koja na neki način nije bila stavljena pod kontrolu nemačkih komandi ili Abvera. Krajem 1943. i početkom 1944., u Srbiji je pod oružjem bilo oko 30.000 do 33.000 četnika, što po broju odgovara ekvivalentu od 2-3 nemačke divizije.

U toku nemačke operacije "Trumf"¹²⁶ četnici su bili potčinjeni nemačkom komandovanju. Koordinaciju sadejstava četnika sa nemačkim trupama vršio je sa četničke strane Neško Nedić i drugi četnički oficiri, a sa nemačke strane major Vejel. On je svojevremeno bio delegirani nemački oficir u štabu Dragutina Keserovića. Kada je 27. maja 1944. formirana Četvrta grupa jurišnih korpusa pod komandom Dragoslava Račića, Vejel je bio zadužen za koordinaciju i sa tim štabom pod čijom se komandom nalazilo oko 10.000 četnika.¹²⁷ U vreme velikih okupatorsko-četničkih napora da se suzbiju snage NOVJ u Srbiji, Mihailović je tražio da se lično sastane s Hojhaberom, radi dogovora o daljim odnosima četnika sa Nemcima. Zabeležena su i dva Mihailovićeva susreta s Nojhaberovim izaslanikom Rudolfom Šterkerom u Srbiji. Oba sastanka su se odigrala za vreme povlačenja Mihailovića iz Srbije. Jedan sastanak je održan u selu Rosei početkom septembra, a drugi sredinom septembra 1944. u Draginju, kod Šapca. Sa Šterkerom se Mihailović sastao i početkom aprila 1945. na planini Vučjaku, u Bosni.¹²⁸

191

¹²² Pismo Dobrosava Jevdjevića D. Mihailoviću (Arhiv VII, Ča. k. 156, reg. br. 51/1). Arhiv VII, Ča. k. 276, reg. br. 8/1, dep. br. 12248.

¹²³ Arhiv VII, Ča. k. 276, reg. br. 8/1, dep. br. 12253.

¹²⁴ Arhiv VII, Ča. k. 276, reg. br. 12/1, dep. br. 1334; reg. br. 3/1, dep. br. 912; reg. br. 13/1, dep. br. 1589.

126 AlhV VU, k. 103, r. 6/2,

Reč je o Topličko-jablaničkoj operaciji u kojoj su okupatorske snage, kvilinski i četnici nastojali da slome snage divizija NOVJ u julu i početkom avgusta 1944. Videti o tome: Mladenko Colić, Pregled operacija na jugoslovenskom frontu, 1943-1945. godine, Srpski istorijski muzej, Beograd, 1988, Pregled, str. 213.

¹²⁸ Izdajnik i ratni zločinac, n. d., str. 252-268; Tomašević, n. d., str. 295.

Prilikom povlačenja nemačkih trupa i kvislinških formacija iz Srbije u jesen 1944, s njima se povuklo oko 20.000, uglavnom, na silu mobilisanih mladića iz Srbije. Oni su, prema naređenju Mihailovića, služili kao pobočnice, zaštitni delovi ili izviđački odredi za nemačke trupe u povlačenju. Bezmalobilo, svi su, isključivom krivicom Draže Mihailovića, izginuli u bosanskim gudurama.¹²⁹

Četnici i italijanski okupator

Saradnja četnika i italijanskih okupacionih trupa bila je od početka do kraja sasvim javna, kontinuirana i sveobuhvatna. Saradnju sa Italijanima odobravao je Draža Mihailović.¹³⁰ Saradnja se odvijala na celokupnom italijanskom okupacionom području. Dakle, u Sloveniji, delu Hrvatske, u delu Bosne i Hercegovine i u Crnoj Gori. Četnici su, što se tiče kolaboracije, u Italijanima gledali najodanijeg i najdarežljivijeg saradnika. Nastojali su da koriste pukotine koje su nastale u suparništvu između vlasti NDH i Italijanske politike po pitanju pretenzije na delove teritorije u zaleđu Jadrana. Četnički prvaci poput Ilije Trifunovića Birčanina, Dobrosava Jevđevića, Radmila Grđića i drugih, gledali su u Italijanima snagu koja je u stanju da zaštiti Srbe od ustaških pogroma. Ilija Trifunović je u razgovoru sa generalom Mariom Roatom, 11. septembra 1942., izjavio da sja italijanske trupe "spasile od sigurne smrti 100.000 pravoslavaca u Hrvatskoj".¹³¹ Četnički funkcioneri su Italijanima stavili do znanja da sa njima "sarađuju isključivo zbog antikomunističke borbe", ali i da "spase srpski narod" koji će "kad završi rat moći da materijalizuje granice srpske države".¹³² Vojvoda Jevđević je saradnju sa italijanskim fašističkim trupama video kao iskreno prijateljstvo. Izjavio je da je saradnja sa Italijanima od "presudnog interesa za srpski narod i nikad Srbin neće ustati protiv italijanske vojske", jer bi to predstavljalo "nezahvalnost i zločin", a i veliku ludost. "Bez obzira na ishod rata bratstvo u oružju i zajednički prolivena krv", kako je govorio Jevđević, "cementiraće srdačno prijateljstvo sa Italijom".¹³³ Prilikom pregovora Italijani - četnici uvek je bio zastupljen visoki nivo političkih ili vojnih ličnosti. Komandant italijanske Drage armije general Roata pregovarao je sa Birčaninom, komandantom četnika na operativnom prostora te armije, ili sa Jevđevićem koji je uvažavan kao politički predstavnik Draže Mihailovića za četničku organizaciju pod Birčaninovom komandom. Komandantima italijanskih korpusa ostavljeno je da urede odnose i sklapaju sporazume o saradnji sa regionalnim četničkim komandantima.¹³⁴ U Crnoj Gori su sporazume o saradnji potpisali Pircio Bioli, s jedne i general Blažo Đukanović, za četničke formacije i odred Krste Popovića, s druge strane.¹³⁵ Ali sa Birolijem su se sporazumevali i Bajo Stanišić, Pavle Đurišić i drugi četnički komandanti. Italijani su u četnicima gledali svoje pomoćne trupe - Antikomunističku dobrovoljačku miliciju (MVAC)- koje su naoružavali, opremali, hranili i lečili, kojima su davali platu, koje su, pretežno pod komandom ili kontrolom svo-

¹²⁹ B. Latas, Uništenje četnika u završnoj etapi rata, VIG br. 1/1986.

¹³⁰ Mihailović je 12. oktobra 1942. dao "Ovlašćenje" kapetanu Djuri Ivetiću, komandantu četnika u Kotorskom zalivu, "da može svoj odred legalizovati kod okupatorskih vlasti", ali da pri tome "ostane na nacionalnoj liniji" (Prvi deo dokument br. 24.).

¹³¹ Arhiv VII, NAV-I-T-821, r. 252. s. 309-312.

¹³² Zb. NOR-a, XIV, 1, str. 881-882.

¹³³ Šesti deo, dokument br. 2.

¹³⁴ U Sloveniji je to bio Karlo Novak, za Gorski Kotar i Liku potpukovnik Ilija Mihić, za Dalmaciju pop Đujić, za istočnu Bosnu i Hercegovinu major Bačović.

¹³⁵ Prvi deo, dokument br. 14.

jih oficira, slali u borbene aktivnosti protiv partizanskih snaga.¹³⁶ Neposredno pred kapitulaciju Italije, Đujić je dao svoju ocenu o saradnji sa italijanskim fašistima: "Od 1. jula 1941, rame uz rame borim se sa Italijanskom vojskom protiv zajedničkog neprijatelja - komunista u oblasti Dinare".¹³⁷

Cetničko-ustaška saradnja

Najneverovatnija i začuđujuća delatnost u okviru saradnje četnika sa okupatorima i kvislinzima, odigrala se u domenu četničko-ustaških odnosa. To je najboljnija strana četničkog kolaboracionizma. Četnička propaganda je tvrdila kako se Mihailovićeve formacije na teritoriji NDH, tobože, bore protiv ustaša radi spasavanja Srba i srpstva od ustaških genocidnih postupaka prema srpskom narodu. Praksa i stvarnost su, međutim, bile drugačije. Saradnja četnika odvijala se ne samo sa ustašama i drugim vojnim ili poluvojnim formacijama NDH, već i sa vlastima te marionetske tvorevine, u svim svojim aspektima. Kontakt između Mihailovićevog predstavnika Dobrosava Jevđevića, italijanskog konfidenta, sa Pavelićevim izaslanikom logornikom Poljakom, održan je u Splitu, 30 decembra 1941. Razgovaralo se o opštim sukobima i odnosima Srba i Hrvata. Takođe je bilo reci o favorizovanju jednih ili drugih od strane Italijana. Poljak je pozvao Jevđevića da dođe u Zagreb radi razgovora sa Pavelićem. Jevđević je to prihvatio, rekavši: "Do viđenja, dakle, u Zagrebu i pozdravite mi ministra dr Artukovića",¹³⁸

U Bosni i Lici, kao i u nekim drugim krajevima, izvršeni su u prvoj polovini 1942. od strane pročetničkih pristalica, mnogi pučevi u partizanskim odredima.¹³⁹ U tome su značajnu ulogu igrale italijanska, nemačka i ustaška obaveštajna služba. Povod za prelazak iz partizanske na četničku stranu, najčešće se među samim četnicima objašnjavao tako što se govorilo da su u partizanske jedinice počeli da se "uvlače" Hrvati i muslimani, koje su, bez razlike, optuživali za masakre nad Srbima. Sa tim "dželatima" nisu mogli biti u istom stroju. Otvoren sukob u redovima srpskih ustanika, zbog pučista i "odmetnika" od partizanskih odreda, rezultirao je podelom na dosledne antifašiste i one koji će naći izgovor za saradnju sa naci-fašistima. Budući da su se vođe vojno-četničkih odreda osećali nedovoljno snažnim da osiguraju svoj opstanak, našli su oslonac u sporazumevanju sa ustašama. Četnički komandanti su rešenost na izdaju svojih saboraca i orijentaciju na zблиžavanje sa okupatorima i Pavelićevim režimom, objašnjavali kao da žele "da na taj način zaštite narod od daljeg klanja i uništavanja narodne imovine pljačkom i paljevinom".¹⁴⁰ Tako se u praksi četničko spasavanje Srba od ustaša, svelo na saradnju četnika sa ustašama u borbama protiv samih Srba, to jest antifašističkih boraca u partizanskim redovima. Ubrzo su uspostavljeni čvršći kontakti sa predstavnicima vlasti NDH, a posle toga usledili su sporazumi između četnika i ustaških predstavnika.

¹³⁶ Mnoštvo dokumenata govori o bezrezervnoj saradnji između Italijana i četnika. O statusu MVAC videti Zb. NOR-a, XIV, 1, str. 542 i 644; knj. 2, str. 1040, 1050; XIII, 3, str. 23 i dr. O dodeli oružja i opreme videti, na primer, u Zb. NOR-a, XIV, 1, str. 636; knj. 2, str. 293, 1042. Za pitanje ishrane: Zb. NOR-a, XIV, 2, str. 436, za plate, videti Isto, XIV, 1, str. 681. Četnicima su Italijani za potrebe izvidjanja i propagande stavljali na raspolaganje svoje avione (Zb. NOR-a, XIV, 1, str. 787). Postojale su i jedinice MVAC, sastavljene od pripadnika srpske i hrvatske nacionalnosti na teritoriji Dalmacije i Boke Kotorske koju je Italija anektirala. Na organizaciji tih jedinica, po uputstvu Birčanina, radili su četnički komandanti ili četnički politički predstavnici (Zb. NOR-a XIV, 1, str. 425). Videti o tome mišljenje D. Plenče, Kninska ratna vremena, n. d., str. 303-306; Vinko Braniča, Formiranje antikomunističke dobrovoljačke milicije na anektiranom području Dalmacije i njena aktivnost protiv NOP-a, VIG br. 1-2/1976. Svoditi MVAC na te formacije, nedopustivo je, jer ne uvažava istorijske činjenice. Videti i Latas-Dželebdžić, n. d., str. 168-171.

¹³⁸ PIVI deo, dokument br. 62.

Sastanak su, verovatno, upriličili Italijani. Organizovali su prisluškinje, jer ih je zanimalo šta će visoki ustaški predstavnik reći Jevđeviću o italijansko-endehazijskim odnosima, kao i stavu ustaške vlade po pitanju italijansko-četničkog zблиžavanja (Zb. NOR-a, XIII, 2, str. 13-18).

¹⁴⁰ Zb. NOR-a, XIV, 1, str. 3 12.

Jedan od prvih koji je potpisao sporazum sa predstavnicima NDH o priznavanju ustrojstva te tvorevine bio je Uroš Drenović. On je to uradio 27. aprila 1942. u Mrkonjić - Gradu (oni vele u Varcer Vakufu).¹⁴¹ S pravne tačke gledišta, ugovor je veoma stručno sastavljen, precizan i obavezujući. Naglašena je odredba kojom je rečuliano da će četnici zajedno sa oružanim formacijama NDH "zaštićavati srpska sela" od napada "komunista odnosno t.zv. partizana". Zanimljiva je Drenovićeva izjava, kojom iskazuje spremnost da će se, nakon što zajedno likvidiraju partizanske snage, sa svojim ljudstvom staviti na raspolaganje ustaško-domobraskoj komandi. Sadržaj ovoga ugovora po mnogo čemu odražava bit sadržaja ostalih ugovora koje su drugi četnički komandanti sklopili sa predstavnicima NDH na teritoriji Bosne. Ubrzo su i ostali četnički komandanti, poput Rade Radića, Lazara Tešanovića, popa Save Božića, Cvijetina Todića i Radivoja Kerovića, sklopili pisane sporazume sa ustaškim predstavnicima. U, bezmalo, svim ugovorima stoji naglašena klauzula, da četnici "Priznaju vrhovništvo Nezavisne Države Hrvatske i kao njeni državljani izrazuju lojalnost i odanost njenom poglavaru, poglavniku i privrženost Nezavisnoj Državi Hrvatskoj".¹⁴²

Slične sporazume o saradnji četnika sa ustašama i priznavanju NDH, potpisali su i neki četnički komandanti u Lici, kao što su major Slavko Bjelajac i kapetan Miodrag Kapetanović. Momčilo Đujić je vrlo rano uspostavio veze sa predstavnicima ustaške države. Sagovornik sa ustaške strane i organizator susreta sa Đujićem bio je veliki župan u Kninu David Sinčić.¹⁴³ On je Đujiću dodelio veću sumu novca, pomoć u hrani i drugim ratnim potrebama. Đujić je, proširujući saradnju sa ustašama, u prvom redu u zajedničkim borbenim akcijama sa njima, stekao veliko poverenje i kod najviših vlasti NDH.¹⁴⁴ Poglavnik Ante Pavelić nije imao nikakve rezerve niti bojazni od "osvetničkog" ispada četnika prema formacijama i vlastima NDH. Zato je 21. decembra 1944. naredio da se izade u susret Đujiću sa njegovih 6.000 četnika kako bi se povukli ispod udara snaga NOVJ i izvukli se u Istru i Slovenačko primorje.¹⁴⁵

Podstrek za saradnju sa ustašama četnički komandanti su našli u činjenici da je to bilo u sferi strateških opredeljenja Draže Mihailovića u odnosu na okupatore i njihove satelite. Vojvoda Uroš Drenović, čija saradnja sa ustašama i vlastima NDH, personifikuje četničko-endehazijske odnose, poveo se postupkom Draže Mihailovića. Objasnjavajući kako je došlo do potpisivanja sporazuma sa ustašama, Drenović je naveo: "Ja sam odmah u početku i prvi slao svoje kurire u Srbiju. Pošto su na mome sektoru bili Italijani, moja komanda mi je naredila da radim sporazumno sa fašistima, ja sam to i radio jer sam dobio takva uputstva". Dalje, Drenović kaže: "I Draža Mihailović je 1 marta 1942. napravio sporazum sa Hrvatima i Slovencima. Taj zapisnik nije daleko od ovoga našega".¹⁴⁶ U jednom nedatiranom dokumentu iz 1942. godine, Mihailović opravdava sporazume "četnika u Bosni i Hercegovini i Lici i Pavelićevih vlasti". Jedino što se Mihailoviću nije dopalo, jeste to što su sporazumi bili formlni, zvanični i javni, i što ljaga za to pada na četnički vojno-politički vrh.¹⁴⁷ Mihailović, međutim, nije iskazao ljutnju niti zamerke Drenoviću, pa ni onda kada su Mihailovića viši četnički funkcioneri upozoravali na preterano i, za opštu četničku stvar, štetno zajedništvo Drenovića i ustaša. Komandant četnika u zapadnoj Bosni major Vranješević, nadležni Drenovićev starešina, izvestio je 3. februara 1943. Dražu Mihailovića daje Drenović "bolesno ambiciozan", te

¹⁴¹ Prvi deo, dokument br 9.

¹⁴² Prvi deo, dokument br 10. Više o saradnji četnika i ustaša videti: Petar Kačavenda, Saradnja četnika i ustaša u Bosni 1942. godine, VIG br. 5/1966.

¹⁴³ Fikreta Jelić-Butić, n. d., str. 109-111; Popović, Lolić, Latas, n.d., str. 68-77, posebno str.73.

¹⁴⁴ Medjusobno ustaško-četničko poverenje bilo je takvih razmera da su zajedno, pod nemackom komandom, čuvali saobraćajne objekte u Dalamaciji (Zb. NOR-a, XIV, 3, str. 393).

¹⁴⁵ Sedmi deo, dokument br. 7.

¹⁴⁶ Zb NOR-a, XIV, 1, str. 315.

¹⁴⁷ Dragoljub M. Mihailović, Rat i mir, izabrani ratni spisi, priredjivači Milan Vesović, Košta Nikolić, Bojan Dimitrijević, Srpska reč, Beograd, 1998, str. 7-9. Navodi se daje dokument nastao u januaru 1942, a sporazumi su počeli da se potpisuju mnogo kasnije.

"se ne ustručava da zapliva u Nemačke i Hrvatske vode", što je "dovelo do propasti njegovog odreda". Dalje, Vranješević piše: "Slao je poklonstvenu deputaciju u ime Bosanske Krajine da izjavi lojalnost *poglavniku* i vladici Germogenu u Zagreb. Većito je sa Hrvatima i Nemcima u B. Luci".¹⁴⁸ Petar Baćović je 7. februara 1943. izvestio Mihailovića da "Drenović ide zajedno sa Nemcima i Hrvatima".¹⁴⁹ Mihailović je, međutim, smatrao da je to model i način na koji četnici "spasavaju" Srbe, pa je sutradan obavestio Zaharija Ostojića da "Drenović ide zajedno sa Nemcima i ustašama i Lorković ga hvali".¹⁵⁰

Kada je Mihailović pobjegao iz Srbije u Bosnu, lično je u ime Kralja Petra, unapređivao ustaške oficire, delio im odlikovanja i radio na objedinjavanju četničko-ustaških borbenih aktivnosti.¹⁵¹ Obim, vreme i modalitete četničko-ustaške saradnje određivao je Mihailović, a potčinjeni su to u praksi, na terenu realizovali. Vrhunac odnosa sa ustaškim vlastima, predstavlja svakako upućivanje Mihailovićeve delegacije u aprilu 1945. poglavniku Paveliću radi sporazumevanja o zajedničkim naporima da se zaustavi oslobođenje zemlje od strane snaga Jugoslovenske armije. U delegaciji su bili general Svetomir Đukić, major Zika Andrić, inženjer Vladimir Predavač i dr Ranko Brašić. Oni su pregovarali sa delegacijom u kojoj su bili Pavelić, Andrija Artuković, ustaški generali Ante Maškov, Đorđe Gruić i Vjekoslav Luburić, kao i pukovnik Jozo Rukavina.¹⁵² Da bi izrazio važnost i potrebu zajedničkih dogovora, Mihailović je poslao lična pisma: jedno za Alojzija Stepinca, a drugo naslovljeno na advokata Ranka Brašića, s čijom je sadržinom ovaj upoznao Pavelića.¹⁵³

Saradnja četnika i Nemaca na teritoriji van Srbije

Nekako u isto vreme kada i Mihailović u Srbiji, major Jezdimir Dangić je bio na putu da uspostavi kontakte sa Nemcima u istočnoj Bosni. Nemci su još 14. novembra 1941. konstatovali daje Dangić od početka "prema komunistima zauzimao odlučniji stav nego Mihailović". Osvedočili su se daje Dangićev cilj da zajedno sa njima "nastupi protiv komunizma", zbog čega je Dangić "češće demonstrativno pokazivao svoju želju da se sa Nemcima složi". Bilo je to izraženo u tolikoj meri da je Dangić naređivao nastupanje četničkih jedinica "u cilju iskazivanja počasti nemačkim oficirima".¹⁵⁴ Dangić je imao viziju da stvori snažnu četničku organizaciju, koju bi respektovale i vlasti NDH. Računao je da će agresivnim stavom prema partizanskim jedinicama steći nemačku naklonost. Nakon toga mislio je da reši pitanje odvajanja delova istočne Bosne i njihovo pripajanje Srbiji. Uzor su mu bili Milan Nedić i Blažo Đukanović, koji su voljom okupatora uspostavili svoju vladavinu. Ali, za to bi mu bilo potrebno da izigra i Pavelića i Nemce. U toj političkoj i vojnoj kombinatorici, Nemci su Dangića smatrali suvišnim i uklonili ga sa scene. Uhapsili su ga i otpremili u zarobljeništvo, a da pritom nije niti jedan metak opalio na Nemce.¹⁵⁵ Procenili su da će četnici koje je on organizovao i bez njega biti na usluzi nemačkim komandama.

¹⁴⁸ Zb. NOR-a, XIV, 2, str. 147.

¹⁴⁹ Zb. NOR-a, XIV, 2, str. 231.

¹⁵⁰ Prvi deo, dokument br. 39.

¹⁵¹ Zb. NOR-a, XIV, 4, str. 426-429, 432-433; Prvi deo, dokument br. 89 i 90.

Karapandžić, n.d., str. 436-439. Pavelić je u emigraciji pisao kako je imao samilosti prema Mihailoviću, koji nije bio više u stanju da se bori, pa je Pavelić bio spreman da pomogne Mihailoviću u otpremanju četnika pod njegovom komandom iz Bosne u Istru (Isto, str. 442-443).

¹⁵³ Zb. NOR-a, XIV, 4, str. 984-993.

¹⁵⁴ Arhiv VII, NAV-N-T-77, r. 1934, s. 6506108; Zb. NOR-a, XII, 1, str. 628. Opširnije: Antun Miletić, O saradnji komandanta četničkih odreda u istočnoj Bosni Jezdimira Dangića sa Nemcima, VIG br. 2/1978; Latas-Ddželebdić, n.d., str. 127-133.

¹⁵⁵ Dan, dva pre Dangićevog hapšenja, major Radoslav Djurić je izvestio Mihailovića da Dangić preko mere i previše otvoreno koketira sa Nemcima (Zb. NOR-a, XIV, 1, str. 179). Dangića su Nemci uhapsili u Rogatici, 11/12. aprila 1942.

Ozbiljniji i konkretniji oblici saradnje četnika sa nemačkim trupama u istočnoj Bosni započeli su početkom januara 1942. godine. Bilo je to prilikom izvođenja nemačko-ustaških operacija u istočnoj Bosni.¹⁵⁶ U centralnoj i zapadnoj Bosni, saradnja četnika sa Njemcima ostvarivala se paralelno sa uspostavljanjem kolaboracije sa formacijama i vlastima NDH. U operativnom pogledu nemačke komande su bile nadležne kako za četnike, tako i za formacije NDH. Slavoljub Vranješević je 3. februara 1943, dakle u toku nemačke operacije "Vajs", odnosno Četvrte neprijateljske ofanzive izvestio Dražu Mihailovića da "Četnički odredi učestvuju u borbi zajedno sa Njemcima češće, ali na zasebnim sektorima". Ranije su, piše Vranješević, Nemci uspevali da u borbu "uvode četnike tako da im ovi osiguravaju krila i da se mešaju u komandovanje".¹⁵⁷ Dajući pohvalnu ocenu o udelu četnika iz Bosne u nemačkoj ofanzivi, Liters je pisao da se "četničko rukovodstvo potčinilo naređenjima nemačkih oružanih snaga i osiguralo svoju lojalnost".¹⁵⁸

Najpotpunija saradnja, u operativnom smislu, između četnika i nemačkih trupa, odvijala se u toku operacije "Vajs" u dolini Neretve krajem februara i u martu 1943. Tada je oko 12.000 do 13.000 četnika,¹⁵⁹ pod rukovodstvom generala Mihailovića, ulagalo maksimalne napore da održi deo zajedničkog četničko-okupatorsko-ustaškog fronta. Nastojali su, svi zajedno, da unište partizanske snage i rukovodstvo narodnooslobodilačkog pokreta, koji su se našli u potpunom okruženju. Nemci su u tim borbama četnicima isporučivali hranu, municiju i ručne bombe.¹⁶⁰ Kod Hitlera je vladalo mišljenje da četnike, britanske saveznike i potencijalne neprijatelje Osovine, treba razoružati i nije bio sklon tome da se sa "bandama" uspostavlja kontakti. Benito Musolini je, međutim, dobro znao da koristi četnike i da čuva svoje snage. On je, početkom marta 1943. podrugljivo pisao Hitleru da su "nemačke snage, koje su uspostavile dodir sa četnicima u gornjem toku Neretve, pristale da saraduju s njima i da su naoružale četnike mecima i ručnim bombama".¹⁶¹

Iako je Liters hvalio četničku odanost, general Ler je, međutim, okrivio generala Mihailovića za to što snage NOP-a i njegovo rukovodstvo nisu uništeni u dolini Neretve. Prvog aprila 1943. Ler je izvestio nemačku Vrhovnu komandu "daje Mihailović kao vojni komandant zatajio", da nije dobro cenio vreme, prostor i zemljište, pa da snosi osnovnu krivicu za neuspehe, pošto nije "iskoristio opšte date mogućnosti".¹⁶²

Nakon kapitulacije Italije, početkom septembra 1943., nemačke trupe su zaposele bivše italijansko okupaciono područje. Četnici su im se legitimisali kao odlučni borci protiv partizanskih snaga. Ova činjenica, i to što su znali da su četnici bili do kraja lojalni italijanskom okupatoru, bili su Njemcima dovoljna garancija da sa četnicima stupe u

¹⁵⁶ Četnicima je naredjeno "da se Njemcima ne daje otpor", daje Dangić imao sastanak sa nemačkim predstavnicima i daje o svemu izvešten Draža Mihailović (Zb. NOR-a, XIV, 2, str. 773-774).

¹⁵⁷ Zb. NOR-a, XIV, 2, str. 154.

¹⁵⁸ Arhiv VII, NAV-N-T-314, r. 554. s. 365-372. Ree je o analizi borbenih dejstava dostavljenoj 15. marta 1943. Aleksandru Leru.

¹⁵⁹ Zaharije Ostojić je 5. marta 1943. (iz Kalinovika) izvestio Mihailovića (u Lipovu) da su ukupne četničke snage u broju od 12.000 (Zb. NOR-a, XIV, 2, str. 438). Liters je 26. februara 1943. javio Leru da četnika ima 12.000 (Arhiv VII, NAV-N-T-501, r. 268, s. 51-52). Britanski pukovnik Bejli je 15. i 23. marta 1943. izvestio SOE u Kairu da se 13.000 četnika bori protiv partizana u dolini Neretve (Arhiv VII, PRO, FO, 371, 77/37582 i 37583; Zb. NOR-a, XIV, 2, str. 987). Tito je 30. marta 1943. saopštio da se na Neretvi borilo 12.000 četnika (Josip Broz Tito, Sabrana djela, Beograd, tom 14, str. 190).

¹⁶⁰ Vojislav Lukačević je 1. marta 1943. zatražio municiju, a Nemci su je istog dana isporučili (Zb. NOR-a, XIV, 2, str. 434; Arhiv VII, Ča. k. 165, reg. br. 34/4-19). Lukačević je 8. marta 1943. primio od Nemaca "11 sanduka municije", dok Ler beleži da je četnicima dodeljeno 30.000 metaka (Zb. NOR-a, XIV, 2, str. 404-405; Arhiv VII, NAV-N-T-311, r. 175, s. 444).

¹⁶¹ Tajna pisma Hitler - Musolini, Milano, 1946, prevedeno u Zagrebu 1958, str. 68, 69, 77.

¹⁶² Arhiv VII, NAV, N-T-78, r. 332, s. 6290035). Opširnije: B. Latas, Saradnja četnika i Nemaca u borbama protiv Glavne operativne grupe divizija NOVJ u dolini Neretve (februar-mart 1943), Prilozi Instituta za istoriju Sarajevo br. 17/1980.

saradnju. Tako je bilo i u Lici, Dalmaciji, Hercegovini i Crnoj Gori.¹⁶³ Slično kao i Italijani, Nemci su u više četničke štabove delegirali svoje oficire, koji su u komandno-operativnm pogledu imali značajnu ulogu. U štabu kod Vojislava Lukačevića, pa kasnije kod Pavia Đurišića, komandanta Crne Gore, nalazio se nemački poručnik Hojs. Kod popa Đujića, odnosno u štabu Dinarske četničke divizije nalazio se nemački kapetan Volke Rozenhof, poznat četnicima kao Branko Lazarević i još neki nemački oficiri.¹⁶⁴

dr Branko Latas

¹⁶³ Komanda Ličko-kordunaške četničke oblasti naredila je 6. septembra 1943. potčinjenim komandama da četnici na dolazeće nemačke trupe "ne otvaraju vatru i da se drže pasivno" (Prvi deo, dokument br. 61). Momčilo Đujić je 22. novembra 1943. izvestio Dražu Mihajlovića da se razbijeni četnici u Lici "prikupljaju, pribiraju i da bi sebe i narod spasili oslanjaju se na 11 (Nemce)", a da se major Kapetanović održao i to "osloncem na domobrane u Gospiću". Đujić piše Mihajloviću da ga Kapetanović moli da mu odobri "saradnju sa 11 (s Nemcima), jer da nema drugog spasa", a da mu Nemci nude "potpuno naoružanje i opremu" (Zb. NOR-a, XIV, 3, str. 156). Draža Mihajlović je 27. novembra 1943. odgovorio Đujiću: "Major Kapetanović neka postupi sobrazno situaciji i neka se što pre ojača da bi uskoro postao samostalan" (Isto). Naravno, razumeli su i Đujić i Kapetanović šta im je Mihajlović naredio.

Načelnik štaba Dinarske četničke divizije, major Novak Mijović, pisao je 2. decembra 1944. nemačkoj komandi: "Četnička komanda sa svim svojim oružanim snagama od meseca septembra prošle godine radi i saraduje sa Nemačkom vojskom u ovim krajevima iskreno i lojalno" (Prvi deo, dokument br. 91).

Komandant operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine, major Petar Bačović naredio je 17. septembra 1943. potčinjenim: "Sa okupatorom održavati dobre odnose i ne napadati ga već po mogućnosti iskoristiti ga svugde i na svakom mestu do uništenja komunista" (Zb. NOR-a, XIV, 3, str 10).

Ljubomir Lazarević, inženjer iz Kolašina, izvestio je 27. januara 1944. Dražu Mihajlovića: "Svi komandanti u Crnoj Gori primili su saradnju sa Nemcima...Nema ni jedne grupe u šumi koja bi predstavljala našu borbu oko koje bi se moglo okupljati" (Prvi deo, dokument br. 71).

Dobrosava Jevdjević je Britancima izjavio: "Kapetan Rozhof, zvani Lazarević i kapetan dr. Konrad su bili dodeljeni Djujićevom štabu kao oficiri za vezu" (Arhiv Jugoslavije, 110, 614, br. 76391).

Prvi deo

DOKUMENTI ČETNIČKOG POREKLA

BR.1 ; ;

UPUTSTVO DRAŽE MIHAILOVIĆA O MOBILIZACIJI I ODNOSU PREMA OKUPATORIMA

U P U T ZA IZVRŠENJE MOBILIZACIJE

U pogledu sadašnje situacije treba da se zna da mi ostajemo i dalje verni položenoj zakletvi i da ni pod kojim slučajevima nismo u službi Nemaca kao što je to slučaj sa Kostom Pećancom i njemu sličnim.

Radi izvršenja mobilizacije svih naših seoskih četa -

Naređujem:

Sve treće čete (najmlađe ljudstvo) grupisati u odrede koje postaviti na najpogodnijim mestima okoline iz kojih su čete.

Zadatak:

Krstarenje po okolini u cilju sprečavanja pljačke i nasilja i oružano potpomaganje daljeg vršenja naše organizacije sa kojom požuriti i što pre je upotpuniti. Sukobi sa Nemcima i Italijanima da se izbegavaju dok je god to moguće. Isto tako sukobi sa komunistima. Ali ako se budu vršila nasilja bez obzira koji to bio oružjem odmah intervenisati. Pljačkaše likvidirati brzo i kratko.

Sve druge i prve čete (srednjih godina i najstarije ljudstvo) također odmah mobilisati. Njih postaviti na nekome visu koji dominira njihovim selom. ...¹

[9.] septembar 1941.

Komandant
Đeneralštabni pukovnik
Drag.M.Mihailović

Original dokumenta u Arhivu Vojnoistorijskog instituta u Beogradu, Četnička arhiva (dalje: AVII, Ča.) k.2, reg.br.2/2-1, objavljen u Zborniku dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije (dalje: Zbornik), Vojnoistorijski institut, Beograd, tom XIV, (Četnička dokumenta) knj.1, str. 19-22.

Sa tri tačke u dokumentima je označen deo teksta koji se ne odnosi na glavni sadržaj, kao što su neka personalna rešenja, uputstvo o formaciji jedinica, pitanje snabdevanja, i sve drugo što nije bitno vezano za naznačenu tematiku.

BR.2

POMIRLJIV ODNOS ČETNIKA PREMA ITALIJANIMA

IZVEŠTAJ IZ GLAVNE KOMANDE LIČNO KOMANDANTA OPSADE KODVIŠEGRADA

- 1.) Želimo ostati u najboljim odnosima sa okupatorskim italijanskim vlastima. -
- 2.) Mi se borimo samo za proterivanje ustaša, koji su toliko zločina počinili nad srpskim narodom. -
- 3.) Preduzete su hitne mere, da dođe g.major Todorović,¹ Komandant Bosanskog četničkog odreda, pa molimo da se njegov dolazak sačeka, i sve prijateljski reši. -
- 4.) Ni jednom Hrvatskom vojniku ni oficiru ne će se ništa dogoditi po zauzeću Višegrada. -
- 5.) Italijanski Komandant je lično rekao Komandantu četničkog odreda opsade Višegrada g. Kamenku Jeftiću u Dobrunu, da će italijanske trupe postaviti se na liniju Bjelo brdo - Rudo, i tu sačekati pad Višegrada, a da četnici preduzmu zaštitu sipskog živilja u ostalim krajevima, i rade slobodno na osvajanju Višegrada. -
- 6.) Četničke jedinice nemaju veze sa partizanima, koji rade za svoj račun i kreću se verovatno prema kretanju italijanskih trupa. -

KOMANDA VIŠEGRADSKOG ČETNIČKOG ODREDA Str. Pov. Br. služb. 1.XI, 41. g.

Pljačkanje i paljenje ma čijih kuća (sem onih iz kojih bi se davao ma kakav otpor) i ubijanje lica bez sudske odluke ovog štaba koja se pokoravaju, najstrožije se zabranjuje, a tko protivno ovom naređenju postupi kazniće se na licu mesta smrću. -

Vojna lica neprijateljska kao i policija, i ostala naoružana lica odmah razoružati, i pod sigurnom stražom sprovesti na za to određeno mesto s tim da se ne smeju ista maltretirati niti ubijati, sem onih, koji se ne bi pokoravali naređenjima i davali ma kakav otpor.

Zbornik XIV, 1, str. 58

BR. 3

SPORAZUM ČETNIKA I ITALIJANA O ZAPOSEDANJU GORAŽDA

Četnici će otpočeti sa pokretom prema lijevom delu varoši Goražde tek od 20,15 časova po italijanskom vremenu (19,15).

Sutradan italijanske trupe moći će na miru da prikupe svoj materijal koji je ostao na lijevoj obali Drine - materijal i životne namirnice. -

Drina će biti granica za obje strane.

Četnici će obezbijediti našoj komori slobodan prolaz drumom i željeznicom Goražde - Foča i obratno.

Nijedna strana nije prihvatila nikakve druge obaveze i one će po završenoj evakuaciji preuzeti potpunu slobodu akcije.

Goražde, 30. novembra 1941.

Potpukovnik
P.Kastanjer
Major *Boško Todorović*

Zbornik XIV, 1, str. 87

¹ Boško, komandant četnika u istočnoj Bosni i Hercegovini. Ubijen je 19/20.februara 1942. zbog saradnje sa fašistima.

BR. 4

INSTRUKCIJA DRAŽE MIHAILOVIĆA ĐORĐU LAŠIĆU I
PAVLU ĐURIŠIĆU

Komanda četničkog odreda
Jugoslovenske Vojske
Gorski štab
str. Pov. Dj. Br. 370
20. decembra 1941. god.
Položaj

ĐENERALŠTABNOM MAJORU g. ĐORĐU LAŠIĆU - KOMANDANTU
ČETNIČKIH ODREDA JUGOSLOVENSKE VOJSKE U CRNOJ GORI i
KAPETANU g.PAVLU ĐURIŠIĆU KOMANDANTU LIMSKIH
ČETNIČKIH ODREDA JUGOSLOVENSKE VOJSKE

Instrukcija:

Naša se država nalazi još uvek u ratu sa vekovnim našim neprijateljima Nemcima i Italijanima.

Van naše Otadžbine bori se za slobodu našega naroda omiljeni nam Kralj sa vladom koja radi na diplomatskom polju i oružanom snagom koja se rame uz rame sa našim velikim saveznicima dostojno našem narodu i oružju bori na Srednjem Istoku.

Sloboda je najveće dobro jednog časnog naroda, zato smo i mi sami u Otadžbini dužni učiniti sve, boriti nadčovečanskim naporima sledejući svetlim primerima iz naše slavne istorije, te da izbacimo neprijatelja iz naše drage nam otadžbine.

U toj gigantskoj borbi nismo sami, već su uz nas velike sile - naše saveznice Amerika - Engleska - Rusija - Kina i sve ostale demokratske snage. Naša je pobjeda izvesna.

Naša Vojska koja je u aprilu ove godine doživela, izdajstvom mnogih mračnih elemenata, najveću svoju katastrofu, nije još pobedena jer rat nije završen, prema tome nema ni pobeđenih niti pobedioca.

Četnički odredi naše Jugoslovenske Vojske produžili su njen život kako bi se u neravnoj ali punoj slave borbi oprali čast našeg naroda i svetlog oružja.

Ciljevi naših odreda jesu:

1.) Borba za slobodu celokupnog našeg naroda pod skiptrom Njegovog Veličanstva Kralja Petra II.

2.) Stvoriti veliku Jugoslaviju i u njoj veliku Srbiju, etnički čistu u granicama Srbije - Crne Gore - Bosne i Hercegovine - Srema - Banata i Bačke.

3.) Borba za uključenje u naš državni život i svih još neoslobođenih, slovenačkih teritorija pod Italijanima i Nemcima (Trst - Gorica - Istra i Koruška) kao i Bugarske, severne Albanije sa Skadrom.

4) Čišćenje državne teritorije od svih narodnih manjina i ne-nacionalnih elemenata.

5.) Stvoriti neposredne zajedničke granice između Srbije i Crne Gore, kao i Srbije i Slovenačke čišćenjem Sandžaka od Muslimanskog življa i Bosne od Muslimanskog i Hrvatskog življa.

6.) Kazniti sve Ustaše i Muslimane koji su u tragičnim danima nemilosrdno uništavali naš narod.

7.) Kazniti sve one koji su krivi za našu aprilsku katastrofu.

8.) U krajevima očišćenim od narodnih manjina i ne-nacionalnih elemenata izvršiti naseljavanje Crnogorcima (u obzir dolaze siromašne nacionalne ispravne i poštene porodice)

9.) Osiguranje jednog takvog političkog tela koji će voditi državni brod smerima opštih narodnih težnji i interesa.

10.) Ciljevi su ogromni zato je borba utoliko zahvalnija za one koji se bore za njihovo ostvarenje.

Učinite sve što je u Vašoj moći da se i sav nacionalni element u Crnoj Gori što pre svrsta u naše odrede jer događaji se redaju vrtoglavom brzinom i ne smeju nas zateći nesprenim.

Sa Komunistima - partizanima ne može biti nikakove saradnje jer se oni bore protiv dinastije i za ostvarenje socijalne revolucije, što nikada nesme biti naš cilj, jer smo mi jedino i isključivo samo vojnici i borci za Kralja, Otadžbinu i slobodan narod.

Upotreba četničkih odreda u Crnoj Gori: u danom trenutku!

1.) Jednim delom snaga dejstvovati iz doline Lima pravcem: Bijelo Polje - Sjenica sa zadatkom očistiti Pešter od Muslimanskog i Arnautskog življa.

Ove snage moraju tesno saradivati sa odredima Javorskim i Goliskim.

2.) Delom snaga dejstvovati pravcem preko Cakora ka Metohiji sa zadatkom da se na tome pravcu očisti teritorija od Arnauta, kao i da se presretnu oni koji će biti gonjeni iz Peštera - Sandžaka.

Ove snage moraju saradivati sa snagama pod jedan i Kopaoničkim odredima.

3.) Delom snaga iz oblasti Nikšića dejstvovati pravcem Južnog primorja ka Dubrovniku sa zadatkom da se ovi oslobode.

Ove snage moraju saradivati sa levom Dangićevom² kolonom koja će dejstvovati preko Mostara i

4.) Delom snaga dejstvovati ka Jugu u cilju zauzimanja Skadra.

U Svakom slučaju obezbediti Crnu Goru od upada Arnautskih elemenata iz Albanije.

Postupak: sa Arnautima, Muslimanima i Ustašama prema njihovim zaslugama za njihova gnusna nedela prema našem življu t.j. iste treba prepustiti "Narodnom sudu" - prema Hrvatima koji su pod okupacijom Italijana postupiti prema njihovom držanju u danom trenutku.

Organizacija:

Za celu oblast Crne Gore postavljam za komandanta svih četničkih odreda Jugoslovenske Vojske generalštabnog majora g.Đorđa Lašića. Sastav štaba ostavlja se slobodnom nahodanju samom komandantu. Važno je da štab ima operativno, obaveštajno, propagandno i ekonomsko odeljenje.

Naziv ovog štaba jeste: Komanda Četničkih odreda Jugoslovenske Vojske - gorski štab br. 15.

¹ U instrukciji delegata D.Mihailevića za Sandžak i Crnu Goru od 5.maja 1943. piše: "Mi tražimo čistu nacionalnu državu. Ako to ostvarimo biće zemlje i suviše, jer će preko 2,5 miliona narodnih manjina morali napustiti našu zemlju" (Zbornik, XIV, 2, str.788).

² Jezdimir, major, komandant četnika u istočnoj Bosni.

Važno je da štab bude ekspeditivan da se ne gubi u administraciji već da mu bude rad zasnovan na stvarnim činjenicama na samom terenu.

Za komandanta Limskih Četničkih Odreda u oblasti Sreza Andrijevačkog, Beranskog, Bijelo-Poljskog, Prijepoljskog, Plevajskog i Kolašinskog postavljam pešadiskog kapetana I klase g. Pavla Đurišića. Sve ostale komandante postavite sam komandant za Crnu Goru, odnosno komandant Limskog odreda za svoj reon.

U celom svom radu rukovoditi se načelom borbe za narod t.j. oslušivati što narod želi pa tako i raditi. Za komandante i komandnire postavljati ljude koje želi sam narod. Oslanjati se u punoj meri na naše nacionalne političke borce čiju saradnju zamolite kako bi nam borba bila što uspešnija. U toj borbi nesme biti političkih momenata niti lične politike za zadovoljavanje svojih ambicija. Cela borba ima nositi karakter čisto nacionalni sa vrhovnim ciljem sloboda naroda.

Organizaciju izvoditi prema priloženim uputima, datim usmenim instrukcijama kapetanu g. Đurišiću i obzirom na lokalne prilike. Upravne i samoupravne vlasti ostaju one koje su bile na dan 27. marta 1941. godine. Ako je neko lice među njima kompromitovano u radu sa neprijateljem ili korupcionaško ili kao takvo od naroda žigosano treba ga smeniti.

Nazive pojedinim bataljonima i odredima davati prema mesnim geografskim pojmovima, a u koliko to nije zgodno može i po imenu komandanta. Potčinjene komande nose svoje nazive sa brojem 15/broj koga odredi komandant.

Što pre izvršite formiranje jedinica, postavite komandante koji treba da se staraju o čvrstom povezivanju jedinica da se još sada nalaze na terenu na kome će i dejstvovati.

Prikupljajte oružje i municiju stvarajući slagališta - Baze u kojima prikupite i životna sredstva. Poznato je da pojedini krajevi Crne Gore raspolažu sa obilnim oružjem i municijom, dok drugi oskudevaju zato je potrebno što pre izvršiti ravnomernu podelu toga oružja. Za ovo se obratite za pomoć narodnom poslaniku g. Rašoviću.

Veza:

Sa glavnim štabom održavaćete vezu Radio stanicom (prema podacima g. Rašović ima armisku radio stanicu). Šifra za rad Radiom data je kapetanu g. Pavlu Đurišiću. Dok se ne uspostavi radio Veza istu održavati i kuririma šifrom datom napred imenovanom.

Poznato je da u Crnoj Gori vlada velika oskudica životnih namirnica zato pripremite Aerodrom barem za spuštanje padobranima čime ćete omogućiti da se šalje brza i efikasna pomoć narodu u Crnoj Gori. Tačno mesto sa geografskim kordinatama što pre saopštite ovome štabu. Aerodrom mora da bude pripremljen za noćni prijem zbog čega treba na njemu da postoji jedna Vazduhoplovna grupa koja će isti umeti osvetliti kada se bude pojavio dolazak Avijona.

Neophodno je potrebno obezbediti jedan siguran kanal sa morske obale u unutrašnjost jer postoji verovatnoća da će pomoć stizati i morskim putem.

Vežu sa Dangićem u Bosni održavati preko Gacka na Bileće i preko Foče na Kalinovik. Vežu sa Srbijanskim odredima održavati preko Limskog odreda.

Već je napred napomenuto daje saradnja sa ispravnim nacionalnim političkim elementima od neophodne ogromne važnosti s toga učinite sve da se ti elementi - viđeni Crnogorski prvaci prihvate ove svete borbe za bolju budućnost našeg naroda oni neka imaju uloge koje i pripadaju vodama naroda.

Odmah po prijemu ovoga naređenja pozovite te viđene ljude i sa njima stvorite, kako u glavnom, tako i u oblasnim štabovima političke odbore sa zadatkom potpomaganja naše akcije.

Sto se situacije u državi tiče ista je izložena kapetanu g. Đurišiću.

U Vašem radu rukovodite se napred iznetim, datim instrukcijama kapetanu g. Đurišiću i obzirom na lokalne prilike. Važno je da se našim akcijama ne izazivaju uzaludne žrtve, već da se pridržavamo našeg načela: Postići cilj sa što manje žrtava.

Šaljem svoj komandantski pozdrav svima nacionalistima u Crnoj Gori.

Da Živi Njegovo veličanstvo Kralj Petar II!
Da živi ceo naš narod!

Primljeno k znanju. Raspis
upućen radi instrukcije
Srpskim komandantima
u akta.

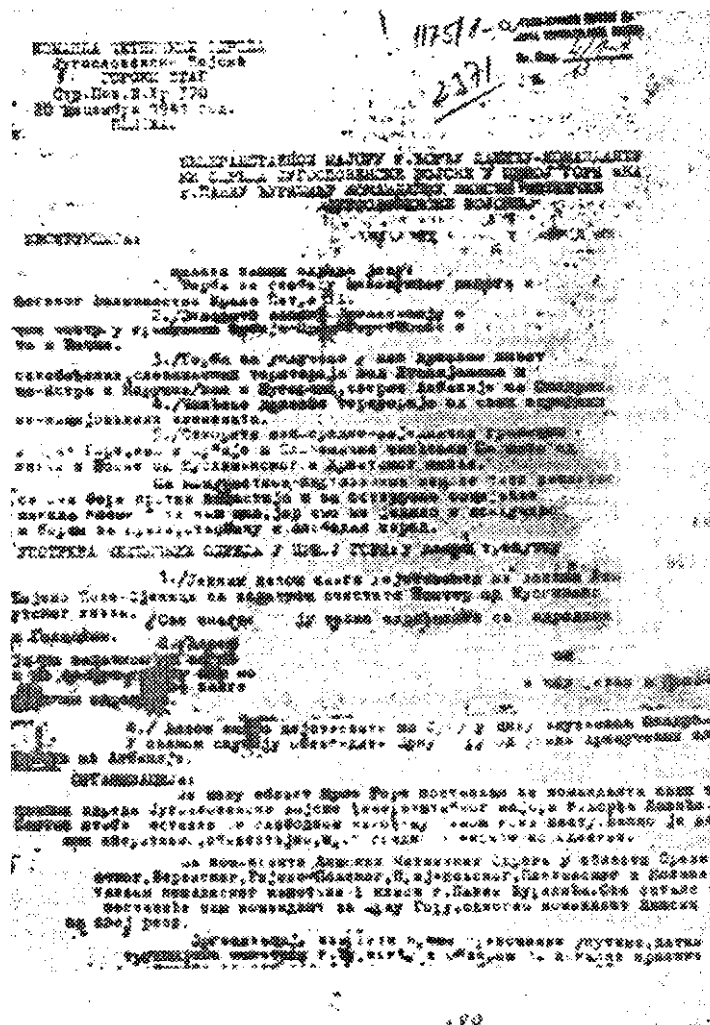
Str.pov.br. 10
10.1. 1942. g.

Komandant:
Đeneralštabni đeneral
Drag. M. Mihailović

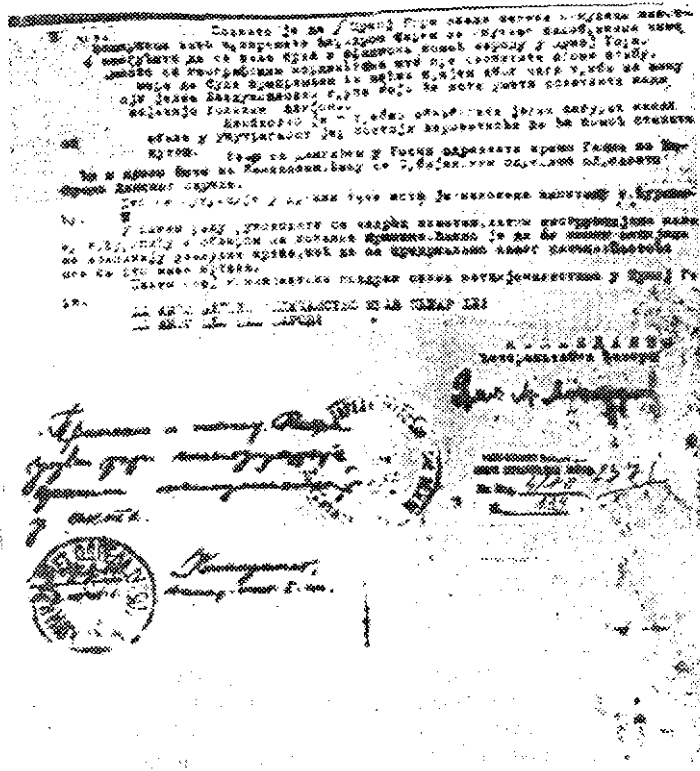
Komandant,
pešad. kap. I kl.

M.P.

Zbornik XIV, 1, str. 93-100

Fotokopija prve stranice dokumenta br.

Fotokopija poslednje stranice dokumenta br. 4

BR. 5

SPORAZUM VIŠEGRADSKOG ČETNIČKOG ODREDA SA NEMCIMA

Komanda
Višegradskog četničkog odreda
Br. si
11 januara 1942 god.
Višegrad

KOMANDANTU OPERATIVNIH JEDINICA BRATU MAJORU¹

Nemačke trupe će uskoro krenuti u čišćenje komunista u Bosni sada opravljaju P^rugu i most na Limu - Međeđe - Ustiprača - Mesići za Sarajevo. Potrebno je da svuda stupite u vezu sa Nalcima kažite im da ste Srpski nacionalni četnici koji se bore protiv Ustaša i komunista. Za spasavanje čestitog srpskog naroda.

Obavestite ih o komunistima i čistite komuniste.
O svemu je obavešten major Dangić radi upravljanja.

¹ Boško Todorović

Ja sam Nemcima već rastumačio da Čajnički i Fočanski srezovi treba da budu čisti četnički srezovi.

Nemačke trupe polaze u Bosnu po pozivu Poglavara Hrvatske - Pavelića da očiste Istočnu Bosnu od komunista. Pavelić je sve srpske nacionalne četnike strpao u komuniste. Mi moramo ubediti Nemce da četnici u Bosni nisu komunisti niti partizani niti banditi već junački branioci srpskog naroda od najvećeg srpskog neprijatelja komunista i njihove braće ustaša.

Muslimani svuda dižu glavu kada vide nemačke trupe ali hrabri nemački vojnici ih preziru jer ovi muslimani ni svoje narodnosti nemaju.

Kada Nemci očiste komuniste nadležni će preduzeti mere da se u očišćenim krajevima ne vraća ustaška vlast već čija druga. Koliko ste bili junaci na bojniom polju pri uništenju ustaškog ološa sada treba da budete još veće diplomate da sačuvate svoj narod. Ne zaboravite daje ovo kaznena ekspedicija i da samo pamet može spasti srpski narod u Istočnoj Bosni i borba na život i smrt sa komunistima koji su pobjegli iz Srbije ostavivši pozadi sebe spaljena sela i gradove. Ne smemo mirno gledati da same nemačke trupe uništavaju komuniste jer će tada uništiti i sav srpski narod jer oni ne raspoznaju koje partizan a ko četnik.

Nemačke trupe gone četnike Draže Mihajlovića kao i komuniste te ako bi se koji pojavio bežeći ispred Nemaca da se znate upravljati.

Mi smo Srpski nacionalni četnici. Čuvajte se da se među vama ne sakrije koji partizan jer će tada svi stradati.

S verom u Boga za kralja i otadžbinu.

M.P.

Komandant poručnik,
Kamenko O. Jevtić

Višegradski četnički
odred sprema jednu jaču
četu koja će sa nemačkim trupama
poći u svetu borbu protiv komunista
za slobodu bratskih naroda a odva-
janje višegradskog sreza od Ustaša.

K[amenko]

Zbornik XIV, 1, str. 118-119

Br. 6

NEMA SUPROSTAVLJANJA NEMCIMA

Gospodine majore,¹

Izgleda mi, da Vam je poznata situacija ovamo. Javljaju da su Nemci na Palama, a od Višegrada popravljaju prugu u pravcu Ustiprača. Četnike ne razoružavaju. Interesuju se gde su partizani. Stražu na Međeđoj pitali su za Borač i da li se tuda može prolaziti. U prilogu Vam je Kamenkovo pismo. Iz njega će te videti pravu situaciju.

Mi se svaki dan nadamo i Vama i njima. Poslaćemo jednu delegaciju pred njih, da ih upoznamo, da su u fočanskom i čajničkom srezu samo četnici, kako bi sve učinili da

¹ Odnosi se na Boška Todorovića.

se spasi ovaj i inače napaćeni srpski narod.
Suprotstaviti im se nećemo, niti borbu kakvu voditi s njima.
Svi Vas u ovom trenutku, očekujemo ko ozebo sunce.

Foša, 13/1-42 g.

Srdačno Vas pozdravlja
Odani Vam, Vaš
Mil. Kekić
poruč.

Zbornik XIV, 1, str. 120

BR. 7

NAREDBA ČETNICIMA DA PROKAZUJU PRIPADNIKE PARTIZANSKOG POKRETA

TELEFONSKA DEPEŠA OD 15-1-1942 GODINE.

ČETNIČKOM ŠTABU

Rogatica

Obavijestite sve naše četnike i komandire četa, koji se nalaze na domaku Rogatice, da su danas 15 januara 1942 godine, delegati Srpskih četnika Bosne vodili pregovore sa Njemačkom i Italijanskom komandom u Višegradu. Rezultati su povoljni. Četnici i Nijemci neće imati nikakva sukoba niti sukoba sme biti. Naši četnici imaju ostati na svojim dosadašnjim mestima i dužnostima ili tamo, gde se ukaže potreba. Naša borba protivu ustaša produžava se bez ikakove promene. Nemojte dozvoliti, da se u Vašoj blizini nalaze komunisti progonite ih i pokazujte ih Nijemcima. Pred njemačkom vojskom pojavite se kao srpski nacionalni četnici. Prema njemačkoj vojsci budite korektni. Nemojte dozvoliti, da se desi ma kakav incident sa njemačkom vojskom. Prolaz njemačkih trupa je slobodan ne šteti interesima naše borbe. Detaljan izveštaj o toku pregovora o zajedničkim zaključcima dobićete ubrzo.

Delegati:

Poručnik Bulovan, [Milorad]
P.poručnik Antičić, [Stanoje]
P.poručnik Jovanović,

Komandiru 6. čete bratu R. Pušonji.

Dostavlja se gornja depeša naših delegata na znanje i strogo pridržavanje.

Preporučite svima našim četnicima, kako na položaju, tako i u pozadini, a tako isto svim Srbima i Srpkinjama, da u svakom susretu sa njemačkim vojnicima pokažu dostojanstvenost srpskog imena, t.j. da budu korektni, ljubazni i da im izađu u susret u svakom pogledu jer će se samo na taj način moći sačuvati srpski narod i domovi. Naša sveta borba protiv ustaša nastavlja se i dalje bez ikakve promene, do konačne pobjede.

Za četnički štab
četnik poručnik,
Branislav V. Tomašević

Zbornik XIV, 1, str. 123-124.

Br. 10

NAREDBA JEZDIMIRA DANGIĆA ZA SARADNJU SA NEMCIMA

Gorski štab
Bosanskih četničkih odreda
22. januara 1942
Negde u Bosni

NAREDBA BR. 1

SRPSKOM NARODU U BOSNI.

Nečuvjeni zločini Hrvata ' ustaša izazvali su naš narod da se digne na ustanak, kako bi sprečio svoje sopstveno istrebljenje.

Pet meseci naše svete borbe bilo je dovoljno da pokaže svima koliko su naši razlozi opravdani i koliko smo umeli da cenimo krvavo izvojevanu slobodu.

Danas tu slobodu hoće ponovo da nam oduzmu Hrvati i ustaše i da nastave sa našim istrebljenjem. Uspeli su da nam dovedu nemačku vojsku, verujući da će se i ona saglasiti sa njihovim zverstvima-

Do ovoga trenutka vi ste videli da Nemci mimo prolaze po svome poslu našim drumovima i da naš nesrećni i fiapaćeni narod ne diraju. Ako je to istina, to će služiti na čast nemačkom oružju.

Ali opasnost još nije prošla. Nju mogu izazvati neobavešteni pojedinci pripučavanjem na nemačke vojnike, što se ni u kom slučaju ne bi smelo dogoditi, jer je moje naređenje u tom pogledu potpuno jasno: treba ih pustiti da prođu kroz Bosnu.

Druga i mnogo veća opasnost nam preti od dolaska naših zakletih neprijatelja, ustaša i Hrvata, ne dajte im da se prikupe i organizuju. Udrite ih gde god se pojave. Ne dajte im da u našim srpskim selima i planinama postavljaju svoju vlast. U tome ih naročito ometajte na svakom koraku. Ako ne dejstvujete kao organizovane jedinice, dejstvujte samostalno, okupljeni u manje grupe, pod vodstvom najboljih između vas. Čuvajte svoje domove, decu i Žene.

Naši neprijatelji, među kojima i komunisti, koji su nam poslednjih dana pobili mnoge naše drugove, šire lažne vesti i stvaraju zabunu. Ne verujte im, nego takve propagatore prijavljujte svojim starinama ili ih sami uništavajte.

Sve što se događa, to vam je opomena da ubuduće svi budete pametniji, složniji i organizovaniji i da izvršavate naređenja svojih starešina. Ne borimo se za blago i imanje, nego za bolji život i čast i obraz srpskog naroda.

Ja sam među vama. Uskoro ćete primiti ostala moja naređenja.

Komandant, major
Jezd. S. Dangić

M.P.

Zbornik XIV, 1, str. 131-132.

Br. 10

SPORAZUM UROŠA DRENOVIĆA SA USTAŠAMA
O PRIZNAVANJU VLASTI NDH

ZAPISNIK

sastavljen u kotarskom predstojništvu u Varcar Vakufu dana 27/IV. 1942. g. u svrhu smirenja i pacificiranja celog područja, a u smislu postojećih odredaba danas su se sastali u kotarskom predstojništvu ispred hrvatskih vlasti g. Emil Rataj - bojničnik, kao predstavnik domobranstva, g. Marko Jungić - kotarski predstojnik, kao predstavnik upravnih vlasti i g. Konstantin Urumović, kao predstojnik kotarskog suda, kao politički predstavnik, a sa srpske strane odnosno četničke komande "Kočić" g. Uroš Drenović, komandant četničke organizacije, i g. Tode Mitrović, kao predstavnik političkih četničkih organizacija.

Na sastanku je zaključeno slijedeće:

I.

Na obim stranama pokazana je volja i spremnost za likvidiranje uzajamnog neprijateljstva.

Zajedničkim saradnjama ima se odmah nakon ovoga sastanka poraditi na pomoći svih stanovnika kako u gradu tako i u selu. Time se podrazumjeva uzajamni saobraćaj i zamjena svih dobara, a u tu svrhu omogućiti nesmetani dolazak i odlazak seljaka bez razlike u grad. Državne vlasti će svojim autoritetom kao i materijalnom pomoći obnavljanje porušenih ili popaljenih domova.

III.

Hrvatske oružane snage će svojom snagom zaštitivati srpska sela u zajednici sa četnicima od napada komunista odnosno t.zv. "partizana".

IV.

Ima se odmah ustanoviti i imenovati općinski povjerenik za sela Podbrdo, Podrašnica, Medna, Barači i Gerzovo, koji će saradivati sa kotarskom oblasti.

V.

Hrvatske oružane snage zajedno sa četnicima u gradu kao i na terenu suzbijati će i uništavati komunističke bande.

VI.

Obitelji čiji su hraniooci u zarobljeništvu, a koji **ne pripadaju** komunističkoj partiji dobivati će odmah podporu u smislu postojećih odredaba i to **za ženu 16 Kn, a za djete Po 10 kn dnevno.**

VII.

Isto tako sve udovice koje su stradale prilikom akcija oko suzbijanja pobuna a čiji hranilac nije bio komunist, dobit će odmah podporu od strane države.

Vili.

Svim stanovnicima pravoslavne vjeroispovjesti garantuje se apsolutno slobodno ispovjedanje svoje vjere, slavljenje svojih vjerskih praznika i slave, kao i jednakost pred zakonima. U tu svrhu svećenici pravoslavne vjere mogu slobodno vršiti svoju dužnost. Državne i vojne vlasti materijalno će pomoći oko popravljanja porušenih crkava.

IX.

Sve akcije oko uništenja komunističkih bandi vršit će sporazumno zapovjednik hrvatskih oružanih snaga i zapovjednik četničkih organizacija.

Pročitali smo i saglasni smo:

Komandant četničkih organizacija: "Kočić" - Drenović v.r.
Predstavnik političkih organ.
T. Mitrović v.r.

Zapovjednik bojnik: Emil Rataj v.r.
Predstojnik kot. suda: Konstantin Urumović v.r.
Kotarski predstojnik: Marko Jungić

M.P.
Velika župa Pliva i Rama
Jajce

Za točnost prepisa:
Pročelnik operativnog odjela
glavnostožerni pukovnik
(Dragojlov)
Dragojlov [Fedor]

M.P.

Zbornik XIV, 1, str. 215-218

...
...
...
...

27 IV 42
6101
662 ?

K A P I T E L

sastavljen u kotarskom predstojništvu u Varoer Vakufu dana 27/IV.1942.g. u svrhu smirenja i pacifikiranja nalog područja, a u skladu postojećih odredaba dones su se sastali u kotarskom predstojništvu ispred hrvatskih vlasti g. Ervin Katić - bojnič, kao predstavnik domobranstva, g. Marko Jungić - kotarski predstojaik, kao predstavnik upravnih vlasti i g. Konstantin Urumović, kao predstavnik kotarskog suda, kao politički predstavnik, a na arabske strane odnose se četničke komande "Kadić" g. Uroš Drenović, komandant četničke organizacije, i g. Jeda Mitrović, kao predstavnik političkih četničkih organizacija.

Na sastanku je zaključeno sljedeće:

I.

Na oba strana potpisano je volja i spremnost na likvidiranje neprijateljstva.

II.

Sajedniškim saradnjama ima se odmah nakon ovoga sastanka poraditi na pomedi svih stanovnika kako u gradu tako i u selu. Time se podrazumjeva usvajanje međubrodaj i usvajanje svih dobara, a u tu svrhu omogućiti razmjeni i davanje i odavanje naljaka bez razlike u grad. Državne vlasti će svojim autoritetom kao i materijalnom pomoći obavljati porušene ili popaljenih domova.

III.

Hrvatske oružane snage će svojim snagom zaštitivati arabske sela u zajednici sa četnicima od napada komunista odnosno t.zv. "partizanaz".

IV.

Ima se odmah ustanoviti i imenovati obdinski povjerenik za sela Podgorje, Perušnica, Kadića, Baradi i Garsava, koji će saradjevati sa kotarskom vlasti.

V.

Hrvatske oružane snage zajedno sa četnicima u gradu kao i na terenu su dužni da i uništavaju komunističke bande.

VI.

Obitelji čiji su članovi u sarokljaništvu, a koji ne pripadaju komunističkoj partiji dužni su da odmah podaru u skladu postojećih odredaba i to na čenu 10 Km, a ne djete po 10 Km dnevno.

VII.

Isto tako sve udovice koje su stradale prilikom akcija ako su dužne nje potpuno a čiji članovi nije bio komunisti, dužni su odmah podaru u od strane države.

VIII.

Svi stanovniciima pravoslavne vjeroispovijesti garantuje se svaobitna slobodna ispovjedanje svoje vjere, slavljenje crkijih vjerskih praznika i slava, kao i jednakost pred zakonom. U tu svrhu svedenici pravoslavne vjere mogu slobodno vršiti svoju dužnost. Državne i vojne vlasti materijalno će pomoći ako popravljaju porušene crkave.

IX.

Sve akcije ako uništenja komunističkih bandi vršit će sporazumno saopovjednik hrvatskih oružanih snaga i saopovjednik četničkih organizacija.

Prešilati smo i sa glasni smo:
Komandant četničkih organizacija: "Kadić"-Drenović v.r.   Saopovjednik bojnika: Ervin Katić v.r.
Predstavnik političkih organa: Predstojaik kot. suda: Konstantin Urumović v.r.
T. Mitrović v.r.   Kotarski predstojaik: Marko Jungić

M.P.
Velika Supa Pliva i Kama
Dajce

Za tačnost prepisat:
Prešilati saopovjednik
glavnom kom. oružanih
(Državni)

[Handwritten signature]

Br. 10

SPORAZUM OZRENSKOG, TREBAVSKOG I ODREDA
"KRALJ PETAR II" O PRIZNAVANJU NDH

ZAPISNIK

Sastavljen dne 28 svibnja 1942 u s. Lipcu između predstavnika državne vlasti Nezavisne Države Hrvatske: Velikog Župana pri predsjedništvu Vlade Dr Milana Badovinca, pješačkog pukovnika Bogdana Majetića zapovjednika IV. pješačke divizije i ustaškog podpukovnika Ivana Šojate s jedne strane i zapovjednika Ozrenskog četničkog odreda Cvjetina Todića, načelnika štaba Cvjetina Đurića i Branka Stakića, te predstavnika Trebavskog četničkog odreda zapovjednika Save Božića (svećenika), Petra Arnautovića načelnika štaba i Đoke Miloševića kao i opunomoćenika četničkog odreda Kralja Petra II. svećenika Save Božića, Petra Arnautovića i Đoke Miloševića s druge strane.

Na sastanku zaključeno je slijedeće:

I.

Pripadnici Ozrenskih četničkih postrojbi sa područja koje je ograničeno sa zapada: r. Bosnom od utoka r. Spreče, do utoka r. Krivajc; sa sjevera: r. Sprečom do granice općine Puračić; sa juga: r. Krivajom od utoka u r. Bosnu do s. Podvolujak i zatim uključivo sela: Trrići, Podstoga, Hadžići, Miljevići, Cvijanovići, Bare do r. Krivaje; sa istoka: uključivo s. Vukovina, Pribitković, Lozna, Orahovica, Musi. Milino Selo, Sižje do r. Spreče;

Pripadnici Trebavskih četničkih postrojbi sa područja koje je ograničeno sa zapada: r. Bosnom od utoka r. Spreče do r. Tarevci; sa sjevera: isključivo s. Tarevci, a uključivo sela: Simići, Skugrić, Gornji Skugrić, Skugrić Donji, Krečane; sa istoka: uključivo sela: Rajska, Srbska Zelinja, Skipovac, Lukavica; sa juga: uključivo sela: Kostajnica, Stanić Rijeka i Lukavica.

Pripadnici četničkog odreda Kralja Petra II. sa područja koje gornji opunomoćenici ne mogu sada ograničiti (ovo će naknadno učiniti zapovjednik tog odreda);

Priznaju vrhovništvo Nezavisne Države Hrvatske i kao njeni državljani izrazuju lojalnost i odanost njenom poglavaru, poglavniku i privrženost Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

II.

Predstavnici gore pomenutih četničkih postrojbi sa svim svojim postrojbama prekidaju današnjim danom sva neprijateljstva prema vojnim i građanskim vlastima Nezavisne Države Hrvatske.

III.

Na gore opisanom području Hrvatskog državnog vrhovništva Hrvatska državna vlast uspostavlja svoju redovitu vlast i upravu, a četničke postrojbe sa svojim predstavnicima obvezuju se u svakom pravcu pomagati državne vlasti Nezavisne Države Hrvatske u sređivanju općih prilika na ovom dielu Hrvatskog Državnog područja, te im u tu svrhu pružiti svaku pomoć.

IV.

Obje ugovarajuće strane sporzumne su:

1. - Da za vrijeme trajanja iznimnog stanja samoupravnu vlast na opisanom području vrše zapovjednici četničkih odreda, odnosno po njima imenovane općinske vlasti, pod kontrolom vlasti Nezavisne Države Hrvatske.

2. - Da dok postoji opasnost od partizanskih oružanih bandi četničke postojbe surađuju dobrovoljno sa Hrvatskom oružanom snagom na suzbijanju i uništavanju partizana i da u tu svrhu zadrže oružje pod kontrolom Hrvatskih vojnih vlasti.

3. - Zapovjednici četničkih postrojbi obvezuju se u što kraćem roku, a najdalje za mjesec dana dostaviti zapovjedniku 4. pješačke divizije u Doboju iskaz svojih postrojbi sa podacima navedenim u dva obrasca u prilogu (ljudstva i naoružanja).

4. - Svaki onaj koji se zatekne sa oružjem, a nije naveden u iskazima smatrati će se za obje strane kao odmetnik.

5. - Kada prestane potreba za držanje oružja kod četničkih postrojbi ove će ga predati Hrvatskim državnim vlastima uz nagradu koje će se odrediti.

6. - Streljivo u koliko to situacija bude zahtjevala izdavati će Hrvatske državne vlasti četničkim postrojbama.

7. - Četnici, koji budu ranjeni u borbi sa partizanima mogu se liječiti u bolnicama i ambulancama kao i ostali pripadnici oružane snage Nezavisne Države Hrvatske.

8. - Pripadnicima četničkih postrojbi priznaće se nagrada i odlikovanje u koliko se istaknu u borbi protiv partizana.

9. - Da se udovicama i siročadi čiji bi hranioči pali u borbi protiv partizana dodjeli podpora od strane države u smislu postojećih zakonskih propisa koji vriede za sve državljane Nezavisne Države Hrvatske.

10. - Žitelji pomenutih područja u pogledu prehrane uživaju ista prava kao i ostali državljani.

11. - Obiteljima čiji su hranioči u Njemačkom zarobljeništvu, a ne pripadaju partizanima isplaćuju podporu u smislu postojećih zakonskih propisa; da se izplaćuju mirovine i rente radničkog osiguranja svima onima, koji na to imaju zakonsko pravo, a lojalni su građani.

12. - Žiteljstvu navedenih područja u koliko budu imali preporuku od četničkih zapovjednika dozvoli zaposlenje na državnim i drugim javnim radovima.

13. - Da se po mogućnosti vrate ljudi koji su odvedeni u logore, a po preporuci i iskazu zapovjednika. Dok se ne vrate, da se izda potpora njihovim porodicama, ako su siromašnog stanja, kao obiteljima onih, čiji se hranioči nalaze u Njemačkom zarobljeništvu.

14. - Da se svima izbjeglicama dozvoli nesmetan povratak svojim kućama, a u koliko su stradali, da im se dodjeli pomoć, kao i svima ostalim postradalim državljanima Nezavisne Države Hrvatske.

15. - Da se dozvoli kretanje i izmjena dobara, kao i ostalim građanima Nezavisne Države Hrvatske u smislu postojećih propisa.

16. - Da se po mogućnosti omogući izmjena postojećih jugoslovenskih novčanica sa ovih četničkih područja, a po iskazu koje će predložiti četnički zapovjednici.

V.

Četničke postrojbe sudjelovat će dobrovoljno u suzbijanju i uništavanju komunističko-boljševičkih bandi zajedno sa ostalom oružanom snagom Nezavisne Države Hrvatske, pod općom zapoviedu zapovjednika ove oružane snage, pri čemu će zapovjednici četničkih postrojbi zapoviedati svojim postrojbama.

Četničke postrojbe mogu izvoditi samostalne potrebne akcije protiv partizana, no o ovome će na vrijeme izvjestiti zapovjednika Hrvatske oružane snage.

VI.

Obe stranke se obvezuju da će sve tačke ovog ugovora točno ispunjavati i da će sa svoje strane učiniti sve da svi organi kako jednih tako i drugih uglavnika ovog sporazuma se pridržavaju.

VII.

Gornje odredbe ovog ugovora stupaju odmah na snagu.

Lipac, dne 28. svibnja 1942.

Za Ozrenički četnički odred
zapovjednik,
Cvijetin Todić, v.r.

Načelnik štaba
Cvijetin Đurić v.r.

Savjetnik štaba:
Branko Stakić v.r.

Veliki župan pri predsjedništvu vlade
Dr. Milan Badovinac, v.r.

Zapovjednik 4. pešadijske divizije
pukovnik
Bogdan Majetić v.r.

Za Trebavski četnički odred:
zapovjednik
Savo Božić v.r.

Načelnik štaba
Petar Arnautović v.r.

Savjetnik štaba
Đoko Milošević v.r.

Ustaški podpukovnik
Ivan Sojat v.r.

, Opunomoćenici četničkog odreda Kralja Petra II.
Delegati trebavskog odreda :

Sava Božić v.r.

Petar Arnautović v.r.

Doka Milošević v.r.

Za tačnost prepisa jamči:

Glavar stožera 4.
Divizije, Gist, bojničnik

27IV. Kadić

M.P.

Zbornik XIV, 1, str. 276-280.

BR. 11

PREGOVORI MAJEVIČKE ČETNIČKE GRUPE O PRIZNAVANJU NDH

Bogetiću, da razradi
i fotografije na Mecu-knjigu

20/VI
Opšte odelenje za istoriju
deneral. Nedić

ZAPISNIK 0 toku pregovora

Održanih 30. svibnja 1942 godine u selu Loparama oko 10 km severozapadno od Gor. Tuzle, između zapovjednika treće pješake divizije i predstavnika četnika iz Majevice.

Po sastanku gore pomenutih, od strane zapovjednika treće pješake divizije, postavljena su sledeća pitanja:

a) Tko su prisutni četnici?

Odgovor Vojvoda Majevički Radivoje B. Kerović.

Vukašin Subotić, načelnik štaba,¹

Đuro Bižić, komandant Drinskog bataljona,

Aco Medunić, komandant Brčanskog bataljona,

Ilija Gajić, komandant Planinskog bataljona,

Ivan Petrović, poručnik

Mirko Đukanović, ađutant komandanta grupe.

b) Da li su gore navedeni stvarno prestavnici četnika na četverokutu Zvornik, Bijeljina Brčko, Tuzla.

Odgovor. Mi smo stvarno prestavnici navedenog četverokuta.

c) Da li su Vas ovlastili svi četnici na pomenutom četverokutu da vodite pregovore i imate li punomoć?

Odgovor Pismene punomoći nemamo ali imademo pristanak svih za pregovore.

d) Pročitani je gore navedenim dopis zapovjedništva drugog domobranskog zbora Op. Br. 1037 / tajno i postavljeno im je pitanje da li imadu iskrenu želju postati lojalni građani Nezavisne države Hrvatske.

Odgovor Imamo najiskreniju volju da postanemo lojalni građani Nezavisne države Hrvatske, ali da dobijemo svoja građanska i politička prava, a isto tako i imademo najiskreniju volju za pregovore.

e) Pročitani su uslovi predaje navedenih u dopisu dragog domobranskog zbora op. br. 1002/tajno od 14 svibnja o.g. jedan primerak im je uručen.

Prestavnici četnika, po izvesnom rasmatranju predočenih uslova, podnijeli su sledeće kao dopunu gornjih uslova.

1 Četnici Majevičke Grupe nalaze se u svojem već oslobođenom kraju za sada nemaju potrebu da im ma ko drugi jamči slobodu i sigurnost, osobnu kao i njihove imovine jer su prinuđeni da se sami o tome staraju.

2 U koliko bi se sa Hrvatskom vojskom postigao sporazum, mi četnici ostajemo i dalje pod oružjem, i ni u kom ga slučaju nećemo za sada odložiti s tim, da ga nećemo i ne namjeravamo upotrebiti protiv regularne hrvatske vojske, ni protiv okupatorskih "asti, ako se sporazum u potpunosti bude postigao. Činjenicu, da oružje i dalje zadržimo, smatramo kao jedinu mogućnu garanciju da će se ravnopravnost koja je Srpskom narodu nagovještena u istinu ostvariti.

Sto se tiče borbe protiv partizana četnici Majevičke grupe i do sada su je beskompromisno vodili i voditi će je i dalje.

¹ Poručnik Subotić je ujesen 1942. pristupio NOP-u. Zauzimao je visoke vojne položaje. Umro je kao Penzionisani general-potpukovnik JNA.

Sigurnosnu službu u našim selima vršiti ćemo sami jer smo u mogućnosti da zavedemo potpuni red i poredak u svim krajevima koje držimo što je već i zavedeno.

3 je već sadržano u gornjoj tački.

4 da bismo mogli pokazati svoju potpunu lojalnost prema državi tražimo sledeće:

a) Da se od strane hrvatske vojske odmah razoružaju legija i milicija t.j. naoružani muslimani u gore navedenom delu Bosne jer smatramo da su oni glavni krivci za sva zla koja su Srpskom narodu u Bosni nanijeta, kao da se i regularna vojska iz svih muslimanskih sela izvuče.

b) Tražimo da se odmah puste na slobodu svi Srbi Bosanci koji se nalaze u zatvorima, zatočeništvu i zarobljeništvu bilo u zemlji ili u inostranstvu.

c) Da u redove upravnih i sudskih vlasti u Tuzli, Brčkom, Bijeljini i Zvomiku budu odmah uvršteni i Srbi u onom broju, koji odgovara njihovoj brojnoj jačini za dotično mjesto.

d) Kada budu svi ovi uslovi ispunjeni, tek onda ćemo moći predati oružje, jer smatramo da ćemo tek u tom slučaju uživati punu ravnopravnost a mi ćemo onda pokazati svoju potpunu lojalnost prema Nezav. Državi Hrvat.

5 Naša borba protiv partizana lično je naša stvar i za nju nismo tražili niti ćemo tražiti bilo kakvu nagradu niti priznanje.

2 Na pitanje, da li na temelju predloženih uslova i obzirom na njihov dati odgovor (naveden od prvog do petog) pristaju povesti konačne pregovore sa određenim povjerenstvom, koje je jedini ovlašteno da donese konačnu odluku po pojedinim gore iznijetim tačkama?

Pristajemo s tim da što prije dođe do sastanka a najdalje za petnaest dana.

3) Do konačnog rešenja po pitanju pregovora ustanovljaju se obe strane primirje na prostoru koji je ograničen crtom, na istoku rijekom Drinom na severu r.Savom do Brčkog. Selo G.Zabari, na zapadu s. g. Zabari s. Bijela s. Srebrnik - s. Tinja - s.Bistrac, na jugu s. Bistrac - g. Tuzla - put Tuzla - Zvornik isključivo sa Zvomikom zaključno.

Na gore spomenutom prostoru ni jedna strana ne smije vršiti napadne akcije. U slučaju da bilo sa koje strane odkazi [doC samovoljnog napada [iC pljačka reakcije će se izvršiti samo na dotično mjesto odakle su samovoljnici.

Dosadašnji putevi, na gore označenom prostoru, sa kojima se do sada služile i jedna i druga strana, ostaju i dalje u važnosti za iskorišćavanje saobraćaja. Na gore određenom prostoru ne smiju se vršiti ni sa jedne strane pokreti naoružanih dijelova u svrhu posjedovanja novih uporišta. Ovim se ne smatraju ograničenje pokreta postrojba hrvatskog domobranstva i dobrovoljaca, koji vrše svoju redovnu dužnost na određenom prostoru. Primirje nastupa 30 svibnja 1942 godine.

Prisutni pretstavnici četnika:

Vojvoda Majevički Radivoje Kerović, Vukašin Subotić, načelnik štaba, Đuro Bižić, koman. drinskog bataljona

Aco Medunić, kom. Brčanskog bataljona Ilija Gajić kom. Planinskog bataljona, Ivan Petrović, poručnik i Mirko Đukanović Ađutant komandana grupe. U Lopatama dne 30 svibnja 1942 godine.

Zastupa zapovjednik
ka divizije pukovnik
Grgić s.r.

Da je prepis veran originalu tvrdi i overava:

M.P.

Po zapovesti komandanta
Ađutant
Stan. T. Todorović
zvani *Vuja din*

Zbornik XIV, 1, str. 285-288

Br. 12

ODLUKA ČETNIČKIH ODREDA O SARADNJI SA NDH

ZAPISNIK

konferencije predstavnika vojno-četničkih odreda sa leve strane reke Vrbasa, održane 7 juna 1942 u selu Javoranima, srez kotor-varoški.

Konferenciji su prisutni:

Komandant vojno-četničkog odreda sa sektora Borja Rade Radić sa načelnikom štaba Svetom Mitrovićem, Vidom Vidovićem, Milanom Stankovićem za bataljon "Petar Mrkonjić", Dragoljubom Šatorom za Bataljon "Karađorđe" i Stankom Grabovcem za bataljon "Tankosić";

Komandant vojno-četničkog odreda sa sektora Cememica Lazo Tešanović sa Mladenom Milanovićem, Simeunom Obradovićem i Filipom Đukanovićem;

Komandant vojno-četničkog odreda sa sektora Manjača Vukašin Marčetić, sa Jovanom Mišićem komandantom bataljona, Branislavom Lazičićem i Vojinom Jovićem;

Komandant bataljona "Kočić" Uroš Drenović i komandant Gvozdenog bataljona" Mitar Trivunčić sa sketora Lisina.

Konferenciju otvara Lazo Tešanović kao domaćin i pozdravlja prisutne dobrodošlicom. Ističe da su inicijativu za ovu konferenciju dali predstavnici Manjače, a on je istu rado prihvatio jer je nastala neodloživa potreba da se sastanemo i upoznamo, da rešimo neka pitanja organizacije i stvaranja boljih veza, da utvrdimo daljnje smemice rada i najzad da odredimo i svoj stav prema nezavisnoj državi Hrvatskoj, pri čemu treba da radimo sporazumno i da smo svi solidarni.

Zatim daje reč Branislavu Lazičiću, adv. pripravniku, koji u podužem referatu izlaže događaje od početka borbe do danas. Naročito naglašava da su se Srbi digli na ustanak, jer su bili napadnuti samo zato što su Srbi, i kao Srbi hteli su da se brane, da bi sačuvali svoje živote, svoje ime, svoju čast svoju veru i svoje nacionalne tradicije. Međutim, sticajem prilika u redove Srpskih boraca uvukli su se sumjivi ljudi, kojima narod nije znao ni poreklo ni prošlost, a koji su se pod lažnim imenima nametali za vođe Srbima borcima. Ti ljudi hteli su da Srpsku narodnu borbu skrenu sa njenog pravog puta¹ da je potčine interesima jedne partije. U tom cilju oni su počeli razoružavati i ubijati najistaknutije borce, a da i ne govorimo o pljački i svim mogućim vrstama nasilja koja su pni počinili prema Srpskom narodu. Usled toga moralo je neminovno da dođe do cepanja jedinstvenosti narodne borbe. Nastala je potreba da se Srpski narod brani od nasilja pioleterskih udarnih bataljona jednako kao i od ustaša. Jer, kud god su prolazili ti udarni ataljoni, svoj trag obeležavali su mnogobrojnim grobovima nevinih Srba. Otvorena je iato-ubilačka borba i novo krvarenje, pri čemu su proleterse jedinice uvek bile napaaci, a četnici su se uvek nalazili u stavu odbrane svojih i narodnih života. Mnogi od nas nastojali smo svim silama da se do konca rata potpuno očuva jedinstvo borbenih redova, a se ne postavljaju nikakva stranačko politička pitanja, nego najpre da očistimo zemlju od neprijatelja, da srpski narod izvojuje svoju slobodu, pa da onda, tako slobodan, i sa oružjem u ruci traži sebi vlast i upravu kakvu želi da ima. Komunisti nisu to hteli, nego

su, pošto su Srbi suzbili Hrvate, mislili da je vreme da "prečiste pozadinu", da uzmu svuda komandu u svoje ruke i da se na koncu rata proglase isključivim gospodarima Srpske zemlje, ne vodeći ni malo računa o istinskim težnjama i stvarnim životnim potrebama srpskog naroda.

Ovaj otvoren sukob u redovima Srba boraca, koji su izazvali komunisti, prisilio je vođe vojno-četničkih odreda da se osiguraju bar prema Hrvatima i da na taj način zaštite narod od daljnjeg klanja i uništavanja narodne imovine pljačkom i paljevinom. Tako su sklopljeni izvesni sporazumi sa Hrvatskim vlastima u Mrkonjić gradu od strane Uroša Drenovića, u Banjoj Luci od strane Drenovića i Marčetića, te je i Tešanović naknadno načinio takav sporazum za svoj sektor. Tekstualno ti sporazumi nisu mi poznati, ali koliko sam obavešten, u njima je priznata Nezavisna država Hrvatska. To je ono, što po mome mišljenju, nije trebalo učiniti posle svega šta su Hrvati počinili prema srpskom narodu, posle tolikih borbi i žrtava, i gotovo pred slomom te tobožnje države koja još ne priznaje srpskog naroda, i koji se u njoj nalazi van zakona, ali bila je nevolja i zato su krivi komunisti. Međutim, mi ne možemo tako olako preći preko svih zločina koja su ustaše izvršile nad Srbima. Oni to moraju platiti kad-tad. U potpise i obećanja prestavnika N.D.H. mi ne možemo imati nikakva poverenja, jer prema informacijama koje imamo, oni žele da najpre uz našu saradnju razbiju partizane, a posle da se okrenu protiv nas. Toj njihovoj nameri mi ne smemo nasesti, pa moramo prema njima biti stalno na oprezi. U sukobima sa partizanima treba štedeti živote Srba boraca, nastojati da se oni propagandom pridobiju u naše redove i tako pojačamo svoje snage za konačni obračun sa Hrvatima.

Pred nama je Vidov dan. To je dan koji je Srbe uvek opominjao da treba da mobilišu sve svoje snage u borbi za slobodu. Treba da pregledamo svoje snage, pa da za taj dan spremimo opšti napad na ustaše, ili ako to nebi bilo moguće iz bilo kojih razloga, da bar toga dana izvršimo što snažniju propagandu svojih ideja i ciljeva u narodu.

Najzad Br. Lazičić ističe potpuno pomanjkanje veza između naših pojedinih odreda, a onda i veza sa Srbijom, što je upravo greh; sudbina Srbije je i naša sudbina, jer je i ovo srpska zemlja na kojoj mi živimo. To su pitanja o kojima uglavnom treba danas da se porazgovorimo i sporazumemo.

Komandant Marčetić objašnjava zašto je došlo do sporazuma sa Hrvatima. Proletos su komunisti napustili položaj koji su držali tokom zime i pošli da teraju naše četničke jedinice, a Hrvati su pošli da pale i pljačkaju naša srpska sela. Prva potreba je bila da se zaštititi narod. Pretsednik vlade u Londonu g. Slobodan Jovanović je rekao preko radia da treba čuvati živote naših ljudi. Drugi cilj bio nam je da izvučemo one mnogobrojne Srbe koji su trunuli po hrvatskim tamnicama. Treći razlog bio je pitanje hrane, i najzad pored svega toga sada je za nas najvažnije pitanje dobavljanja municije. Ja sam do sada od Hrvata izvukao veliku količinu municije, a ta će nam izgleda trebati baš za njih. Sada možemo upoznati njihove snage i način borbe. Oni više nemaju stare taktike. Treba upoznati njihove položaje i kretanje, te uhvatiti naročite veze sa Jugoslovenskim oficirima u Hrvatskoj vojsci. Poštene muslimane i Hrvate treba pridobiti za nas, jer su komunisti uspeali svojom propagandom kod muslimana, tako da nas oni smatraju za zverove, pa su zato i mnogi njihovi ljudi bežali u komuniste, a danas to treba da otpadne. Ministar Bešlagić vodi sada neku nacionalnu akciju među muslimanima,

Borbu sa Kozarom i Grmečom, gde su sada grupisani komunisti, ne treba shvatiti kao borbu protiv ustaša. Njih treba da radimo da one ljude koji su zavedeni privučemo u svoje redove. Mislim da treba ići dalje za onim za čim smo pošli.

Što se tiče Vidov dana, treba preduzeti akciju, ako nam to dozvole prilike spolja i iznutra. Mi Hrvatima ne možemo vjerovati, jer nam oni već postavljaju pitanja koja mi nećemo moći prihvatiti. Oni hoće da mi svoje četničke organizacije pretvorimo u dobrovoljačke bojne i da položimo zakletvu Paveliću, što mi nećemo nikada učiniti. Mi treba da iskoristimo jedino što više oružja i municije. Veliki Župan u Banja Luci, tražio je od mene predračun za plate našim vojnicima i ja sam to odbio.

Smatram da su Bosna i Srbija jedna zemlja i nadam se da će se iz Bosne očistiti sve što nije srpsko. Treba što pre uspostaviti veze sa Istočnom Bosnom i Srbijom i saznati za namere naše vlade u Londonu.

Komandant Tešanović čita tekst sporazuma koji je on zaključio sa hrvatskim vlastima u ime svoga sektora, a koji se u prepisu prilaže ovome zapisniku. Zatim kaže da je to nezgodno što je potpisano - jer znači da smo nakon 10 mjeseci borbe priznali N.D.H. Težište čitave ove stvari je u tome što mi nismo mogli da se borimo na dve strane. Što se tiče moga sektora, imao sam jedanaest sela koja su bila izbačena iz svojih domova, a sve ^{su} to sela koja su nas hranila. Taj narod trebalo je spasiti, a kavgu su zametnuli komunisti. Ovim potpisom sav je taj narod vraćen na svoje mesto i time se to može pravdati. Ako smo se borili, borili smo se za narod, i ja ni ovo nisam učinio protiv volje naroda, nego baš zato što je to bilo narodna potreba i što je to narod hteo.

Zatim uzima reč komandant Uroš Drenović, koji između osalog kaže: Ja sam odmah u početku i prvi slao svoje kurire u Srbiju. Pošto su na mome sektoru bili Italijani, moja komanda mi je naredila da radim sporazumno sa fašistima, ja sam to i radio jer sam dobio takva uputstva. Mi svoja dela imamo da pravdamo sa narodom i zato ja kažem da se uvek treba obazirati na narod i njegove potrebe. Narod treba što više čuvati ja sam tako i radio. Zato su partizani naročito o meni pisali da sam talijanski plaćenik i t.d. Bilo je došlo dotle daje Mrkonjić grad trebao da se preda meni u ruke. Komunisti su došli i zato, i kad sam ja ležao ranjen bili su došli da me ubiju i morao sam da se sklonim. Narod i vojska naučili su na mene. Kao ranjen, ja sam prepustio komandu drugima, a oni nisu znali, pa je vojska bila razjurenjena. Kad sam ozdravio okupio sam opet vojsku i počeo čistiti. Italijani su pošli da napuštaju Mrkonjić grad. Ja sam morao naći načina da sačuvam i pozadinu i vojsku. I Draža Mihailović je 1 marta napravio sporazum sa Hrvatima i Slovencima. Taj zapisnik nije daleko od ovoga našega. Verujte, da nije u Mrkonjić gradu nekoliko Hrvata koji su dobri ljudi, ni ja nebi potpisao zapisnik. Mi smo se sporazumeli da Ustaški tabor u Mrkonjić Gradu razbijemo. Sad, razno se komentariše. Ustaše kažu da smo se mi predali, a partizani kažu da smo mi izdali narodnu borbu i da smo srpske ustaše. Partizani su nabili zvezde da mogu što više da ubijaju i pljačkaju. Mi nismo pošli da otimamo da poubijamo partizane. Ima tu ljudi koji su zavedeni, neki su tamo od straha, a neki plaćenici i potkupljeni. One koje smo do sada pohvatali puštali smo, ako za njih nije bilo bar dokaza da su vršili zločine. U pogledu akcije protiv Hrvata prosta je stvar - dokle je jak vanjski front, mi ne možemo ništa, jer će im njihovi saveznici pomoći i mi moramo biti oprezni. Da smo nastavili borbu, sada bi ovuda šetali avioni i tukli naš svet. Sada je vreme kad narod treba nešto da radi, jer ja ne mogu lagati narodu da će nešto doći i da će neko poslati, i ja računam samo sa onim što mi imamo. Već radi toga ovaj naš postupak u odnosu prema Hrvatima može se opravdati. Mi moramo što dalje izigravati ovu politiku, dok ne pukne front, a onda . . .

Mi sve svoje odrede treba da što čvršće povežemo i da pomažemo jedni drugima gde to treba. Kad bude došlo pitanje predaje oružja doći će do loma, pa kad jedan dođe u opasnost treba svi da krenemo zajednički. Pojedini naši odredi ne moraju da priznaju ove naše sporazume. Što se tiče novca, ja stojim na stanovištu da sada od Hrvata treba uzeti sve što se može.

Kod ovih reči većina učesnika ističe suprotno mišljenje, jer da bi to stvarno značilo biti plaćenik, te se zaključuje da se novac ne može primati od Pavelićeve države.

Dalje ističe da bi Istočna Bosna morala imati vezu sa Srbijom pa bi naše stanje što pre trebalo referisati Srbiji. Treba ih obavestiti, daje akcija čišćenja komunista sada došla u Bosansku krajinu gde su se zbili ostaci njihovih razbijenih jedinica. Treba traziti da iz Srbije pošalju ljude da se upoznaju sa stanjem u našim krajevima. Propagande nema uopste kod nas. Partizani govore da je njihova čitava Bosna. Narodu se može izložiti i "Po kazati sve što je na stvari. Pozadina mora razumevati naš rad, a rad u pozadini mora da bude organizovan. Dalje referiše o stanju partizana koji su se sada grupisali u Kozari ¹ "rmeču. Na njih će napasti, prema obaveštenjima koja on ima biti izvršena ofanziva 14. ^{oV} "J. Hrvati će biti naročito oprezni oko Vidov dana, a i iz Londona putem radija počuju da borba za sad stane. Mislim da je narod jedino na taj način spašen, što smo zaključili ovaj sporazum.

Sveta Mitrović ističe da je video nacrt sporazuma koji je trebalo da se zaključi sa Ozrenom". Poglavnik je tražio da se četnici razoružaju.

Komandant Rade Radić kaže: da se mi nismo digli protiv komunista, došle bi u pitanje i naše glave. Oni su kod nas u Jošavki doveli proletere i počeli praviti nečuvena bezakonja. Za kratko vreme ubili su petnaestak ljudi, i to ubili bez ikakva pitanja naroda, pa su činili i druga bezakonja. Najzad su počeli da rade i protiv nas i odreda. Doktor Stojanović je govorio da treba ubiti više od 10% ljudi dok sve ne dođe na pravu liniju, a jedan njihov odrpanac mi je rekao da će on sve to udesiti. Kad smo pohvatali neke njihove tajne stvari videli smo o čemu se radi. Vojnici su sami bacali crvene zvezde, a ja sam ih nagovarao da ih nose, da se oni nebi setili. Omladinski časovi bili su leglo nemorala. Izlaza drugog nije bilo, i mi smo izvršili udar, pa ih rasterali i pobili. Oni mene lažno optužuju da sam pobijio njihove ranjenike. Ne, to nisu bili ranjenici nego zdravi proleter, a doktor Stojanović je bio potpuno ozdravio i primio komandu.

Što se tiče odnosa prema N.D.H., neki moji ljudi su bili i nešto ugovarali, ali ja nisam bio, već sam izbegavao, i ako me stalno traže. Ozrenski odred jak i ima preko 70 mitraljeza. Mi smo sa njima ustanovili neku vrstu više komande. Njihov pravni savetnik je rekao da je priznanje N.D.H. pitanje više formalne naravi i da će to za kratko vreme otpisati. Ja sam se do sada držao Branina pisma, da ne treba priznavati Hrvatske države, jer Hrvati ne priznaju Srpskog naroda.

Mi smo stupili u vezu sa Ozrenom, Trebavom i Majevicom i imali smo dogovore, pa smo se sporazumeli da naši odredi i vaši sa druge strane Vrbasa održe jednu zajedničku konferenciju. Što se tiče komunista njih sada ima kod Biočana u srezu Prnjavorskom oko 200 do 250, ali oni su u raspadanju. Na njih su baš jučer krenule naše čete, oko 800 ljudi, i ja računam da ozbiljne borbe neće ni biti. Dalje Rade Radić ističe da se naša vojska mora disciplinovati. Trebalo bi stvoriti pravu vojsku, sposobnu i za najteže zadatke, jer vojska koja ide u pljačku, i kojoj treba tri sata da se skupi, nije za to sposobna, što se tiče hrane, naš odred ima je dosta.

Marčetić ističe da je greška u pogledu discipline što nemamo više komande koja može da primeni i stroge kazne.

Vid Vidović kaže da treba rešiti pitanje da li njihov odred može da potpiše sporazum sa Hrvatskim vlastima da bi mogao iskorištavati municiju a eventualno i oružje. Odlučuje se da postupi kao i ostali susedni odredi.

Posle ovoga napravljen je duži odmor za vreme kojega su učesnici konferencije održali mnogobrojnom okupljenom narodu govore o političkoj situaciji i upoznali ga sa stanjem stvari. Narod je pažljivo saslušao i srdačno pozdravio govornike i klicao Kralju Petru Dragom i srpskoj slozi.

U nastavku rada, posle odmora, na konferenciji su jednoglasno doneseni sledeći zaključci:

1) Po predlogu Rade Radića treba da se održi zajednička konferencija sa Ozrenom i Majevicom na dan 21 juna o.g. u Jošavci, s tim da odrede s desne strane reke Bosne pozove Rade Radić, a sa Glamočkog sektora Drenović i Trivunčić;

2) Da se održava svakodnevna veza između pojedinih odreda Borja, Cemernica, Lisina, manjača i nazad;

3) U slučaju traženja pomoći dužan je jedan odred da se drugome odazove;

4) Da se prepis zapisnika pošalje Vrhovnoj četničkoj komandi u Srbiji sa referatom o našim prilikama, a ujedno da se zatraže iz Srbije ljudi sposobni za vojne instrukcije, i to prvenstveno po rodu iz Bosanske Krajine; i

5) Predlog Trivunčića zaključuje se da odredi na levoj strani Vrbasa osnuju zajedničku višu komandu za svoj sektor i da se na konferenciji od 21 juna istupi kao jedinstven odred.

Zaključeno i potpisano.

Zapisničar:

Zbornik XIV, 1, str. 123-124.

Pretsednik:

Br. 10

SPORAZUM ODREDA "BORJE" I PREDSTAVNIKA NDH O SARADNJI

ZAPISNIK

sastavljen u velikoj župi Sana i Luka, između predstavnika državnih vlasti Nezavisne Države Hrvatske: velikog župana Dr. Petra Gvozdića, vojnog zapovjednika pješačkog pukovnika Brozovića Ivana i stožernika Beljana Mirka s jedne strane i zapovjednika četničkih postrojbi Radoslava Radića, s druge strane.

Na sastanku je zaključeno sledeće:

Toč. 1.

Pripadnici četničkih postrojbi (vojno četničkog odreda "Borja") sa prostorije: rieka Vrbas od Štrbca do Gumjere - Jaružani - Crni Vrh - Strbe - Opsječko - Marjanovo Gnjezdo - Dabovci - Latkovi - Imljani - sjeverna strana Vlačića do rieke Bosne, - Komušina - Vlajići - Čećava - Gojakovac - Bukovica - Rudanka - Pojezna - Ljubić - Vijačani - Gradina - Motajica (do ceste Prnjavor - Derventa), priznaju vrhovništvo Nezavisne Države Hrvatske i kao pripadnici Nezavisne Države Hrvatske izjavljuju privrženost i odanost državi Hrvatskoj.

Toč. 2.

Radi toga, obavezuju se predstavnici četničkih postrojbi sa svojim postrojbama, sa današnjim danom prekinuti sva neprijateljstva prema vojnim i građanskim vlastima Nezavisne Države Hrvatske.

Toč. 3.

U tu svrhu na gore opisanom području Hrvatskog državnog vrhovništva, hrvatske državne vlasti uspostavljaju i faktično svoju redovitu vlast i upravu.

Toč. 4.

Predstavnici četničkih postrojbi stavljaju sledeće primjedbe:

a) Da se očituje privrženost i odanost, koja je spomenuta u toč. 1 zapisnika, žitelji sa označenog područja žele imati upravu svojih občina.

^{TMJ} toga, pri imenovanju občinskih uprava žele da budu saslušavani i predstavnici gornjih žitelja, a njihovi predlozi uvaženi pod pretpostavkom, da predloženi ljudi budu ispravni državljani Nezavisne Države Hrvatske.

Odgovornost u prednjem pravcu nosit će lično gornji predstavnik.

b) Da u vezi sa hrvatskom oružanom snagom sudjeluju dobrovoljno na suzbijanju i uništavanju komunističko-boljševičkih bandi, te da u tu svrhu zadrže oružje.

c) Da se vraćenom pučanstvu, koje pokaže privrženost prema državi i državnim vlastima, pruži državna potpora, kao i naknadi šteta učinjena u toku operacije, a napose a se onim udovicama i siročadi, čiji hranioc pogine prilikom akcija oko suzbijanja komunističko-boljševičkih bandi dodijeli odmah potpora sa strane države, a sve u smislu ^u Postojećih zakonskih propisa, koji vriede za sve državljane.

d) Da obitelji čiji su hranioci u zarobljeništvu, a koji ne pripadaju komunističkoj Partiji, dobivaju potporu u smislu postojećih odredaba i to na ženu po 16 kn. a za dijete po 10 kn. dnevno

e) Da se i dosadanjim pripadnicima četničkih postrojbi prizna pravo na odlikovanje i nagradu, u koliko se osobito istaknu u borbama protiv komunista.

f) Da se omogući pravoslavnom življu prednjeg područja, u koliko bude ispravnog vladanja, zaposlenje i zarada na državnim i drugim javnim radovima.

g) Da se stanovnicima pravoslavne vjere zajamči potpuno slobodno ispovjedanje njihove vjere u smislu postojećih zakona.

h) da se dozvoli ulazak u grad žiteljima pravoslavne vjere radi podmirenja svojih životnih potreba.

Toč. 5.

Gore imenovani predstavnici hrvatske državne vlasti prihvaćaju gornje primjedbe navedenog predstavnika četničkih postrojba, s tim, da će hrvatska oružana snaga kao i građanske vlasti pružiti pravoslavnom življu punu zaštitu osobne slobode, sigurnosti i njihove imovine.

Četničke postrojbe sudjelovat će dobrovoljno u suzbijanju i uništavanju komunističko boljševičkih banda zajedno sa ostalom oružanom snagom, pri čemu će zapovjednici četničkih postrojbi zapovjedati svojim postrojbama.

Četničke postrojbe mogu izvoditi samostalno neophodno potrebne akcije mjestnog značaja, no o svemu će na vrijeme izvjestiti zapovjednika oružanih snaga.

Dolazak u grad dozvoljava se samo potpuno lojalnim građanima sa dozvolama, koje će izdavati redovite upravne vlasti prema postojećim propisima, a na temelju svjedožbe o ispravnosti pojedinih lica izdatih od strane dotične obćinske uprave.

Toč. 6.

Četničke postrojbe sa svojim predstavnicima obavezuju se u svakom pravcu pomagati državne vlasti Nezavisne Države Hrvatske u sređivanju obćih prilika na ovome dielu državnog područja, te im u tu svrhu pružiti svaku pomoć, dok se vojne vlasti obavezuju pružati oružje i streljivo kao i ostalim vojnim jedinicama.

Toč. 7.

Prednje odredbe stupaju na snagu odmah po potpisivanju.

U Banjoj Luci, dne 9. lipnja 1942. godine.

Zapovjednik čet. postrojbi "Borje"
Radoslav Radić, v.r.

Veliki Župan župe
Sana i Luka:
Dr. Gvozdić v.r.

Zapovjednik banjalučkog zdruga:
Brozović Ivan v.r.

Ustaški stožemik:
M. Beljan v.r.

Da je prepis suglasan sa izvornikom potvrđuje:

Tajnik Velikog Župana:
Maglajlija

M.P.

Zbornik XIV, 1, str. 123-124.

SPORAZUM ČETNIKA I NACIONALISTIČKIH VOĐA SA GUVERNEROM CRNE GORE

1) Njegova ekselencija Guverner Crne Gore, prima preuzetu obavezu, spram italijanskih vlasti, od strane crnogorskih nacionalista, zastupanih od potpisnika ovog dokumenta, a koji izjavljuju, uz časno obećanje i lojalno osjećanje spram Italijana sljedeće:

a) nastaviti i do kraja povesti beskompromisnu borbu protivu komunizma i komunistu u Crnoj Gori;

b) saradivati na povraćaju reda, mira i javne sigurnosti u zemlji;

v) potpomognuti privredni preporod Crne Gore i to u cilju da u zemlji stvore najpovoljnije uslove za očekivanje odluka, koje će biti uzete u pogledu definitivnog uređenja Crne Gore po završetku rata.

2) Crnogorski nacionalisti izriču Njegovoj Ekselenciji Guverneru svoju beskrajnu zahvalnost prema svima italijanskim vlastima u Crnoj Gori za pomoć koju su do sada ukazale crnogorskom narodu i uvjeravaju da će se sa vječnim poštovanjem sjećati hrabrih italijanskih vojnika, koji su dali svoj život u zajedničkoj borbi protiv komunizma.

3) Njegova Ekselencija Guverner primajući izjavu tih osjećanja izjavljuje svoje zadovoljstvo za borbu koju su crnogorski nacionalisti do sada preduzeli i povelili uz bok sa italijanskim vojnicima i izrazuje svoje saučešće povodom smrti crnogorskih nacionalista poginulih za dobro njihove zemlje.

4) Određeno je da se na teritoriji Guvernerstva Crne Gore obrazuje jedan Odbor Crnogorskih nacionalista koji će imati svoje sjedište na Cetinju.

Ovaj Odbor biće sastavljen od 17 članova (po jedan za svaki srez i po jedan za gradove Cetinje i Podgoricu), biranih među najsposobnijim, najkulturnijim, najautoritativnijim i oprobanim predstavnicima pojedinih srezova, čija će imena, od strane potpisnika ovog dokumenta, biti predložena Nj. E. Guverneru na odobrenje.

Rečeni Odbor kao jedini predstavnik naroda Crne Gore, biće jedini kompetentan i ovlašćen da saraduje sa italijanskim vlastima; da predlaže lica koja se imaju imenovati ili potvrditi u građanskoj službi; da pruži sve one sugestije koje će se pokazati potrebnima za obezbjeđenje i dobro zemlje.

Nacionalni Odbor moći će delegirati pojedine svoje članove u sjedištima raznih Italijanskih Komanda i Vlasti u cilju saradnje sa istima u djelokrugu i po direktivama sadržanim u ovom dokumentu.

5) Radi dobrog završetka srećno otpočete akcije protiv komunista i da bi se spriječio bilo kakav njihov povratak, ustanoviće se u Crnoj Gori formacije dobrovoljaca zvane "Leteći odredi", sastavljene od odabranih i oprobanih crnogorskih nacionalista.

Ove formacije (ili "Leteći odredi") utvrđuju se u broju od tri i operisaće na teritorijalna sljedećih srezova:

v a) formacija kap. ĐURIŠIĆA srezove: Bijelo Polje, Kolašin, Berane, Andrijevića, Savnik;

b) formacija puk. STANIŠIĆA se zove: Nikšić, Danilov Grad, Podgorica, uz ograničenja o kojima se govori pod idućim slovom c);

c) formacija g. POPOVIĆA srezove: Cetinje i Bar, pored predjela sreza niksijskog, što spada u teritorij nadležnosti divizije "Taro".

Svaka će formacija imati snagu od 1.500 ljudi; ova snaga prema potrebama i odnosu na situaciju koja se u buduće može stvoriti, može biti povećana ili smanjena po nahođenju Njegove Ekselencije Guvernera, a po saslušanom mišljenju Odbora.

d) Gore naznačena tri komandanta, sa odobrenim Nj. E. Guvernera, imaju kao svoga starešinu generala ĐUKANOVIĆA, koji će - u koliko se tiče rada gornjih jedinica - ako se zato ukaže potreba - biti u direktnom i tijesnom konaktu sa Njegovom ekselencijom Guvernerom i sa Ekselencijom Komandantom Trupa.

6) General Đukanović i komandanti gornjih formacija moći će predlagati akcije Nj. E. Guverneru ili Komandantu Trupa ili komandantima divizija onih teritorija gdje su formacije smještene, ali nikakva akcija ne može biti izvedena, ako nije odobrena od strane italijanskih vojnih komandanata, koji takođe zadržavaju za sebe pravo izdavanja uputa za izvođenje samih akcija.

General Đukanović kao i komandanti gornjih formacija obavezuju se da će dati svoju saradnju svaki put kad bude tražena od Nj. E. Guvernera, od Komandanta Trupa ili od komandanata divizija, uvijek u okviru borbe protiv komunista koji djeluju u Crnoj Gori.

Akcija svake formacije ne može biti izvedena van zone one divizije, koja je nadležna nad teritorijom gdje je formacija normalno smještena, osim ako to odobri Komandant Trupa.

Zajedničkim sporazumom utvrdiće se plate dobrovoljaca, njihovih starešina, ishrana, naoružanje, kao i pomoć koja će se davati porodicama ovih dobrovoljaca.

7) Pored rečena tri "Leteća odreda", obrazovaće se kod svake opštine jedinice "narodne seljačke milicije" sastavljene od sposobnih i sigurnih ljudi, koji će se normalno baviti svojim građanskim zanimanjem, ali biti spremni da se late oružja u slučaju opasnosti za sigurnost sela od strane komunističkih jedinica.

Ove jedinice biće redovito naoružane i imaće svaka svoga komandanta.

Te jedinice predstavljaju pravu odbranu naselja do dolaska eventualnog pojačanja što će Komande mjesta naći za shodno da pošalju, uzevši ih iz posada italijanskih trupa ili "Letećih odreda".

Članovi ovih jedinica biće dobrovoljci, a uživaće određene finansijske potpore samo za ono vrijeme, za koje budu prinuđeni da stupe u akciju.

8) U cilju održavanja reda i bezbjednosti stanovništva, Crnogorski Nacionalni Odbor predložiće formiranje odreda nacionalne policije, u zajedničkom sporazumu sa Komandantom Kraljevskih Karabinijera.

Osobe koje ulaze u sastav te policije biće u disciplinskom pogledu pod neposrednom upravom komandanata odnosnih jedinica, ovi posljednji djelovaće slijedeći upute, a pod kontrolom i nadzorom Komandanta Kraljevskih Karabinijera u odnosnim sjedištima, od kojih svaka policijska akcija mora proizlaziti ili svakako prethodno biti prijavljena.

9) Između nadležnih organa Guvernerstva i Crnogorskog Nacionalnog Odbora biće dovršena revizija političkog vladanja građanskih činovnika radi provođenja dosljednih mjera disciplinskog i administrativnog karaktera.

10) Odbor Nacionalista Crne Gore predlagaće Njegovoj Ekselenciji Guverneru radi postavljanja lica koja treba imenovati ili potvrditi na položajima sreskih načelnika, predsjednika opštine, seoskih starešina, birajući ih među stručno spremnim, sposobnim i prikladnim, bilo po svojoj kulturi, bilo po njihovoj skorašnjoj prošlosti, za pokrivanje dotičnog položaja i preuzimajući za njih punu odgovornost u odnosu sa radom kojeg će vršiti.

11) Pokret Nacionalista Crne Gore a za njega Odbor Nacionalista Crne Gore isključuje kategorički da ima ciljeva ili tendencija političkih, težeći samo da svojim djelom pripomogne razaranju i uništenju komunizma i da očuva svojim radom red, mir i blagostanje Crne Gore, i to u potpunoj slozi sa italijanskim vlastima.

12) Odbor Nacionalista Crne Gore obavezuje se da će upotrebiti svu svoju moć i autoritet na održanje reda i discipline u zemlji i da će sprečavati svaku eventualnu akciju koja bi mogla da bude uperena protiv italijanskih vlasti.

Cetinje, 24. jula 1942.

Guverner Crne Gore
arm. general Pircio Biroli

Pred. Crn. Nac. pokreta
S^{en}- Blažo Đukanović

Tajna i javna saradnja četnika i okupatora, Arhivski pregled 1941-1945, 1976, Dokumenta, str. 37-39, priredio Jovan Marjanović.

Br.15

DOPUNA SPORAZUMA OZRENSKOG I TREBAVSKOG ODREDA
I PREDSTAVNIKA NDH

DODATAK

k zapisniku od 28. svibnja 1942. god. - sastavljenom u s. Lipeu između predstavnika državne vlasti Nezavine Države Hrvatske i predstavnika Ozrenskog i Trebavskog četničkog odreda - uglavljen u stožeru 4. pješačke divizije u Doboju, dne 9. srpnja 1942.

PRISUTNI:

Od strane Hrvatskog domobranstva: zapovjednik II. domobranskog sora general g. Iser, zapovjednik 4. pješačke divizije pukovnik g. Majetić Bogdan, glavar stožera II. D.S. Gist, podpukovnik g. Helbich i glavar stožera 4. pješ. divizije gist, vojnik Kadić.

Predstavnici četničkih odreda: 1) Ozrenskog četničkog odreda, Đokan Šarčević, Cvijetin Đurić i Branko Stakić; 2) Trebavskog četničkog odreda, zapovjednik Savo Božić, načelnik štaba Petar Arnautović i Đoko Milošević.

I.

Predstavnici gore označenih četničkih odreda izjavljuju:

"Samo se po sebi razumije da se trenutkom prekida neprijateljstva sa hrvatskim domobranstvom prekidaju i neprijateljstva protivu savezničkih njemačkih i talijanskih četa". -

II.

Ovaj dodatak zapisniku čini sastavni dio zapisnika od 28. svibnja o.g. danog u Lipcu, te se ima k njemu priključiti dodatno k točki II. istog zapisnika.

U DOBOJU, dne 9. SRPNJA 1942.

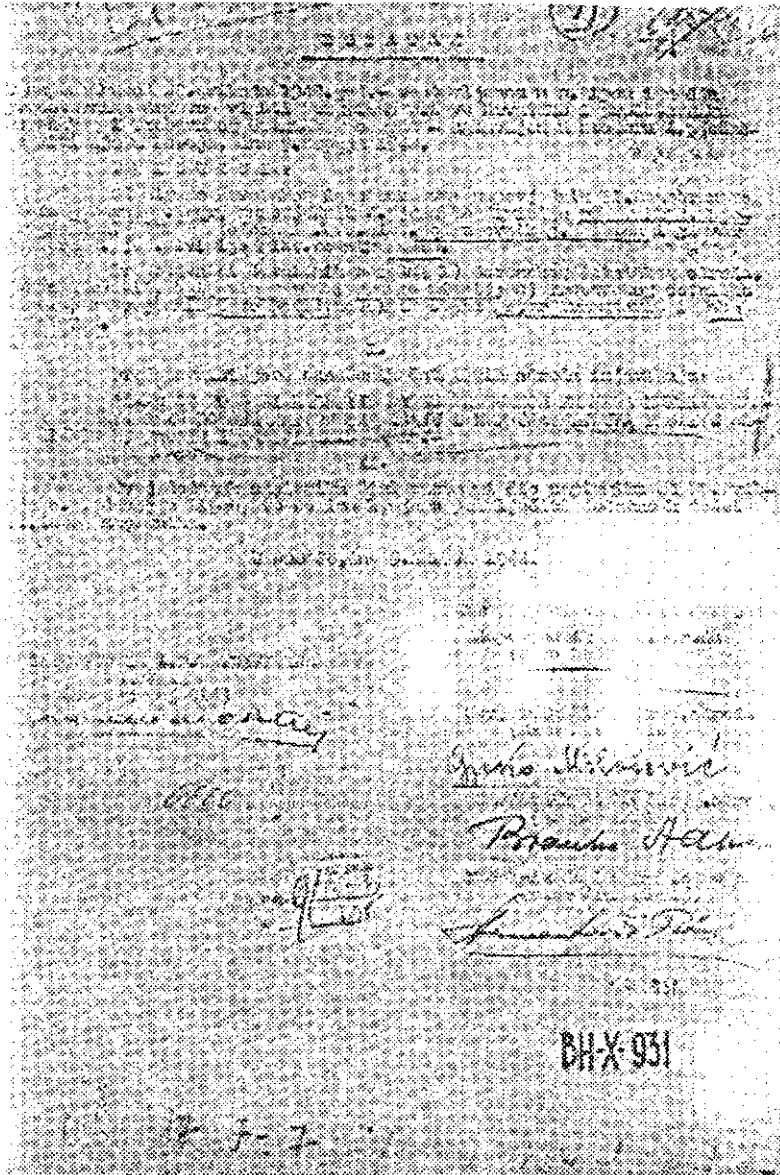
PREDSTAVNIK ČETNIČKIH ODREDA:
Zapovjednik Treb.odreda
(Savo Božić)
Savo Božić

ZAPOVJEDNIK 4. PJEŠ. DIVIZIJE
pukovnik
(Bogdan Majetić)
Bogdan Majetić

Savjetnik štaba Treb.odreda
(Đoko Milošević)
Đoko Milošević

Savjetik štaba Ozren, odreda,
(Branko Stakić)
Branko Stakić

Načelnik štaba Treb. odreda
(Petar Arnautović)
Arnautović Petar

Fotokopija dokumenta br. 15

Br. 10

PONUĐA MAJEVIČKE GRUPE NEMAČKOJ KOMANDI ZA
SARADNJU

ŠTAB MAJEVIČKE ČETNIČKE GRUPE

Pov. Broj službeno
10. Avgusta 1942 godine

POLOŽAJ

**ZAPOVJEDNIKU IV. BOJNE 8 PJEŠAČKE PUKOVNIJE
(ZA NJEMAČKU KOMANDU)**

Gor. Tuzla. -

U vezi vašeg izvještaja broj, 753 /Taj. od 9. VIII. 1942. godine izvještavamo vas, da smo da pristanemo na sve postavljene uslove, i da nas raduje što je Njemačka vojna sila preuzela zapovjedništvo nad hrvatskim domobranstvom, legijom, oružništvom, ustašama i građanskim vlastima, jer to je najbolji znak da će se poći jednim boljim i pravednijim putem. -

Mi želimo da sačuvamo svoju teritoriju od uništenja, i da u njoj održimo red i mir, ali oružje za sada niukom slučaju ne možemo predati, jer je ono jedina garancija za naše živote i sredstvo pomoću koga možemo zaštititi našu srpsku nejač i našu imovinu. Pod ovakovim prilikama mi ćemo radije izginuti svi do jednog s oružjem u ruci, nego dozvoliti da nas muslimani goloruke hvataju, kolju i pljačkaju. -

Oružje bi mogli jedino u tom slučaju predati ako bi sve "divlje" ustaše i muslimane bili razoružani. Mi smo uvjereni, da bi nas muslimani napali istoga dana kada bi oružje predali i dok bi Njemačka ili domobranska zaštita stigla nigdje nijednog Srbina ne bi bilo niti bi se znalo za srpska sela. Sa njima imamo vrlo rđavo iskustvo i mi im više ne možemo vjerovati ni jednog časa.

Što se tiče Hrvatske vojske, ona je do danas prema nama bila korektna i u nju ima povjerenja.

U Njemačku vojnu silu imamo potpuno povjerenje i spremni smo sa njom potpuno lojalno sarađivati, samo ako su naši životi i imovina obezbeđena.

Do danas nije zabilježen nijedan slučaj napada sa naše strane na Njemačku vojsku ne samo na Majevice, nego i u cijeloj Bosni, a garantujemo da se to ni u buduće neće desiti. -

Komandant:
Vojvoda Majevički
[Radivoje Kerović]

Zbornik XIV, 1, str. 533-534

Br. 17

IZVOD IZ KNJIGE PRIMLJENIH DEPEŠA DRAŽE MIHAILOVIĆA
U AVGUSTU 1942.

²⁵⁵ — Od Ištvana¹ br. 6 key 1. - Depeša primljena u 10 časova 8-mog. Talijani zabranjuju napad na Foču zbog kratkoće vremena. Traženo ljudstvo ne

¹ Petar Bačović, komandant četnika u istočnoj Bosni i Hercegovini.

moгу skupiti, odlazim u Miljevinu gde ću se o svemu dogovoriti sa prisutnim. O novoj situaciji hitno me izvestite. -

9. VIII. 42. Od Ištvana br 3 key 5. - Talijanski pukovnik traži da govorim s njim u subotu u pogledu slobode kretanja, kakav stav da zauzmemo. Na prvom razgovoru rekao sam da ne tražim ništa samo se trpimo.
- br. 260 Od Ištvana br. 8. - Da omogućimo Baćoviću slobodno kretanje po Hercegovini, kod Talijana ponudili smo im sporazum sa našim trapa ma u Trećoj zoni. Oni usvajaju jedino uz uslov da primimo status herceg.-četničkih jedinica koje oni smatraju dobrovoljačkom milicijom, pod svojom kontrolom.¹ Ja i Jevđević mislimo da odgađamo definitivno rešenje dok od Vas ne dobijemo.
- br.277 Od Orela - Kapetan Petrović Brana ubija ni krive ni dužne ljude, ubio je jednog mog odličnog vojnika i njegova četiri od kojih 3 brata što su bili partizani. Hteo da ubije još četiri da nisu pobjegli. Ranije ubijen Vukašin Protić. Njegov narednik Jezdimir pljačka narod i siluje devojke i žene. Glavni krivac za ubistva je on. U narodu strah i pobuna. Molim da se hitno uputi islednik inače će doći do oružanog sukoba. Kapetan Cvetić.
- 18-VIII-42. Od Ištvana. - Talijanski pukovnik razgovarao sa Jevđevićem i br. 402 samnom. Duhovno pripremljen za napad na Foču. Poklonili smo mu jedan tepih.² Vojska za napad na Foču prikupljena i hranom snabdevena. Po svršenoj operaciji sledi opširan izveštaj o toku događaja.

Zbornik XIV, 1, str. 542-544.

¹ Italijani su četnike na svom okupacionom području nazivali Antikomunistička dobrovoljačka milicija - MVAC.

² Četnički oficiri su fašistima poklanjali zlato, čilime, satove, slike, servise za jelo i dr. (Zbornik XIV, 1, str.545). O poklonima datim italijanskim oficirima u "Spisku poklona" piše:

"Komandantu armije Dalmacu	persiski čilim
generalu Morgari Fiume	persiski čilim
generalu Lozana	tri persiska čilima, dva srebr. pasa
pukovniku Ruso	srebrno antikno oružje
pukovniku Karla, Fiume	persiski čilim
pukovniku Celebrano.	jedan čilim i jedna zlatna funta
majoru de Matteisu	tri čilima, zlatni sat,
	ogrlica za gospodu, jedna zlatna funta
kapetanu Zilioto	jedan čilim i 10.000 lira
Pasali kapetan	četiri čilima, jedan srebrn pas
poručnik Vidjak	jedan čilim
poručnik Fanezi	jedan čilim
kapetan Fortunatu	dve zlatne funte, jedan serviz srebr.
kapetanu Rosa	dva čilima, srebrni pojas ženski
pukovniku Domiani	jedan čilim
kapetanu Bentivoglio	jedan srebrni servis"

Br. 10

IZVOD IZ KNJIGE POSLATIH DEPEŠA
DRAŽE MIHAILOVIĆA U AVGUSTU 1942.

9.' VIII. 42

Br. 336 - Za Ištvana: Napad na Foču vodi Branko¹ i on je tamo. Verujem da će ga izvesti bez obzira na Italijane. Znak za obeležavanje aviona javiću Vam. U pogledu napada na Foču stupite u direktnu vezu sa Brankom. U Hercegovini moglo bi se uraditi slično kao i u Crnoj Gori. Uslov je da Hrvati ne dolaze. Potrebni legalni naši odredi za bazu mira i reda za prikazivanje naših organizacija i brigada. Nikakva vlada niti uprava izvan četničkih organizacija. Pomoć u hrani i oružju. -

Br. 466 21. VIII. Raspis: Herman, Ilijev, Orel, Rodrigo, Feliks.² Razvite što jaču propagandu među bugarskim vojnicima za balkansku uniju. Pozovite ih da pomažu četnike u šumi kao i da sa oružjem beže svojim kućama i da slično nama obrazuju u Bugarskoj oružane čete za oslobođenje od Germana i Borisa. Čas oslobođenja je blizu a propast Bugarske siguran ako ostanu na strani Germana. -

Br. 471 21.VIII Raspis svima: Saopštite svima legalizovanim odredima sledeće: Mnogi legalizovani odredi zaboravili su daje sada rat i daje njihova legalizacija samo maska za podzemni rad. Novac i ugodan život raznežio je mnoge koji misle da tako sačekaju kraj rata pa da posle samo izvlače koristi. Neka se zna da se o svakom vodi računa. Naređujem da svi legalizovani odredi najenergičnije unište komuniste na svojim prostorijama. Dalje da naše šumske odrede pomažu na svakom koraku novcem, hranom, municijom, oružjem kao i u izvođenju organizacije i propagande.

Zbomik XIV, 1, str. 559-560.

Br. 19

OBAVEZA ČETNIKA DA SVOJE POKRETE
PRIJAVE ITALIJANIMA

KOMANDA NARODNE VOJSKE
CRNE GORE I HERCEGOVINE
GLAVNI ŠTAB

Br. 1812
25. avgusta 1942. godine
MAN. OŠTROG

Kopija

Svaki pokret četničkih
jedinica da se prijavi
'talijanskim vlastima. -

Prema sporazumu postignutom sa NJ. E. Guvernerom, a da bi postojala saglasnost

¹ Major Zaharije Ostojić, član štaba D.Mihailovića.

Ilijev - major Simeon Ocokoljić Siniša, komandant Mlavskog korpusa; Herman - major Radoslav "ne, komandant "Južne Srbije (jug Srbije, Kosovo i Metohija i Makedonija); Orel - major Dragutin Keserović, komandant Rasinskog korpusa, Rodrigo - potpukovnik Dragoslav Pavlović, delegat D.Mihailovića
^{2a} istočnu Srbiju; Feliks - kapetan Zvonimir Vučković Zvonko, komandant Prvog ravnogorskog korpusa.

u radu između četničkih jedinica i italijanske vojske, svaki pokret četničkih jedinica na terenu treba predhodno prijaviti dotičnoj italijanskoj vlasti, sem slučaja kada hitna operativna potreba drugačije nalaže, kada će se pokret prijaviti docnije.

Prema napred navedenom komandanti će svaki pokret prijavljivati dotičnim italijanskim vlastima, no stim što će to komandanti lično činiti, da nebi pokret trupa bio otkriven.-

Dostavljeno:

K-tima odreda - f -
K-tima četničkih bataljona,-

Komandant pukovnik,
B.Stanišić

M.P.

Zbornik XIV, 1, str. 568

Br. 20

NAREĐENJE DA ČETNICI OBEZBEĐUJU POKRET NEMACA

ŠTAB MAJEVIČKE ČETNIČKE BRIGADE

Pov. br. službeno

27.avgusta 1942 god.

POLOŽAJ

KOMANDANTU DRINSKOG BATALJONA

Položaj

U subotu, 29. ov.mj. i nedelju 30. Njemačka vojska će da prođe putem Sapna - Lopare i to, prema njihovom izvještaju radi toga, da bi muslimanima pokazala da je doba njihove samovolje prošlo i da je Njemačka vojska spremna da svaku njihovu samovolju spriječi, a Srbima da dokaže, daje Njemačka vojska toliko jaka da zaštiti Srbe.

Nijemci su danas pozivali naše delegate i to im saopštili. Kazali su da sa glavnog puta nigdje neće skrenuti, niti će ići prema našim položajima. Takođe se nigdje neće zadržavati, nego će samo u Rastošnici prenoćiti. Milicija i legija ni u kom slučaju neće ići sa njima, niti smije ići iza njih. Iz razgovora sa Nijemcima naši delegati mogli su steći utisak, da Muslimani nemaju nikakve podrške kod Nijemaca.

Radi toga, za nedelju u podne pošaljite u ovaj štab 100.- ljudi, koje ćemo rasporediti duž puta na pojedinim položajima radi obezbjeđenja. To ljudstvo neka se javi u ovaj štab.

Nijemci su dali garanciju da niukom slučaju neće pucati, ali ako bi oni slučajno bili napadnuti, onda će stupiti u borbu.

Ostalom ljudstvu saopštite da toga dana ne opaljuje nijedan metak, osim ako bi bili napadnuti.

M.P.

Po izdatom naređenju svim
komandantima po prednjem,
u akta. SB

MP

Komandant,
Vojvoda Majevički,
Rad. B. Kerović

Zbornik XIV, 1, str. 123-124.

Br. 10

PORUKA DRAŽE MIHAILOVIĆA FAŠISTIČKOM OFICIRU

23-VIII...

g. 499 for Hermann. - Radi ostvarenja naših ciljeva potrebno stupiti u tešnju vezu sa nacionalistima albanske države koje vodi pukovnik Muharem Barjaktar. Predstavnik Mubarema za vezu sa nama je Šerif Lipa poručnik italijanske vojske sada sa službom u Prištini.¹ Brat Šerifov je kapetan Zenel Lipa prvi saradnik Muharemov. Po ovome sleduju šifre od broja 500 do 503 zaključno.

Br. 500 for Hermann. - Sa poručnikom Šerifom Lipom stupite u vezu preko kurira po rangućstvu arnautina koji će mu odneti od Vas pismo sa potpisom Ž b u što znači živela balkanska unija. Ponavljam potpis Zbu. Isti potpis upotrebljavaće i Šerif. Šerifa pronaći u Prištini preko gospode Novaković supruge poručnika Novakovića sada u ropstvu. Kurira dobro platiti i tim putem obezbediti vezu sa Vama da vam on šalje svoja pisma i izveštaje.

Br. 501 for Hermann. - Šerifu Lipi dostavite pismom sledeću moju poruku da dostavi Muharemu moje pozdrave i čestitanja na hrabrom držanju u borbama protivu okupatora koji nam je zajednički neprijatelj. Muharemu ću pružiti svu potrebnu pomoć u novcu i oružju čim sa njime postignem uzajaman bolji dodir i vezu. Neka Muharem odmah preduzme sve mere da arnauti na našoj teritoriji prestanu sa zulumima prema Srbima u Metohiji i na Kosovu i da posle Srbi i amauti se uzajamno pomažu u borbi na stvaranju ideala pod devizom Balkan Balkanskim narodima. Tražio sam da radio London podesi po njihovom traženju propagandu na albanskom jeziku.

Br. 503 for Hermann. - Uputite Šerifu Lipi moju poruku da odredi mesto za sastanak između njega i mog delegata na kome sastanku bi se izložile obostrane želje za saradnju i uzajaman rad. Taj sastanak treba da bude u pravcu ustaljenih prvih dodira on zna gde. Javite mu da preko Vas on može imati brze veze samnom i stavite mu se na raspoloženje za ovo.

Zbornik XIV, 1, str. 579

Br. 22

ITALIJANI NAORUŽAVAJU, PLAĆAJU I OPREMAJU ČETNIKE

REZULTAT RAZGOVORA VOĐENIH IZMEĐU VRHOVNOG KOMANDANTA ITALIJANSKIH BALKANSKIH SNAGA ARMISKOGENERALA ROATE I UW-EGATA VRHOVNE KOMANDE ZA ISTOČNU BOSNU I HERCEGOVINU VOJVODE DOBROSAVA JEVĐEVIĆA.

T ') Talijanska Armija pristaje da legalizuje i hrani još 3000 ljudi u Hercegovini i istočnoj Bosni i to: U srezu Trebinjskom 500 ljudi, u srezu Bilećskom 500, u srezu Jjatačkom 400, u srezu Ljubinjskom 400, Jahorinski bataljon 500, Nevesinjski srez 400 ljudi, te 300 ljudi za pojačanje bosanskog bataljona. Nigde nemogu biti formirani novi

¹ Lita, a ne Lipa. Oficir italijanske vojnoobaveštajne službe (SIM) i zamenik poznatog italijanskog obaveštajca Anđela Antike.

bataljoni, već se samo ovi četnici mogu upotrebiti za pojačanje starih bataljona. Kako s obzirom na Italijanske ugovore sa Hrvatima nemože biti govora o legalizaciji srezova Konjic i Mostar, toćemo ljudstvo tih srezova prijaviti kao nevesinjsko ljudstvo i legalizovati ih od ljudi svakog sreza.

2) Talijanska Armija pristaje da uputimo 3000 ljudi za pojačanje Dinarske Divizije, zatim da tom ljudstvu stavimo na raspolaganje artiljeriju, bacače, hranu i svakom vojniku šinjel i nove cipele, te da ih sovjim sredstvima transportuju u Metković - Split - Knin.

3) Talijanska Armija pristaje da legalizuje 250 žandarma sa 4 žandarmeriska oficira na teritoriji Hercegovine.

4) Talijanska Armija pristaje da na ličnu odgovornost Vojvode Jevđevića oslobodi 100 lica iz Hercegovine iz svojih koncentracionih logora, te da na zahtev istoga uhapsi i internira bez razlike vere 100 lica sa teritorije VI armije.

5) Talijanska Armija pristaje da za sve četničke jedinice u domenu Vojvode Birčanina¹ odobri 25.000 uniformi i to prvenstveno od zarobljenih Francuza.

6) Talijanska Armija daje Vojvodi Jevđeviću za bosanski bataljon 2 teška bacača sa 200 granata, 300 pušaka sa 50.000 puščanih metaka.

7) Talijanska će armija osloboditi danas Dr. Ninu Svilokosa i Vidaka Kovačevića i staviti ih na raspolaganje Vojvodi Birčaninu.

8) Talijanska je armija uputila danas 300 skija za naše planinske bataljone.

9) Talijanska armija ukida Hrvatski tekst na lekitimacijama koje služe za lekitimisanje pred talijanskim vlastima i ostaje samo talijanski tekst.

10) Italijanska armija pristaje da u buduće plate vojnika prima lično Komandant svakog našeg odreda i da on lično isplaćuje vojnike.

11) Talijanska armija pristaje da četničke komande mogu kupiti u Italiji sve količine suhog voća i marmolade uz uslov da ih plaćamo u italijanskoj valuti.

12) Talijanska armija ne insistira da *četnici* moraju skinuti sa svojih kapa bele orlove.

13) Utvrđeno je sporazumno da se smatra srpskom četničkom zonom u talijanskoj interesnoj zoni sva teritorija Istočno od linije Stolac - Nevesinje - Ulog - Kalinovik, te da u tu zonu ne mogu ulaziti ni ustaše ni domobrani

14) Obroci koji se daju četnicima po odobrenju armije imaju se da povećaju na obroke ravne italijanskim vojnicima zajedno sa duvanom, marmoladom, sirom i konjakom.

[29. septembra 1942]

d

Zbornik XIV, 1, str. 634-635

1

Br. 23

ITALIJANI NAORUŽAVAJU ČETNIKE U DALMACIJI I LICI

Dragi Zare,²

29/IX - 42

Rezultati vojvodinog puta u Sušak su ogromni:

1) Dato je 2000 pušaka za Dinaru i 1000 pušaka za Liku (400 za južnu zonu -

¹ Ilija Trifunović Birčanin je bio komandant četnički formacija na italijanskoin okupacionom području NDH i Slovenije. Štab mu se nalazio u Splitu, a zvao se Komanda zapadno-bosanskih ličko-dalmatinskih i hercegovačkih vojno-četničkih odreda (Zbornik, XIV, 1, str.417-427).

² Zaharije Ostojić

tvledak, a 600 za severnu zonu Otočac. Kdt južne zone je đšt. major Radojiović¹, a severne đšt. major Bjelajac²).

2) Naturen im je plan za odlučnu bitku protiv komunista u Bosni i njegovo ostvarenje počeoće 1. oktobra sa tzv. "malom operacijom", o čemu ste već izvešteni sa naše strane.

3) Mihić je zvanično i od strane samih Italijana (arm. đeneral Roata) potčinjen vojvodi, kome su izdati uredni dokumenti da može slobodno da se kreće po teritoriji V, VII i XVIII ital. arm. korpusa t.j. po celokupnoj teritoriji koja je od strane Italijana okupirana (Hercegovina, Dalmacija, Lika, deo Hrvatske i Slovenačka).

4) Iz Rima je odobreno 5000 pušaka za Ljubljanu za naše ljude i ovih dana je počela isporuka oružja. Ovaj posao po naređenju g. vojvode svršio je kapetan Kostić, na opšte zadovoljstvo.

5) U toku oktobra izliferovaće nam - po partijama - 6000 pušaka za Dinaru i još 3000 za Liku.

Uslov da sve ovo realizujemo je, da se obustavi akcija protiv Hrvata i Muslimana, jer oni protestuju preko Nemačke, koja opet vrši presiju na Rim. Visoki interesi opšte stvari nalažu da ne kidamo sada, kad toliko očekujemo od njih. Muslimani i ustaše odn. Hrvati platiće ceh pre ili posle, za njih ima vremena, jer nemaju gde, ostaju nam jednako pod ruku. Smatram da Ti gledaš na stvari ovako kao i ja.

Duboko sam uveren da ćeš znati da rešiš ono krupno pitanje koje je pred tobom onako kako najviši interesi našeg naroda nalažu. Vojvoda Birčanin mora po svaku cenu biti uz čika Doku, jer u protivnom gubitak bi bio strašan i nenadoknadiv.

pozdrav tvoj *Raša**

Zbornik XIV, 1, str. 636

Br. 24

OVLAŠĆENJE DRAŽE MIHAILOVIĆA KAPETANU ĐURU IVETIĆU ZA LEGALIZACIJU KOD OKUPATORSKIH VLASTI

O V L A Š Ć E N J E

Kojim odobravam pešadijskom kapetanu I klase Đuru Ivetiću,⁴ da može svoj odred u cilju što boljeg rada za Otadžbinu legalizovati kod okupatorskih vlasti na najpogodniji način, starajući se pri tome da ostane na nacionalnoj liniji. Upustva po ovome dobiće od majora Radulovića.⁵

Ovo čuvati kao strogo poverljivo.

M.P.

12. oktobra 1942. g.
Slobodne srpske planine

MINISTAR
vojske, mornarice i vazduhoplovstva
armiski đeneral
Drag. M. Mihailović

Zbornik XIV, I str. 667-ć

Miloš
; Slavko. a lijas Nikola Dekić
¹ Kapelan Radovan Ivanisević, načelnik štaba Ilije Trifunovića Birčanina u Splitu
Ivelič je bio komandant sektora Kotarski zaliv - Grbalj - Luatica.
Borivoje. obavešajni oficir.

VK-X-«

-»WS«. ri...«.—n?... . . . .
ktia MiβTK li'
W> vrt*?1' AUKXŠ Jt-jorx* >>5*p*j;>.

iüju.Ui.U'
CiUŠoÄif* CJWe« iß)KKUC ,*f'B'6Kg &>.!fa3,

Fotokopija dokumenta br. 24

Br. 25

UPUTSTVO O NAČINU PRIMANJA PLATA OD ITALIJANSKIH VLASTI

KOMANDA OPERATIVNIH JEDINICA
ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE
Pov. Br. 256
1 XI 1941¹
POLOŽAJ

Na ličnost

KOMANDANTU TREBINJSKOG KORPUSA.

Talijani hoće da u svaki naš bataljon uvedu po jednog svog oficira, isto tako hoće da našim vojnicima isplaćuju neke plate preko tih oficira. Gospodin Ministar naredio je da ni jedan Talijan nesme da uđe u naša sela. Isto tako talijanski oficiri nesmeju deliti platu našim vojnicima. Da bi se znali ravnati dajem sledeće objašnjenje:

Talijanima na zgodan način predočiti da je nemoguće da njihovi oficiri budu u našim selima prvo što to narod ne gleda sa poverenjem, drugo da je rad komunista opet uzeo maha i da ti oficiri mogu i da poginu od trojki ili naročito spremljenih atentatora u kom bi slučaju talijanska komanda preduzela represalije protivu našeg naroda a mi nismo u stanju da im garantujemo život u svakom pojedinom slučaju. U koliko ostanu i dalje uporni da oni hoće po svaku cenu da dovedu oficire u naša sela onda odugovlačiti s tun da nema mogućnosti smeštaja dok se ne pripremi neka zgrada u kojoj bi se mogao smistiti. U tom slučaju zgradu nikada ne pronaći jer je stvarno i nema. Seljacima narediti da nesme ni jedan da primi talijanskog oficira u svoju kuću.

Što se tiče davanja plate talijanski oficiri nesmeju deliti platu. Naši komandanti mogu primiti novac i čekati do daljeg naređenja da ga isplate kad im se naredi. Isto tako komandanti brigada mogu da prime hranu za svoje ljudstvo i da je smeste u svoje magacine i od toga dele svakodnevno sledovanje.

Još jednom napominjem nesme se ni u kom slučaju dozvoliti da Talijani uđu u naša sela.

¹ Omaška, treba: 1942.

U koliko se u svemu ne postupi po ovom naređenju nadležne starešine smatraću nesposobnim i prema njima preduzeti sve mere koje mi stoje na raspolaganju.

S verom u boga za kralja i otadžbinu.

ŠTAB
TREBINJSKOG KORPUSA
Str pov. Br. 12
8 jd 1942. g.
POLOŽAJ

Komandant major
P- Bačević

Po izdatom naređenju **svim brigadama ovoga koipusa**, stavljeno u akta.

Po ovlaš, komandanta
Vuko Glogovac

Zbornik XIV, 1, str. 681-682

Br. 26

IZVEŠTAJ PAVLA ĐURIŠIĆA DRAŽI MIHAILOVIĆU O POSETI GUVERNERU CRNE GORE

G. Čika Đoko,

Noćas u 2h posle pola noći vratio sam se sa Cetinja. Cilj moga poziva na Cetinje bio je isključivo da dam uverenja da se na ovoj teritoriji ne priprema drugi front i da se zadovolji sujeta guvernerova - upravo da pokaže narodu da moram doći.

Razgovaralo se više o sitnicama nego o krupnim stvarima, jedino što se vodilo malo duži razgovor o Vama. Ništa nemaju protiv Vas samo da se ne stvori ovde drugi front i da ne uđemo u neku avanturu.

O Kolašinu, Sandžaku, Zelenašima i dr. važnim stvarima nije bilo govora, a ja opet nisam hteo da pokrećem kada to oni nisu tražili. Guverner dolazi u nedelju u posetu ovde i kazao je da ćemo sva pitanja ovde resiti. Kaže da mora doći da bi razbio famu kod svih pa i kod Rima i Berlina da ovde postoji republika.

Kt Armije sinoć pri povratku sa Cetinja, pošto je on išao i vratio se sa mnom, kazao mi je da Kolašin ostaje za nas definitivno. Prema tome to smo pitanje resili. Po svemu stekao sam ubeđenje da pretresa terena neće biti.

Ja sam dobro dočekan i u Podgorici i na Cetinju - sa svima počastima, a dobro me dočekao i narod, naročito na Cetinje. Kod Guvernera bio sam samo ja i niko više. Pri kraju đeneral Đukanović¹ ušao je 20 minuta.

Naši izgubili glavu - takva panika da prosto se ne može verovati. U glavnom nacionalnom odboru haos. Većina je protivu Blaža, ali to su sve izrodi. Ja se nadam da cerno ih ili potpuno ukinuti ili zameniti. Ovo će se postići posle Kolašina - posete. U Sandžaku promenili taktiku protivu pravoslavnih. Gone turke.

Italijani napustili Šavnik. Intervenisao sam za pokrete prema Foči.

Jedino traže od mene red i mir. Našto sam im dao riječ - svakako do naređenja.

Stekao sam ubeđenje da ćemo sve uspeti, ali onima na Cetinju, pa i u celoj staroj moj Gori treba više odlučnosti, energije i samopregorenja.

¹ Blažo

Opširnije o toku razgovora pričaću Vam kada dođem.
Svima srdačan pozdrav

Vaš Pavle

2/XI - 942. god.
Kol. jašin]
0[perativno]

u akta
D. Mihfailović]

Zbornik XIV, 1, str. 682-683

Br. 27 e

POZIV ČETNICIMA NA PREGOVORE SA NEMCIMA

KOMANDA SREZA SARAJEVSKOG

Pov. br. službeno
2 - novembra - 1942.
POLOŽAJ

KOMANDANTU I SARAJEVSKE BRIGADE

Prema dobivenom izveštaju od našeg kurira, koji ima vezu sa Nemicima treba da dođemo u utorak u 10 sati prepodne na pregovore koje zahtevaju i mole nas Nemci da dođemo.

Bilo bi vrlo dobro ako bi ti brate Savo¹ lično mogao doći, a ako ne možeš onda spremi svoga zamenika.

Na pregovore će sa Nemicima doći i ustaški nadporučnik Vukić, pa bi i zbog toga bilo potrebno da dođeš.

Ovo primi na znanje.

S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu!

Komandant
Sreza Sarajevskog
Božidar J. Plemić

MP.

Zbornik XIV, 1, str. 684

¹ Derikonja.

Br. 37 >

OBAVEŠTENJE DOBROSAVA JEVĐEVIĆA O DALJOJ
LEGALIZACIJI ČETNIKA

Majoru Pantiću, kapetanu Zečeviću, Petru Samardžiću i Tomi Guzini

Nevesinje

Ponovo sam proverio stvar i dobio najsigurnije garancije da ustaši ne samo da neće doći u Hercegovinu nego da moraju da napuste Mostar, prvi bataljon u četvrtak a drugi u nedelju. Ima izgleda da neće smeti da idu ni u Stolac, kako smo ranije govorili. Postoji mogućnost da ustaši napadnu Italijane, ali to bi nam bilo od Boga poslato i onda bi išli do Zagreba i definitivno likvidirali Hrvatsko pitanje. Prema tome sa naše strane puna opreznost i pripravnost, ali ni u kom slučaju nikakav akt nasilja. Stolačka birgada nije još dobila instrukcije da se mirno drži, prema tome i njoj najstrožija naređenja da ni po koju cenu ne izazove sukob. Mogu Vam javiti još jednu radosnu vest. Odobrili su Talijani da mogu povesti brodovima 3000 ljudi u Knin. Prema tome ostvariće se vruća Čičina želja, a tom prilikom možemo preneti i topove a ne samo stanice. Ove priložene depeše odmah najhitnijim putem treba da se pošalju do stanice i to automobilom do Uloga a dalje brzim konjima. Ovo je najhitnije. Neće biti zahvaljujući hrvatskoj gluposti nikakvih posledica radi naših nasilja u Bišini.² Isto tako zatekao sam ovde radiogram da druga armija pristaje da mi legalizuje i dade hranu za još 6000 četnika u Hercegovini. Samo je nezgoda što oni smatraju našom zonom liniju Nevesinje - Ulog - Kalinovik - Stolac, a sa druge strane te linije da ne možemo držati naše bataljone. Prema tome moći ćemo samo Konjic da legalizujemo, mostarski srez nikako. Oni traže da se povuče odmah i bataljon iz Blagaja, pa treba na neki formalni način ukloniti te ljude privremeno dok ja svršim posao i u isti mah izvestiti diviziju Murde u Mostaru, da je dislociran bataljon iz Blagaja. Mislim da ću doneti i skije i sve ostalo što treba. Potsećam ponovo da se trupama javi da ostave 10% uniformi za Bosnu. Potsećam da bez obzira na ove velike stvari treba goniti komuniste i izvršiti onaj razmeštaj trupa u Udrežnje kao i postaviti oficira u Bišinu. Treba dok se ja vratim već početi propagandu za odlazak u pomoć braći u Dinari, da se stvar može brzo završiti, jer ja ću tražiti čim se vratim da se trupe pokrenu. Treba požuriti telefonsku liniju do Nevesinja. Treba saslušati i na muke udariti one iz Biograda, koje Vlado³ pozna, da odaju saučesnike. Treba da Tomo svrši onu stvar sa Videnom. Treba kontrolisati otpremu hrane sa Plužina u Ulcg. Imam impresiju da nema dovoljno kuraži kapetan Milutinović⁴ za akciju u Hodbini, treba ga pritegnuti da se to izvrši.

Sa verom u Boga za Kralja i otadžbinu!

30 novembra 1942. god.

Vojvoda Jevđević

Ako Bačović dode pre mene a ja javim radiogramom iz Sušaka da se priprema Mobilizacija za Knin, recite majoru da uzme snaga iz Rogatice, Srebrenice, Foče i V-ajniča, iz sarajevskih i kalinovačke brigade 1000 ljudi, a ostatak iz Crne Gore i Hercegovine.

Nemojte da Vam u Nevesinju Talijani viđaju ovu vojsku što smo je pripremili za

² Radi se o prebacivanju četnika radi operacije protiv partizanskih jedincia u zapadnoj Bosni.

³ Odnosi se na nasilje Nevesinjske četničke brigade nad srpskim i muslimanskim stanovništvom zvršeno novembra 1942. u Bišini i Blagaju. (Arhiv VII, Ča, K. 231, reg. br. 15/7).

⁴ Vladimir Zečević.

Vladimir, komandant Mostarske brigade.

Hodbinu. Može vojska da odlazi do Buska i da se vraća u selo a ako trećeg decembra ode bataljon ustaša onda je povući.

Tomo,
Šaljem ti prepis pisma
Jevđevićevog. Dođi ujutro da
se po ovome razgovorimo
Vladimir [Zečević]

Zbornik XIV, 1, str. 720-723

Br 29

; ITALIJANI PREVOZE ČETNIKE ZA BORBE U BOSNI

11. decembar 1942.g. ' ' • • . '

- 2084 Jevđević neka preduzme sve da izdejstvuje kod Italijana prolaz
3 - 30 suvim zonom Jablanica - Livno - Glamoč za 1500 Crnogoraca ovo
neka pravda vojničkim razlozima, a neka slobodno da garanciju da
četnici neće nikoga da diraju na svom putu.
- 2085 Pavle će izdejstvovati od guvernera C. Gore da se njegovi prebace
3 - 327 autokolonama do Nikšića a odatle vozom do Jablanice. Ovo neka i
Jevđević traži od Italijana radi dobijanja vozova. Sa prvim ešelonom
Vašim prebaciti jednu r. stanicu za Dinarce¹ i odmah uhvatiti vezu sa
Vašom stanicom.
- 2086 Akcijom će rukovoditi major Ostojić.² On polazi na put 12. om.
3- 330 preko Šavnika na Avtovac gde da ga sačeka Bačević sa autom 15. o.m.
Kapet. Bogunović i narednik Vučić sa Dinare da sačekaju kod Vas
majora Ostojića. Izvestite o dosadašnjim pripremama. Pozdrav. Čiča.

Zbornik XIV, 1, str. 758

Br. 30

IZVEŠTAJ PREDRAGA RAKOVIĆA DRAŽI MIHAILOVIĆU O LEGALIZACIJI ČETNIKA

IZVEŠTAJ

Posle održane sednice na Ravnoj Gori 30. novembra 1941. godine i prema dobivenim instrukcijama, noću između 30/31. krenuo sam sa odredom iz Koštunića gde sam bio na položaju, u srez Ljubički, na svoj reon. Na dan 1. decembra osvanuo sam u Gor. Gorevnici. Toga dana 5 dobrovoljački odred iz Čačka uz pratnju 3 Nemačka aviona

¹ Četnici u Dalmaciji pod komandom popa Momčila Dujića.

² Draža Mihailović je 11. decembra 1942. odredio Ostojića da kao delegat "Vrhovne Komande rukovodi operacijama protiv komunista u Dalmaciji, Lici, Zapadnoj i istočnoj Bosni" (Zbornik XIV, 1, str. 752). U toku borbi u dolini Neretve, Mihailović je 9. marta 1943. pisao Baji Stanišiću: "Celokupnim radom rukujem ja preko Branka" (Zbornik XIV, 2, str. 399).

došao je do osn. škole u Gor. Gorevnici gde sam se sa njima sastao. Sa naperenim puškama prišao sam ja sa jednom desetinom jednom vodu dobrovoljaca i kad su videli da neću da pucam na njih počeli smo prijateljski razgovor. Komandant 5. dobr. odreda kaplar inače štuka p. pukovnik Marisav Petrović Postavio mi je pitanje ko sam, šta ovde radim i odakle idem. Odgovorio sam mu da imam odred od 200 ljudi sa 20 autom, oruđa što je zaista bilo istina. Rekao sam mu da sam odred pukovnika Draže i da sam prestraža njegovih odreda. Na pitanje koliko ima vojske Draža, odgovorio sam da ima oko 20.000 naoružanih vojnika. Tada se Marisav odvoio na stranu sa svojim štukama oficirima i nešto kratko konferisao, pa je zatim zamolio mene da sa svojim odredom pođem u pretres terena Gornje Gorevnice i čišćenje od komunista što sam i učinio. Imao sam koristi od ovoga, jer četnici pomešani sa dobrovoljcima, snabdeli su se od njih municijom, koje nisam imao vrlo malo, tako da sam pri rastanku mogao i borbu voditi sa njima. I još nešto, četnici su pričali dobrovoljcima, kako su vođene herojske borbe protiv Nemaca i komunista u ovom kraju, pod najtežim vremenskim prilikama iako se oskudevalo u odeći, hrani i municiji. To je imponovalo dobrovoljcima obučanim u toplo odelo dobro obučeni i sa municijom snabdeveni, za kojima je išla kuhinja vozeća, jer su se ovi ljudi, koji nisu svi Ljotićevci divili golim, bosim i izglednelim četnicima.

Istog dana uveče po završenom pretresu terena, Marisav me je pozvao da pođem sa njim u Cačak i uredim odnos svog odreda prema Nemcima, jer on ima naređenje da razoružava i Dražine odrede kao i komunističke, jer se smatraju ilegalnim. Za vreme od nekoliko sati iz razgovora sa Marisavom zaključio sam da moram ići u Cačak i zaista urediti odnose sa Ljotićevcima i Nemcima. I 1. decembra uveče otišao sam u Cačak sa Marisavom. U njegovoj kancelariji bio je pukovnik Mušicki¹ koji me je odmah napao sa mnogim pitanjima i ceo razgovor vodio se o tome da se Draža mora predati njima i sa njima saradivati, našto sam im odgovarao da to Komandant neće uraditi, jer ima mnogo više vojske nego i Nedić, Ljotić i Pećanac, a uz to i sav narod. Za mene su odmah pripremili berberina da me obriju pošto sam bio zarastao u kosu i bradu, ali im se nisam dao. Za mene i moj odred Marisav je u mom prisustvu napisao izveštaj dobrovoljačkoj komandi da sam se ja sa odredom predao njima i stavio se pod njihovu komandu, a pre toga ni reči o tome nismo govorili. Pravio sam se manji od makova zrna, jer sam bio u njihovim rakama, a odred na terenu u Gor. Gorevnici, pa ako negodujem na ovo nisam ništa dobro napravio, a koliko ću ja biti pod njihovom komandom to će se videti iz kasnijeg mog rada.

Uglavnom to veče sam sa njima dogovorio se da ostanem na terenu sa svojim odredom radi čišćenja terena od komunista, što mi je u stvari i bio zadatak kad sam pošao na svoj teren sa Ravne Gore.

Od decembra pa do 1. aprila odred mi se stalno nalazio na terenu sreza Ljubićskog jačine 400 ljudi pod oružjem, ilegalan, vojnici nisu primali nikakvu pomoć ni materijalnu ni novčanu. Srezom sam gospodario ja sa svojim odredom, a ponekad su vršili pretres Nemci i Dobrovoljci.

Pred Marisavom sam se ugibao i previjao, ali sve to u četiri oka da ne primeti široka narodna masa, radi autoriteta. Marisav po prirodi svojoj glup seljak, a "našla se vila u čemu nije bila" te i on komandant, zelenaš koji se odmah polakomio za novac. Ukazao sam mu prstom na nekoliko čačanskih čivti, Kir-janji, koje je lupio po kesi sa po nekoliko stotina hiljada dinara i time je sam sebi potkopao teren. Protiv njega i njegove pljačkaške bande počele su strahovite optužbe građana i tuženi su i kod Nemaca i na svima, mestima u Beogradu gde se god moglo tužiti. Uspeh sam postigao, jer Marisav je sa svojim odredom postao predmet pažnje kao krivac i kod Nemaca i kod Nedića.

U početku još u decembru video sam jasno ovo: Ljotićevci naslanjajući se na emce imaju za cilj da najpre sa nama saraduju dok se unište komunisti, pa posle Pomoću Nemaca da likvidiraju i našu organizaciju i naše odrede. Uništenje komunista „¹⁰ J^o potrebno i meni i Nemcima i Ljotićevcima, te smo se u ovom poslu složili i postali saveznici". Krajem februara 42. god. komunizam je uglavnom bio ugušen i sada sam

došao ja na red sa svojim odredom da se likvidiram.

I zaista je Marisav uspeo da izdejstvuje naređenje od Nemaca da počne generalno čišćenje terena od linije: Zapadna Morava, Čačak - Užička Požega prema Valjevu i na koga se god naiđe da se razoruža i u lager otera, mislim naoružanog. Za moj odred izričito je stajalo da se ima razoružati i samnom skupa internirati, jer sam bio ilegalan. Jer dok sam se ja borio kod Pranjena u novembru protiv komunista, dotle je vojvoda jelički Mojsilović, Boža Javorac i Dura Smederevac, uhvatili već vezu sa Nedićem, legalizovali svoje odrede i primali platu za četnike. Taj teren za Nemce je bio potpuno čist. Ja sam bio prvi na nišanu. U to vreme sam dolazio kod Komandanta¹ u okolinu Gor. Milanovca, gde sam se sa njim i sastao i sve mu referisao. Rekao mi je da radim kako me Bog uči i kako nađem za shodno. Odobrio mi je da mogu i odred legalizovati. Kad sam se vratio natrag za nekoliko dana Nemci su me uhapsili i sproveli u Beograd pravo u Gestapo. Tamo sam saslušan 4 sata. Optužen sam kao Dražin čovek. Jedan major koji me je saslušavao bio je dosta korektan. Lagao sam sve od početka do kraja. Mnogo mi je koristilo što sam pomalo znao nemački jezik, a preko tumača sam saslušan, pa sam u moru onih pitanja ipak se mogao potsetiti šta sam ranije rekao, za vreme dok je onaj postavljao pitanje tumaču, pa kad mi je tumač prevodio već sam bio pripremio odgovor. Ipak onaj major na kraju vrteo je glavom i rekao je da nisam izgleda samo istinu govorio već da ima i laži dosta. To večer zatvorili su me u sobu hotel "Balkan" i imao sam udobnu hranu i smeštaj. Sa mnom je bio zatvoren major Korać² i kapetan Glišić.³ Baš me je spasio to što sam sa njima bio zatvoren, jer Korać je već bio okružni načelnik, a Glišić legalan i ljubimac Nedićev, pa kad se Nedić zauzeo za njih to sam uz njih i ja pušten. Bili smo u apsu svega 2 dana i to u hotel "Balkanu". Ovim sam opravdao i sebe i svoj odred, te sam izbegao hapšenje i razoružanje odreda.

Inače ja sam Nemce sve do 1. aprila otvoreno u oči lagao da sam neposredno pod komandom Nedićevom i ako u stvari nisam bio legalizovan i za mene Nedić nije ni znao. Ali sam ih u oči i ubedljivo lagao i oni nikad da se prisete pa da pitaju Nedića.

Kako sam već napred naveo Čačanske čivte uz moju malu pomoć uspeli su da 1. marta odjure Marisava iz Čačka. Preko Marisava ja sam ipak uspeo da se upoznam sa Nemačkim komandantom Frikeom i čim je Marisav odlazio iz Čačka, preporučio je mene kod Frikea daje najbolje da ja primim Čačak posle njega, jer Marisav nije nikad mogao osetiti moj glavni zadatak. Njega sam bez po muke driblovaao tako da je on misleo da nema većeg prijatelja od mene.

Na dan 1. marta primio sam komandu mesta u Čačku sa svojim odredom mada sam bio ilegalan. Frike u početku nikako me nije trepeo. I njega sam ubedljivo uverio da sam legalan i da sam pod komandom Nedićevom, čime se zadovoljio. U početku drao se strašno na mene, jer čim je otišao Marisav iz Čačka sa svojim odredom, pop Bulić je odmah počeo optužbe protiv mene kao Dražinog čoveka pa često puta Frike me je pitao da li primam naređenje od Draže ili od Nedića. Odgovarao sam uvek kratko. Od Nedića. Na to Frike bi uzrujao se i dreknuo: "Ne od Nedića, nego od Draže". Odgovorio sam još kraće: Da. Ceo mesec mart kao ilegalan držao sam se u Čačku i dalje bih tako ostao da ih vučem za nos, ali pop Bulić dovede oko 10. marta 6 dobrovoljački odred, kojim je komandovao rez. p. puk. Jeličić, ali samo bio figura odreda, a u stvari je komandovao pop Bulić. Ovom odredu i popu Buliću nikako nije konveniralo da ja i dalje ostanem u Čačku i to još znaju da sam ilegalan. Za ovo su angažovali i okružnog Načelnika Dikovica, okr. nač. okr. Kraljevačkog, koji je sada po zvaničnoj dužnosti otišao u Beograd i tužio me da je moj odred i ja Dražinovci i napao na Čeku Đorđevića kako je mogao dozvoliti da se odred ilegalni od 400 ljudi nalazi u sred Čačka, a to Ceka da ne zna, jer Ceka je vodio evidenciju o svim oružanim odredima bez obzira kome oni pripadali, mislim na Srpske.

¹ Odnosi se na Dražu Mihailovića.

² Manojlo, okružni načelnik u Užicu.

³ Miloš.

⁴ Milija.

Naravno u ovoj okolnosti morao sam krajem marta da odem u Beograd i 7 dana sam svakog dana bio priman kod Ceke Đorđevića, Masalovića i kod Nedića tri puta. Ceka je vrištao na mene. I ja sam bio u onom spisku kao Dražinov čovek, koji je izašao u "Vremenu" u aprilu. I sam se danas čudim kako sam ih sve muntao i uspeo da legalizujem odred jačine 150 ljudi pod mojom komandom. Dodeljena mi je teritorija srez: Liubički sa sedištem u Čačku. Sada je Diković bio ogorčen na mene što sam legalizovan i zajedno sa Bulićem i 6. odredom poveo ogorčenu borbu protiv mene putem optužbi. To je tako trajalo gotovo ceo april mesec. Gotovo svakog dana nemački komandant o puk. Frike zvao me u komandu, uvek je našao neku sitnicu i strašno se drao na mene. Morao sam sve to da podnesem, jer sam video udružene Nemce i Ljotićevce protiv naše organizacije i sada sam kroio plan kako da zamutim vodu između Ljotićevaca u Čačku i Nemaca, jer to mi je bio jedini spas da se održim. I u tome sam uspeo. Možda je čudnovato što sam se toliko borio da ostanem u Čačku kao legalan. Možda bi se posumnjalo da sam postao zagrejeni pristalica Nemaca ili Nedića! Ne.! Video sam da je Čačak po svom položaju najvažniji grad u dolini Zapadne Morave i ko drži Čačak u svojim rukama ima čitavu situaciju cele Cačanske okoline, nekoliko srezova u svojim rukama. I radi toga pop Bulić je hteo po cenu života da me izjuri iz Čačka tuda Ljotićevci njime zavladaju. Frike zaista dobar vojnik, razumeo je pre mene kao vojnika nego ove druge koji su bili samo političari. I dok su oni mene neprestano tužili i sa Frikeom razgovarali samo o Ljotićevoj pobedi i novom poretku u Srbiji u novom uređenju Evrope, ja sam se sam uvek brinuo kako će mo održati red, kako će mo se izboriti sa onima koji su u šumi, neprestano sam šumske napadao i govorio sam da su Srbi oni bi došli kao što sam ja došao u grad da se bore za jednu zajedničku stvar srpsku. Naravno ovo je godilo Frikeu i počeo me je ciniti. Ponekad me je pitao za mišljenje o mojim protivnicima, Dikoviću, Buliću i 6. dobrovoljačkom odred. Ja sam ih prosto okivao u zvezde, mada sam znao da me oni tuže. Nemački Frike naivčina, ograničen, verovao je na osnovi ovoga da sve što govorim zaista je istina jer mi je jednom stavio do znanja da me ovi optužuju. Ali ja sam ovo nastavio i dalje te sam tako svoj položaj učvrstio kod Frike. Počele su optužbe protiv mene i kod Nemačke divizije u Kraljevu i kod Gestapoa i S.S. komande Nemačke u Beogradu, ali najedared Frike se pojavljuje kao moj branioc pred ovim komandama, jer ga strašno ljutilo zašto se neko drugi meša u njegove stvari. Kad su ovi moji protivnici videli da mi sa optužbama ne mogu ništa, pristupili su realnijim merama. Okr. Nač. Diković na veliki četvrtak je došao u Čačak, napio se kao svinja, održao konferenciju sa Bulićem i 6. dobr. odredom i rešili da noću između velikog četvrtka i petka smene sve civilne vlasti u Čačku pa u petak veliki da razoružaju mene. Kad površe ta posla u Čačku onda će to isto uraditi odmah sledeće noći u Kraljevu i to isto trebalo je da se odigra tih dana u celom Beogradskom Nedićevom pašaluku.

U 5 sati uveče 2. aprila ove godine, Diković je postroio odred 6. dobrovoljački i sa oficirima istog odreda na čelu došao je kod sreskog načelnika sreza Tmavskog, prosto ga izjurio napolje u roku od 2 minuta i na njegovo mesto postavio jednog štuka kapetana iz 6. dobr. odreda. Zatim je sa odredom u istom poretku otišao do prestojništva policije pa je i njega na isti način izgrdio, iz kancelarije izbacio i na njegovo mesto za prestojnika postavio takođe jednog štuka kapetana iz istog odreda. Grad je bio u velikom uzbuđenju. Očekivalo se šta ću ja reći. Ja sam dohvatio telefon i izvestio Ceku Đorđevića⁰ svemu tome. Ceka mi rekao da ga pozovem na telefon. Našao sam ga u jednoj kafani i [zvestio ga o tome. Bio je u velikom društvu, sve Ljotićevaca ispijao čokanj za čokanjom i bio preterano pijan. Izvestio sam ga da ga zove Ceka na telefon. A on da bi ispao laf u ništву, jer je bilo tu i civila, oterao je Ceku u p.m. i još nekoliko pogrdnih reći uputio mu- Ja sam po vojnički odgovorio samo razumem i otrčao na telefon i o tome izvestio odmah Ceku. Sad je Ceka zagrmio, koji sebe smatra "glavno komandujućim" nad oružanim odredima u Srbiji, pa je preko Upravnog Nemačkog štaba zagrmio i Nemačka omanda u Čačku dobila je naredenje da ga odmah uhapsi. U tom vremenu on je ipak p^{MU} na teleton u poštu i počeo se pregoniti sa Čekom najedared je tresnuo slušalicu. ometnja je bila stvorena. Nemci su odmah dočepali Dikovića. Bulić je uhvatio telefon Pozvao Ljotića i o svemu telefonirao tu istu noć u nekoliko mahova govoreći da nema

ništa od toga. Sad sam ja imao uza sebe prestojnika policije i sreskog načelnika koji su samnom zajedno povelili borbu preko telefona protiv Dikovića. Uključivao sam se na telefon i svaki Bulićev razgovor i oficira 6. dobr. odreda slušao sam pa sve ono što bi ovi razgovarali sa Ljotićem a što negoduje Ceki i Aćimoviću izveštavao sam čim ovi završe razgovor sa Beogradom, odmah Ceku i Aćimovića. To isto su činili i smenjeni sreski načelnik i prestojnik policije. Sad je nastala svađa u Beogradu između Ceke Đorđevića i Aćimovića sa jedne strane i Ljotića sa druge strane. Uglavnom sa sreskim načelnikom Kolarevićem i prestojnikom policije Stamenkom Dimitrijevićem i pomoću osoblja na pošti u Čačku, zamrsio sam im sve te stvari da su ih oni u Beogradu nekoliko meseci raspravljali pred Nemcima kriveći jedni druge.

Rezultat ovoga: Diković uhapšen i smenjen sa položaja okružnog načelnika u Kraljevu a kasnije i izjuren sa ove teritorije. Šesti dobrovoljački odred odjuren je u Arilje, a moj položaj kod Nem. kom. u Čačku je mnogo ojačao. Više dobrovoljačka reč kod Frikea nije važila, pa i onda kada me je Bulić sa jasnim dokazima tužio Nemcima da sam primio nekog kurira ili da sam se sastao sa g. p. puk. Pavlovićem, g. maj. Vasićem¹ ili da sam stoprocentni Dražinovac. Kada je raspop. Bulić video da mi ne može ništa u Nemačkoj komandi u Čačku počeo je optužbe protiv mene i p.puk. Frikea kod Nemaca u Beogradu i Kraljevu, kod viših nemačkih komandi. To je Frike doznao i sad je on njega pojurio. Bulić je imao savršenu obaveštajnu službu o mestu boravka komandantovom na svakom mestu i tačno i na vreme je podnosio izveštaje o tome diviziji Nemačkoj u Kraljevu, ali sve je to dolazilo u ruke Frikeu na postupak. Frike sada Buliću nije ništa verovao, već je uvek pitao mene za mišljenje da li je to moguće, što sam svakako davao "mudre" savete i "korisne" za njih.

Posle 6. dobr. odreda u Čačak je došao 3 dobr. odred, ali se u Čačku zadržao svega 15 dana i Frike ga je odjurio, jer je zbog Bulića omrznuo sve dobrovoljce. Kada je odjuren 3 dobrovoljački odred Bulić nada još veću dreku i optuži celu Beograđsku vladu da je naklonjena Draži, jer je misleo da Nedić neda da se dobrovoljci skrasi u Čačku i da Nedić mene podržava, kao Dražinog čoveka. Na to Nedić pošalje 7 dobrovoljački odred i to ne u Čačak već u Preljinu kod Čačka pod komandom štuka kapetana Nikića,² zloglasnog koji je u prošloj godini prvobitno obukao uniformu i prvi formirao Ljotićev odred i pošao u borbu protiv komunista u okolini Beograda. Ali Nedić je sad mene sa odredom prebacio u Mionicu da bijednom prestale te optužbe i da se njemu ne bi prebacivalo kako on mene podržava u Čačku kao Dražinog čoveka i moj odred kao Dražinov. Baš tih dana kada sam morao krenuti sa odredom, došao je u Čačak Turner³ sa Aćimovićem u neku inspekciju. Čitav grad Čačak a naročito čivte došli su kod Aćimovića da mole da me zadrži u Čačku pošto poto. Zašto? Zato što, odmah posle 5 dobrovoljačkog odreda koji je sa Marisavom opljačkao Čačak gore nego partizani, došao sam ja, koji ne samo da nisam ništa nasilno uzeo, nego nisam hteo ni nikakvu pomoć ili poklon primiti koje su mi zaista neki Čačani nudili misleći time da me potkupe za svoje zelenaške interese.

Ali Aćimović je i meni i njima odgovorio da je sada to nemoguće učiniti i da ja moram otići, pa će me kasnije vratiti. Sada je Frike koji je imao dosta simpatija prema meni kao prema vojniku uhvatio Turnera predstavio me Turneru u Nemačkom oficirskom domu i izneo sve najlepše o meni, i da sam mu ja neophodno potreban i najbolja garancija za održavanje reda i mira u Čačku i okolini, jer narod mene ceni i sluša. Dokto Turner je u mom prisustvu rekao Frikeu da ne idem za Mionicu, već da ću da ostanem i dalje u Čačku. I zaista posle nekoliko dana došla je depeša od Nedića da i dalje ostanem u Čačku.

Pop Bulić i Ljotićevci su bili ogorčeni ovim slučajem samnom.

Ali sada je došao u okolinu Čačka kapetan Nikić sa 7 dobr. odredom, koji je dobio pismo lično od Nedića i Masalovića u kome se obraćaju kap. Nikiću kao svom prijatelju, daju mu punu vlast i ovlašćenje za čišćenje terena na liniji: Pruga Čačak - Babajić - Ljig

¹ Dragiša.

² Budimir Buda.

³ Harold, šef Upravnog štaba opunomoćenog komandanta u Srbiji.

i pruga Čačak - Požega, sa zadatkom da rasčisti sa Dražinim ljudima i njegovim pristalicama i kuririma na ovom terenu na način kako zna, a ovi će mu pružiti punu podršku za izvršenje ovog zadatka u svakom pogledu. Nikić polaskan ovim pismom od Nedića i Jvlasalovića mislio je u najmanju ruku da je treći čovek u Srbiji i zaista je počeo punom narom da goni kurire i nekoliko ih je pohvatao. Ali je samo bio nesposoban prema meni, jer dobio je informacije da ja odlično stojim kod Frikea, a da bi postao i veliki Nemački čovek uhvatio se za mene misleći da će to moći da postigne pomoću mene. I tako svaku akciju koju je preduzeo i koju je hteo preduzeti ja sam mu pokvario bilo lično ili zajedno sa Frikeom, jer je misleo da sam ja zaista veliki pristalica Nemaca. Ipak uvideo je brzo da mu ja kvarim račune i mrsim konce i da neće moći da orpavda nade Nedićeve, to je i on zajedno sa raspopom Bulićem počeo da me optužuje i u Beogradu i u Kraljevu i kod Nemaca i kod Nedića i kod Ljotića.

Frikeu se počelo prebacivati da šuruje sa četnicima a naročito samnom, jer nigde nije hteo ići dok mene ne pozove. Imali su dovoljno materijala da me umišu, jer naši kuriri su prosto defilovali od decembra 1941. g. pa na ovamo kroz moj štab i u Ljubiću a posle i u Čačku

Moralo se preći na radikalnije mere. Ispade zgodna prilika. Nikić sa svojim automobilom, sa popom Bulićem i još četiri zadržana Ljotićevca vojnika, agenta, nitkova, otišao je u Bajinu Baštu. Pri povratku sačekan je u Ovčarsko-kablarskoj klisuri, gde su pokošeni. Samo u autu nije bio Bulić već samo Nikić i vojnici nesrbi. Likvidacija njihova dovela je do zategnutosti između četnika i dobrovoljaca otvoreno, a naročito posle govora koji je održao pop Bulić pri sahrani izginulih dobrovoljaca, u kome je nazvao četnike da su zaplotnjaci, zakulisni ljudi, da su se samo uvili nacionalnim velom, da su sluge Moskve i Londona, da su klečali pred dobrovoljcima u decembru 1941. g. za oproštaj života, a sada skidaju glave tim svojim spasiocima.

Zbog ovog govora ja sam kategorički zahtevao i od Frikea i od Nedića da ga mora ukloniti iz Čačka ili čuja u šumu sa svojim odredom. I zaista Frike gaje uhapsio, sproveo u Beograd gde je Bulić bio 18 dana u tamnici u Gestapou.

Kada je pušten počeo je ponova strahovite optužbe protiv mene. U to vreme ubijen je i kapetan Vučko Ignjatović. Organizator ovog atentata je Bulić lično, jer sam slušao razgovor njegov sa Ljotićem u kome on preko telefona otvoreno priznaje i da je Bulić još prošle godine u Požeški odred ubacio potporučnika Đurića, kao svog eksponenta, pa je ovaj vrbovao ostale ubice i u tom telefonskom razgovoru molio da se Đurić pušti što je i učinjeno. Svega posle pola sata ovog razgovora telefonskog sa Ljotićem, pao je ovaj nitkov.

Da bi ga Ljotić osvetio on je čak u Nemačku poslao jednu grupu svojih satelita gde su se obučili atentatorskim poslovima i samozvanog poručnika Dmića sa dve trojke od te grupe poslao je u Čačak kod mene, ali se i taj Dinić proveo kao onaj koga je on hteo osvetiti, a to je Bulić.

Po nestanku Bulića, malo se odahnulo. Ostali su neki njegovi pacovi ali je sve to umrlo i nisu se osećali živi više.

Ovo je uglavnom rad i borba moja protiv Ljotićevaca u ovoj godini sa kojima je mnogo teže bilo voditi borbu nego protiv komunista, jer su ovi imali Nemce uza sebe.

U ovom poslu moji odlični saradnici por. Radiša Čeković moj pomoćnik, potporučnik Cvenk,¹ moj adutant i oficir za vezu sa Nemačkom komandom Slovenac po poreklu koji zna odlično Nemački, potporučnik Lazarević,² koji je vodio se u odredu Pod x' r' o Van 01 T1 a u stvar * ra dio samo na ovim našim ilegalnim poslovima i ostali oficiri i izv koji su izvršavali potpuno moja naređenja. Inače sam sve ovo ne bih mogao Čed V n' t' . ' l' stigao. Od drugih ljudi van odreda bio je moj odličan saradnik četnik t o m a Vu, ^; i é l z s r e z a Dragačevskog, koji je pohvatao veze sa jednim vrlo važnim agentstvar n a m J e dao dragocene podatke o svemu koliko interesuje našu

¹ Ladišlav.
Dušan.

Pored ovih svih poslova, uspeo sam da slomim nar. vodn. Mojsilovića, koji je bio I veliko zlo u Jelici. Stvar se odigrala ovako: Dača¹ je od g. p. puk. Pavlovića dobio! naređenje da likvidira Mojsilovića i za ovaj zadatak ja sam mu dao moje ljude i autom. I oruđa. Lično je Dača rukovodio ovim poslovima i u 9,30 časova pre podne na ostojanju od 5 metara ne vidi da je to Mojsilović već ubije 3 čoveka, Mojsilovićeve pratiocne nil krive ni dužne. Mojsilović je na ovo ogorčen bio i pozove Nemce da likvidira Daču i] sačini spisak najboljih naših ljudi kod kojih je Komandant bio i koji su po odlasku! komandanta bili najbolji ljudi Dačini. Frike pozove i mene da ovu stvar raspravimo I Sreća je što sam pošao. U Guči je napao mene pred p.puk. Frikeom da sam i ja saučesnici u ovim ubistvima jer sam dao i ljude i automatska oruđa. Tačno je bio obavešten jer Dača! misli ako je u šumi a ne mora ništa da krije i ne obazire se na druge koji se nalaze u kandžama Nemaca a pomažu njegovu stvar - Dačinu. Video sam da se sa njim drukče nel može, već samo da se likvidira pomoću Nemaca, pa sam otpočeo paljbu protiv njega il natovario sam mu da je on ubio sve četnike jer jedan od ubijenih je pomoćnik blagajni-J ka, pa je Mojsilović naveo da je imao ovaj kod sebe 500.000 din., a ja sam preokrenuo« stvar da on je samo time hteo da pokrije svoj deficit, jer smo utvrdili na terenu da je oni plaćao aktivnim četnicima najviše do 800 din. mesečno umsto 1.800 din.

Dalje nije uopšte bio agilan u gonjenju Dače i njegovih ljudi što znači da je u I dogovoru sa Dačom ubio one četnike radi novca - deficita, a u stvari on sa Dačomi održava vezu. Zatim se za vreme poterà za Dačom koje je Frike preduzeo nije pokazao! agilan. Tih dana poslao je jednu depešu Zvonku² na r.s. za Komandanta u kojoj me je I optužio da saradujem sa Nemcima i da sam nemački čovek, a on je Dražin i ne može dal goni Daču. Ovu depešu mi je predao Zvonko i posle nekoliko dana kad je već biol uhapšen, ja sam predao ovu depešu Nemcima, te je tako stigao "Složni brat" Miloje J Mojsilović u Nirberg.

Inače celog vremena primani su kuriri za g. p. puk. Pavlovića, g. maj. Vasića i j druge naše ljude otpravljeno sve na svoje mesto. Na terenu sreza boravili su najveći deo I vremena naši ljudi, jer kada su bile potere po drugim srezovima, dotle je u srezu J ljubićskom uvek bio mir i red i nikakvih poterà nije bilo.

Obzirom na prednje ja i moji oficiri nikako se nismo bili uležerili i ako smo bili I legalizovani, jer smo obavljali sve poslove kao ilegalni, prihvatili sve naše ljude il upućivali ih kuda treba, inače bi možda pali neprijatelju u ruke. Sve se ovo obavljalo sai izvesnim rizikom. Na jednoj strani smo otpravljali u potpunosti naše poslove i još poma- I gali susedima u mnogome koji bi inače teže opstojali bez nas. Držali smo situaciju Čačkaj i okoline i sprečili smo svaku drugu organizaciju, kao: Pećančevu, Ljotićevu i komunsi- tičku, mada je bilo velikih pokušaja sa strane svih ovih organizacija da se plasiraju u I ovom kraju. Mnogi koji bi posrnuli i klonuli duhom, oslonili su se na nas, od nas tražili I zaštite najpravednije i savete. Ovi su znali šta radim ja i moji oficiri, samo nisu imah I dovoljno moći i kuraži da me slome.

Sve stvari u ovom izveštaju iznete su ukratko. Ima masa stvari koje nisu mogle j biti unete jer nije mesto sada da se sve iznosi.

Svaki dan od 1. decembra prošle godine pa do danas predstavlja izvestan intere- santan momenat u našem radu.

[decembar 1942]

I z v e s t i l a c
Predrag M. Raković I

Frike
Odličan rad
Dati čika Vasi³

Zbornik XIV, 1, str. 765-775

¹ David Simović.

² Zvonimir Vučković.

³ Dopisivao D.Mihailović na poledini.

IZVOD IZ KNJIGE PRIMLJENIH DEPEŠA DRAŽE MIHAILOVIĆA
OD 12. DO 19. DECEMBRA 1942.

12. decembar 1942.

2597 Od Ilieva: 260. 11. XII. Zapaža se u našem pokretu veoma ružna osobina kod starešina. Ogovaranje, otimanje o položaj, podmetanja i neistiniti stvari kod pretpostavljenih. Ovo je produžetak onog starog života iz stare Otadžbine, koje kazuje daje većina, nažalost, sadašnjeg starešinskog kadra nedorasla za posao koji obavljamo, i da ulazimo u Otadžbinu sa starim navikama. Sprečite ovo vaspitanje. Sveta će dužnost to biti. Siniša.

15. decembru 1942.

3648 OBr. Od Ištvana: 247. 14. XII. Plan koji smo stvorili jedino je izvodljiv. Put preko Jablanice ne može se ostvariti. Tamo se nalaze jake formacije Nemaca i ustaša. Talijani ne dozvoljavaju ovaj put. Ako Pavle može da izdejstvuje talijanske kamione. Neka nas voze pored mora. Nast.

3649 OBr. Od Ištvana: 248. nast. Prvi naš transport od 1.100 ljudi otišao je u potpunom redu za Metković. Svi dobili cipele i šinjele. Drugi transport polazi 15-tog. Mi najbolje poznajemo ovdašnju situaciju. Nezgodno je da se menja plan bez naše saglasnosti, pošto mnogobrojni razlozi zahtevaju da se usvoji prvi plan. Ištvan. -

3651 OBr. Od Ištvana: 250. Nast. 14. XII. - I Pavlovi odredi mogu ići sa nama kuda i naši. Nezgodno je Novakovića¹ čuvati u Kalinoviku, pošto je tamo radio za vreme komunista. Izdajte naređenje da ga streljamo ili prevedemo na drugo mesto. Zašto Crnogorci nisu svršili sa njim. Ištvan.

3653 OBr. Od Ištvana: 252. 14. XII. Poštu sam poslao preko kapet. Mijuškovića². Prilikom ispraćaja naših vojnika govorio sam pred strojem. Naročito sam govorio o Vama. Italijanski oficir koji govori naš jezik bio je u blizini i sve je razumeo, ali do sada nije pravio nikakvo pitanje. Ustaše su napustile Mostar. Ja sam na terenu zbog mobilizacije. Ištvan.

Od Ištvana: 253. 14. XII. Ja najbolje poznajem situaciju ovamo i tražim da mi verujete. Nije trebalo menjati plan i stvarati novi koji nije izvodljiv, preko Jablanice. Najboljih 2.000 ljudi vodim sa sobom. Oni će svakako Vaše naređenje izvršiti. Neka dozvoli i Branko i svi, da bolje poznajem situaciju od njih. Zbog svinjarija koje je radio Radulo-

Reč je o generalu Ljubi Novakoviću. Boravio je jedno vreme u Vrhovnom štabu NOPO i DVI u Foči, a akle je 15. aprila 1942. otišao priključivši se četnicima. (Zbornik XIV, 1, str. 253).

² Simo.

vić¹ po Splitu, Birčanin gaje isterao. Nezgodno je da dolazi. Sa pravom se bunimo. Ištvan.

16. decembar 1942.

3704 Od "222"² (via Ištvan): br. 1. 15. XII - 15-tog u 4 popodne stigao sam u Avtovac. Baćović mi reče da je nemoguće izraditi prelaz suvim od Jablanice preko Livna za Glamoč, jer na to ne pristaju ni Italijani ni Hrvati. Tvrde da se ilegalno ne može ići zbog nemogućnosti ishrane i opasnosti od ustaša. Nast. -

17. decembar 1942.

3708 OBr. Od 222: br. 2. 15. XII. Noćas idem za Bileće da razgovaram sa Jevdevićem, a sutra se vraćam u Kifino selo. Javiću čim stignem. Dovde putovali dobro i sve došlo ispravno. Jevđa se sinoć vratio iz Splita. Vojvoda je bolje. Prvi ešelon Hercegovaca stigao u Knin. Kod Dinaraca oduševljenje. Nast. -

3730 Od "222": Danas stigao u Kalinovik iz Bileća, Jevđa otišao u Dubrovnik³ da ponovo pokuša odobrenje prelaza od Prozora za Livno. Veze sa stanicom za Mitranovića⁴ upućenom, nema. Vojvoda i svi ovde sigurno računaju na moj odlazak na Dinaru. Danas krenuo i drugi ešelon Ištvanov. Čeka se na Crnogorce. Da li su krenuli. Voz od Nikšića ne radi. Molim za odgovor. 16/XII. Pozdrav Branko. -

18. decembru 1942.

3756 Od Ištvana: 270. 17. XII. Talijani nam nude 5 vag. pirinča. Traže dve zlatne funte za 100 kgr.

3757 OBr. Od Ištvana: 271. 17. XII. Talijani niukom slučaju neće pristati na prolazak kopnom preko Jablanice jer prolazimo u nemačku interesnu sferu. Osim toga u dolini Rame nalazi se puk ustaša isteranih iz Mostara, a iza njih Nemci. Talijani su nam za operacije za izviđanje i propagandu stavili na raspoloženje jedan avion. Jevđa. -

19. decembar 1942.

3776 OBr. Od 222: 28. 19. XII. Nast. Baćović daje za Dinaru 3.000 ljudi, a 2.000 za Prozor. Ako se uspe sa odobrenjem, iz Crne Gore ukupno nije potrebno više od 3.000, pa rešite kako želite, samo javite. Od Majevice opasnosti nema. Naredio sam potrebno Momčiloviću koji je na Romaniji. Mislim da se teren tamo ne sme prazniti, verujem da se » strašno mnogo precenjuju komunističke snage. Jevđa priča za 24.000 naoružanih, a ja mišlim da tu nema više od 5.000 pravih boraca. Ako se uspe sa odobrenjem prolaza preko Prozora, i savladaju lične ambicije starešina, ja sam potpuno uveren u siguran uspeh i to u vrlo kratkom roku, pod uslovom da posluži dobro vreme. Nast.

¹ Borivoje.

² Šifra za radio-stanicu i majora Zaharija Ostojića.

³ U Dubrovniku je bilo sedište italijanskog 6. armijskog korpusa.

⁴ Borivoje Bora, delegat Draže Mihailovića za četnike u zapadnoj Bosni.

3777 Od 222. 29. 19. XII. Nast. Pavle neka radi hitno preko Guvernera da se odobri prolazak ka Livnu i Glamoču, preko Prozora se ne može, jer su tamo ustaše, ali to nije ni potrebno pošto je kraće od Jablanice direktno za Livno, čime se obilaze ustaše. Vi znate da se ja povodim interesima opšte stvari. Pa budite spokojni da ću Vam samo u tom pravcu činiti predloge i vršiti svoj zadatak. Zajedno sa Ištvanom i ostalim upućujem Vam najlepše želje za Sv. Nikolu, uz pozdrav. Čika Branko.-

Zbornik XV, 1, str. 785-787

Br. 32

IZVOD IZ KNJIGE PRIMLJENIH DEPEŠA DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 21. DO 29. DECEMBRA 1942.

2i XU 42. ' 3852

...'''' \V

...''''''''''

22. decembar 1942.

3886

Od Ištvana: 282. 22. XII. 2.200 ljudi koje sam uputio, nalaze se kod Knina već 10 dana. Crnogorci koje je obećao Pavle i Bajo, nikako ne dolaze. Sumnjam da će i doći. Naši ljudi pristali su bez pogovora da idu morem, ali pod uslovom da ću i ja ići s njima. Ostao sam da sa restom naših ljudi otputujem, kad dođu Crnogorci. Ovako čekanje daje našim neprijateljima mogućnosti širenja raznih glasova. Ja ne mogu čekati ni jedan dan više u ovakvoj neizvesnosti. Molim Vas naredite hitno da se ovome čekanju učini kraj. Nast.

23. decembar 1942.

OBr. 3938

Od 222: 47. 23. XII. Jevđa sada stigao i javlja: kdt VI.Korpusa¹ dao je juče pristanak da se Crnogorci upute preko Prozora za Glamoč i učinio pitanje Rimu, od koga treba sutra da se dobije odgovor. Ivanišević danas stiže u Metković, a sutra treba da bude kod mene. Danas smo uhvatili vezu sa stanicom koju smo poslali Mitranoviću. Talijani zamolili da naši prime Nevesinje, jer oni sve sem 50 ljudi šalju na Široki Breg protiv komunista. Komunisti juče javili da su zauzeli Udbinu u Lici, a sa kolonama od Tomislavgrada produžili ka Prozoru i Širokom Bregu. Talijani sutra očekuju napad na Prozor.

Zbornik XIV, 1, str. 803-804

¹ Odnosi se na italijanski 6. armijski korpus, čiji se štab tada nalazio u Dubrovniku.

IZVOD IZ KNJIGE PRIMLJENIH DEPEŠA DRAŽE
MIHAILOVIĆA OD 1. JANUARA 1943.

3. januar 1943. g.

- 1 Od 222: 89. 1.1, najhitnije. Kod mene stigao večeras kapetan Glumac¹ načelnik štaba Bajov.² Upoznao me je detaljno sa situacijom. Turci vrše ponovne pripreme za napad. Potpuno su zagospodarili čajničkim srezom i presekli veze sa višegradskom brigadom. Kod Baja stigli VojinP i Bojovićevi⁴ oficiri radi dogovora. Bajo ima samo 500 ljudi za odbranu fronta od Čelebića do Drine. Prema njemu više od 1000 Turaka dobro naoružanih. Da održi sadašnji položaj neophodna mu je pomoć od 300 ljudi. Nast.
- 2 Od 222: 90. nast. Koje treba najhitnije da mu pošalje Bojović ili Voja u selo Vikoč. Za održanje usamljenog sela Zaborka, Vukola Tomić treba hitno da pošalje bar 100 ljudi. U Zaborku se drži najhrabriji narednik Atanacković sa 80 ljudi (koji je dopratio čika Vasu⁵ do Vas). Posle toga treba pripremiti napad sa 4 strane radi definitivne likvidacije Turaka u čajničkom srezu. Napad izvesti odmah posle Božića, odnosno sredinom januara, čim se snage prikupe.⁶ Potrebno je najmanje 3000 ljudi za siguran uspeh. Voja bi trebao da sa svojih 1.300, Bojović 600 svojih i Ružićevih.⁷ Ostalo bi pronašli od Baja i sa drugih strana. Plan napada izradiću ja sutra, i predvideti detalj rada po danima. Nast.
- 3 Od 222: 91. Nast. Jer će trebati bar 3 dana za likvidaciju Turaka. Voja sa stanicom, pre napada treba da prede u Celebić i da stupi sa mnom u vezu. Akciju bih mogao voditi ja preko Voje, a pod iznetim uslovima. Primam odgovornost za uspeh. Molim za odgovor još sutra, 1. vog januara,⁸ da odgovorim Glumcu. Preko Muse⁹ gledaću da među Turke unesemo zabunu, da nas ne napadaju dok mi ne budemo gotovi. Pitanje muslimana moramo rešavati na razne načine u raznim krajevima. Sandžaklije se moraju klati, jer ako mi nećemo njih, oni će pokušati nas, dok ih još štiti okupator. Zato sada i žure. Čika Branko. -

Zbornik XIV, 2, str. 31

¹ Stevan, načelnik štaba Drinskog korpusa.

² Bajo Nikić, komandant Drinskog korpusa.

³ Lukačević, komandant četnika u Sandžaku - Mileševski korpus.

⁴ Nikola, komandant Durmitorske brigade.

⁵ Dragiša Vasić.

⁶ Pavle Đurišić je 10. januara 1943. izvestio Dražu Mihailovića da su popaljena "Ukupno 33 sela" i da je bilo žrtava: "muslimana boraca oko 400 (stotine) žena i dece oko 1000" (Zbornik XIV, 2, str. 49-52).

⁷ Ivan, komandant 2. durmitorske brigade Durmitorskog korpusa.

⁸ D. Mihailović je odgovorio 1. januara 1943. daje povodom "projekta za raščišćavanje Turaka" naredio Pavlu Đurišiću i Vojislavu Lukačeviću da za to izvrše pripreme i razrade plan napada sa četiri pravca (Zbornik XIV, 2, str. 38).

⁹ Major Fehim Musakadić, komandant Muslimanske nacionalne vojnočetničke organizacije. On je zajedno sa Ismetom Popovcem i Mustafom Pašićem, potpisao 31. decembra 1942. Rezoluciju kojom izražavaju privrženost idejama četničkog rukovodstva (Zbornik XIV, 2, str. 32 i 139).

IZVOD IZ KNJIGE POSLATIH DEPEŠA DRAŽE
MIHAILOVIĆA OD 3.-8. JANUARA 1943.

3. januar 1943. g.

222 2 - 342

Pavle kod mene. Perhinek išao u Podgoricu. Blažo Đukanović moli da se još ima strpljenja. Perhinek doneo utisak da će se sigurno dobiti obuće, oružja, hrana i prevoz. Pavle za Badnji dan preduzima kaznenu ekspediciju na desnoj obali Lima. Amauti napali Budevo i celo spalili. Do tog vremena trupe će biti zaposlene i sačekace se rešenje. Voja izvestio da su vesti od Cajniče preterane. Potporučnik Cira¹ lično bio na terenu. Nigde tamo puška ne puca. Javite kakve mogućnosti kretanja postoje zbog snega. Da li nam je moguća akcija po snegu. Zelja je svih nas da se napada po stvorenom planu. Nema kolebanja samo pitam da znam. Od Tetkića² se doznalo da u Prozoru postoji talijanski garnizon kao i u dolini Rame. Ako se dobije razrešnica pre badnjeg dana Pavle bez obzira na desnu obalu Lima kreće. Rešenje će se dobiti. Za neki dan najbolje. Od prikupljenih snaga za Hercegovinu Pavle upotrebljuje samo 600 za desnu obalu Lima. Akcija na desnoj obali Lima trajace samo nekoliko dana posle toga Voja na raspoloženju za oblast Cajniče, dotle Vi osmatrajte dobro situaciju oko Cajniča.

4. januar 1943. g.

Za 222: 6 - 377

Moramo dobro obratiti pažnju od Majevice, Momčilović ne sme da kompromituje akciju nego da ide i napada na komuniste sa dovoljno snaga. Povesti što jaču propagandu. Da se ne zalaže ofanzivno dok god ne privuče dovoljno snaga. Jasno je da Turci imaju veze sa komunistima u čajničkom srezu zato Bajo Nikić neka ih drži u šahu sve dok Voja ne raščisti sa Turcima na desnoj obali Lima. Dojadile su mi Jevđine laži. On misli da će nas prevariti da šaljemo Crnogorce vodom. Kažite mu jednom zauvek da to neće biti pa ma šta se desilo. Ako je zbilja toliko komunistu vezano prema Dinarcima, onda će utoliko lakši i uspešniji manevar biti sa Crnogorcima predviđenim pravcem. Dinarcima treba kazati da su im Hercegovci došli u pomoć preko Splita a da će im Crnogorci doći u pomoć od Jablanice, a Drenović od Manjače. Samo je potrebno pre svega, da se i oni tuku. Prema tome Jevđa nije imao šta da obećava a mi ćemo da izvodimo stvar onako kako smo predvideli. Neka se kroz Dinaru proturi glas da dolazi 10.000 Crnogoraca u pomoć ali suvim i s boka. Uvedite što pre sve stanice u rad. Stanica Veskovića javiće vam se pod Pavlovim pozivnim zankom L M, ponavljam L M i Pavlovom šifrom, a potom javiće vam svoj pozivni znak. Šifru će upotrebljavati Pavlovu.

222 2 - 308

62 Verujem da će Musa¹ dati najveće moguće koristi. Biće mi milo ako je na Majevici onako kako Pašalija kaže. Sto Crnogorci ne polaze krivi su Tetkići a Jevđa i ostali političari takode, koji su sve to olako shvatili. Pitam sad Jevđu zašto Tetkići ne izvršavaju obećanje prema Ištvanu. Ta volim što smo Crnogorce zadržali. Ko zna kakve su planove imali Tetkići kad su sve hteli da uvuku u ovu mišolovku. Nikakve primedbe direktivi nisam učinio samo smo razdelili materijal po sadržini

63 na direktivu i instrukciju a u pogledu crnogorskih snaga uputio sam ih onako kako smo svi zajedno raspravili kao najbolje a to je da Crnogorci idu duž planinskih grebena i duž polja.

6. januar 1943.

Ištvan

73 Molim vas da se u vojničke planove ne mesate već da izvršavate onako kako se diriguje. Sto Crnogorci do sada nisu krenuli nije moja krivica već svih onih koji politički nisu stvar pripremili jer Tetkići ne dozvoljavaju da se snage Crnogoraca prebace čak ni u Hercegovinu. Dalje mi znamo šta radimo. Crnogorske snage moraju udariti u bok i pozadinu komunista a u isto vreme da im spreče da se ne izruče u Hercegovinu. Zato vas molim i naređujem izvršujte moja naređenja i narodu objasnite da Crnogorci udaraju u bok i pozadinu komunista. Sav trud da me naterate na izvršenje vaših planova je uzaludan. Ja znam šta radim i nemojte ometati već i vi tražite da se omogući prolaz tamo gde treba. Ne bude li se ovo odobrilo mi krećemo ilegalno jer nam nije stalo do njihovog odobrenja. Znajte daje vaš prvobitni plan vrlo rđav i za mene neupotrebljiv. Ostajem pri svome planu i on se mora izvršavati. Koliko sju Tetkići iskreni vidi se po tome što nam dižu Turke protiv nas oko Čajniča i na desnoj obali Lima, a i vama još nisu dali naoružanje. To su ordinami lažovi. Zato mi ima da radimo onako kako je najbolje i za nas najsigurnije. Ja ne očajavam niti smatram da smo u nekom očajnom položaju a moj plan je takav da i neuspeh ne bi mogao da dovede do očajanja kako vi zamišljate a što bi stvarno bilo da se radi po vašem planu. Molim Vas radite na tome da Crnogorci bar u Hercegovinu dođu jer ni to ne dozvoljavaju. Nikako ne razumem da za svaki rad potrzete Crnogorce a ne vodite računa da i oni imaju da se bore i ovamo s Turcima. Crnogorci su prikupljeni i to u broju od 4000 ali im Tetkići ne daju ništa ni od hrane ni od oružja i otežu lažju pokret od dana do dana. Moja definitivna odluka je doneta i ona će biti sprovedena onako kako sam naredio. Vrhovna komanda je vrlo mnogo ometana time što svaki ističe svoj plan a u ratu jedino Vrhovna komanda naređuje a ostali slušaju i izvršavaju. Odgovornost za ometanje izvršenja ove akcije[^] pada na one koji ne izvršuju naređenja vrhovne komande već su počeli čak i vojničke planove da razrađuju a Vrhovnu komandu žele da pretvore u neku figuru koja će da prima odgovornost za neke planove koje stvaraju ljudi čiji to posao nije. Ja imam dokaza da Crnogorci neće da idu morem ma šta vi govorili. Kad bi Crnogorci i hteli da idu morem, ja ne bih dozvolio, jer bi to bio najgluplji način vođenja operacija prema neprijatelju, koji nam nudi napad sa sviju strana. Ne dozvoljavam više da ovo nazivate sitnom računicom već radite posao koji vam je poveren a gospoda koja imaju političku misiju da se ne

75 - ^

76

77

¹ Fehim Musakadić.

78 pačaju u vojne operacije, koje ne razumeju. Ta sitna računica, neka znaju gospoda, je moja lična. Zapamtite i to da s Talijanima ja ne radim već iskorišćujem ih koliko mogu, u protivnom, radićemo ilegalno. Mi ne zavisimo od njih. Oni Crnogorci koji hoće da idu morem neka vam se jave a ja dozvoljavam da ih prevezete. I kod Foče ste imali svoje planove pa ipak vrhovna komanda imala je svoj koji je uspešno sprovela. Molim Vas saopštite gospodinu Grdiću da mi je napravio nekoliko velikih neprijatnosti. Uostalom Vojvoda Birčanin uživa veliko moje poverenje i on vodi operacije u Dalmaciji i Lici a Vrhov. komanda druga dva pravca objedinjujući ukupno sve operacije.

8. januar 1943. f>.

g5 222 - 434
Crnogorcima odobren prolaz. Pavle će krenuti čim dobije opremu, oružje, municiju a za to vreme biće završene operacije na desnoj obali Lima koje se uspešno vode. Nije potrebno da se objašnjavamo oko direktive i instrukcije. Mi smo je uredili prema onome kako smo se dogovorili a i sami kažete da će njeno izvođenje imati da se saobrazi stvarnoj situaciji. Glavno je da smo dali dobre temelje a zbog potrebe 86 prilagođavanja situaciji je i zovemo direktiva. Sem nekoliko već javljenih primedaba nema drugih promena. Po Pavlu ja je šaljem vama a po Rakočeviću poslao sam je Mariu, Ištvanu i Bjelajcu. Treba samo proventi da li su je dobili. Za Mitranovićev korpus mi smo uneli dve kolone ali je još bolje ako Mitranović uspe da po vašoj zamisli formira 3 kolone. Nadam se da će Ivanišević odneti vojvodi Birčaninu sva uverenja o potrebi zajedničkog rada. Nadam se da kad Crnogorci dođu da će se jednom i ovo pitanje uzeti u ozbiljan rad a nas dvojica da ih krenemo sve putem zamišljene operacije. Vi ćete putem radia držati sve konce u svojim rukama a ja ću sve to pokrivati da više ne dođe do zabune. Jeste videli da je Jevđa krio da u Prozom i Rami ima Tetkića. Jevđi i Grdiću sam natrljao dobro nos na ponovljenu kuknjavu da im Crnogorci po njihovom strategijskom planu dođu brodovima, kazao sam im da se ne pačaju u stvari koje ne razumeju a Jevđi sam kazao da nam je ometao rad kod Foče. Obojici sam naredio da gledaju svoja posla i da im je sav trud uzaludan ako misle da nam nature svoje nestručne ideje. Sad vidim da su zarobili 14 politkoma. Moramo im primati sve što nam u tome pogledu serviraju i naravno pohvaliti. Samo te pohvale dajte im vi u ime moje kad nađete za potrebno.

87 222 6 - 500
3 Pavlova stanica je LM, ponavljam LM, ponavljam LM. Stupite u vezu sa njima da bi se uvela stanica koju Pavlovi ljudi nose sa sobom. Tetkići odobrili prolaz. Pavle kreće čim se opremi i naoruža.

Zbornik XIV, 2, str. 40-44

IZVOD IZ KNJIGE POSLATIH DEPEŠA DRAŽE
MIHAILOVIĆA OD 12. - 31. JANUARA 1943.

3. januar 1943. g.

- 177 Raspis svima
Navijanje londonskog radia za pomirenje sa komunistima objasnite u usmenoj propagandi dajte to naše lukavstvo da komuniste malo umirimo i da ih uništimo. Objasnite javno narodu da nas Englezi u tome potpomažu da bi smo se jednom otarasili komunista koji se ne bore da oslobode već da zarobe narod. Saopštite i susedima.
- 178 222 2 - 395
Pavle kod mene. Pišemo zajedno. Radimo svom snagom da Crnogorci dođu tamo. Glavna težnja dobitak municije. Dosta municije utrošeno na čišćenje desne obale Lima. Crnogorci sigurno dolaze ali gledamo na svaki način da municiju osiguramo. Tražiću je i iz neba. Umirite sve tamo da nije krivica do Crnogoraca što nisu došli već do budala koje nisu politički pripremile sve. Doći će sigurno. U pogledu četvrte komunističke brigade preduzete mere su vrlo dobre. Pavle odmah prebacuje
- 179 Voju ka Foči da drži turke u šahu. Voja će mobilisati oko 500 ljudi za
2 - 377 prvo vreme a ako se odlučimo za napad na Turke kod Čajniča onda 2000 ljudi. Četvrtu brigadu na svaki način uništiti. Cilj komunističkog manevra jasan kao što smo i predviđali to jest iz istočne Bosne napadati ka Hercegovini, Sandžaku i Crnoj Gori da bi se olakšale njihove operacije na Dinari. Pravilno smo ocenili. Sve Turke za sada odložiti Voja će ih samo pritisnuti. Pripremljene crnogorske snage ne upotrebljavamo za ove pomoćne akcije one su spremne za tamo. Rampini' izveštava daje već izdao avizo zapovest za rad na elaboratu O Br. 1
- 180
2 - 335
- 375 " :
6 - 483 222: Za uništavanje komunista dve faze. Prva faza uništavanje sovjetske republike.² Druga faza gonjenje u celoj Bosni, Lici i Kordunu i definitivno uništavanje. Italijani za sada onemogućili prolaz Crnogorcima, pod izgovorom da je sovjetska republika pred uništenjem, i da Crnogorci nisu potrebni. Sa Pavlom sam rešio da ljudi ne sede besposleni i da u što kraćem roku krenu u pravcu Vas, ali da usput očiste oblast Čajniče, gde treba da saraduje Bajo Nikić, Bojović, major Vesković,³ Lukačević. Vesković će da vodi celu akciju. R. stanicu ima kod sebe. To će trajati nekoliko dana, a posle izvršene akcije će produžiti Vama sam Vesković. Osigurajte preko Jevđe hranu i municiju, a pod izgovorom dajte za Hercegovce. - Novac koji sam Vam ranije javio, šaljem preko Pavia, a on dalje preko Ružića kroz 8 dana najdalje dobićete. Potvrdite prijem i količinu. Šaljem 1,500.000. Za vreme dok se raščišćava oko Čajniča dotle mi i Vi da nastanemo da ispitamo
- 6-514
376

¹ Vojislav Lukačević.

² Odnosi se na slobodnu teritoriju u zapadnoj Bosni, Kordunu, Lici i Dalmaciji poznatoj pod nazivom "Bihaćka republika".

³ Andrija, major.

377
g _ 463

situaciju u Bosni, na osnovu čega ćemo odlučiti, da li napasti u pravcu Sovjetske republike, to jest da li izvršavati prvu fazu, ili drugu fazu to jest gonjenje u celoj Bosni. Obavestite Ištvana da se mi već krećemo bez obzira na Italijane, i da on to čuva u najvećoj tajnosti, a da on mora ostati tamo sa Dinarcima. Ne dozvolite Jevđeviću da nagovori Ištvana da se vrati u Hercegovinu. Ispitujte i dalje situaciju, na sovjetskoj republici, i odmah javljajte. Kod komunista je nešto trulo. Neko previranja. Takve podatke je dobio Pavle od samih Italijana.

31. januar 1943.

382

222 6- 612

U pogledu varijante za razoružanje Tetkića moramo još biti strpljivi. Oni nam još mogu poslužiti za borbu protiv komunista a isto tako vrlo lako nam mogu poslužiti i za borbu protiv ustaša i Nemaca. Tetkići ljubomorno čuvaju zarobljenu teritoriju Pavelićeve Hrvatske pa ćemo ih lako koristiti i protivu Nemaca i protivu Hrvata utoliko pre što Nemcima sve slabije ide na istočnom frontu pa je i jaz između njih i Tetkića sve dublji. U pogledu savezničke pomoći za ostvarivanje varijante nisam mogao dobiti ništa niti smo im nešto naročito predlagali. Iskustvo nas uči use i u svoje kljuse. Ali bi naravno u takvom slučaju tražio hitnu pomoć. Glavno je za naše odluke da imamo što pre jačinu i situaciju Nemaca i ustaša, kao i šta rade. Posle toga možemo tek donositi odluke. Mislim samo da nam u ostvarivanju ciljeva još Tetkići mogu poslužiti. Ja još ne mislim da menjam mesto,¹ ali služba obavestajna radi. Pored toga Gambeto² mi je blizu te brzo i lično mnoge stvari raspravljamo.

2-341

Zbornik XIV, 2, str. 130, 140-141

Br. 36

IZVEŠTAJ DOBROŠAVA JEVĐEVIĆA DRAŽI MIHAILOVIĆU O SARADNJI ČETNIKA I ITALIJANA U DALMACIJI

Uvaženi Gospodine Ministre,

u prilogu dostavljam dosie dokumenata nimalo simpatičnih o sporu vojvode Birčanina sa Radmilom Grdićem i jugoslovenskom grupom u Splitu. Ne želim da dajem svoj sud o svemu tom. Konstatovao sam samo da situacija tamo ne valja. U Kninu sam zatekao svega u celoj dinarskoj diviziji oko maksimum dve hiljade pokretnih boraca. Sve ostalo još po prilici toliki broj organizovano je po principu teritorijalne milicije i razmešteno po selima. Oko šest stotina ljudi sa oružjem dobivenim od Italijana prešlo je partizanima. Oficira ima dovoljno, ali malo sposobnih. Najbolji je gore kapetan Šoškić³ i major Stüde kom smeta to što je Hrvat. Od vojvoda je najbolji Đujić lično veoma hrabar rasan gorštak obljubljen u narodu, ali po starom srpskom običaju mnogo ga klevetaju da je kupio od četničkog novca kuća u Zadru, da trguje itd. U Lici je najbolji Bjelajac. Mihića kao [i do]

¹ Vrhovna komanda Jugoslovenske vojske u otadžbini sa Mihailovićem kao načelnikom štaba nalazila se u selu Lipovu, kod Kolašina.

² Pavle Đurišić. Njegov štab se, uglavnom, nalazio u Kolašinu.

³ David.

sada favorizuje vojvoda¹ mnogo je predan Italijanima i tim se oslanja da rebelira p<J potrebi i protiv vrhovne komande. Vojvoda je usled bolesti vrlo nepristupačan. Kreirao jJ neki dvor po stilu Luja Četrnaestog deli guvernerstva, za budućnost, pojedinih pokraj inai ima dvorsku kliku, i uopšte radi neodmereno. Kako usled bolesti nikada nije išao nJ teren, on o svim stvarima ima pretstave koje mu servira najbliža okolina. Ivanišević jJ arivista čiste krvi, koji ne bira sredstva da pod vojvodinom firmom provodi svoje **namerj** lične prirode. Situacija naših trupa je vrlo opasna.² Eksponirane su na položajima, borj se junački, ali čim se u svrhu koncentracije povuku u bazu, domaći beže za njima kaci ovce. Kako smo očekujući obećane Crnogorce pošli gore, a sad Crnogoraca nema, to ni sam ne znam, kako ćemo se sa čašću izvući iz te mišolovke. Pored toga kako smo ogolelj Hercegovinu partizani su od Imotskog navalili Širokom Brijegu i ozbiljno ugrožavajul Mostar. Danas sam doputovao iz Knina. Sporazumno sa Brankom naredićemo opštl mobilizaciju u Hercegovini, a ujedno ću vam javiti depešom preko Branka da uputite! svakako Crnogorce u Bileće. Ja ću sa obzirom na situaciju da stavim Talijane pred gotovi čin i da ih nateram da puste Crnogorce suvim preko Mostara na Široki Brijeg, Imotski,| Zadvarje u susret našim. Ovaj put je radi snabdevanja i povoljniji i bliži od puta prekol Konjica i Prozora. Kad Crnogorci dostignu liniju Imotski, onda bi Bačović, Drenović i| Đujić mogli da krenu. Ja lično preuzimam odgovornost da Talijani ovo moraju prihvatiti pa se molim vas nemojte na to obazirati, što guverner ili neko drugi rekne, da Rim na to ne pristaje. Inače partizanska druga kolona zauzela je Travnik, pa može da preko Bjelašnice ugrozi i Kalinovik.

Dinarci su primili oružje, dvadeset lakih bacača četiri teška, šesnaest teških mitraljeza i dvadeset puškomitraljeza i dva topa 65. Naši su dobili šest teških bacača i dva topa 65, a ide nam deset lakih bacača, municije su poslali milijun metaka iz Fiume doći će kroz tri dana od danas. Vaša naređenja dostavite mi preko Branka. Ponavljam da nemamo novaca. Isto tako nisam dobio zlato za kupljeni pirinač. Sa hranom sam Hercegovinu obezbedio dovoljno, dobili su još četiri hiljade novih obroka za novolegalizovane, a osim toga izdaje se hrana i za one tri hiljade koje su otišle u Dalmaciju jer su oni otišli pod imenom divljih Bačovićevih četnika, konačno je hrvatska vlada poslala trideset vagona hrane. Kalinovnik sam i kao bazu obezbedio sa hiljadu obroka dnevno.³ Mnogo nam škodi raznoliko komentarisanje događaja sa našom vladom u Londonu, Harrisonove⁴ gluposti i komunistička radio stanica.⁵ Verujem uprkos svemu u konačan uspeh. Oprostite, što u strašnom poslu nisam opširniji.

Najodaniji *Jevđević*

Dopustite mi jednu digresiju lične prirode. Svi koji se od vas vraćaju, govore kako kod vas postoji uverenje, da se ja zabavljam sa ženama. Ja ću vam odgovoriti sa onom Makijavelijevom izrekom, da su samo sveci i magarci ceo dan ozbiljni. Ja svetac nisam, a ono drugo ne želim da budem. Savršeno je tačno da u slobodnim časovima volim da vidim žene, samo na žalost nemamo dovoljno slobodnih časova. Nikada ta moja pasija nije išla ni u kom pogledu na štetu mojih dužnosti. Stojim vam na raspolaganju, ako smatrate, da se to kosi sa mojim poslom i položajem.

Opet Jevđević pravi plan akcije - neka radi što mu se naredi.

Zbornik XIV, 2, str. 142-144

¹ Ilija Trifunović Birčanin.

² Odnosi se na četnike iz Hercegovine pod komandom Petra Bačovića, koji su se tada nalazili u okolini Knina.

³ U Kalinoviku se nalazio Istaknuti deo štaba Vrhovne komande JVuO sa majorom Zalianjem Ostojićem na čelu.

⁴ H. D. Harrison, šef radio službe i propagande Radio-Londona.

IZVEŠTAJ PAVLA ĐURIŠIĆA DRAŽI MIHAILOVIĆU O ZLOČINIMA NAD MUSLIMANIMA

Š T A B
Limsko-Sandžačkih četn. odreda
Str. Pov. Broj
13 februara 1943 godine
Položaj.

NAČELNIKU ŠTABA VRHOVNE KOMANDE

Akcija u Pljevljanskom, Čajničkom i Fočanskom srezu protivu muslimana izvršena je.

Operacije su izvedene tačno po naređenju i izdatoj zapovesti.¹ Napad je počeo u određeno vreme. Svi komandanti i jedinice izvršile su dobivene zadatke na opšte zadovoljstvo.

Otpor neprijatelja bio je od početka do kraja slab. Jedini veći otpor bio je na Trebeškom brdu, koji je trajao 4 časa, ali i on je brzo savladan.

Naši odredi 7. ovog meseca u toku noći, već su izbili na r. Drinu, te su borbe zaključno sa tim danom bile u glavnom završene, a zatim je nastalo čišćenje oslobođene teritorije. Sva muslimanska sela u tri pomenuta sresa su potpuno spaljena tako, da nijedan njihov dom nije ostao čitav.

Sva imovina je uništena sem stoke, žita i sena. Naređeno je i predviđeno prikupljanje ljudske i stočne hrane u određenim mestima, za stvaranje magacina rezervne hrane i ishranu jedinica, koje su ostale na terenu radi čišćenja i pretresanja terena i šumovitih predela, kao i radi sprovođenja i učvršćavanja organizacije na oslobođenoj teritoriji.

Za vreme operacija se pristupilo potpunom uništavanju muslimanskog življa bez obzira na pol i godine starosti.

Žrtve. - Naše ukupne žrtve su bile 22 mrtva od kojih 2 nesretnim slučajem i 32 ranjena.

Kod muslimana oko 1200 boraca i do 8.000 ostalih žrtava: žena, staraca i dece.

Za vreme početnih operacija, muslimani su se dali u begstvo ka Metaljci, Čajniču i r. Drini. Na Metaljci je našao sklonište mali deo stanovništva. U Čajniču se računa da ima do 2.000 izbeglica, a jedan deo je uspeo da umakne preko Drine pre nego što su određene jedinice izvršile presecanje mogućih odstupnih pravaca na tom sektoru. Sve ostalo stanovništvo je uništeno.

Obezbedenje i zaštita prelaza preko Drine i Lima. - Da bi se sprečio svaki povratak muslimana sa leve na desnu obalu r. Drine i sa desne na levu obalu Lima, naredio sam ovako posadanje obale:

- od s. Dorića do ušća Lima u Drinu jedna četa Višegradske brigade;
- prelaz kod Međeđe: Zaborački bataljon;
- prelaz kod Ustiprača: Prečanski bataljon;
- prelaz kod Ustiprača do zapadne ivice s. Kopači, jedan bataljon Čajničke brigade; i
- prelaz kod Goražda bataljon Fočanske brigade.

U selu Dubac postavljen je jedan bataljon Mileševske brigade, a u selu Bučje jedan bataljon Čajničke brigade sa zadatkom da kao rezerve priteknu u pomoć u pravcu gde bi muslimani eventualno pokušali prelaz.

Posadanje oslobođene teritorije. - Za komandanta zone i svih jedinica na istoj do jesenja organizacije odredio sam kapetana I klase Lukačevića Vojina.

¹ Đurišićeva zapovest od 29. januara 1943. Pod tačkom 12 piše: "Postupak: Italijane ne napadati. Sve žrtve muslimane, ustaše i komuniste ubijati. Žene i decu ne ubijati" (Zbornik XIV, 2, str. 126).

U selu Poblacé na reonu od sela Ponikve smešten je jedan bataljon Pribojske brigade, do sela Trpinje (3) tri bataljona Pljevaljske brigade; i

- Na reonu od sela Ponikve do sela Trpinje postavljen je jedan bataljon IJ Durmitorske brigade.

Zadatak ovih jedinica je da svojim prisustvom vrše pritisak na Čajniče i ne dozvole izlazak muslimana iz njega i terorisanje našega življa.

Moral: kod naših jedinica bio je u svakom pogledu izvrstan i na veoma visokom stupnju. Herojski poduhvati svakog pojedinca i čitavih jedinica sa svojim starešinama su u svakoj situaciji dokazali vidnog izražaja i zaslužuju svaku pohvalu.

Moral kod muslimana bio je takoreći strašan. Zavladao je epidemija straha od naših četnika tako, da su bili prosto izgubljeni.

Intervencija okupatora iz Plevlje i Čajniča sastojala se samo u tome - zaštita i obezbeđenje njihovih garnizona od opasnosti usleđenja našega napada.

Detaljan izveštaj podneću naknadno u relaciji sa svima priložima i skicama.

Komandant, m a j o r
Pav. I Đurišić

Zbornik XIV, 2, str. 184-185

ITALIJANI SNABDEVAJU ČETNIKE IZ BOSNE

Telefonski izveštaj Vojvode brata Dobrosava Jevđevića od 13. februara 1943 godine, u 19,15 časova.

Za 3000 Bosanskih trupa iz Romanije poslata za četvrtak hrana u Konjic i naređen smeštaj. Poslata i spremna baterija kalibra 75 mm sa Italijasnom poslugom, isto tako 8 bacača sa 3000 granata. Poslato pola miliona metaka.

Pored te 3000 Italijani su tražili još 2000 da budu koncentrisani u Nevesinju i spremni za pokret. Pokret će se avizirati 24 časa ranije. Kada se Pavlovići¹ koncentrišu u Konjicu, Italijani ne žele da odmah krenu jer prema njihovim današnjim izveštajima glavnina partizanskih snaga koja beži od Banja Luke, sa Dinare i iz Like u jačini 6 - 8000 boraca nezna se kojim će pravcem: postoje dve hipoteze:

1. - Imotski - Makarska sa verovatnom namerom da zabije klin između naših snaga prema Moru.

2. - Prozor - Konjic - Bjelašnica - Kalinovik, sa verovatnom namerom da se infiltriraju u Hercegovinu i Crnu Goru.

Kroz 2-3 dana znaće se njihova namera.

U slučaju ove druge hipoteze Italijani misle da im Pavlova kolona spreći frontalni pokret a Nevesinjska kolona da im udari u bok.²

Ako iz bilo kojih razloga Pavlovići ne mogu stići do četvrtka o tome moram biti obavešten najkasnije 14. do 8 časova da nebi ispali neozbiljni pred Italijanima. U tom slučaju moram mobilisati svih 5.000 naših snaga, jer Italijani neznaju da su trupe u Kninu poreklom iz Hercegovine, a vrlo dobro znaju da izdaju 11.000 obroka dnevno. Prema tome tu kamuflažu ne mogu da izvedem.

Treba da se precizira sledeće:

1. - Sutra u 8 časova treba da znam odgovor Gičin i Pavlov o dolasku,

2. - Dan dolaska,

3. - Radiogram iz Fijume saopštava: Nemci ne insistiraju više na okupaciju Hercegovine.

4. - 9. II. sastale se Nemačke i Italijanske trupe u Lici. Tamo nema više partizana.

5. - Nemačka misija koja je bila u Dubrovniku vratila se u Sarajevo.

6. - Garantujem životom da će svaki Nemački pokret uperen protiv nas znati bar 10 dana unapred.

7. - Konstatujem činjenicu, da svaki dan prevaljujem 400 km. bez pratnje kroz zonu punu partizana i Ustaša; da sutra na večer moram opet u Dubrovnik a da Načelnik štaba Vrhovne Komande za ljubav mojih 400 km. ne može da pređe 400 metara da čuje vrlo važne stvari koje su od kapitalne važnosti po interese Srpskog naroda.

Molim da mi ujutro pripremi eventualne izveštaje ako ih je dobio od Baćovića.

Primio:

Kapet. *Kovačević*

¹ i ² U pitanju su četnici pod komandom Pavla Đurišića - Limsko-Sandžački četnički odredi.

BR. 39

IZVOD IZ KNJIGE POSLATIH DEPESA DRAŽE
MIHAILOVIĆA OD 1. DO 19. FEBRUARA 1943.

1. februar 1943.

222

Saveznici traže opipljive dokaze naše aktivnosti u Bosni i drugim zapadnim krajevima. Potrebno je da o tome damo vidnih dokaza kao i obećanje koje će se izvršiti a možemo to činiti i pod firmom komunista. Potrebno je uništavati pruge Sarajevo - Višegrad, Sarajevo - Brod. Dalje vrlo bi zadovoljni bili uništenjem električne centrale u Omišu koja kad se uništi prestaju da rade vrlo važna preduzeća. Javite šta možemo preduzeti i šta možemo učiniti. Zbog dosadašnje neaktivnosti u odnosu na saobraćaj u Bosni čak i neki američki listovi počinju da suviše ističu komuniste i ako su oni i lažima i delom propagirali čak im je i laž uspevala. Nama laž ne treba. U ovom momentu trebalo bi prvo dejstvovati na pruge a čim se sovjetska republika razjuri onda i sa Omišom svršiti i to pod firmom komunista. Javite mi šta sve možemo preduzeti i kada u pogledu vremena.

8. februar 1943

Ištvan 3 - 409

Veza vaše depeše 53 i 54. Ako ustaše i Nemci čiste komuniste utoliko za nas lakše. Mi se samo moramo pričuvati od njih takođe ali u tom slučaju planina nam je na raspoloženju. Ako komuniste budu razbijene povratak Hercegovaca bi se u slučaju opasnosti od Nemaca izvršio preko Zapadne Bosne štiteći u isto vreme srpski živalj od ustaša hvatajući vezu i prikrivanje kroz Drenovićeve odrede.' Tetkići su uopšte omeli ceo rad iz straha od naše ukupne snage. To je jasno. Zemljaci Brankovi² na putu za Bosnu i Hercegovinu čiste Čajnički kraj. Kad stignu kod Branka uputićemo ih na dalje čišćenje prema vama. Idu ilegalno. Teškoće samo za ishranu ali Jevđa ih može prikriti pod vidom Hercegovaca i sa hranom pomoći. Niko ne intrigira kod mene niti može. Apelujem na sve za slogu što je opšta potreba a ne prekor.

222 6-413

Ištvan javlja juče da su dinarci ponova izgubili Strmicu. Bjelajac ne može maknuti bez dozvole Tetkića, Drenović ide zajedno sa Nemcima i ustašama i Lorković ga hvali. Drenović treba da spasava naš narod od ustaša i Nemaca i da se drži po strani. Ištvan preduzima operacije sa 2000 ljudi pravcem Strmica - Srb ponavljaj Srb a posle na Bosansko Grahovo. Jevđević zadržan jedan dan za umirenje trupa koje hoće kući. Dalje kaže da su svi u žicama i da dinarci kao borbene snage ne postoje već samo on sa Hercegovcima, odgovorio sam i ponovio da se u slučaju opasnosti od Nemaca hvata planine i Zapadne osne. Izgleda da do ovoga neće doći kao ni da Nemci ne mogu potući komuniste ali će znatno oslabiti. Ovo radi znanja.

222 4 - 406

Što se tiče Čajniča i izjavljenog nepoverenja meni i Pavlu ne ostaje mi ništa drugo nego u ovom zaopštaj. Što se tiče Turaka Pavle izveštava da Turci skoro nedaju kakav otpor. Tetkići mole i preklinju da se prestane. Pavia smo prikrili kao da je u

M^o ' Uroš Drenović je legalno delovao kako u odnosu na vlasti i formacije NDH, tako i u odnosu na N^cmce i Italijane.

Odnosi se na četnike Limsko-sandžačkih odreda.

Šavniku. U pogledu novih komandanata na Birčaninovoj zoni biće bolje da Mitranović primi Zapadnu Bosnu bar privremeno, Bjelajac da ostane u Lici i Kordunu. Mihić da ostane tamo gde je. Ivanišević da ostane u Dalmaciji radi kontinuelnosti u radu kao načelnik Štaba. Potreban mi je komandant Dalmacije. Ne znam da li je Đujić uz pomoć Ivaniševića za ovo sposoban ali bi on kao junak ipak bio dobar za to mesto.¹ Grdić bi se možda mogao upotrebiti uz Bjelajca ali sa ograničenim pravima. Produžite rad prema muslimanima i domobranima što energičnije. Oni nam mogu koristiti protivu ustaša i Nemaca ako pođu u naše zone. Drugi broj Ravne gore izlazi kroz koji dan. Odmah po tom treći. Materijal imamo veliki samo je teškoća u tehnici štampanja. Gledaćemo da izlazi bar desetodnevno. Smatram da organizacija Ravnogorki je vrlo dobra ideja naročito sada u gladi i epidemiji. Mogu nam dobro koristiti ali pod uslovom da ljudi budu imali razumevanja i da stvar ne izopače kao komunisti.

Hermanu - 5 - 562

Morate nastati najenergičnije da uspostavite vezu sa Porečom redovnu i sigurnu.² Ovo nam je jako potrebno da imamo za najkraće vreme obzirom na pretstojeće operacije koje su u izgledu u najskorije vreme. U oblasti Debra je Arbanski vođa Bazi Sons. Ponavljam Bazi Sons a u oblasti Ljume je Muharem Barjaktar. Poslao sam im poruku preko kurira kroz severnu Arbaniju za savez i da uhvate vezu sa našim snagama u Poreču na osnovi Balkanske unije i savezničkih međusobnih odnosa. Javite da naši hvataju vezu sa njima na istim osnovima. Ovo nam je naročito potrebno da bi Poreč imao sigurnu pozadinu od Arnauta. Zurite sa ovim. Hitno je da tamo imamo i 1 radio stanicu.

9. februar 1943

222: Zemljacima preko Pavia sam naredio da usput ne bude napada na muslimane nama naklonjene. Pavle nadire po tačno utvrđenom planu. Sem Bajovog neuspeha,⁴ kod Pavia nema neuspeha. Pavle javlja da su 6-og Nikić i Bojović izbili na Drinu. Voja Lukačević je došao na 10 km od Drine na svom pravcu istočno od Čajniča. Kad stignu zemljaci ne treba ih upućivati ka Prozoru, pošto tamo može biti i nemačkih snaga koje su zauzele Bos. Petrovac. Upotrebu zemljaka moramo dobro proučiti obzirom na situaciju, kako unutrašnju tako i spoljnu, a Vi to razumete. Da bismo bili spremni protivu Nemaca, proučite i uredite za brzo prokopanje puteva po našem sistemu i to sledeće puteve: Sarajevo - Kalinovik - Nevesinje - Stolac. Dalje Sarajevo - Mostar - Metković. Dalje Sarajevo - Sokolac - Višegrad. Dalje Sarajevo - Prača - Goražda - Čajniče. Dalje Goražda - Foča - Nevesinje. Dalje Mostar - Nevesinje - Gacko - Bileće. Dalje Nevesinje - Bileća. Dalje Mostar - Stolac - Trebinje. Dalje Bileće - Trebinje - Nikšić. Dalje Trebinje - Boka. Dalje Dubrovnik - Boka. Sa Pavlom ću urediti za Sandžak i Crnu Goru. Isto to treba predvideti u Ist. Bosni. Upotrebiti eksploziv za mostove. Drvene paliti. Naravno ne sada, nego kada ustreba.

Ludvig.⁵ Javite iscrpno situaciju kod Vas, u pogledu okupatora i komunista kao i u pogledu naše organizacije. Zašto ste toliko ćutali. Ako možete pošaljite koga u Crnu Goru kod Pavia Đurišića za novac. Tamo je otišao Dr Milan Rakočević biv. saradnik "Pravde" u Ljubljani. Stupite u vezu s njim, i svog kurira ako nije otišao pošaljite s njime, pozdrav 1001.⁶

¹ Reč je o iznalaženju pogodne ličnosti koja bi zauzela položaj komandanta četničkih formacija na Itlajanskom okupacionom području NDH nakon što je 3. februara 1943. umro Ilija Trifunović Birčanin.

² Radoslav Đurić je 24. decembra 1942. javio Draži Mihailoviću da su četnici organizovani u sredovima: porečkom, gornje i donje palaškom i severoistočnom delu sreza priepškog, kao i da su naoružani sa 700 pušaka (Zbornik, XIV, 2, str. 128).

³ Sans, bivši adutant kralja Ahmedbega Zogua.

⁴ Odnosi se na Bajju Nikića i njegovo učešće u akcijama protiv Muslimana u dolini Lima.

⁵ Major Karei Karlo Novak, komandant četnika u Sloveniji (Plava garda).

⁶ Draža Mihailović.

10 februar 1943.

222: Materijalnu pomoć ćemo dobiti. Novi čovek koji je došao odličan je naš pri-
"atelj"¹ Na slučaj napada smatram da treba porušiti sve komunikacije o čemu sam Vam
dostavio depeše. Naši vode politiku tamo i moramo se braniti od komunističkih laži u
Americi, jer oni iznose da se mi više ne borimo protiv okupatora. Narodu objašnjavati da
London tako mora govoriti zbog Rusije a u duši misli drugo i planovi su mu u našu korist.
Englezi ne mogu ostaviti Balkan a naročito Carigrad. To je naša sreća što se međusobno
alože. Bunkere na Jahorini treba zadržati. Odakle Nemci misle da napadnu Pašalija,² da
fi iz Sarajeva. Ištvan samo kuka, a verujem da Hercegovci vrše pritisak da se vrate, jer su
već dugo tamo. Možda je Jevđević nešto i koristio tamo. Nemojte da ga uklanjate sa
dužnosti da ne dođe do većih potresa, pa ćemo posle urediti sve. Prema izveštajima radio
Zagreba izgleda da su komunisti izgubili Petrovac, Udbinu, Korenicu. Za nas je i bolje
obzirom na saveznike spolja da više manje ostanemo posmatrači, da nam nebi prebaci-
vali saradnju, a posle ćemo nastaviti gonjenje njihovih razbijenih delova da bismo
ovladali terenom i zaštitili živalj od ustaša.

11. februar 1943

222 6 - 534

Kod mene su stigli Lazarević³ i Perović.⁴ Iz svih dosadašnjih obaveštenja situaci-
ja na Dinari je sledeća: Dinarci se vrlo slabo bore. Nisu u stanju ni da brane ono što im
Hercegovci osvoje. Posao Hercegovaca prema tome propada. Pop Đujić odličan ali ljud-
stvo slabo a to mi ne možemo popraviti. Ako je istina da su ustaše i Nemci do sada zauzeli
Bosanski Petrovac, Bihać a Italijani Korenicu i Udbine onda je severozapadna polovina
republike uništena. Hercegovci su već dva meseca u Dinari. Jasno je oni više ne žele da
se zalažu za one koji neće ni da se brane. Pored toga Tetkići su rešeni da brane Dalmaciju
zbog sebe samih i imaju po jednu diviziju u Gračacu, Kninu i Sinju. Znači tri divizije.
Neka Đujić ostane sa svojim pa neka se brane a ne da se samo predaju čas nama čas
komunistima. Smatram da Jevđa treba odmah da preduzme akciju za povratak
Hercegovaca i neka zapreti da će se probiti suvim pa će postići sve što želi. Ne možemo
se igrati sa moralom Hercegovaca koji više ne uviđaju za koga treba da se bore. Dugo je
2 meseca. Neka Jevđa kaže da mora ljudstvo smenjivati ako ne može drugače da uspe. U
svakom slučaju dok se sve uredi prebaicvanje će biti tek kroz 10 do 15 dana.

13 februar 1943

222 DDD 2 - 407

Pavle kod mene. Rešeno sledeće. Zemljaci se pregrupisavaju jer ih ima i
zamorenih. Vesković kreće iz oblasti Plevanja ka Vama sa preko 1000 ljudi. Kasalović⁵ i
Ružić dolaze od Žabljaka sa preko 1000 ljudi. Ukupna snaga zemljaka, oko 2500 ljudi.
Jevđa da osigura hranu i municiju. Municija potrebna naročito jer je utrošena. Danas
Pavle naređuje pokret i prethodno prikupljanje.

Hranu će nešto poneti ali od Kalinovika i u Kalinoviku morate je obezbediti jer je
nemoguće prenositi zbog snega ništa na konjima. Kad vam zemljaci stignu radite po

M'h ' , Britanski pukovnik Stenli Bejli (Stanley W. Baily) koji je 25. decembra 1942. stigao u štab Draže
inatlovića i preuzeo ulogu šefa britanskih vojnih misija kod četnika. Mihailović je početkom oktobra 1943.
javio generalu Petru Živkoviću: "Naš najveći neprijatelj je pukovnik Bejli... On je naš strahoviti zlotvor". A 28.
aja 1944. D. Mihailović piše Bejliu daje "jedno sigurno, da ste vi bili i ostali najveći prijatelj" (Rat i mir
enerala, izabrani ratni spisi, Srpska Reč, Beograd, 1998. str. 105 i 151).

Milorad Momčilović, komandant Romanijskog korpusa.

Jovan Jova.

Todor Toša, član štaba Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine.

Zdravko.

situaciji pod uslovom da ne bude kompromitacije u pogledu saradnje i da se što više zaštititi naš svet od terora ustaša i Nemaca. Pavle naređuje svojim da muslimane tamo ne diraju.

15. februar 1943

222: Dobro je da Ištvan ne pravi komplikacije sa Tetkićima. Hugo da čisti Zap Bosnu. Slažem se sa svima Vašim planovima. Od poslatog novca 500.000 je za Hercegovinu, t.j. za Bačovića, a ostalo za Vas. Nemojte da žurite da potrošite, jer **nemam** više, ali pothranjujte akciju prema stvarnoj potrebi. Pavle uredio pokret zemljaka. Oni po delovima stižu u 3 partije. Određeni su najbolji vojnici i komandanti pod komandom Veskovića. Poručite Bjelajcu da upotrebi stanice, Hercegovinu treba spremati na otpor za slučaj nailaska komunista. Nemojte isprazniti Hercegovinu, ona treba da ima dosta snaga. Kako razumete klopku koju bi nam postavili Nemci rušenjem bunkera. Po svemu izgleda da oni napuštaju pa ne dozvoljavaju da se drugi njima služe. Oficire ćete dobiti dok vidimo koji su i šta su, jer ne možemo slati one koji su nesigurni. Sto jaču propagandu kod muslimana da ne idu putem Čajniča. Dobićete letke uskoro za muslimane. Musa neka radi što jače. Sejkoviće treba likvidirati. Muslimane upotrebiti protiv komunista da polože ispit. Pavle poučava svoje da budu ljubazni prema muslimanima, a i Vi nastanite na vaspitavanju. Kažite im da se glavom ne šale da naprave kakav skandal.

624 3 - 212

Ištvan: Sa Tetkićima taktizirati kao što Vam je i Branko javio, a inicijativu držati u svojim rukama. Koristiti sve protiv svih. Veza br. 67. Pozdrav Bačoviću, Đujiću i Ivaniševiću.

17. februara 1943

222 6 - 281

Andreja Vesković je kod Plevlja. Danas mu- Pavle naređuje telefonom da krene vama. Kasalović i Ružić kreću a možda su već i na putu. I oni idu vama. Pavle tamo prikuplja i treću grupu. Ukupno treba da vam dođe oko 2500 ljudi. Treća grupa kreće Veskovićevim putem.

18. februara 1943.

222:

Ja sam Pavlu bio naredio da posle Čajniča odmah produži ka Vama. Izgleda da su zemljaci morali da odnesu stvari kući, i da u tome leži izgovor za jedan kratak odmor kućama. Pavle bio kod mene i odmah sam mu naredio da pokupi snage i da ih pošalje ka Vama. U tri dela kako sam Vam već javio. Napisao sam Pavlu najhitnije pismo da što pre ove snage stignu do Vas. Isto tako naredio sam da Bajo¹ čas pre prikupi svoje snage i da bude spreman da krene u pravcu Bileća - Popovog Polja i dalje ka Neretvi, u slučaju potrebe. Moramo računati u se i u svoje kljuse. Ako Jevdo nešto uradi, utoliko bolje, ali ne verujem, da se Tetkići mogu pokrenuti. Smatram da ne treba da se izlažemo počesnom tučenju. Morate biti jači od njih. Snage treba da se prikupe a dotle da se vode borbe za njihovo zadržavanje dok ostali ne stignu. Vi ćete ipak na terenu to najbolje resiti. Mislim da su se Pavlovi već krenuli. Izvestite me koliko imate raspoloživih Vaših snaga i S"®^ nalaze po grupama. Račić me izveštava da su komunisti upali ponova na Majevicu sa 50 ljudi. Dalje Račić javlja da se oko Vlasenice vode velike borbe sa njima.

¹ Stanišić.

Herman

Veza vaš broj 234. Muslimani po nagovoru Italijana i sa njihovim oružjem vršili su napade na srpska sela. Tako su pred nosom Italijana južno od Sjenice napali na selo Budevo. Zbog ovoga im je uništeno 33 sela na desnoj obali Lima. To je bilo na Božić. U oblasti Čajniča Muslimani kao talijanski milicioneri vršili su dug teror.

Sad su to platili vrlo skupo. Oblast Čajniče je očišćeno od njih. Veza Srbije i Crne Gore preko Sandžaka sada je osigurana jer je i oblast Foče još prošlog leta očišćena. Arnautе pozovite na saradnju i savez a ove događaje im objasnite da su oni izazvali ubijanjem našeg življa i udruživanjem sa neprijateljima Talijanima i Ustašama. Neka znaju da su oni zajedno sa Zoguom izdali saveznike i da samo mi im možemo prijateljski pomoći pred saveznicima pod uslovom da stupe u prijateljske veze sa nama.

222 DDD

Pavle izvestio sledeće o pokretu zemljaka: prvo Kasalović i Ružić polaze 19-og preko Sćepan polja pravo Vama. Do sada nisu pošli što je i Bojović zadržao da i on ide pa je i njega Pavle pustio. Pored toga upućeno je još 500 ljudi u Pivu da zatvori izvesne pravce i uhvate vezu sa popom Perišićem¹. Drugo Andriji danas 18-og posiate cokule i veš jer mu je ljudstvo potpuno boso a pojavila se i šuga. Sprema poslata automobilima te i on treba da stigne kod vas kad i ostali. Treće mobilise se i treća grupa od 1000 ljudi tako da će ukupno u sve tri Pavlove grupe biti 3000 ljudi. Treću grupu vodi kapetan Lalić² i ona će poći najdalje 21 ovog meseca. Baju Stanišiću poslato je hitno moje pismo da i on što pre prikupi snage. Treća Pavlova grupa smatramo da će stići najdalje do 27 ov. meseca a prve dve ranije. Izveštavajte nas stalno o situaciji.

19. februara 1943.

Lorenzo³, 222, Ištvan.

Depeša za Ištvana Bernarda i Lorenca i čika Branka za sve zajedno.

Jasno je da su komunsiti pred vama potučeni i napustili sovjetsku republiku. Kreću se ka Hercegovini od Prozora na Konjic od Livna na Jablanicu i od Imotskog na Ljubuški. Hercegovina se diže na oružje, Crnogorci stižu u pomoć. Sad bi ih mogli do noge potuču kad bismo bili pametni i složni. Moj plan je sledeći i naređujem da se izvrši. Čika Branko zatvara sve pravce koji preko Neretve vode u Hercegovinu počevši od Bjelašnice pa na jug duž Neretve. Čika Branko izvršice udar kako je zamislio. Dinarci vojvode Đujića bezuslovno da izađu na osvojeni teren i organizuju ga po našem sistemu. Ištvan ponavljam Ištvan učinio bi najveću uslugu od kapitalnog značaja za definitivno uništenje komunista ako bi ih napao s leđa za vreme dok oni nastupaju ka Hercegovini. Tu bi pretrpeli odsudan poraz. Najbolji pravac za Ištvanov udar je pravac Livno - Tomislavgrad - Jablanica. Ovo Ištvan mora da izvrši legalno ili ilegalno, ali bez i najmanje gubitka u vremenu. Jevđa da učini sve da olakša ovaj pokret. Ako bude legalan, ^{nioz}! ^vozom do Sinja a dalje peške. Ponavljam legalno ili ilegalno treba ovu akciju izvršiti. Udar u leđa bio bi komunistima strašan.

222:

Prethodne depeše dale su vam moj novi plan da Ištvan udari komunsitima s leđa dok se vi borite s fronta. U vezi vaših depeša broj 126 i 127 dobro je što su Tetkići pretrpeh gubitke jer će sad biti prisiljeni na popuštanje. Prema beguncima preduzeti "ajstrožije mere. Da li su to Muslimani Musakadića što su se odmetnuli. Jevđi saopštiti ^a se moje naređenje izdato preko vas mora izvršiti. Znamo njegove teškoće ali znamo i ⁿase potrebe. Dobro ste uradili što ste digli celu Hercegovinu. Nastanite da se to izvrši.

¹ Pop Radojica, komandant Galijske brigade.
Aleksandar, Aleksa.
Ilija Mihić.

O dolasku Pavlovih izvestio sam vas. Bajru Stanišiću šaljem drugo pismo da uputi 2000 ljudi u Bileće i Gacko. Njemu će trebati vremena, ali će Pavlovi za to vreme stići. Ištvan mi se danas javio. Dinarci su 10 km. zapadno od Drvara a Hercegovci kod Grahova, (j Grahovu nema komunista.

Zbornik, XIV, 2, str. 201-216

3 i r? - ; • * , £ f, f-i jap <.<• f

t « vivitU*» é ^ i 'V " **

H^s/,*. fife*-
iffé, ^JV«. -«ff®»*,

j &

*Fotokopija dokumenta br. 39, depeše br. 6-413.
Rukopis Draže Mihailovića.*

BR. 40

OZNAKE I KODOVI ZA OKUPATORE I KVISLINGE

INSTRUKCIJA ZA RAD:

1. - Podaci o komunistima: Ima ih oko 12.000 na frontu Bradina - Konjic - Rama - Ljubuški. Vršili su pokret u tri kolone i to: leva, glavna kolona koja čini polovinu njihove snage, ka Prozoru; srednja kolona dolinom Drežnice; a desna kolona prema Ljubuškom (ove dve su jednake).

Sastav: prema izjavi zarobljenika komunisti njihove snage su sastavljene od proleterskih brigada iz Crne Gore, Hercegovine, Sandžaka i Srbije. Ženskih imaju oko 10%. Sa njima učestvuju i domobranci i turci. Vode masu nenaoružanih koje usput oružaju sa zaplenjenim oružjem od Italijana.

Proleter i su odlično naoružani i raspolažu sa dosta automatskih oruđa i pikavcirna. Celokupno njihovo ljudstvo je premoreno usled dugih marševa i borbi i zbog oskudice u hrani - gladno.

Karakteristično je za njih da izbegavaju borbe sa četnicima i udaraju uvek na prazno i manevrišu, da bi izazvali zabunu i sačuvali snage.

Izgleda da je njihov glavni štab sa Titom i Arsom na pravcu leve glavne kolone. Raspolažu sa nekoliko baterija i tenkova koje su zarobili od Italijana.

Borbeni duh promenljiv. Posle prvog neuspeha beže paničnim bekstvom.

Njihova verovatna namera je da se probiju kroz Hercegovinu ka Sandžaku i Crnoj Gori i to pravcem: Prozor - Prenj - Kalinovik - Šćepan-Polje. Ako im sprečimo ovaj pravac probijanja verovatno je da će ga promeniti i krenuti pravcem ka Bosni ili ce se vratiti natrag na Dinaru.

2. - Po podacima od Bačovića i Jevđevića, a koji su dobijeni preko Talijana, Cernei nadim pravcem: Drvar - Glamoč - Livno. 21. februara jedna Nemačka kolona jačine 2000 ljudi, zauzela je G. Vakuf i nadire ka Prozom; druga kolona, sastavljena od Nemaca i Hrvata, zauzela je Bradinu i nastupa ka Konjicu i Rami idući putem, sa tenkovi-

¹¹¹³ Verovatna namera Nemaca i Hrvata je da pod vidom teranja komunsita posednu celu Dalmaciju, Hercegovinu, a možda i ostale krajeve duž obale Mora i na taj način se obezbede s jedne strane od eventualnog iskrcavanja Saveznika i našeg rada u pozadini, a s druge strane da drže Italijane u mei jer im ne veruju, pošto se boje zajednice Talijana i Četnika protivu njih.

3. - Talijani su izgubili garnizone: Prozor - Ramu i Drežnicu. Za Jablanicu se nezna sigurno. Talijani ne pokazuju nikakvu aktivnost, sačekali su komuniste da ih pokolju, držeći se potpuno pasivno. Njihov moral je ravan 0. Za nas daju hranu i municiju kao' i pomoć u artiljeriji i tenkovima.

4. - Podaci o našim snagama:

Desno krilo: kapetan Lukačević ima u svome sastavu oko 1000 muslimana i 1500 četnika koji su skupljeni iz Fočanske brigade, II Sarajevske brigade, Konjičke i Nevesinjske brigade. Na frontu Bjelašnica - Konjic - Ostrožac - Prenj.

Južno se nalazi major Pantić i Radulović na liniji: Planinica - Bukovo Brdo - Dolovi - Bijela - Mandići - R. Neretva i drži mostobran na Raškoj Gori. Snage: oko 1500 ljudi.

Pukovnik Stanišić stiže u Mostar. Jačina tupa 2000 ljudi.

Pavle Đurišić ima 1000 ljudi, a Voja Lukačević 1200 ljudi.

Major Bačović sa svojih 3000 ljudi nalazi se kod Knina i očekuje se za dejstvo u pozadini.

PLAN ZA ČIŠĆENJE LEVE OBALE NERETVE:

1. - Držati Bjelašnicu sa muslimanima i II Sarajevskom brigadom zatvarajući sve pravce, koji se vide iz moga ranijega naredenja.

2. - U Oblasti Konjica (donja i gornja Bijela, Turije) formirati rezervu od 500 ljudi sa zadatkom da podržava bilo desni ili lijevi otek.

3. - Sa ostatkom snaga pripremiti i preduzeti napad sa dosadašnje linije (Radešinje, Goto Brdo - Gola Glava) pravcem: Rečica - Jablanica sa zonom dejstva, desno do r. Neretve, a levo do linije: Gola Glava - Grebeni - Izlazak.

Cilj: izbijanje na reku Neretvu od Rame pa do željezničke stanice Prenj i nabacivanje komunističkih snaga u reku Neretvu.

Zabranjujem prelazak na desnu obalu r. Neretve.

Sa potrebnim delom snage držati liniju: K. 1886 - Cmoglav - 1893 i sa te linije uhvatiti vezu sa majorom Pantićem.

Po izbijanju na gore pomenutu liniju ostaviti deo snage na r. Neretvi, a sa linije zeleznička stanica Prenj - Gola Glava K. 1661 preduzeti napad i to pravcem: Grebeni - K. 812 - Vidova K. 1451 - Drežnica, a u cilju spajanja sa Hercegovcima (majorom < antićem) i definitivnim čišćenjem leve obale Neretve.

Obratiti pažnju na obezbeđenje bokova i to desno od komunista a levo od eventualnog prodiranja Nemaca.

Put koji vodi levom obalom Neretve osposobiti za saobraćaj kamionima radi Prenosa hrane, municije i ostalih potreba na liniji: Rama - Jablanica - Glogošnica.

Od Italijana za ovu akciju uzeti municiju, hranu, bacače i pomoć u artiljeriji.

Stanje na frontu javljači preko radio-stanice iz Konjica i po kuririma adresujući Pošiljke za kapetana Salatića.¹

¹ Danilo, kapetan, načelnik Štaba Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine. Nalazio e u Istaknutom delu Vrhovne komande, kao oficir za vezu i koordinaciju borbenih dejstava između četnika i "talijanskih trupa.

Jednovremeno sa ovom akcijom preduzeće i major Pantić sa svojih 1500 ljudi | jednom baterijom napad pravcem: Dolovi - Zabrdje - Varda - Glogovo - D. Grabovica.

Isto tako preduzeće napad i trupe Stanišića koje su prispele u Mostar pravcem; Mostar - Goranci - Drežnica u čijem sastavu se nalazi jedna brdska baterija.

U Mostaru se nalazi 500 ljudi u rezervi.

Italijani drže obezbeđenje levog boka Stanišića na liniji Jastrebinke - Virac.

Sve jedinice će upotrebljavati ovu šifru:

Nemci	11
Talijani	22
Ustaše	33
Domobranci	44
Muslimani	55

Šifru upotrebljavati u prepisci sa Čika Brankom i Pantićem.

Preko Jevđevića je traženo da Nemci ne prelaze na levu obalu reke Neretve.

Komandovanje: Pod komandom majora Kasalovića biće sve trupe Vojvode Đurišića, sem Mileševskog kropsa do dolaska majora Veskovića koji će po tome preuzeti komandu.

Kapetan Lukačević komandovaće svim trupama Mileševskog koipusa, muslimanima i trupama kod Konjica i na Bjelašnici iz sastava operativnih trupa Istočne Bosne i Hercegovine.

Front na Bjelašnici do desne obale reke Neretve ostaje i dalje pod komandom kapetana Lukačevića a isti će komandovati preko poručnika Vukasovića,¹ a komandovanje na levoj obali Neretve sporazumno će odrediti kapetan Lukačević sa majorom Kasalovićem prema situaciji a sa kojom će detaljno upoznati majora Kasalovića kapetana Bojovića i Voju Lukačevića.

Sva pregrupisanja snaga vršiti u toku noći a pod zaštitom prednjih delova da bi svi pokreti ostali u najvećoj tajnosti.

Ovo naređenje čuvati u najvećoj tajnosti.

23 februara 1943 g.

12 časova

Položaj. ;

Po zapovesti
Načelnika štaba Vrhovne Komande
Major [Zaharije Ostojić]

Zbornik XIV, 2, str. 222-225

BR. 41

IZVEŠTAJ O SADEJSTVU SA ITALIJANSKIM JEDINICAMA KOD KONJICA

DRAGI ČIKA BRANKO!

Tek što sam ti bio napisao jučerašnji izveštaj iz sela Džepi dobih hitan poziv od Vukčevića² i italijanske komande u Konjicu da im pritekнем u pomoć, jer su u toku 2/ februara partizani probili odbranbenu liniju u Vukčevića, zauzeli Gornju i Donju Bijelu i presekli vezu između Glavatičeva i Konjica. I

¹ Nenad, komandant 2. sarajevske brigade. 1

² Branislav, poručnik, komandant Konjičke brigade. •

Ja sam hitno iz Džepa krenuo sa zagorskim bataljonom i pratnjom i spustio se na drum i drumom došao u Konjic, gde sam zatekao pravu paniku.

Pošto su se vojnici malo odmorili pošao sam tamo i izvršio napad bombama sa bliskog otstojanja na partizane koji su se nalazili između Bijele i Ljubine [planine]. U isto vreme naredio sam Vukčeviću i Poleksiću da napadnu prvi sa pravcem Paklena - Prevlja a Poleksiću selo Borci - Gornja Bijela - Ljubina [pl.]. Borba je trajala neprekidno danas od 1 časa pa sve do 16 časova. Naši su potpuno razbili partizane i pored njihovog upornog i žilavog otpora. Mislim da ćemo do noći držati stare položaje koje je držao Vukčević.

Italijanska komanda mi je sinoć pokazala jedan radiogram Jevđevića kojim on traži da se što pre krenem u pravcu Jablanice jer je tamo situacija italijanskog garnizona kritična.

U depeši je označeno daje to tvoj zahtev.

Zbog situacije na Bijeloj i u okolini Konjica nikakav pokret u pravcu Jablanice nisam mogao izvršiti.

Radi utehe izvestio sam neka se talijanski garnizon drži ja dolazim.

Stvarni pokret prema Jablanici moći ću izvršiti tek sutra 24. II. i nadam se oko 25. II. biću u neposrednoj blizini Jablanice ili u Jablanici.

O žrtvama o današnjoj borbi ne mogu ništa kazati jer nemam potpune podatke. Dosada je doneseno 4 naša ranjenika.

Jučer oko 10 časova 22. II. stigla je u Konjic jedna nemačko-hrvatska kolona, koja je krenula pravcem Pazarić - Tarčin - sedlo - Bradina - Brđani - Podorašac - Konjic.

Komandanta ove nemačke kolone video sam uoči polaska za noćni napad i iz njega izvukao sledeće podatke.

Pravac njegove kolone od Konjica treba da bude Rama - Jablanica - Mostar. Pored ove kolone sa pravca Pazarića - Tarčina krenula je još jedna nemačka kolona. Pravac ove druge nemačke kolone je od prilike paralelan sa pravcem prve kolone.

Jedna nemačka jaka kolona nastupa pravcem Donji Vakuf - Prozor - Mostar.

I prva i druga nemačka kolona imale su teške gubitke u borbama na Ivan Planini i Bradini. Nemačka druga kolona izgleda daje i zadržana negde na liniji Repovci - Pale.

Pojavom Nemaca sa pravca Bradine učinio je te sam odustao od nameravanog pokreta Vukasovićevom kolonom u pravcu Bradine i Repovca. Čak mislim da jedan deo njegovih snaga uzmem za pokret prema Jablanici, ali još nisam doneo odluku jer malo pre dobih od njega izveštaj iz sela Džepe, gde je prema mom naređenju došao da se jedna grupa partizana prebacuje preko pruge u pravcu Bjelašnice, verujem da su ovo neki slabi delovi koji su razbijeni od Nemaca.

Ovog trenutka primih tvoje naređenje. Vidim da se uglavnom u ideji slažemo i da si obavešten o pokretu Nemaca, ali kao što sam ti već napisao sa ovo malo snaga i uz očajne napore razbio prvi nalet komunista na Konjicu i Bijelu.

Pošto je Jablanica već pala, to nemam potrebe da se žurim, pa menjam svoju odluku u toliko što ću sutra vršiti prikupljanje snaga pogotovo sada kada mi dolaze tolika pojačanja pa eventualno prekosutra [2] 5. II. krenuti u opšti protivnapad.

Prema izveštajima koji pristižu partizanima smo sinoć i danas naneli teške gubitke. Otežava mi rad to što moram svaki čas da trčim u Konjic i da podižem moral 'talijanskoj komandi koji sramno gube moral kad nisam tu.

Danas su nas u Konjicu Nemci bombardovali avionima.

S veroni u Boga za Kralja i otadžbinu.

Draža nas vodi ka veličini i slobodi!

Konjic, 23. II. 43

«4 45 g_{asa}

Neka Jevđa forsira bacanje

oružja i municije avionima

Pošto ovaj garnizon nema.

Zbornik XIV, 2, str. 226-227

Komandant kapetan

voj s Lukačević, s.r.

BR. 42

IZVOD IZ PRIMLJENIH DEPEŠA DRAŽE MIHAILOVIĆA
OD 7 - 25. FEBRUARA 1943.

7. februar 1943.god

Br. 875. od Ištvana: Br. 53 7/II. - Vratio sam se sa sahrane Vojvode Birčanina gde sam učestvovao sa 100 hercegovaca.¹ U ime bosanaca i hercegovaca oprostio sam se nad odrom sa pokojnikom. Ovog momenta saznao sam da je 2000 partizana ponovo zauzelo Strmicu od Dinaraca. Plan koji sam dobio za veliku operaciju neznam kako da izvedeni. Bjelajac ne može maknuti bez italijanske dozvole. O tome je izvestio. Drenović ide zajedno sa nalcima i Hrvatima. Lorković ga u poslednjem govoru zove jedinim srbinom koji pomaže hrvatsku politiku. Dinarci kojima zamenjujete skoro sve, 1600 ljudi nemaju skoro nikog, možete računati samo na mene i crnogorce. Nastavak . . .

Br. 876 od Ištvana: br. Nastavak . . . U iščekivanju Vaših odluka, prekosutra preduzimam sledeću operaciju: sa 2000 ljudi i italijanskom artiljerijom napadam pravac Strmica - Tiškovac - Srb, gde je gro komunističkih snaga. Po zauzeću Srba okrećem pravac Bosansko Grahovo. Predvideo sam kolaboraciju 2 bataljona dinaraca iz pravca Zrmanje. Pošto odriču poslušnost vojvodi Đujiću, neznam hoće li učestvovati. - Kraj. Bačović.

Br. 877 od Ištvana: br. 54 7. II. - Jevđevića sam zadržao jedan dan radi smirivanja trupa. Dobio sam za vojsku već i šatorska krila, šest bacača, 2 topa i municiju. Naši ljudi traže da se vrate kući. Od oficira koji su branili Gračac dobio sam podatke da je napadalo 2400 partizana, kojima ja verujem.² Đujić nije bio u Gračacu, a njegovih 130 ljudi sa bacačima i teškim oruđem otišlo je partizanima. Ponavljam, a to mi je i dužnost, da na teritoriji Dinarske oblasti nema nijedno slobodno mesto, niti su ga dinarci u stanju držati, izvan talijanske žice. Nastavak. . .

Br. 878 od Ištvana: br. 54 Nastavak 7. II. - Komanda divizije se nalazi u Kninu u žici.³ Niko nikoga ne sluša. Molim Vas proverite istinitost mojih izveštaja, pa ako su tačni, molim da se uzmu na odgovor, to su oni koji su upropastili ovu situaciju. Dosledno Vašim naređenjima izvršavao sam naređenja Birčanina i potpuno se slagao sa Đujićem i Ivaniševićem. Kad mi taj apel ponavljate u svakoj depeši znači da neko zakulisno intrigira. Povodom toga molim sačekajte izveštaj mojih kurira koji su juče krenuli tamo. Bačović. Kraj dep.

Br. 901 od 222: br. 192. - Juče sam Vam učinio predlog za oblasne komandante na Marievoj zoni.⁴ Oni će ujedno biti i operativni komandanti. A oblasne za rad prema naredbi za čuvanje plena treba odrediti docnije. Naređenje za pokret zemljaka od Čajniča do Prozora razradio sam. Strepim od njihove rekvizicije usput i klanja pri prolazu kroz muslimanska sela nama naklonjena. Bajov oficir javlja da je Bajo Nikić po Pavlovom naređenju izvršio napad 5. i bio odbijen zbog jačih neprijateljskih snaga. Imao 25 mrtvih i 20 ranjenih. Juče napad ponovljen i izbili na put Goražde - Čajniče. U vezi je sa Ružićem. Metaljka izgleda sinoć pala. Danas produžavaju. Verujem da će sutra biti gotovi. Nastavak . . .

¹ Birčanin je sahranjen u Splitu.

² Napad na Gračac izvršen je od strane jedinica Šeste ličke proleterske divizije NOVJ 14/1 5. januara 1943. (Zbornik XIV, 2, str. 80).

³ Reč je o komandi Dinarske četničke divizije.

⁴ Mario, šifra i pseudonim za Iliju Trifunovića Birčanina, a posle njegove smrti za Radovana Ivaniševića.

gr. 902 od 222: br. 192. - Talijani se drže pristojno. Naše ranjenike primaju u bolnicu. Turcima zabranili begstvo u Čajniče. Opet lepo od njih. Ovo mi daje nade da će nam dati hranu i municiju kad zemljaci stignu kod Prozora. Jevđa u utorak stiže u Nevesinje, pa ću preko njega uraditi potrebno. Pašaliu sam naredio za onog Ljotićevog poručnika i ako naiđe sigurno je da će biti za glavu kraći.¹ Ivanišević javlja da se trupe odmaraju i da „ripremaju napad na Grahovo po ideji koju sam im javio. Kaže da će vojvodu preneti u Cmu Goru radi sahrane. Tražio sam najnovije podatke o situaciji kod njih, koje kao uz inat nikako ili slabo šalju. Pašali javlja o pojačanju nemaca u Sarajevu i pripremama za napad na nas. Nastavak . . .

gr 949 do 222: 196. - Celo Čajniče i srez juče do podne zauzeti. Plen velik. Gubitaka ne znam. Hrvati iz Goražde i sa Jahorine pobegli u Sarajevo. Naši poseli njihove bunkere na Jahorini. Pašali javlja da nemci spremaju napad na njega i hteo bi da on njih napadne. Naredio sam da se skloni i nemce propusti ali bez borbe. Ištvan, javlja da je kod njih situacija vrlo teška i da su vojnici kategorički tražili da se vrate, a da im je Jevđević obećava za deset dana da će se vratiti. Ovo što radi Jevđević je zločin prema opštoj stvari. Otišao je na Dinaru protivu dva moja izričita naređenja da ostane ovde, a sada tamo obećava ljudima povratak, i - ako znade da crnogorci treba tek da dođu u Dalmaciju. Dodeliću mu pismeno jedinu dužnost da održava veze sa Italijanima a ako produži po starom, nameravam da ga uklonim sa svake dužnosti. Molim Vaše naređenje. Baćoviću sam naredio da ostane gde je i vrši dodeljeni mu zadatak. Raznovrsne mane naših ljudi daleko su iznad osobina pri prvoj težoj situaciji.

11. februara 1943 god.

Br. 999 od 222: br. 197 9. II. - Talijane moramo iskoristiti do maksimuma. To sam poručio onima na Dinari. Ištvan samo hvali svoje, a sve druge predstavlja crnje nego što je. Drenović se izgleda dobro snašao. Postaraću se da mu preko Huga poručim čuvanje našeg življa od nemaca i ustaša. Ištvan nije u stanju preko Strmice da zauzme Srb, jer Strmicu drže crveni. Za ovu operaciju nije me ni pitao. Uvek radi naopako i na svoju ruku, a naređenja ne izvršava i mene obilazi, a Vama javlja druge stvari. Sad je poslao Jovu Lazarevića sa poštom za Vas. Kad sam naredio Lazareviću da tu poštu pošalje meni a on da sačeka u Nevesinju, odgovor, Lazarević se pokupio i otišao k Vama. Molim da ga ne primite, nego vratite meni.

Br. 1339 od Maria: br. 35 20. II. - Na zahtev nemačkih trupa ^{s u p e r s l o d a}² obustavili našu akciju ka Grahovu i Glamoču da bi se sprečio dodir i eventualni sukob sa nemcima koji napadaju ka tim mestima sa pravca od Drvara i Jajca. Zbog ovoga a da naše trupe ne bi ostale neaktivne prvih deset dana, koliko se smatra da će trajati nemačko-italijanska ofanziva preduzeo sam korake kod tetkića da obnovimo napad na Srbsku kotlinu¹ daje organizujemo po uputu 5. Nastaviće se. Ivanišević.

Br- 1340 od Maria: br. 35 nastavak I. - Kažem da obnovimo napad s toga što su nadmoćnije snage komunista primorale 1000 dinaraca posade da se povuku i napuste jednom osvojenu teritoriju. Tetkići i Đujić su pristali na ovu operaciju dok je Baćović odbio a učestvuje, navodeći razlog da su trupe premorene i da Dinarci nisu u stanju da garantuju osvojenu teritoriju. Uvređen ovom izjavom, Đujić je sa tetkićima preduzeo akciju,

^{su} Baćovićeve trupe ostale na odmoru u Stralici. Nastavak . . .

1341 od Maria: br. 35 nastavak II. - Odnosi između Đujića i Baćovića ponovo su se Pogoršali i Vaše naređenje za odlazak hercegovaca stiglo je u pravi čas. Sa Baćovićem ću Pokušati u Splitu kod generala Spiga³ da naredeni pokret legalizujemo. Izveštjeni ste o

² Radi se o potporučniku Tijaniću.

³ Viša komanda oružanih snaga "Slovenija - Dalmacija" (Comando Superiore FF.AA. Slovema-UalmaziaV

Umberto, komandant italijanskog armijskog korpusa.

zakulisnoj borbi za vlast koja je počela u Splitu odmah posle smrt vojvode. Ta borba u kojoj učestvuju svi komandanti i nacionalni poverenici, vodi se tajno i zakulisno. Ovi dana dostigla je vrhunac. Tetkićima je poznata ova borba, ali oni je raspiruju svesni da smo bezopasni kad smo nesložni i pocepani. - Nastaviće se. .

Br. 1342 od Maria: Br. 35 nastavak III. - Rad ovih bezumnika upropastiće, bojim se, sve stoje do danas postignuto. Agitacija i vrbovanja, izborna borba i drugo daće maha strasti-l ma koje su srušile Jugoslaviju. Isti ljudi i isti karakteri sa ranijim metodama ne biju se za slobodu Otadžbine niti za dobro naroda, već za položaje i buduće Ministarske fotelje I Narod i vojska uvideće ovu prevaru i izdajstvo pre ili posle, čime će naša stvar biti dovedena u krizu. Nastaviće se.

Br. 1343 od Maria: br. 35 nastavak IV. - Potrebno je da Vi presečete ovu borbu u korenu i ja Vas molim da hitno intervenišete. Molim Vas da uvažite samo one depeše o situaciji koje smo potpisali sva trojica, a pojedinačne da posmatrate sa rezervom. Mihić još čeka u Kninu na odgovor na depešu koju Vam je dostavio. Kraj dep. Ivanišević.

22. februaru. \

Br. 1374 od 222: br. 242 21. II. - Izveštaj o prebacivanju komunista na desnu obalu Neretve bio netačan. Oni prošle noći napali Pantića. Napad odbijen. Naši zauzeli s. Ravno. Ima zarobljenika. Kažu da snage na levoj obali iznose 2000 ljudi sastavljenih od uzičko-požeške brigade, domobranaca i turaka. Dobar znak, jer znači da krpe. Od Voje nemam još novih podataka. Stigao je u Konjic i sad sam miran za desno krilo. Radulović danas stiže u Bijelo Polje. Sigurno je da ću od njega dobiti tačnije podatke nego od Jevđevića. Ružić stiže sutra u večer na Brod južno od Foče, a kod Voje može biti tek 25 februara. 500 ljudi pukovnika Baje stiže večeras kamionima iz Bileća u Mostar.¹ Radim po 15 sati svakodnevno, a po odlasku Radulovića moram lično sve svršiti. Pošaljite mi hitno majora Perhineka.² Branko.

25. februar

Br. 1492 od Maria: br. 37 24. II. - Nemci i hrvati sprečili pokret hercegovaca preko Livna jer oni napadaju na Livno i Glamoč. Od tetkića su zahtevali da se naši prebace morem i Supersloda³ je jednim telegramom odbila molbu Baćovića. Razlozi odbijanja su bojazan od pokolja hrvata i sukoba sa nemicima. Istupio sam oštro kod generala Spiga i pripremio prekidom kolaboracije ako ne dozvole pokret suvim našta je Supersloda popustila. Uspeo sam da legalizujem pokret pravcem preko Imotskog i Širokog Brijega za Drežnicu ih Mostar. Nstv. .

Br. 1493 od Maria: br. 37 nastavak. - Od Širokog Brijega možete narediti pokret Baćoviću bez obzira na tetkiće. Obezbedio sam mu municiju i hranu za šest dana i stalnu saradnju avijacije. Zatražio sam i dobio 400 pari cipela za bosa vojnike. Pokret počinje vozom ka Splitu 26.o.m. ako Vi odobrite. Nepoznato mi je šta ste ponovo naredili jer sam se razmimoišao vozovima sa Baćovićem koji je danas otputovao za Split. Molim odgovorite najhitnije. Ivanišević.

Zbornik XIV, 2, str. 230-255

¹ Odnosi se na Zetski leteći odred pod komandom pukovnika Baje Stanišića

² Rudolf, alias Rade Perišin.

³ Viša komanda oružanih snaga "Slovenija-Dalmacija" odnosno komanda 2. italijanske armija (Comando Superiore FF. AA. Slovenia-Dalmazia).

3. Da broj 22 da svojih pet hiljada ljudi i obezbedi prevozna sredstva za prebacivanje naših snaga prema operativnim potrebama, da za svaku kolonu da radio stanice i telefonski materijal.

4. Rezultat po ovome treba da znam za tri dana, radi pripreme naredjenja i promene moga komandnog mesta negde oko Nevesinja.

Ako se ovo ispuni, garantujem za uspeh u najkraćem roku.

5. Major Vesković sa 2000 Vasojevića stiže danas do mraka u Glavatičevo, odatle ću ga dirigovati prema rezultatima današnjih napada. Zato mi do mraka neizostavno javi što tačnije situaciju na celom frontu i gde se nalazi Buljanova kolona.'

Ako Vesković ostane duže u rezervi u Glavatičevu, za njega se mora baciti hrana i municija u Čičevo. Znak dva čaršava u vidu pravougaonika, ili tri vatre na rastojanju od po 100 metara u vidu trougla. On je poneo stanicu ali ako se veza ne uhvati, onda ću mu pokret narediti preko tebe sa porukom od Salatića,² a naredenje ima da se baci iz aviona na označeno mesto.

6. Uloži sve snage, preti, obećavaj, pohvaljuj, potstiči sa Vojom³ i pokreni na najenergičniji rad sve starešine i vojnike iz srednje i leve kolone, jer od brzine njihovog rada zavisi da li ćemo potpuno uništiti boljševike u džepu Neretve, ili će nam pobeći. Krivce za slab rad i kukavice kaznićemo drakonskim kaznama bez milosti, jer za uspeh naše svete stvari, ja sam potpuno bezobziran.

Odgovori mi hitno na sve.

Od Baćovića sam tražio da mi javi predviđena mesta prenočišta, da mu bacimo hranu i municiju.

Pobeda je naša, ako budemo hrabri i sposobni.

28/11. 43

11,30

Položaj

Pozdrav

Branko

Zbornik XIV, 2, str. 285-286

BR. 45

IZJAVA GENERALA SPIGA O STANJU ČETNIKA U DINARSKOJ DIVIZIJI

K O M A N D A
BOSANSKIH, LIČKODALMATINSKIH I
HERCEGOVAČKIH ODREDA J. VOJSKE
O. br. 17
28. februara 1943. godine
P o l o ž a j

KOMANDANTU DINARSKE OBLASTI.

General Spigo, komandant XVIII italijanskog Armiskog korpusa, u prisustvu

¹ Vice. U to vreme je bio član Oblasnog narodnooslobodilačkog odbora za Dalmaciju. Reč je o 9. dalmatinskoj NOU diviziji, koja je u to vreme izvodila borbena dejstva na sektoru Imotski - Ljubuški - Mostar.

* Danilo, kapetan, načelnik Štaba operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine.

³ Lukačević. Tada je bio komandant Konjičke grupe.

⁴ Zaharije Ostojić.

majora Bačovića i njegovog načelnika štaba, zatim majora Paloševića, Dr. Svilokosa¹ i dva đenerala sa dva pukovnika italijanske vojske, između ostalog izjavio je danas sledeće:

1. - Četničke jedinice u Crnoj Gori, Hercegovini, Gornjoj Lici, pa čak i u glovenačkoj, vrlo su dobro organizovane i rade požrtvovano, složno i disciplinovano i na opšte zadovoljstvo. Jedina komanda gde četnici rade slabo to je sektor Dinarske oblasti.

2. - Mi smo dali za naoružanje u Dinari velike količine oružja i municije, sve na zauzimanje i reč vojvode Birčanina. Međutim, naoružani su nesigurni borci koji su postelo prešli u partizane. Na taj način skoro 2.000 naših pušaka sa dosta automatskog oružja i municije nalazi se danas u komunističkim rukama.

3. - Danas u Dinari ima oko 4-5.000 naoružanih četnika koji neće da se bore van njihovih sela. Neposlušni su i nedisciplinovani, bore se i prestaju da se bore kad je njima stalo, a ne kad to naredi starešine. Na te četnike mi se uopšte ne možemo osloniti, jer nas dovode u tešku situaciju ostavljajući u sred najjače borbe naše jedinice na cedilu, kao što je bio slučaj prilikom napuštanja Srba, čime je divizija Sasari bila izložena bočnom udaru j pretrpela oko 600 gubitaka u dvodnevnoj borbi. Nekoliko bataljona divizije Sasari bili su opkoljeni i jedva smo uspeli sa novim trupama da ih oslobodimo. General Piaconi, sadanji komandant VI korpusa, koji je u to vreme komandovao divizijom Sasari izvestio me je da u napadu od Bruvna i Mazina ka Lapcu 1000 četnika iz Dinare nije htelo da se bori kao što treba. Jedini čovek koji je hrabro istupio i išao napred sa jednom grupicom vojnika bio je komandant Đujić. Ostali ga nisu hteli slušati niti slediti uopšte.

4. - Između starešina u Dinari postoji nesloga. U kancelariji našeg đenerala u Kninu dolaze naizmenično vojvode i razne starešine i rade jedni protiv drugih. Vojvoda Bogunović i vojvoda Rokvić ne priznaju vojvodu Đujića i neće da rade sa njim uopšte niti ga slušaju.

5. - Trebalo bi da su četnici svi složni, da su mobilni tako da u borbi bude svih 4-5.000 a ne samo 1.500 boraca koliko jedva prikupe. Krajnje je vreme da se zavede red i disciplina i da se oni organizuju kao što je to slučaj u ostalim pokrajinama.

Saslušao sam pažljivo reči generala i uviđajući da u glavnom govori istinu, nisam mogao da protivrečim.

Da bih koliko-toliko, ublažio veoma mučan utisak koji je zbog ovakve izjave ovladao prisutnima, ja sam pokušao da ublažim donekle te konstatacije sledećom izjavom:

"Ekselencijo, molim da prilikom govora o četnicima u Dinari imate u vidu izjavu koju je pre nekoliko meseci dao moj pokojni komandant Vojvoda Trifunović, a koja se ukratko svodi na to da četnici ovog kraja nisu istih vojničkih osobina kao što su Srbijanci, Crnogorci, Bosanci ili Hercegovci.

Vi ste sad imali prilike da se uverite da su ovi četnici prema sebi imali skoro sve partizanske snage u zemlji, koje im nisu dozvoljavale da se organizuju.

Jedini put da se tako brzo i energično sprovede organizacija četnika u Dinari je ono što je želeo da ostvari pokojni Vojvoda Birčanin, a to je da uprava i komandovanje pređe u ruke valjanih oficira. Zbog toga su već komandanti jedinica oficiri, a komanda operativnih trupa poverena je majoru Paloševiću i njegovom načelniku štaba kapetanu ooskiću. Nekoliko veoma valjanih oficira već radi i uskoro ćete videti rezultate njihovih napora.

Pošto pojedine narodne starešine ometaju rad oficira i sprečavaju izvođenje organizacije, potrebno je da Vi sa svoje strane podržite oficire i da samo sa njima radite, a na ostale da se ne obzirete već da im zabranite ulazak u vašu komandu".

General me je u dva maha pripitao da li je sa ovakim rešenjem saglasan komandant vojvoda Đujić, našta sam mu odgovorio da jeste. Đujić je teritorijalni komandant i nacionalnopolitički poverenik, dok su oficiri komandanti operativnih trupa koje su u ormiranju, kao i da je zahvaljujući novopreduzetim merama već formirano 3 bataljona

¹ Nino, rezervni poručnik, član štaba majora Bačovića zadužen za političke i vojne odnose sa italijanskim trupama.

od 1.500 boraca.

Povodom ove izjave generala Spiga, potrebno je da pozovete na konferenciju sve starešine jedinica u Dinari (vojvode i oficire na komandantskim položajima) i da im ovaj akt pročitate.

General Spigo izdao je pismeno naređenje komandantu severnog sektora generalu Danuciju da podrži i olakša rad oficira u svakom pogledu, kako bi se od dosadašnje teritorijalne milicije i narodne vojske prešlo na organizovanje jedinica u smislu naređenja koje je izdao počivši Komandant Vojvoda Birčanin.

Krajnje je vreme da se zavede red i disciplina i da se prestane sa dosadašnjim nesložnim radom narodnih starešina, jer je svakome, pa čak i Italijanima, jasno daje borbeno vrednost četnika svedena na minimum samo zbog gloženja između starešina.

Neposlušne i nepokorne elemente koji neće da se potčine oficirima niti vojnoj disciplini treba isključiti iz Vaših redova i o tome izvestiti pretpostavljenu komandu. Bolje je da ta komanda ima 1.000 sigurnih i pouzdanih četnika nego jednu gomilu od 5.000 nepokornih i neposlušnih samovoljaca koji rade na svoju ruku.

Starešinama Vaše komande podeliti uputstvo koje je sačinjeno po naređenju pokojnog Vojvode, pošto će im u mnogome olakšati rad.

NAČELNIK ŠTABA,
VOJVODA
R. S. Ivanišević - Dinarski

Zbornik XIV, 2, str. 292-295

BR. 46

IZVEŠTAJ MOMČILA ĐUJIĆA O SARADNJI SA ITALIJANIMA

ŠTAB DINARSKE ČETNIČKE DIVIZIJE
ĐENERALŠTAB
O. Br. 273
28 februara 1943 god.

Izveštaj o situaciji u Dinarskoj oblasti.-

ŠTABU KOMANDE BOSANSKIH, LIČKO-DALMATINSKIH I
HERCEGOVAČKIH VOJNO-CETNIČKIH ODREDA. -

Situacija na teritoriji ove oblasti je sledeća:

1. Vojna

Naoružane snage Dinarske oblasti iznose 4.200 boraca. Jedinice ove Oblasti drže Drnišku, Kosovsku, Vrličku i Kninsku dolinu i dalje Strmicu pa preko Jelovih Tavana na Maslovaru i Crni Vrh da se odavde spusti u dolinu Gračaca i produži linijom Gracac - Obrovac.

Italijanska ofanziva u Lici protivu partizana potpuno je promašila. Ovo je došlo kao posledica slabih snaga koje su učestvovala u operacijama, slabosti ljudskog materijala u borbenom smislu, teških terenskih i vremenskih prilika i, nadalje, nesposobnosti višeg komandnog elementa. Nije isključeno da su Italijani hteli špekulisati na račun Nemaca, ali im se ovo grdno osvetilo. Italijani su prekinuli operacije protivu partizana u Lici i imaju naređenje da evakušu svu zonu od Ogulina do Knina i da se povuku na liniju Ogulin - Ledenice, a odavde duž mora da drže liniju Ledenice - Senj - Karlobag -

Obrovac - Knin - Drniš - Sinj. Njihova akcija u Ličkom polju još traje, a u pripremi je operacija u pravcu Livna, Glamoča i Bos. Grahova, u kojoj će uzeti učešća i četnici ove Oblasti.

Hrvati se iz dana u dan sve više naoružavaju i organizuju u ustaške jedinice.

Propaganda radio Londona veoma nepovoljno utiče na Srpski živalj i naše borce, a Hrvate, koji se nisu ogrešili o Srpski narod, potpuno je pokolebala u simpatijama za nas.

U prkos ovakve situacije duh kod boraca ove Oblasti ostao je na zavidnoj visini, jok moral kod naroda od straha, kako za sudbinu i razvoj događaja, tako i za ishranu, nešto pokoleban.

b. Pregled operacija izvedenih za vreme boravka Hercegovačkih trupa na ovoj ter-

^{110r1)} 25 i 26 januara o.g. izveli su, uglavnom, Hercegovci i Dinarci, pomognuti slabijim Italijanskim delovima, operaciju u pravcu Vrljike. Cilj ove operacije je bio da se Moseć, Svilaja i Vrlička krajina očiste od partizana, pa da se zatim pristupi organizaciji oslobođene teritorije. Ova operacija nije privedena kraju, jer su komunisti, u međuvremenu, veoma jakim snagama napali i okupirali Strmicu, Golubić, Plavno i Radljevac, te je operacija morala biti prekinuta.

U ovoj operaciji stiglo se je do Vrljike. Na jači otpor naišla je samo naša leva kolona, sastavljena od Hercegovaca, koja se na padinama Dinare sukobila sa proleterima, pa je usled toga i zadocnila u ovladavanju postavljenim ciljevima. Držanje ove kolone, sem poručnika Koprivice i trupa pod njegovom komandom, bilo je vrlo dobro, a naročito se istakla Rogatička brigada sa poručnikom Dobricom Đukićem, koja je i inače, zajedno sa svojim komandantom, bila i ostala najbolja jedinica u svima borbama.

28 i 29 januara 1943 god. izvršena je akcija u pravcu Golubića i Strmice u cilju oslobođenja Strmice, Golubića i Plavna i tučenja komunističkih snaga.

Ovu akciju su izvršili Hercegovci i Dinarci, potpomognuti od dva Italijanska bataljona, slabijeg sastava, sa jednom baterijom. Sve trupe u ovoj akciji izvršile su svoj zadatak po planu i u određeno vreme ovladale postavljenim ciljevima. Do jačih sukoba sa partizanima nije došlo, jer su isti, blagodareći terenskim prilikama, uspeli da se blagovremeno izvuku iz klopke, koja im je bila pripremljena.

12, 13 i 14 februara o.g. Hercegovci i Dinarci potpomognuti jednim Italijanskim bataljonom i jednom baterijom topova vršili su akciju u cilju oslobođenja Srbske doline. Akcija je izvršena u dve kolone, a bilo je predviđeno u tri. Direktrisa akcije bila je Otrić - Srb - D. Suvaja - Brotnja - Doljani - Dobro selo.

U ovoj akciji sve kolone izvršile su svoj zadatak kako je to naredeno, sve do trenutka kad su nam Italijani to onemogućili, sem desne kolone, sastavljene od Hercegovaca, pod komandom poručnika Popovića, čiji je pravac napada bio Strmica - G. Tiškovac - D. Tiškovac - Kaldrma - Osredci - Srb. Ova kolona je 12 februara zadocnila, zabavivši se pljačkom u Stimici, čistom četničkom selu, a 13 februara sa Donjeg I skovca najkraćim putem krenula za Otrić, da bi se sutra dan u marševskom poredku spustila u Srb.

Italijanska divizija "Sasari" dejstvovala je pravcem Gračac - Bruvno - Mazin - Lapac - Kulen Vakuf.

Naša zamisao je bila da akciju sprovedemo sve do Dobrog Sela i spojimo se sa divizijom "Sasari" i tako stvorimo neprekidan front. Na taj način bili bismo primorali komunističke snage, zaostale u nedovoljno očišćenoj pozadini, da se predaju, a komunističke snage pred nama nabacili bi na Nemce. Međutim, Italijani su u trenutku kada su nasi prednji delovi izbili u selo Doljane, zahtevali da u toku 15 februara t.g. bezuslovno napustimo Srbsku dolinu, jer da će nas u protivnom bombardovati avijacijom, što se je arno i desilo još 14 februara, posle podne, pri čemu smo imali četiri lakše ranjena i dva Tonn ^{su} pristali da jedan deo četnika može ostati u samom Srbu i mi smo ostavili

•00 Dinaraca, a ostali su krenuli iz Srba i to: desna kolona, sastavljena od Dinaraca, Pravcem Zeleni Tavani - Vagan - Crni Vrh (1239) - Gologlav (1196) - Orlovica (1201) - trmica, a leva kolona, sastavljena od svih Hercegovaca, pravcem Osredci - Trubar - ^{sar}ovci - Jelino polje, ali se ova kolona nije kretala označenim pravcem, već pravcem

Srb - Osredci - Kaldrma - Gornji Tiškovac - Donji Tiškovac - Strmica. Na ovaj način stvorenje nebranjen prostor između četnika u Srbu i divizije "Sasari". Komunisti, gonjeni od Nemaca i oni koji su zaostali u pozadini, koncentrisali su se i jačim snagama udarili naše snage u Srbu sa fronta i oba boka jednim delom, a drugim delom diviziju "Sasari" Komunisti su imali i teške bacače, te su naše snage, posle borbe 15 februara od 17 časova do 12 časova 16 februara, da ne bi bile otsečene od pozadine, morale biti povučene na liniju Maglaj - Kurozeb - Jelovi Tavani. U ovoj borbi imali smo dva mrtva i tri ranjena i izgubili smo jedno postolje teškog mitraljeza. Dobili smo 140 boraca, koji su nam prebegli sa svojim familijama. 110 od njih je naoružano.

Jednovremeno ostale partizanske snage napale su diviziju "Sasari", presekli je na tri dela i opkolili dva bataljona u Gornjem Lapcu, a jedan bataljon u šumi između Gornjeg Lapca i Mazina. Ovi bataljoni bili su opkoljeni 4 dana, sve do 21 o.m. kada su oslobođeni od 6 Italijanskih bataljona i 1.000 Dinaraca. U ovoj borbi Italijani su imali do sada dobivenim tačnim podacima, 186 mrtvih i 227 ranjenih, kao i nepoznat broj zarobljenih. Uništena im je jedna autokolona, jedan tenk, 10 mazgi, izgubili su mnogo ratne spremlje, kao oružja i municije, 4 teška bacača i 4 topa.

Partizani su imali dosta gubitaka, ali broj se nije mogao utvrditi. Računa se oko 200 mrtvih i ranjenih.

Mi smo imali dva mrtva i 4 ranjena. Zarobili smo 17 karabina, 2 puškomitraljeza i preoteli Italijanske topove, koje su partizani razbili kada su videli da će pasti u naše ruke. Zarobili smo i šest partizana, dok su nam se četvorica predala.

Od 16 februara t.g. Hercegovačke jedinice nalazile su se razmeštene po selima u neposrednoj blizini Knina, ne radeći ništa, već pljačkajući Srpska četnička sela, koja sam dve godine branio od ustaša i partizana.

Ovo su uglavnom sve operacije izvedene za vreme boravka Hercegovaca na teritoriji ove Oblasti. Sve ostale operacije bile su strogo lokalnog značaja i to u cilju uništenja manjih komunističkih grupa u neposrednoj blizini.

v. Postupci Italijana, četnika i komunista za vreme operacija:

Italijani su, u krajevima gde su sami operisali, pljačkali i palili sve do čega su stigli. Čak su skinuli i zvona sa Srpskih crkava u Bruvnu i Mazinu i sekli voćnjake. Postupak okupatora prema Srbima i Hrvatima potpuno je različit. Između Drniša, Šibenika i Trogira nema ni jednog telegrafskog stuba, ali ni jedna kuća duž linije nije zapaljena. Primorje je dalo vrlo veliki broj partizana i, tako rekuć, otpočelo partizansku akciju u Srpskim krajevima blagodareći kulturnoj zaostalosti i glupavoj lakovernosti našega sveta, pa ipak u Primorju nema sela u kome je zapaljeno više od dve kuće.

Ovakovi postupci okupatora i ustaša, s jedne strane, a propaganda radio Londona s druge strane, dovode do uverenja da okupator i naši saveznici podjednako rade na istrebljenju Srba. Pavelić je postigao najveći uspeh time stoje uspeo da među Sipske ustanike ubaci svoje agente, koji su poubijali vođe nacionalnog ustanka i tekovine istog predali u ruke Tita, da bi mu ovaj kao protivuslugu stvorio uslove za dalje klanje Srba. Ovo bi trebalo da znaju i gospoda Hrvatski ministri u Londonu i da to javno ispovedaju.

Hercegovci, u pogledu pljačke za vreme operacija, nisu ni u koliko zaostajali za Italijanima. Ova pljačka je vršena nerazumno i divljački. Na primer u jednoj kući se uzme brašno, ali se u drugoj naiđe na dragoceniji plen, pa se brašno prosipa, ma gde, da bi se novi plen uzeo.

Komunisti su iz krajeva u kojima su vršene operacije izvršili mobilizaciju svih sposobnih muškaraca i oterali skoro i poslednjeg stanovnika sa sobom, izvlačili sve sto se je moglo izvući, delimično i sami vršili paljevinu. Njihove boračke jedinice su se, blagodareći Italijanskoj akciji na parče, izvlačile pod jačim pritiskom, uvlačile u međuprostore i udarale u slaba mesta naših i Italijanskih snaga.

Blagodareći partizanskim vođama Hrvatima, hrvatska sela ostala su u ovoj akciji kao i ranije pošteđena, jer su se, čak, i primorske partizanske jedinice prebacile u Srpske krajeve u kojima je i primljena borba.

Srpski krajevi, kroz koje smo operacije vršili ostavljaju neizbrisivo tužan utisak: sela su porušena, popaljena, gradovi uništeni, sve je opljačkano, stoka nestala, zemlja zapuštena i neobrađena. Glad je neizbežna, a u koliko se rat u toku ove godine u Evropi

ne završi biće katastrofalnih posledica. Narod već u veliko gladuje. Dalmacija naročito, jer je odvojena od Bosne i onih delova Like iz kojih je ona nešto hrane dobijala.

g. Odnosi Hercegovaca i Dinaraca:

Jedan deo Hercegovачkih starešina ili nije shvatio svoju ulogu i zadatak u ovim [krajevima, ili je zlonamemo, ili iz ličnih računa, radio suprotno od onoga što je trebao da

Oni su umesto da potpomognu konsolidaciju prilika na teritoriji ove Oblasti, čije jedinice, već skoro godinu dana, vode neprekidne krvave borbe, uz velike ljudske i materijalne žrtve, odmah po dolasku otpočeli sa rovaranjem, napadajući skoro javno pokojnog vojvodu Birčanina.

Na prvoj zajedničkoj konferenciji Jevđević je podneo predlog da se Bačović proglasi komandantom operacija, jer je vojvoda Birčanin teško bolestan i kao takav ne može da baci zdrav pogled na celu situaciju, a sem toga daje podneo i neopozivu ostavku. Ovo sam odbio sa motivacijom da to ne mogu da primim bez naređenja vojvode Birčanina ili starijeg i tu je nastalo prvo razmimoilaženje.

Po ovome otpočelo je slanje depeša u kojima se stanje na teritoriji ove Oblasti pretstavljalo najcrnjim u pogledu organizacije i komandovanja, i ako su se mogli uveriti daje ovo teritorija na kojoj nemamo vremena ni Bogu, da se pomolimo, a i sami su je nazivali "klanicom".

Vrbovane su cele jedinice, pojedinci (starešine i borci) da se priključe Hercegovачkim jedinicama, umesto da shvate situaciju u kojoj se nalazimo, te da nam ponude, makar, moralne podrške rečima o povezanosti naših Srpskih interesa, bez obzira na pokrajine u kojima živimo. Naročito je vrbovan vojvoda Brane Bogunović i vojvoda Mane Rokvić, pa i komandir Glamočke čete Bogdan Ivić. Kao posledica ovakvog rada, odmah od početka, pojedinci i jedinice počeli su da otkazuju poslušnost i da sve svoje akcije i pokrete vezuju za Hercegovce. Našao sam se u teškoj situaciji i čuđenju šta se događa. Donošene su rezolucije o stvaranju Grmečko-giamočkog korpusa, izdavana naređenja bez mog znanja i t.d. u ovom, po mom mišljenju, krajnje nečasnom i nenacionalnom poslu istakao se deneralštabni major Miloš Radojlović, koji se sticajem, slobodno mogu reći, nesretnih prilika, uklonjen iz Like, našao u Hercegovачkim redovima, kao načelnik štaba majora Bačovića. On nije prezao ni od toga da oficirima prethodno dolaskom ustaša u ove krajeve, te da treba svi da beže odavde. Njegovi su postupci pravi zločin. Želeći da se što bolje plasira kod majora Bačovića, pri svim sumnjivim postupcima govorio je da se ne treba ništa plašiti, da će on to sve uraditi sa čika Brankom, jer da su oni odlični prijatelji.

Po mom mišljenju jedina svrha svih ovih nečasnih intriga i vrlo štetnih po našu opštu stvar bila je ta da se komandovanje majora Bačovića proširi, u najmanju ruku, na celu Bosnu.

Zahtevani su i suviše veliki izdaci na račun Hercegovачkih trupa. Ja sam tim zahtevima udovoljavao, koliko je bilo više moguće, i pored naređenja vojvode Birčanina, da to ne činim, pošto je major Bačović dobio dovoljnu sumu novaca za operacije. U koliko nisam uspeo da udovoljim nekom zahtevu, to se je smatralo da ja namerno neću da učinim uslugu. Vojnici su odmah otpočeli sa pljačkom i to su se u prvom redu oborili na Hrvatska sela u okolini Promine, koja se nisu ni najmanje ogrešila o Srbe i na taj način pokvarili ono što je ova Komanda uspela da pridobije za našu akciju. Uskoro su počeli sa pljačkom i po Srpskim pa čak i po čisto četničkim selima, u kojima su bili smešteni: oti-mah su i prodavali konje, goveda i sitnu stoku, ćebad, živežne namirnice i sve do čega je stiglo. Presretani su ljudi na drumovima, izubijani i pljačkani i to stari ljudi, koji su na oltar otadžbine položili živote jednog ili više svojih sinova. Skidani su prozori i vrata sa kuća i loženi na batosu. Ovo nisu bile usamljene nego, na žalost, redovne i skoro svakodnevnne pojave.

U toku preuzimanja Strmice opljačkali su skoro sve ono što je ostalo iza partitak znati da je Strmica bila Pijemont četništva u ovim krajevima i kao glavni objekat stalnih komunističkih napada. O svemu ovome podneću docnije PSiran dokumentovan izveštaj.

Na sve ovo skretao sam pažnju majoru g. Baćoviću usmeno i pismeno ali on ili nije hteo, ili nije mogao, to da spreči.

Borci ove oblasti predstavljani su uvek u bednom svetlu, čak i od samog majora g. Baćovića i to pred Italijanima, što nam je, tvrdim, potpuno onemogućilo dobijanje oružja i ostalog materijala od Itlajana. Major g. Baćović nije hteo imati u vidu makar tu činjenicu da su Dinarci, samo u vremenu njegovog boravka na ovoj teritoriji u borbama sa partizanima imali oko 120 mrtvih boraca.

d. Zaključak:

Vojna situacija na teritoriji ove Oblasti nije povoljna, pošto je u Lici gro partizan-skih domaćih snaga ostao, skoro, netaknut. Isto se može popraviti, ako Italijanska akcija ka Bos. Grahovu, Glamoču i Livnu donese pozitivne rezultate, i ako glavne partizanske snage koje su sada na putu za Hercegovinu, budu potučene.

Zbog jako dugačkog fronta, koji drže snage u severnoj Lici i u ovoj Oblasti, zbog stalnog naoružavanja Hrvata-ustaša, bolje reći celog Hrvatskog naroda, Srpski narod u Lici i Dalmaciji, budući da je ustaškom politikom partizanstva podeljen, nalazi se u teškoj situaciji.

Zbog ovakve situacije doneo sam odluku da evakuišem Gračac, a front od Ljuta (1152) da povučem ka Velebitu. Ličke snage ove Oblasti koncentrišu u Velebitu, jer moram skratiti front i snage prikupiti da ne bi bile tučene počesno. Sa ovako prikupljenim snagama, ojačanim sa jedinicama iz Dalmacije, preduzimaću napade na partizane u cilju uništenja manjih grupa i demoralisanja njihovih jedinica.

Problem rešenja Like i zapadne Bosne, kao i hvatanje veze sa Drenovićem, neće biti moguće rešiti pre nego što jedna snaga, dobro komandovana, ne prevalja sa pravca od Glamoča, prostoriju ka Drvaru i Bos. Petrovcu.

2. *Politička*

Odnosi sa Italijanima, silom prilika, snošljivi. Zbog burnih manifestacija i održanih govora prilikom dolaska Hercegovaca i kasnije, zbog intriga Hrvata, njihovo poverenje u nas oslabilo je, što se vidi i po tome što u poslednje vreme naoružavaju Hrvate, te da bi imali saveznika u slučaju da mi napadnemo na njih.

Odnosi sa Hrvatima, koji se nisu ogrešili o Srpski narod, nastoje se produbiti i učvrstiti. U tom cilju ovih dana će doći na teritoriju ove Oblasti 100 nacionalista Splitskana, koji će nastati da uspostave vezu sa selima oko Promine, koja su dobro naoružana. Hrvati-nacionalisti, koji se nisu ogrešili o Srpski narod, pokolebani su propagandom Londonske radio-stanice.

3. *Ekonomska*

Ekonomska situacija na teritoriji ove Oblasti veoma je teška. Glad i nemaština već vladaju. Narodna imovina je uništena paljevinom i pljačkom, polja su neobrađena, a teško da će moći da se zaseju i prolećnji usevi, pošto je narod bez tegleće stoke i još uvek se nalazi u planinskim komunitsičkim zbegovima.

KOMANDA
Bosanskih, Ličkodalmatinskih
i Hercegovačkih čet. odreda
O. Br. 24
3 marta 1943 god
S.
Priključiti aktu O. Br. 22 od
danas.
Načelnik štaba,
Četnički vojvoda,
R. St. Ivanišević

KOMANDANT-VOJVODA,
Momčilo R. Đujić

Zbornik XIV, 2, str. 295-303

BR. 47

NEMCI POZIVAJU ČETNIČKE KOMANDANTE
NA KONFERENCIJU U BANJA LUCI

BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA

0r službeno

2. marta 1943.godine

Položaj

KOMANDANTU ODREDA "KOČIĆ"
BRATU UROŠU DRENOVIĆU

Položaj

Pre nekoliko časova primio sam izveštaj od Komandanta Bosanskih četničkih odreda brata Rade Radića, u kome mi javlja, da su Nemci pozvali na konferenciju u Banja Luci sve komandante i to: Radića, Tešanovića, Drenovića, Marčetića,¹ Mišića radi rešavanja važnih pitanja. Konferencija će se održati u nemačkoj komandi u B. Luci. Ovoj konferenciji neće prisustvovati predstavnici hrvatskih ni vojnih ni civilnih vlasti.

Komandant mi je naredio, da pozovem sve Komandante na predkonferenciju, koja će se održati u Karanovcu na dan 4 o.m. u 12 časova.-

Prema napred izloženom pozivam te, da bez ikakvog izgovora i odlaganja bez obzira na situaciju na položaju, dođeš 4 o.m. do određenog časa u Karanovac. -

Ovo smatram vrlo važnim i najhitnijim. Molim Te koristi sva moguća prevozna sredstva, pa i motorcikli i na vreme dođi na predkonferenciju. -

Bratski te pozdravlja našim četničkim pozdravom

S verom u boga za kralja i otadžbinu!

Načelnik štaba, major
Slavoljub Vranješević

Zbornik XIV, 3, str. 306-307

BR. 48

REZULTAT RAZGOVORA PREDRAGA RAKOVIĆA SA KRIGEROM

K O M A N D A
" RAVNOGORSKOG KORPUSA

Br. SI.

3 marta 1943 godine

GOSPODINU MINISTRU VOJSKE MORNARICE I
VAZDUHOPLOVSTVAI NAČELNIKU ŠTABA VRHOVNE
KOMANDE JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI

Prema postojećem naređenju upućuju se 5 vojnika za radio telegrafski kurs, sa dva pratioca. Kursisti polaze 3 marta t.g.

¹ Reč je o Lazi Tešanoviću i Vukašinu Marčetiću.

Na celoj teritoriji ovog korpusa organizacija je potpuno završena.

Sada se radi na uništavanju komunističkih simpatizera. U s. Vapi (3 km od Čačka) pre 7 dana pohvatan je okružni komitet komunističke organizacije.¹ Krili su se u jednoj zemunici izgrađenoj potpuno pod zemljom u čisto komunističkom selu Vapi. Uхваćena su 4 člana koji su sačinjavali ceo Okružni komunistički komitet. Zaplenjeno je: pušaka 4 kom, 1 puškomitraljez, geštetner i 10 kgr. arhive. Arhiva je predata Upravi grada Beograda - Odeljenje specijalne policije, radi uspešnog gonjenja svih komunista na celoj teritoriji Srbije koji su imali veze sa ovim komitetom.

Inače organizovanih bandi komunističkih na teritoriji ovog korpusa nema. Katkada manja grupa preleti preko terena, ali uvek gonjena četničkim zasedama. Svake noći u zasedama na teritoriji ovog korpusa ima oko 1000 četnika, koji, kada svane odlaze svojim kućama i prikrivaju oružje.

Okupator, kako Nemci tako i Bugari svu svoju akciju uputili su na komuniste, na njihovo gonjenje i istrebljenje. U smislu depeše koju sam podneo G. Ministru,² sastao sam se 2. marta t.g. na Savincu u jednoj šumi sa Nemačkim komandantom potporučnikom Krigerom iz Gor. Milanovca. Sastanak je izveden potpuno tajno. Na sastanak je od strane Nemaca došao potporučnik Kriger i njegov tumač. A sa naše strane bio sam ja i moj Nečalnik štaba p.por. Lazarević. Tema razgovora bila je isključivo uništenje komunističkih bandi, na teritoriji koju obezbeđuje Nemačka jedinica iz Gor. Milanovca. Uglavnom dolazi u obzir komunistički vođa Labud³ koji ima oko 150 komunista pod svojom komandom u okolini Rudnika, u srezovima: Kačerskom i Orašačkom. Utvrdili smo plan za ovaj rad. O izvođenju ove akcije detaljno sam se dogovorio sa Zvonkom noću između 2/3-III t.g., u čemu smo postigli potpunu saglasnost. Zatim nastojao sam da se svi nemački agenti koji su komunisti otpušte iz službe Nemačke i zatvore i to koji su kod nemačkih komandi u gradovima: Gor. Milanovcu, Čačku, Kraljevu, Požezi i Užicu, našto je potporučnik Kriger pristao i obećao da će ispuniti. Dao sam mu rok za izvršenje ovog obećanja i obećao je da će ispuniti. Zahtevao sam da pušti iz zatvora sve naše ljude po spisku koji ja podnesem, a koje su Nemci uhapsili u srezovima: Takovskom, Ljubićskom, Žičkom i Trnavskom. Obećao je da će učiniti u koliko se nalaze u hapsu još u gradovima u domenu ovih srezova i u Kragujevcu. On zna da sam predstavnik organizacije Draže Mihailovića i otvoreno je rekao da on i kolege njegove razumeju Dražu ali njihovo više voćstvo, kako vojno tako i političko ne razumeju Dražu i njegov pokret, odnosno ne trpe ga. Zato mi je sam preporučio da se čuvamo dobro i ne dozvolimo da se sukobimo još sa njihovim jedinicama. Sastanak je bio kratak, svega 1 sat. Molio je da se i u buduće sastanemo pod uslovima koje ja želim, pa u koliko mi bude potreba i u koliko mi se dozvoli od više komande to ću učiniti. Inače kroz ceo njegov razgovor provejavala je želja da sa "Šumskim" uhvati vezu za dani momenat.

Narod očekuje slobodu kao "ozebao sunce". Paljenje Miokovaca zbog ubijena dva bugarska vojnika, nemačka zverstva u Mrčajevcima,⁴ nimalo nisu umanjili borbenost kod naroda ovog kraja već samo povećali mržnju prema okupatoru i želju za osvetom. To najbolje svedoči bratska pomoć nenastradalih sela sreza Ljubićskog za nastradalo selo Miokovce. Ogromne količine hrane se daju dragovoljno za nastradale.

Duh borbeni i moral naroda ovog kraja su na zavidnoj visini. Vrlo korisno bi bilo ako bi se primila uskoro koja pošiljka iz vazduha, bilo u oružju ili engleskoj uniformi. Narod hoće da vidi, da smo mi zaista priznati saveznici moćnog savezničkog generalštaba. Inače sve Žičke brigade vrlo slabo stoje sa oružjem. Tako III Žička brigada ima svega oko 80 pušaka bez ijednog autoamtskog oružja.

Komunistička propaganda u vezi Ruskog napredovanja, vilo je jaka. Ali nasa organizacija je mnogo jača. Baš sada bi dobro došlo prijem materijala iz vazduha.

¹ Reč je o članovima Okružnog komiteta KPJ za Čačak, koji su pohvatani 27. februara 1943, Specijalnoj policiji u Beogradu, a ubrzo predati u logor na Banjici, gde su streljani (Zbornik, 1, knj. 5. dok. 33).

² Odnosi se na Dražu Mihailovića.

³ Milorad Labudović, komandant Prvog šumadijskog NOP odreda.

⁴ Noću 13/14. februara 1943. Nemci su blokirali selo, ubili 12 i ra. iili 5 građana koje su zatekli u kafanama na zabavi. Uhapšeno je više lica (Zbornik I, 5, dok. br. 192).

Zvonko¹ mi je rekao da očekuje prijem, kaže da ste mu Vi najavili, pa se i ja adam nešto od ovoga da dobijem, da pred narod izađem sa stvarnošću.

Učinio sam predlog još pre nekoliko meseci da se unaprede u sledeći čin bar oni koji bi i za vreme mira bili unapređeni, a oni su Ravnogorci od prvog dana. Oni i je bez roptanja, ali vidim da im je malo nelagodno kad se gde gde kaže da su poručnici ili poručnici 6 godina. Što se tiče njihovog rada i požrtvovanosti, ništa ne stoji budu unapređeni. Za njih sam predlog već učinio. I to za one koji su zaslužili na putu svojim radom. Osećam da ću jednog dana morati da im dam odgovor zašto se unapređuju. Samo ne znam kakav odgovor da im dam. Radi toga želeo bih da znam kako stoji sa njihovim unapređenjem

Sa odećom još nekako, ali sa obućom narod vrlo rđavo stoji. Tako da u slučaju neke akcije, borci bi morali ići većinom bosu u borbu, jer se uopšte obuća ne može nabaviti. U koliko bi se obuća mogla dobiti od Saveznika u danom momentu neophodna bi bila. Pa ako bi se i dobila i pre akcije mogla bi se sačuvati za dani momenat.

Sve drugo je u redu. Jedino por. Ristović² prilično strči. Izvršuje moja naređenja, ali izgleda da se nerado potčinjava mojoj komandi. Dobro bi bilo skrenuti mu pažnju u tom smislu. Inače on je dosta slab. Kapetan Mijun Petrović kao njegov pomoćnik radi odlično bez ikakvog uztezanja. Svi komandanti Žičkih brigada su odlični. Svi izvršavaju potpuno moja naređenja. N.pr.kap. Anđelković³ ništa se ne usteže da izvrši moje naređenje kao pravi vojnik i ako je stariji od mene.

Odgovoreno

ML⁴

M.P.

K o m a n d a n t
poručnik Pred. M. Raković

Zbornik XIV, 2, str. 314-315

BR. 49

IZVOD IZ KNJIGE PRIMLJENIH DEPEŠA ISTAKNUTOG DELA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA

Br. 125

Čika Branku

30-1-43

Izvestite Čiču da sam brzojavio italijanskoj vrhovnoj komandi da tražimo da vojska, radi opasne situacije ostane još gore, jer su hteli da je vrata pre vremena.⁵ Biće usvojeno, i ja mislim da je bolje da ostanu, jer sa onim jadima tamo bilo bi zlo. Nemci javljaju da su zauzeli Slunj i 15 km. napred.

Partizani danas javljaju zauzeli Strmicu i Golubić logore. Ljubinjaska i Stolačka brigada ovo držale. Pitaoh sam Italijane radiogramom, odgovaraju sledeće: "borbe oštre i uporne". Naši mestimično napreduju. Mislim da je posve pogrešna informacija o slabljenju koristi Like. Nas napadaju svi lički takozvani "krvavi bataljoni".

Za ilegalni prolazak Crnogoraca mogu dati odmah 1 vagon brašna. Mogu kupiti za 2 vagona graha, po 20 lira. Pirinač samo za zlato. Municije su mi dali još 50.000, ali sada od juče ne daju, vele nije stiglo iz Italije.

Vrhovni partizanski štab izdao kominike, da su Crnogorci odbili da se bore protiv partizana. Afera "Velikani" likvidirana, sela uništena. 4 kolovođe streljano, ostalih 6 ostali razoružani. Javite još Čiči da je sve jača propaganda komunistička u Italiji.

² Zvonimir Vučković.

Milorad, komandant Čačanske brigade.

Ljubo, komandant 3. žičke brigade.

Dopisao Mirko Lalatović.

U pitanju su četnici pod komandom Petra Baćovića.

ijanskim trupama. Juče su zatvorili mnogo vojnika i deportirali u Italiju. Ponavljam garantujem glavom da u našoj zoni neće Italijani pokušati ništa protivu nas.

Ponova hrvatski denerali pregovaraju u Dubrovniku sa mnom. Nude da podeli¹¹⁰ Hercegovinu u zone i da zajednički pozovemo Italijane da ispune obavezu o napuštanju Hercegovine i Dubrovnika. Taktiziram da dobijem hrane. Ne usvajam ništa. Prekosutra rano idem za Dubrovnik. Sutra ujutro javi ću se opet. Molim odgovor što pre.

Jevđević

Br. 130 Komandantu 8002. - 1 - II - 43

Durišić javlja da dolazi sa 5000 boraca i da će napad na Čajnički srez biti petog februara. Važi plan za napad koji je dao čika Branko. Situacija kod nas nepromenjena.

Nikić [Bajo]

Br. 133 Za čika Branka - 3-11-43

Naredio sam da se popišu sve rezerve municije u Donjoj Hercegovini i da se upućuju Korpusu Nevesinjskom za Vas. Naredio sam da se po svim hrvatskim garnizonima kupuje municija. Pokušavam da kupim od Italijana što god mogu. Bačović javlja: u operacijama na Vrliku izgubio 70 mrtvih i ranjenih. Kada je zauzeta Vrlika trebala je istu preuzeti Dinarska brigada koja je odmah napustila. Za vreme njegove operacije na Vrliku dinarski odredi koji su trebali držati Plavno i Strmicu pobjegli su i partizani zauzeli ta mesta. Sad mora osvajati ponovo. Ako još uvek ne verujete da gore vlada kaos i da nema vojske, molim tražite odobrenje od Čiče da Vas odvedem 3 dana gore da lično vidite.

Molim u moje ime uputite za Čiču sledeću depešu: Bačović javlja da bi mogao sam probiti se do Prozora, ako izradim da sa našima pođe jedan italijanski puk. Idem da uredim stvar. Vraćam se u nedelju. Na vest: "dolaze Crnogorci" svo stanovništvo muslimansko i katoličko iz zone Prozor beži sa hranom prema zapadu. Sela su pusta. Ako Bačović krene sa Italijanima Crnogorci ne trebaju dalje ići od Duvna. Duvno nije zauzeto od Nemaca.

Jevđević

Br. 142 Komandantu 800¹ 6 - II - 43

U toku 5 februara zauzeta je Bukovica. Leva kolona odbijena je od Paljika jer su Turci dobili jako pojačanje. Drugih podataka nemam.

Tasovac [Đoko]

Br. 244 Čika Branku

Da ne bih čekao do sutra to te izveštavam direktno a ujedno izveštavam i njega jer on još šifruje i pošalje ovamo preko 8 sati. Dakle avion je večeras u 5,30 h. konstatova da se jače komunističke snage na desnoj obali Neretve kreću od Gospić - Gradac prema Pologu i Dobriću. Moji izveštaji su rezultat izvidanja [i] direktnih saopštenja. Talijanski general se prema tome upravlja, a do sad su bili apsolutno tačni. Probaću preko Talijana da se držim u stalnoj vezi sa Jovanovićem jer se događaji razvijaju brzo te nisi upozna sa situacijom na vreme. Glavatičevo nisu bombardovali Talijani nego 10 štuka koje sam po tvojoj želji tražio iz Sarajeva. Rekao [sam] da ne želim više da Nemci bombarduju. Učiniću sve za Bačovića samo ne mogu imperatorski da diktiram, jer se ravnám p°

¹ Šifra za Danila Salatića i Komandu operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine.

situaciji i ne želim da imam oboje protiv sebe nego Italijane protivu Nemaca. Osloni se na mene da ću uraditi sve što može najsposobniji čovek da uradi. Tvoju sam depešu dostavio Jovanoviću.

Trebam hitno Italijanskog novca. Šalji odmah po kuririma jer je neophodno. Javi koliko možeš poslati. Vaši su na levoj strani nadmoćniji. Tvoju naredbu za napad ponovim mislim daje bolje požuriti dok ne stignu komunisti koji stižu od Ljubinje planine i Vialieduša [gde] je nemačka zona. Danas sam ti doznačio novih 15.000 obroka u Nevesinje za Pavia. To je broj koji nismo ugovorili. Ja ne mogu da im diktiram imamo troje rezerve 50 kvintala brašna u Nevesinju. To moram čuvati Baćoviću. Molim te nemoj da misliš da ja ne radim sve što treba. Suviše sam pametan da me maiko vodi za nos ali znam šta mogu a šta ne mogu. Sad dajem hranu za 2000 Bajovih i Lukačevića a da su Pavlovi došli u određeni čas kako smo rekli našli bi municiju i hranu u Jablanici, oni su do sada dali 300.000 metaka imaju još 500.000 metaka.

22 - II - 1943 god.

Pred. u 21 h.

Prim, u 21.30 h.

Jevđević

Br. 245

Čika Branku

Primio sam tvoju depešu od 22. ov.m. od 11,30 sada Te obaveštavam o svemu.

1) Opšta situacija: Nemci. Jevđa je uredio sve da Nemci ne dolaze na levu obalu Neretve. Čekam odgovor.

2) Nemački delegat u Mostaru [izjavio] da će Nemci samo izvršiti akciju drumom što je vrlo pojmljivo. Javiću ti rezultat. Lukačević izgubio Ljubinju planinu j.z. od Konjica selo Zabrđe. Vukčević odstupio verovatno od položaja ispred sela Zabrđa. Konjički musliman, bataljon [predao se] part.? pak?¹ U Konjicu spuštena municija i hrana avionima. Partizani zauzeli Trojan i u njoj 6 brdskih topova: Crnogorci došli i javi gde ću ih upotrebiti. Imajući u vidu moju depešu poslednju. Krivokapić je u vezi sa mnom. Obzirom na situaciju on je već na položajima koji peko Bahtijevice izlaze u moju pozadinu. Tetkići vode pregovore sa Boljševicima za zamenu zarobljenika. Uložio sam protest ili izjavu u tom slučaju smo pucali na parlamentare pri odlasku u Drežnicu.

3) Posebna situacija

Mi smo na položaju koji su javljeni poslednjom depešom. Nemamo snage da smo zauzeli Drežnicu zbog nejasne situacije kod Voje. Tetkići pošto po to žele da Bajovi idu desnom obalom Neretve. U borbama zarobljeno 20 partizana 1 mitraljez i 16 pušaka, "artizani čim zauzmu neku prostoriju odmah izvode mobilizaciju. Komuniste upotrebljavaju za borbu a ostale u komoru. Formacija im je ista kao i kod vojske od desetine do bataljona, raspoložu sa svim sredstvima za borbu pa čak svaka desetina ima svoje sanduke.

Sve ovo blagodareći Tetkićima kao i njihovom arsenalu. Sada saznajem da su Tetkići našim zemljacima zabranili ići iz kasarne pa čak i oficirima. Bojim se da sa njima ne izgubimo vezu pa da dođe do upotrebe pre naših sporazuma. Između 19 i 20 o.m. 60 Partizana upali u Konjic. Poginuo Đorđe Dragić i Despotović.

^{2 3} - II - 1943.

U 11 h

Bez potpisa²

¹ Tako piše u originalu. Reč je o muslimanskom nacionalnom četničkom bataljonu, koji je ceo pobedovito neispalivši ni jedan metak (Arhiv VII, Ča, k. 172, reg.br.30/2).

² Depešu je poslao Borivoje Radulović.

Br. 248

Čika Branku

Javi Bačoviću neka kaže Talijanima da je dobio od mene naređenje da **odmah** obustavi operacije i krene nazad.

23 - II-43 g.

u 11h

Jevđević

Br. 249

Čika Banku

Dana sam sa Nemačkim oficirima napravio sporazum da ne prelaze levu obalu Neretve, a da međusobno izbegavamo kontakt. Komunisti imaju 3 divizije 2 Prozor - Drežnica a 1 Imotski. Dalmaciju bez Jovanovića ne mogu dati. Tetkići sa 5 bataljona idu sa Crnogor. sa desne strane Neretve. A mi sa 800 Tetkića sa leve da unište grupu u Drežnici. Javi 700¹ šta misliš? Imamo sa ove strane 8 topova i 7 bacača. Ako odeš Bačoviću ovde će stvar otići do đavola.

Poslao sam kurira u Split da ga odmah puste. Garantujem nema Vamne². Pošaljite mi hitno 200000 lira za hranu.

23-II-43 god.

u 14 10

Jevđević

Br. 252

Za Čika Branka

Javi u moje ime molim Te Bačoviću tekstualno ovu depešu. Već 10 dana ne spavam saradjujući na odbrani ugrožene Hercegovine. Javi vojsci da sam sve preduzeo za povratak. Ovde je situacija zbog Nemaca vrlo opasna. Srdačan pozdrav tvoj

23 - II - 1943 g.

u 21 30

Jevđević

Br. 253

Za Čika Branka

Sad je počela borba na desnoj obali Neretve na Planinici u visini pod našim mostobranom. Talijani traže naša pojačanja. Imamo 700 Crnogoraca i 500 Trebinjaca. Bojim se da ne ugroze levu stranu. Daj dispozicije.

23 - II - 1943

21 40

Jevđević

Br. 273

Čika Branku

U toku 26 ov.m. i noću [27] bez promene kod Joce. Bajno nije 26 poseo položaj: Vilenjak - Goranci - a danas će do podne, ja računam do 16 č. imati ovakav raspored. Desna kolona major Boljević 380 boraca, 2 bacača, 3 mitraljeza, 15 puškomitraljeza na otseku: Pometenik - Popratnik zaključno. Srednja kolona - Jakov Jovović 410 boraca, » puškomitraljeza na otseku Popratnik - Tetrajača zaključno. Leva kolona Sima Mijušković: 350 boraca 2 bacača, 2 mitraljeza i 8 puškomitraljeza, na otseku: Tetrnjaca - Umac zaključno. Rezerva: Radojica Mijušković, 6 bacača, 12 puškomitraljeza na prostori: Marjanova Bukva. Pobočnica. Marko Radunović 300 boraca 2 bacača 6 puškomitraljeza kod Vodenoga Brijega k. 842. Komandant kolone major Blažo Gojme. Stađ Bajov kod crkve u selu Bijelo Polje gde je i štabna četa od 40 boraca, 4 puškomitraljeza

¹ Borivoje Radulović.
² Tako piše u originalu.

1 bacač. Ovo je u isto vreme raspored za napad koji će početi u 1 sat pred zoru. Pre nije mogao zato što se Bajo nije žurio ma da sam ja u dva maha urgirao. Treba da narediš da Raiova grupa iz Fazlagić Kule dođe u Mostar jer sam dobio izveštaj da će ona postupiti kao i Bjelimići¹. Isto da dođe u grupu Čapljina pop Perišić. Baju dolazi do 27 ov.m. od Raniana još 200 boraca. Italijani kod Baja . . . . bataljona kao, leva kolona pobočnica na rostoru Ralo 1977. - Krstine 870 - i pridato 6 brdskih oruđa od 65 mm. Kod Pantića situacija ovakva:

Zečević - 1050 ljudi, 3 bacača, 10 puškomitraljeza na otseku: Kereč (2019) Bukovi [breg] zaključno. Pobočnica na k. 1021. koja treba da uhvati vezu sa levim krilom kapetana Lukačevića a potom da ide na brdo [V.] Prenj. Italijani 1 bataljon od 500 ljudi sa bacačima, puškomitraljezima i mitraljezima - Bukovi Breg - Dolovi zaključno: JCureš² - 620 boraca, 1 bacač, 11 puškomitraljeza: Dolovi - Bijelo - Mandići.

Br. 296

Čika Branku

Tek sada sam u stanju da ti dostavim izveštaj o situaciji kod mene. Po prikupljenim podacima na frontu između Planinice - planine Prenj komunisti su 27 ov. m. do mraka prebacili drugu diviziju Peka Dapčevića jačine od oko 4.000 ljudi i oni su uspjeli da blagovremeno posednu položaj na desnoj obali i da zadrže Bajovce. Greška je bila sva u tome što Đukić nije hteo da izvrši naređenje i da još 26 ov. m. posedne položaj i da 27 preduzme nadiranje, bili bi u Drežnicu ušli bez borbe, a ovako stiglo je pojačanje. Detalji borbe ovako su se razvijali. Joca je otišao kod srednje kolone sa mojim planom da izvođenjem desnog krila izbije na onu liniju koju si ti odredio kod leve kolone na Tominu kosu da povede energičnije levu kolonu jer je tamo nastupio nered. Ja sam ostao na komandnom mestu, pošto sam juče bio na položaju i pošto smo sve detalje za ovo predvideli.

Situacija kod srednje kolone od 18,30 do 6,30 ovakva je: Beli Potok čini jedan potpuno kršni kamen čiju zapadnu ivicu danonoćno (27 - 28 ov. m.) brani vrlo veliki broj mitraljeza i bacača. Prema tome srednju i levu kolonu i potkolonu treba da pokrene desna potkolona, Ova kolona vođena potpomćnikom Kneževićem izgubila je Kobno Polje vršeći obuhvat Drežnice sa severne strane i do mraka kako me Joca izveštava izbiće na liniju Obodić - Vidova. U vezi sa tim Italijani i Kureš izvršiće noću napad stiće kod te potkolone izvršiti obuhvat na Drežnicu. Ja se nadam da će Drežnica biti još noćas [zauzeta] gde Peko ima svoj štab. Ja sam izvršio koncentraciju vatre na crkvu u Drežnici i ovoga časa gađaju je 20 cevi. Pristigla [su] znatna pojačanja sa većim brojem automatskih oruđa i kako je teren vrlo težak to je Joca postigao odličan uspeh. Detalje od Joce još nemam ali ću ti dostaviti čim ih primim. Kod leve kolone uprskana je stvar neodlučnošću Gojnića i slabim radom Mijuškovića čiji je bataljon naišao na jak otpor u neredu ostupio kod Marjanove Bukve ka Dobroj Dragi pa je pri tome izgubio jedan bacač i jedan mitraljez.

Prvi bataljon je na liniji Jadrine - Liskovice - Kruševica. Drugi bataljon na položaju na Tominoj kosi jer je bio napadnut u toku noći pa se sa položaja povukao. To¹¹ je situacija u 15,30 a Bajo me uverava da će uspostaviti red i preduzeti energičan najzad napad. Zbog ovog nereda poseo sam opet mostobran sa Trebinjskom brigadom jer^m J je izgledalo da će biti ugrožen Bajo kako su me uveravali nije bio snabdeven municijom dobio je grčku umesto naše, a za bacač vrlo malo. Greška je kod Đukića što je probno moj volji uzeo polazne položaje ka glavnom neprijateljskom položaju, zatim kod ojmca kome je ovo prva borba i koji je neumešan u komandovanju i najzad kod¹² J^uskovića koji je napravio nered na levom krilu. Ti uzmi pa Baju jednu toplu depešu pošalji **pošto Crnogorci nisu baš sasvim krivi kad u mjesto naše dobijaju grčku municiju**

- Detalje preko radia sutra slušajte pošto sam stanicu popravio. Cim dobijem druge

¹¹ Reč je o muslimanskom nacionalnom četničkom bataljonu, koji je ceo pobegao neispalivši ni jedan «ak (Arhiv VII, Ča, k.172, reg.br.30/2)

¹² Milaš.

vesti javiću ti. Od Veskovića dobio sam izveštaj on je u Glavatičevu. Tražio sam o[Talijana da mu pošalju hranu i municiju. Uspostavio sam relejne stanice za vezu sa Lukačevićem ali mi on ništa ne odgovara. Kod Konjica odlično. Boljševici beže. Udar u leđa izazvao je njihovo bekstvo na Jablanici i na Prozoru.

Umakoše nam ali mi ćemo ih juriti. Uspeha će biti i ako ne onakvog kakvoga smo zamišljali jer nam kidnuše. Ja ulažem svu svoju energiju i trebaš da znaš da se Bajovci ne biju nekih 8 meseci i da su u srednjoj koloni narodni tribuni sem Joce koji je danas položio ispit. Kod mene imam na mom raspoloženju 28 pušaka, 10 sanduka municije kad popunim magacin poslaću preko Glavatičeva u Kalinovik, imam i bateriju za stanicu, o Buljanu nema ništa on stoji najjednom mestu i vrši izvidanje i možda i organizaciju za to treba . . . da zadržiš u južnoj Hercegovini.¹ Na sve moje urgencije drugih **podataka** nemam. Znam da je ovaj izveštaj nedovoljan ali teren je vrlo težak i kurirska veza otežana. Komunisti su zarobili potporučnika Dragičevića iz Bajovog odreda i kod njega našli Bajovu zapovest za rad, te tako oni sada znaju naše namere.

Ovaj potporučnik ubio je sporovdnika i vratio se nazad ali sam ga ja stavio pod ključ.

1 - III - 1943 god
u 3,50

A

Radulović

Br. 297

Čika Branku

Bačović u 4 sata posle podne stiže u Sestanovac. Sutra produžuje za Imotski. Bačović pod zaštitom i u saradnji Itlajanskog vazduhoplovstva iz [Mostara], Kako [Vesković] danas stiže ovamo jesi li saglasan da izradim kod Italijana da ga automobila prebacim na Široki Brijeg a pođe u susret Bačoviću, gde bi se kroz par dana sigurno sastali. Inače bilo bi sramota da još i ovde Vasojeviće dodelimo kada su već dobili Trebinjce.

1 - III - 1943 g.
u 13,10

Jevđević

Br. 298

Čika Branku

Prema prikupljenim podacima jačina komunista pred levom kolonom iznosi preko 2.500 ljudi sa vrlo mnogo mitraljeza. Leva kolona nalazi se u neredu. Bajo još nije uspeo da prikupi svoje jedinice koje su razbijene noćnim napadom bombama; prvi bataljon je potpuno razbijen i u pokretu ka Mostaru; drugi četnički bataljon i prva četa 1. bataljona nalazi se u selu Sirge; treći četnički bataljon u vezi sa Italijanima nalazi se seveno za 1. km. od sela Goranci. Situacija je vrlo teška. Bajo je na položaju.

Mostobran ugrožen ali na sreću sinoć sam ga poseo sa Trebinjskom brigadom te tako je ova opasnost za koju sam tek jutros saznao, potpuno sprečena. Od Baja dobijen izveštaj da nema municije. Sinoć mu je upućeno u selo Goranci 25 sanduka a juti os 30000 i bombe za bacač. Jevđević radi ali Boljević stanuje u Mostaru i naravno neznam šta Baju treba, te je i tako došlo do ovog. Zahtevao sam jutros od Baja da po svaku cenu organizuje liniju: Vilenjak - Tomina Kosa kako bi na njoj uredio trupe koje su rasturene - Od Baja levo nalaze se Italijani. Molim te da hitno narediš da onaj deo iz Gacka dođe Baju u sastav i da major Vesković primi levu kolonu. On je stari ratnik, hrabar i ima zvezdu. Javio mi se Andrija iz Glavatičeva.

Danas sam dobio Vojin izveštaj od juče, koji kaže da će se svezati sa izveštajem, položajem - [Boračka] Draga - Crno Polje - Devojački Kuk, i kaže daje Konjic bombardovan i da ima 6 mrtvih i da će leva kolona Kasalovića očistiti položaj od sela Baščica - Čelebić - Kavalerija do ugla Neretve - Čarski Vrh (828) pa će se na taj način istaći ispreo

¹ Tako piše u originalu.

leve kolone na pravcu Prozor - Rama.¹ U vezi sa ovakvom situacijom srednja kolona nrođuzava sa napadom kako bi akcijom sa severa i juga bila očišćena leva obala. Napad de vrlo sporo, usled zemljišta i jake odbrane komunista sa ogromnim brojem mitraljeza. Ne znam tačno gde su prednji delovi u Joce. On mi šalje epske izveštaje a ne šalje ono što mi treba. U toku noći poslao sam mu 3 kurira, a on ništa. Ja znam da se ti dovodiš zbog ovog u nezgodnu situaciju, ali nisu veze dobre i starešine kao da su pale sa Marsa. Ruljan se ne kreće. Italijani nemaju dovoljno aviona. Pre neki dan poginuo je 1 talijanski pilot od komunista te zbog toga sada uvek visoko lete. Artiljerija odlična i u dovoljnom broju. Mislim da bi Veskovića trebalo dovesti ovamo da produžuje Bajovo levo krilo. U vezi sa Kasalovićem uradimo što smo zamislili u džepu Neretve. Ti u ostalom znaš situaciju tamo bolje nego ja. Joci desni bok zbog Vojinog kod...² obezbeđiću. Danas su 2 aviona bombardovala drum Rama - Prozor zbog ostupanja komunista. Jevđević uverava da nema bojazni od Buljana zajužnu Hercegovinu. Tvoju depešu primio sam sinoć oko 2 časa. Za prenos Voji hrane izvršiće se preko Glavatičeva (preko Bijelog Polja kraći put) sve što treba. Danas sam mu javio da pošalje komoru u selo Potporim. Podaci kažu da ima komunista na Ivanu. Na Prenju za sada nema.

prim. 1 - III - 1943 god
u 14 h

Radulović

Br. 299

Čika Branku

Za Bačovića je javila Italijanska komanda daje na putu u visini Sestanovca. Dali su mu itinerer puta: Imotski - Posušje - Široki Brijeg, da bi izbegao susret sa ustašama pukovnika Simića koji su prema Ljubuškom. Nije niko tražio da ide Vesković nego sam ja predložio tebi jer se bojim da Bačović sam ne nastrada. Kod Drežnice prestao skoro otpor. Poslednji avion koji je leteo javlja: da komunisti idu dolinom Drežanke oni od Konjica idu prema Prozoru. Avion javlja da Jablanica gori, neznam jesu li naši. Bajo je tražio Trebinjce, ali sada mu ne trebaju. Ako Vesković pođe Bačoviću daću mu tehnička sredstva. Crnogorci su prešli u napad i napreduju bez otpora. Italijani nemaju ljudi, ako budu slobodni naši Lukačeviću šaljem što mogu. Dva puta bačeno u Konjic.

1 - III - 1943. g.

u 21,45 h.

Jevđević

Br- 306

Čika Branku

Povodom najnovije direktive, Italijani su primili našu osnovnu ideju sa ovim grupisanjem i pravcima: Konjička grupa da produži dejstvo na zapad kako ti zamišljaš. Joca sa 1 bataljonom i Italijanskom artiljerijom dolinom Drežanke za sjedinjenje sa Vojom kako ti zamišljaš. Bačović da ostane na predviđenim položajima i da sačeka akcijama naših trupa. Bajo sa 3 bataljona i 2 italijanske baterije da preduzme akciju pravcem: Široki Breg - Gruda - Imotski; opkoljavajući levi bok Buljana; Vesković sa 2 bataljona i «ahjanskom artiljerijom pravcem: Metković - Vrgorac - Imotski, čisteći južnu stranu od mora i dejstvujući na Buljana sa juga. Rezerva u dve grupe: desno Trebinjska brigada uoki brijeg; levo ostatak Trebinjske grupe u Ljubuški. Ako se ovo usvoji imamo uredno snabdevanje hranom i municijom brže se sastajemo sa Bačovićom. Hitno odgovori.

3. III. 1943 god
u 2,50 h

Radulović

¹ ² Tako piše u originalu.

307

Čika Branku

Najhitnije odgovori na poslatu depešu. Čekaju automobili i vozovi. Sve je spremno za transport trupa na nove pravce. Ako se ne odobri hrane i municije nemamo. Baćović je ugrožen.

3 - III - 43

u 10,30 č.

Radulović

308

Čika Branku

Od italijana sam uzeo 90.000 obroka rezerve. Municiju daju sve što imaju. Nemoguće je voditi čisto svoje operacije jer će mo se sukobiti i otkriti karte. Razgovaraj sa Radulovićem i Bajom i molim Te vodi računa o stvarnosti jer ja zaista ne mogu dalje.

3-III-43

u 12,40

Jevđević

310

Čika Branku

Talijanski odgovor stigao i glasi: U Konjicu je bilo svega 600 Nemaca. Polovina otišla prema Rami. Saraduju potpuno sa pukovnikom Jovanovićem.¹ Nude mu hranu i avijaciju. Drugih 300 hteli su samo u Mostar, radi zaštite svojih rudnika. Odgovorio sam: Ne usvajam; ne usvajam. Krenućemo u predviđenom pravcu samo ako cela grupa Pantićeva ostane u Jablanici i napadne Nemce ako pođu na jug od Jablanice. Čekam odgovor.

3 - III - 43

u 16,50

pozdr. Vojvoda Jevđević

br. 316

Čika Branku

Baćović je u 6 sati stigao u Posušje. Javi hitno šta da mu u jutru javim sa avionom. Bajinovci još nisu mogli poći.

4-III-43 g.

u 20,15

Jevđević

319

Čika Branku

Sada mi javlja Lukačević: Jutros zorom komunisti opet napali Jablanicu. Borba traje. Neka kolona koja napreduje desnom obalom energično požuri u pravcu Jablanice i Plasa planine.

5 - III - 43.g.

u 1,20

Jevđević

br. 321.

Čika Branku

Sinoć sam imao ove podatke: komunisti napadaju Jablanicu. Poslat je Kures desnom obalom da ih udari u bok a potom će posesti položaj Gumanac - Crna Glava. Partizanska patrola od 14 ljudi kod klanca Draga. Naređeno je Joci da što pre izbije kod Drage i da delom snaga što pre posedne položaj: k. 1403 - Ošljak. Jutros do zore

¹ Vojislav Lukačević. Kod Nemaca se predstavljao i kao kapetan Đurić.

prebačeni su svi Crnogorci, Italijani nemaju dovoljno kamiona. Vojska je gola i bosa. Italijani nemaju ni obuće ni odeće. Zahtevao sam izviđanje i da to čine u zoru danas. Italijani lete vrlo visoko, zato što su imali gubitaka, jer partizani idu po grupama te zbog toga ne mogu ništa videti. Ne verujem da će Italijani krenuti u izviđanje pre 10 sati. Vojska je nepokretna a starešine tromе. Tome nisam kriv jer vojsku nisam formirao niti sam starešine postavljao. Za pokret Baćovića saznao sam tek sinoć u 23 časa. Ja sam od Mostara 12 kilometara. Nemam nikakvih sredstava za vezu. Tražio sam sve to ali niko ne okreće glavu. Direktiva odbijena juče u 16 h a stvo riće se danas do podne u pogledu rasporeda. Ja se danas selim za selo Ilić 3 km zap. [od] Mostara. Ovako sedeći u Orlovića Hanu nisam u stanju išta da ti javim.

5 - III - 1943 g.
u 10,40

Radulović

gr. 322

Čika Branku

Nemci zauzeli Livno i Grahovo. Lukačeviću sam javio na osnovu moga sporazuma sa generalom Lutersom da Nemci neće dole, a on da samo u sporazumu sa Lutersom ide na Prozor. Bio sam sa Radulovićem u Širokom Brijegu. Počelo je nasilno izviđanje. Docnije ću javiti pozicije, jer juče avioni nisu izviđali.

6-III-43.

u 13,05

Jevđević

br. 325

Čika Branku

Baćović stigao u Kočerin. Partizani zauzeli Jablanicu. Kureš upućen da ih napadne u bok. Br. 11 nalazi se u Prozoru, Livnu i Vakufu. Prema tome partizani su opkoljeni sa severa, istoka i juga. Mislim da bi u odnosu na novu situaciju trebao izdati nova uputstva za rad s tim da Baćović po svaku cenu zadrži se gde je a potom da preduzme akciju ka severa, kako bi se partizani opkolili i sa zapada. Hitno javi tvoje namere.

5 - III-43 g.
u 16,30

Radulović

Br 328

Čika Branku

Ja ne mogu istovremeno praviti sporazum sa nemačkim generalom i opravdati se što prelazimo njihovu zonu. Ne mogu tražiti od Italijana oruđa i objavljivati im rat. Meni tačno učinićeš uslugu, ako predložiš Gospodinu ministru da me razreši dužnosti, jer sam kriv, Baćoviću, Baji i Tebi i svakome.

5 - III - 43 g.
u 20,35

Jevđević

Br. 329

Čika Branku

Dobio sam diektivu za Rakitno i Drežnicu, biće učinjeno, samo ti skrećem pažnju da je pukovnik Bajo sinoć sa Italijanima imao plan a u toku noći ga promenio. Ovo će otkriti postojanje naše Vrhovne komande i Čiče. Veskovića ne mogu bez Italijana a sa talijanskim kamionima vozim. Na Vitanju nije mogao naići jer su sa pukovnikom Simićem 3000 ustaša sa kojima bi se sigurno sukobio. Radiom mu javi jer kurira nes-

mem da šaljem sa onom tvojom direktivom, pošto je tamo druga divizija pa se boji da ga ne uhvate. Uostalom on će po planu biti večeras na Grudi.

Ponavljam da Talijani insistiraju da imaju svoju reč u operacijama, da su juče Pantiću uskratili hranu i municiju i artileriju jer nije koordinirao sa njihovim bataljonorn da Lukačevića hranim samo pomoću aviona, da sam Talijane dobio za naš stav protiv Nemaca. Da su nam na raspoloženju njihovi telefoni, topovi, kamioni, da vojska ako ne dobije jedan dan hranu neznam hoće li ostati u stroju, da onoga časa kada vojska nema municije neće da se makne pa da je nemoguće ignorisati ih definitivno. Siguran sam da će ovo da dovede do rata sa njima i Nemicima kroz koji dan pa sa obzirom na **moje** obaveze prema narodu tražim da mi pošalješ direktno Čičino naređenje da nastavim **rad** u ovom pravcu rata. Ne razumem kako komunisti nameravaju preko Konjica kada po jučerašnjim Vojnim pozicijama on [je] paralelno sa Nemicima daleko stigao od Konjica i gura obuhvatno prema Prozoru.

6-III- 1943 g.

u 10,50

Pozdr. Jevđević

330

Čika Branku

Crnogorski pomoćnik komandanta¹ nespretno predao Italijanima original Tvog naređenja. Mislim daje cela stvar propala, jer je i potpis i "Draža nas vodi" i sve ostalo. Čekaj, javiću šifrom ili kako bilo kako se razvija stvar. To nije trebalo da nam se učini, ja sam bez svake nervoze i opasnost ću otkloniti ili sve na vreme izvestiti.

6 - III - 43.g.

u 10h

Jevđević

Br. 331

Čika Banku

Ja sam avionom podneo ostavku usled toga je usvojeno celo tvoje naređenje u potpunosti i sve se izvršava. Obustavljen je postupak radi uhvaćene naredbe.

6 - III-43 g.

u 1 lh

Jevđević

Završeno sa rednim brojem tri stotine trideset ijedan.

6 - III 1943 g.

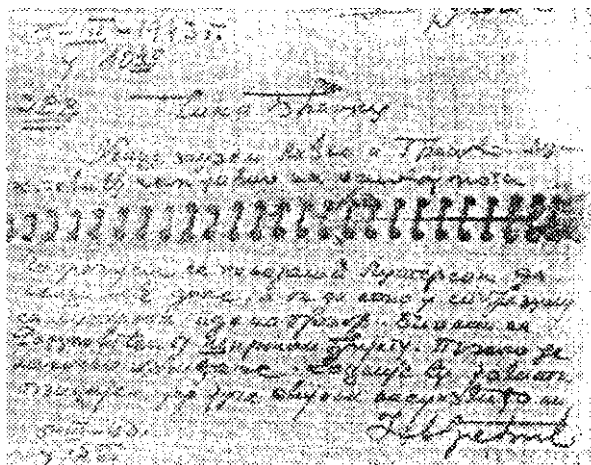
u 17h

Položaj

Narednik;
Ratko Narandžić

Zbornik XIV, 2, str. 349-386

¹ Blažo Gojnić.

Fotokopija dokumenta br. 49, depeša br. 322

BR. 50

SPORAZUM ČETNIKA I USTAŠKIH VLASTI U GOSPIĆU

ZAPISNIK

dana 6. ožujka 1943 sastali su se u zgradi velike župe u Gospiću opunomoćenci vlasti i to gg. ustaški pukovnik *Vjekoslav Servatzy*, oružnički pukovnik *Dragutin Mašek*, veliki župan *Ferdo Stilinović*, župe Lika i Gacka koji se iskazuju punomoćnici izdanoj od ministarstva unutrašnjih poslova dana 2. ožujka 1943 V.T. broj 16141/43 s predstavnicima naoružane skupine pravoslavnog pučanstva i to: gg. Prič. kapetanom *Jovom Dabović*, prič. kapet. *Miodrag Kapetanović*, *Nikola Omčikus* odvjetnik *Vladimir Teslić*, *Stojan Vlasisavljević*, *Branko Uzelac*, *Jovo Vuletić*, koja je skupina - po njihovoj izjavi - iz vlastite pobude organizirana u oružanu jedinicu pod imenom "Medački četnički odred", sa svrhom da surađuju sa Hrvatskim i savezničkim oružanim snagama radi zaštite niže opisanog područja to jest sela i naselja od partizana i drugih odmetnika i to: sela Medak, Raduč, Počitelj, Čitluk, Divoselo, Mogorić, Vrebac, Gornja i Donja Ploča, Kik i Gospić, koji predstavljaju preko 200 oboružanih boraca, čija će imena predati u roku od 10 dana zapovjedništvu 2. oružničke pukovnije u Gospiću. Svrha sastanka je davanje odnosno dobivanje dozvole za obstojnost i daljni rad gore spomenute skupine oboružanog Pravoslavnog pučanstva.

Tim povodom daje se i prima na znanje sljedeće:

1. - Voda naoružanog odreda zvanog "Medački četnički odred", svi njegovi zapovjednici i oboružani pripadnici tog odreda u ime svoje i u ime celokupnog pravoslavnog pučanstva, koje stanuje na području toga odreda izjavljuju, da priznaju vrhovništvo (suverenitet) N.D.H. i Poglavnika, koji je nosioc tog vrhovništva, za svog Priznaju također sve zakone, naredbe, odredbe i u obće zakonske propise N'D H i o^avčzu u se istc poštovati i njima se pokoravati kao i svi drugi državljani

Nadalje izjavljuju da žele, da im se dozvoli da oružje, koje već poseduju, mogu i zadržati u svrhu, da brane svoja sela i naselja od pljačkaških partizanskih bandi odmetnika a izjavljuju se spremnim dobrovoljno sudjelovati sa hrvatskim i

Tada je bio komandant Medačkog četničkog odreda.

njemačkim odnosno talijanskim oružanim snagama na suzbijanju i uništavanju partizansko odmetničkih bandi i to pod vrhovnim zapovjedništvom hrvatskih odnosno njemačkih ili talijanskih vojnih zapovjednika.

Opunomoćenici ministarstva unutrašnjih poslova primajući do znanja **gornju** izjavi, odobravaju "Medačkom četničkom odred", da može zadržati oružje, koje već posjeduje, a u svrhu oružane zaštite sela i naselja i zajedničke borbe protiv partizana i drugih odmetnika, tih najzakletijih neprijatelja vjere, obitelji, morala i svake uljudbe pod uvjetima, koji se niže ustanovljuju:

I. - Oboružani pripadnici Medačkog četničkog odreda mogu slobodno imati oružje i isto nositi na području gore spomenutom.

Na tom području slobodno će se kretati u vršenju svoje službe sve hrvatske i savezničke vojne jedinice kao i pojedini pripadnici tih jedinica, a vođa odreda obavezuje se ispred celog odreda, da ih ne samo neće ometati, nego naprotiv, da će ih u radu podpomagati. Isto tako na tom području nesmetano će vršiti svoju službu i sve građanske vlasti, koje će u tom djelovanju pripadnici odreda svesrdno pomagati. Na tom spomenutom području moći će se nesmetano kretati i svi ostali pripadnici N.D.H. u svojim službenim ili posebničkim poslovima, ako se mogu izkazati valjanim izpravama za slobodnu kretanju.

Oboružani pripadnici odreda mogu nositi oružje na gore opisanom području, kada su na dužnosti vojnoj. Kada idu u gradove i tržišta po privatnom poslu, ne smiju nositi oružje, nego isto moraju ostaviti u zapovjedništvu svoje jedinice ili najbližoj straži i bez oružja ulaziti u gradove i tržišta. Jedino vode odreda mogu ostati naoružani samokresom, koji će nositi o pojasu na propisani način.

II. - Voda odreda će u roku od 10 dana od danas, kako je to predviđeno u uvodu ovog zapisnika, dati točan popis oružja i oboružanih ljudi Medačkog četničkog odreda, u kom će popisu biti slijedeće rubrike:

- a. - ime i prezime i očevo ime borca,
- b. - odakle je (selo, občina, kotar),
- c. - čime je oboružan,
- d. - oženjen - neoženjen (broj članova obitelji),
- e. - koju službu vrši u odred, u
- f. - opis oružja i broj puške,
- g. - po mogućnosti i osobnu sliku.

Kada gore navedeni zapovjednik primi ovaj popis izradit će posebne iskaznice (legitimacije) za svakog pripadnika odreda, koje će sam potpisati i koje će dati vođi odreda da razdijeli svojim ljudima. Od tog momenta svaka osoba, koja se nađe bez iskaznice na području gore opisanom, smatrati će se odmetnikom. Takove osobe dužni su pripadnici odreda uhvatiti i predati hrvatskim vojnim vlastima. Ako nekoga bez propusnica - iskaznice uhvate, a ne nalazi se u predatom popisu, ne može se nakon uhićenja primiti naknadna obavijest, da i taj spada u odred, ali daje možda pogrešno ispaio iz popisa. Isto tako će pripadnici odreda lišiti slobode svaku osobu, koja se ne može iskazati propusnicom izkaznicom državnih vlasti i takovu osobu predati najbližoj državnoj vlasti.

III. - U četnički odred se ne smiju primati mladići ispod 18 godina.

IV. - Svakom pripadniku odreda, koji bude ranjen u borbi protiv partizana i drugih odmetnika, pripada ozljednina kao i svakom drugom pripadniku hrvatskih oružanih snaga. Obitelji onoga borca iz odreda, koji u tim borbama pogine, pripada invalidnina po postojećim državnim propisima.

Odred će primati i streljivo od hrvatskih odnosno savezničkih vojnih vlasti prema potrebi i prema nahodanju tih vlasti temeljem propisanih zahtjevnica.

Novčana nagrada borcima kao i ostala obskrba pripada, kada odred kao cjelina sudjeluje podhvatom protiv partizana ili drugih odmetnika. Visina te nagrade jest - ista kao i ostalim pripadnicima Hrvatskih oružanih snaga. Inače, kada se pripadnici odreda nalaze kod svojih kuća u svojim selima, neće primati obskrbu i novčanu nagradu.

U svrhu odmjere novčane nagrade pojedinim zapovjednicima odreda, činove tih zapovjednika po priedlogu vođe odredit će ministarstvo oružanih snaga, uzimajući u

obzir veličinu odreda, njegovo naoružanje i naročito sudjelovanje u podhvatima protiv partizana i odmetnika.

V. - Dozvoljava se da naoružani pripadnici odreda kao spoljni znak nose na kapi kičanku.

Pripadnik odreda, koji bude ranjen u borbi liečit će se u državnim bolnicama na državni trošak. Za cijelo vrijeme primati će propisanu vojničku plaću i istu obskrbu, kao da je u borbi sve dok se ne rieši pitanje ozljednine, od kojeg će časa primati ozljedninu. Pripadniku odreda, koji pogine u borbi protiv partizana, pripada pravo da bude pokopan na državni trošak i uz vojničke počasti predviđene propisnikom ministarstva oružanih snaga, s time da će počastni vod na prvom mjestu biti obrazovan iz oružanih pripadnika odreda, a tek, ako je to nemoguće iz posadnog mjesta.

VI. - Posebni izaslanici Hrvatskih odnosno savezničkih vojnih snaga povremeno će izvršiti pregled oboružanih pripadnika odreda, u koju će svrhu imati pismeno naređenje od nadležnih vojnih zapovjedništava. Za vrijeme ovih pregleda izaslanike će izvjestiti os tanju i potrebama odreda vođa odreda i pojedini zapovjednici.

VII. - Stegovnu vlast u četničkom odredu vrši vođa odreda nad svim oboružanim pripadnicima odreda posve samostalno. Od toga se izuzimaju oni oboružani pripadnici odreda, koji budu u sklopu oružnika vršili pomoćnu oružničku službu.

VIII. - Omogućavanje nadzora između četničkog odreda i četničke komande u Otočcu ostaje i dalje kao i do sada, a ovo će se vršiti obilaženjem oficira iz komande radi održavanja stege i davanja uputa za rad. Dotični pregledavajući častnik ima se prije nastupa na područje četničkog odreda prijaviti zapovjedništvu 2. oružničke pukovnije u Gospiću.

U odredu se neće zadržavati niti primati osobe, koje po rođenju nisu državljani N.D.H., kao ni one osobe, koje se dosadanjim svojim radom i držanjem pokazale kao nepomirljivi neprijatelj N.D.H., a ove osobe ako bi se nalazile u odredu, vođe će razoružati i odпустiti iz odreda, a isto tako i one pripadnike odreda, koji budu pjevali pogrdne pjesme protiv predstavnika državnih vlasti i države kao takove, davali izvještaje i činili čine na štetu N.D.H. i uobće protiv probitaka Države. Odred neće održavati nikakovu vezu niti primati bilo kakove naloge od vojničkih ili političkih organizacija u inozemstvu.

IX. - Četnički odred i dalje zadržaje kontrolu nad stanovništvom iz razloga zaštite stanovništva, a pogotovo obzirom na partizansku akciju, koja se mora intenzivno kontrolirati.

X. - Za osiguranje pozadine na području odreda osnovati će se na mjestima, gdje se pokaže potreba, oružničke postaje, raznih jačina. Službu u ovim postajama obavljati će redovni državni oružnici sa potrebnim brojem oboružanih pripadnika odreda, a po propisima uredbe o oružništvu N.D.H. Zapovjednik postaje je najstariji oružnik. Pripadnicima oružnog odreda, koji budu vršili službu uz oružnike, izdat će se posebni dekreti za tu svrhu. Njima, dokle god budu služili uz oružnike, pripada ista plaća i obskrba kao i ostalim oružnicima, a po potrebi i na njihovu molbu mogu biti primljeni u redovne oružnike N.D.H. Naravno, da i oni kao i ostali oružnici spadaju pod stegovnu odgovornost uredbe o oružništvu N.D.H. Pripadnike oboružanog odreda za službu u oružništvo birat će državne vlasti po prijedlogu vođe i to prvenstveno one, koji su prije s'uzili u oružništvo.

XI. - Za vršenje občinskih poslova u gore opisanom području i to u sjedištima gdje od j^{SaCia} Postojale občine imenovat će nadležna oblast povjerenika na prijedlog vođe reda i to od dvojice kandidata, koje pučanstvo toga kraja izabere, a vođa odreda ih Predloži.

Povjerenik občine ima sva prava i dužnosti kao i ostali občinski načelnici, a cinski bilježnici i blagajnici primat će plaću od Države kao i u ostalim občinama. cinske prireze i namete povjerenik će upotrebljavati izključivo za potrebe občine. ?^{ra v no} da odred nema prava postavljati stanovnicima područja, na kome djeluje, Kakvih nameta bilo u novcu ili naturi, a svako oduzimanje imovine od pučanstva smaće se neloyalnošću i može imati posljedicu oduzimanja dozvole za rad i djelovanje

odreda. Dozvoljeno je međutim odrediti da od pučanstva prima možebitne darove i dobrovoljne doprinose, ali samo uz pristanak obćinara.

XII. - Stanovnici gore opisanog područja dolaziti će nesmetano u trgovišća radi izmjene dobara. Svako ometanje pučanstva bilo sa kojeg područja države, koje dolazi na gore određeno područje kao i stanovništva sa gore opisanog područja da dolazi u ostale krajeve i svrhu izmjene dobara, najstrožije će se kazniti, a ako to budu činili pripadnici odreda bit će pojedinci pozvani na odgovornost, a po potrebi i cijeli odred proglasiti nelojalnim odnosno odmetničkim i postupati će se kako je to predviđeno.

Svi stanovnici na gore opisanom području bez obzira na vjeru kao ravnopravni državljani N.D.H. dobivati će pripadajuće količine živežnih namirnica (hrane, soli, petroleuma i t.d.) i podpore od državnih vlasti. U tu svrhu svaki će se stanovnik prijaviti kod povjerenika obćine, koji će mu potvrditi, daje zaista sa toga područja, da nije podpomagao partizane i druge odmetnike, te da mu se može izdati redovna potrošačka iskaznica. S tom legitimacijom odnosno potvrdom isti će se prijaviti svojoj nadležnoj kotarskoj oblasti gdje će dobiti potrošačke iskaznice i legitimaciju za slobodno kretanje. Svaki imaoć takve legitimacije biti će poštećen za vrijeme vojnih operacija i zaštićen od vojnih i graćanskih vlasti.

Za svaku osobu, kojoj se na gornji naćin izda legitimacija, jamće zajednićki i nerazdjeljivo voća odreda i povjerenik obćine.

XIV. - Svako kaćnjivo djelo ućinjeno na području odreda kaćnit će se po postojećim zakonima, ako ovakovo kaćnjivo djelo na štetu tamošnjeg pućanstva izvrši pripadnik odreda. Zapovjednićtvo odreda je dućno dotićnog razorućati i predati najblićim vojnim vlastima na progon; ako takovo djelo izvrši pripadnik ostalih orućanih snaga, voća odreda u koliko to nije ućinila orućnićka postaja, podniet će prijavu najblićem vojnom zapovjednićtvu, a po potrebi dotićnog razorućati i predati najblićoj vojnoj vlasti. Kaćnjiva djela pripadnika odreda kao i pućanstva, koje živi na području Medaćkog ćetnićkog odreda, a koja imaju politićku pozadinu, izpitati će se po posebnoj komisiji, koja će odrediti, da li će se to djelo odnosno poćinitelj toga djela progoniti i po kojoj vlasti. Tu komisiju saćinjavat će:

- a. - kotarski predsjednik nadležne kotarske oblasti ili njegov zamjenik,
- b. - izaslanik najblićeg vojnog zapovjednićtva
- c. - voća odreda ili njegov zamjenik,
- d. - povjerenik obćine, a ako isti nije imenovan jedan od zapovjednika odreda,

koga imenuje voća odreda,

U slućaju da se glasovi ove komisije raspolove o tom će odlućiti odbor anketna (komisija navedena dolje pod toćkom XX).

XV. - Do sada poćinjeni izpadi od strane stanovništva sa Medaćkog područja neće se po vlastima progoniti.

XVI. - Današnjim danom izdavanjem dozvole ministarstva unutarnjih poslova za daljnji obstanak i djelovanje Medaćkog ćetnićkog odreda i potpisivanjem ovoga zapisnika područje opisano u poćetku ovoga zapisnika privodi se redovitom stanju i konaćnom smirenju. Dosljedno tome na dotićnom području vršiti će vlast redovne državne vlasti, a odred će djelovati u okviru dućnosti i prava predvićenim ovim zapisnikom. Svako odstupanje i prekoraćenje djelovanja pripadnika odreda mimo ovog zapisnika smatrat će se nelojalnošću i u tećim slućajevima moće uroditi posljedicom, da se odred proglasi odmetničkim.

XVII. - U slijedećim slućajevima uvijek će se proglasiti odred odmetničkim i nastupiti će posljedice iz toćke XVIII.

- a. - ako odred ili jedan dio odreda izvrši orućani prepad na državne ili saveznićke vojne postrojbe, državne objekte privatne osobe i naselja,
- b. - ako pripadnici odreda budu zabranjivali i onemogućavali odnosno ometali rad državnih vlasti na tome području,
- c. - ako pripadnici odreda budu ometali slobodnu saobraćaj stanovnićtvu preko toga područja i smetali razmjenu dobara,

d. - ako pripadnici odreda odnosno odred kao cjelina bude u bilo kojem vidu šurovao s partizanima i drugim odmetnicima,

e) ako se na tom području od strane pripadnika odreda ili od bilo čije strane, ako to pripadnici odreda ne spriječe, budu vršili zločini, ubijstva, pljačka imovine i slično na štetu tamošnjeg pučanstva,

f. - ako odred bude primao upute i naloge za rad iz inozemstva ili ako pojedini pripadnici odreda budu takove veze održavali, a voda takove ne bi uklonio.

XVIII. - Posljedice proglašenja odreda odmetničkim mogu biti sljedeće:

a. - da se pučanstvu sa toga područja uzkrati slobodan dolazak u varoš, zabrani izmjena dobara i uzkrati izdavanje živežnih namirnica,

b. - da se odred obustavi izdavanje streljiva i obskrba u obće,

c. - da se odred pozove da preda oružje, pa ako to ne izvrši, da se oružanim hrvatskim i savezničkim snagama likvidira.

Koja će se od ovih mjera primjeniti, odlučit će ministarstvo u sporazumu sa hrvatskim odnosno savezničkim vojnim vlastima.

XIX. - Kada prestane poterba držanja oružja navedene u točki prvoj ovog zapisnika, odred će predati oružje po popisu hrvatskim državnim vlastima. Za predato oružje primit će pripadnici odreda novčane nagrade u iznosu, koji će odrediti ministarstvo oružanih snaga, a što će ovisiti o držanju odreda u obće i o sudjelovanju u zaštiti sela i u poduhvatima protiv partizana. Kada će se predati oružje, odlučit će ministarstvo unutrašnjih poslova u sporazumu sa hrvatskim i savezničkim vojnim zapovjedništvima, a prethodno će opunomoćenici toga ministarstva u zajednici sa vođom odreda izpitati prilike i okolnosti u tom području, te o tome izvjestiti ministarstvo.

XX. - Ima se obrazovati širi odbor odnosno anketna komisija u Gospiću sastojeći se od 9 (devet) članova, a u koji odbor imaju ući iz Gospića:

Veliki župan

jedan viši častnik

jedan sudac

jedno građansko lice rimokatoličke vjeroispovjesti

jedno građansko lice pravoslavne vjeroispovjesti.

Iz Medka pak u odbor imaju ući tri lica na čelu sa komandantom četničkih odreda u Medku, kao četvrtim licem.

Ovome odboru je zadaća, da rješava pitanja teže naravi, koja bi nastala iz raznih poslovnih odnosa između stanovništva područja Medačkog četničkog odreda, te građanskih i vojnih vlasti, te da konačno rješava i odlučuje o sporu predviđenom u točki XIV. ovog zapisnika. Ovo povjerenstvo bi se sastalo najmanje dva puta mjesečno, a po potrebi i češće, te će raditi pod predsjedništvom gospodina velikog župana u Gospiću. Rješenja te komisije su pravomoćna.

XXI. - Ova dozvola za daljnji rad i djelovanje odreda stupa na snagu danom podpisa ovog zapisnika.

Do vršeno, time da je ovaj zapisnik dostavljen u pet primeraka.

Št. atz.

M. Šteć

o av. Nik. Omčikus

J. Vučetić

•"»Jan Vlajsavljević

stiiinović

Kap. Jovo Dabović

Mi ... P. Kapetanović

Vladimir Teslić

Bran. Uzelac

NEMCI DAJU MUNICIJU ČETNICIMA KOD JABLANICE

Dragi Branko

Sada dobih malo vremena da ti napišem nekoliko reči.

Iz depeša si donekle video situaciju koja je nastala. Sada smo se stabilizovali ali dosta slabo. Zapravo stabilizovali smo zašto su boljševici stali, zašto neznam, da li zbog velikih gubitaka ili zbog stalnih protivnapada koje sam vršio sa letjećom ili su se **povukli** u nekom drugom pravcu.

Ovoga trenutka situacija sledeća:

- 1) Railić: Tošin rad - k.1329 Stojković - k.1062 - 1079 - Golubić.
- 2) Br. 11: Kvok - Gaj - Lisičići - Čelebić - Orlenica.
- 3) Krivokapić: Tamara k.923,
- 4) Kasalović: Ljubina - Lisina,

U rezervi 20 ljudi.

Do ovakve situacije došlo je ovako:

7 ov. mes. u 8 izvešten sam da je Bojović razbijen, da su partizani prešli Neretvu i zauzeli s. Krstac. Odmah sam naredio letjećoj pokret a ja automobilom krenuo napred. Prvi mi je bio cilj da spasem Ivana koji je padom Krstača i nastupanjem partizana prema Kuku bio opkoljen. Uz put oko već 830 sreo sam celu Bojovićevu brigadu kod samog Konjica u paničnom bekstvu. Jedva sam ih zadržao, možeš misliti šta sam im sve radio. Pokrenuti ih napred nisam mogao. Oko 9" u Ostrošcu sam zatekao samog Kasalovića, uopšte nije umeo da mi objasni šta se događa. Sa kose gledao sam kako grupice četnika beže bezobzirice prema Konjicu. Oko 12 časova stigla je letéca u Ostrožac uputio sam je prema Kuku da oslobodi Ivana koji je bio presečen. Ja sam krenuo natrag drumom da zadržavam i prikupljam jedinice. Nadčoveč. naporima uspeo sam da zadržim na drumu Konjic - Ostrožac skoro sve jedinice.

U 14" ponovo sam u Ostrožcu zatičem Ivana koji se već probio uz velike gubitke njegove jedinice raspršene.

Leteću brigadu vraćam u Ostrožac i naredujem da krene i napadne komuniste koji su već bili zauzeli Golo brdo - Javorik - Prisoje, sa zadatkom da ih napadne u bok i uspori njihovo kretanje pravcem Bunari - Ljubina [pl.] - Bijela.

U 14*¹ nije bilo ni jednog četnika na pravcu nastupanja komunista.

Ja sam otišao i na drumu Ostrožac - Konjic prikupim i sredim koliko se moglo sve jedinice. Pokušao sam da ih krenem napred, nije se moglo.

Pred veče hitno sam uputio svoga ađutanta sa 30 ljudi kroz Konjic na D.Bijelu u Turove.

Do pola noći uspeo sam da nešto trupa prebacim do D.Bijele a ostali svi su zanoćili u Konjicu.

Ovo je bila kritična noć za mene.

Leteća je u 18" napala partizane razbila ih kod Prisoja i zauzela Javorik i delimično Golo brdo posle noćne borbe.

U toku 8 cela Kasalovićeva kolona prikupljena je u D. Bijeloj, a Leteća je 8 u 4 napadnuta i pritisnuta sa svih strana povukla se prema Prisoju. Oko 10 iz Prisoja sam je izvukao i spustio na drum pa preko Čelebića poslao na Tamar k. 923 gde se i sada nalazi.

Oko 12" krenuo sam u Bijelu i pokrenuo Kasalovića da posedne Ljubinu [pl-J. Sada je još uvek na Ljubini.

11 je noću izvršio pomeranje unazad radi izravnjanja položaja.

Kakva je panika bila sve zahvatila nemogu ti opisati o tome ćemo razgovarati kada se budemo videli, ako se ikad vidimo.

Pre svega organizuj u pozadini pokretanje ovih 200 koji su odbegli. Sve sami komunisti i pljačkaši.

Jevđević mi šalje neke morske depeše, kao da mi digne moral. Zbog očitih laži izgubio sam poverenje u sve izveštaje, a ovo mi je najgore jer na osnovu toga moram donositi odluke, ali kakvu odluku da doneseš kad mi Jevđa javlja da njegovi nastupaju prema Jablanici a li me obaveštava da se jake partiz. kolone kreću 8 ov. m. niz Neretvu. Zatim mi javlja da je uhvatio vezu sa Pejovićem¹ a Pejović 8 bio u Bijeloj. Objasni mu da ja nisam Italijan, da mi daje inekcije za podizanje morala ja znam šta mi je dužnost.

Molim te hitno tačne podatke gde se koja naša kolona nalazi i koje je jačine. Izgleda mi da i tebe lažno obaveštavaju.

Zagorski bataljon je napustio takođe položaj ostao je samo komandir sa nekoliko ljudi. Radi sa njima šta znaš. Ali dobro bi bilo kad bi mi uputio za njih zamenu onu drugu stotinu i to sa automatskim oruđima a ne bez ijednog automatskog oruđa kao prvi put i to većinom ljude koji nijedanput nisu bili u borbi.

11 tvrdi da 22 od njega iz Sarajeva nije tražio municiju. Sinoć su mi dali 12 sanduka od svoje.

Pobeda je naša.

S verom u boga za Kralja i Otadžbinu

Dražić nas vodi ka veličini i slobodi

Konjic, 9/III/43
911

Voj. S. Lukačević

Upućujem u Mostar moga šefa propagande **da štampa letke**, dao sam mu pismo za Jevđevića.

Zbornik XIV, 2, str. 403-405

BR. 52

IZVOD IZ KNJIGE PRIMLJENIH DEPEŠA DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 16. - 22. MARTA 1943.

Br. 2469 od Ludviga: 2 15. III. - Ako je moguće deponirajte novac u Vatikanu. Za našu organizaciju molim da se deponiraju Jugoslovenskom poslaniku. Lozinka je Miloš Obilić. Imamo kurira za Vatikan. -

Br. 2471 od Ludviga: Pod "Belom Gardom" partizani nazivaju sve njihove protivnike. Seoske straže u jačini 5.000 su naše snage, ma da su ih naoružali Italijani za borbu protiv partizana. Oni prikrivaju i izdržavaju četnike i ilegalne odrede. London ih previše napada. Vaša propaganda radi.

Br. 2473 od Ištvana: br. 160 15.111 - Sitracija 15.111 u 20 č.; Komunisti danas u 0.30 č. napali na Vidačića² Andrijevačku i Kolašinsku brigadu, borba je trajala 6 č. Vidačić je održao svoj položaj. - Moral njegovog ljudstva vrlo jak. Andrijevačka i Kolašinska brigada su desetkovane i delom razbijene, ali su se ponovo prikupile. - Komunisti su zauzeli^s Cičevo. Namera im je prodiranje ka Nevesinju ili Kalinoviku. Sve su trupe Stanišića otpočele napad po direktivi. Nstv.

Br. 2474 od Ištvana: br. 161 Nastavak: Gubici na reonu Stanišića su: 25 mrtvih i veliki broj ranjenih. Komunisti su imali na reonu Vidačića i drugih 150 mrtvih i veći broj ranjenih. Kod Popovića bilo je više snažnih komunističkih protivnapada. On već pet dana

² Mitar, komandant 2. durmitorske brigade.
Milorad, komandant Trebinjskog korpusa.

vodi teške i krvave borbe. Sva njegova nastojanja da prodre u reon Idbar - Krstac sprečena su vrlo žilavim otporom komunista čije su snage vrlo jake i stalno pristižu pojačanja sa pravca Bijele. Nastav. dep.

Br. 2475 od Ištvana: Br. 162 Nastavak: U dosadašnjim borbama pred Popovićem komunisti su imali 250 mrtvih na položaju i veliki broj ranjenih. Danas uspeo jednom zarobljenom Italijanu da pobegne iz Jablanice. Izjavio je da su komunisti doneli u Jablanicu sa položaja Lipovska - Gradac i sa ostalih tačaka oko 300 mrtvih i 250 teško ranjenih. Popović i dalje napada. - Rezervu stvorenu od 250 četnika još noćas upućujem u G. Zijemlje. nstv. dep.

Br. 2476 od Ištvana: Br. 163 Nastavak: zahtevao sam od kolone 22 da jedan bataljon uputi u reon Čepa radi pojačanja desnog krila Popovića. Jedan bataljon da zatvori liniju Dolovi - Gradina i da na taj način uhvati i održava vezu između trupa Stanišića i Popovića. Da jedna njihova baterija ojača ovaj bataljon i da bočnom vatrom u pravcu Borčića i s. Dolovi potpomaže akciju trupa Stanišića. Naši gubici do sada su 34 mrtva i 65 ranjenih. Nstv.

Br. 2477 od Ištvana: br. 164 Nastavak: Moral je odličan. Sve dezertere sam kaznio pet streljanjem, ostale batinanjem i razoružavanjem pojedinaca. Od razoružanih 180 pivljana dodeliću oružje pouzdanim borcima. Veskovićevo kolona na 850 smanjena. Njegovih 110 koje je vratio sa položaja kao bolesne uputio sam za Nevesinje. Situacija je u našim rukama. Pobjeda je naša. - Ovaj izveštaj dostavio sam i Branku. Baćović. -

Br. 2478 od Ištvana: br. 165 15.III. - Sporazumeo sam se sa talijanskom Vrhovnom komandom da talijanska vojska posle operacija napusti garnizone Nevesinje i Gacko. Tražili su kao uslov da ne diramo garnizone hrvatske u ta dva grada. U jednom ima 150 domobrana a u drugom 170. Pristao sam na to jer su bezopasni a i radi propagande. Kasnije sam se sporazumeo sa hrvatskim divizijom da ne smiju pojačavati te garnizone, našto je pristao. Nemci su poseli fiksirane linije i ne miču se. - Jevđević.

Br. 2479 od Ištvana: br. 166 15.III. - Noćas sam Branku poslao ovaj telegram: Tvoje naređenje primljeno večeras. Sadržina istog iznenadila me je, jer sam u toku današnjeg dana primio povoljne vesti od svih. Odmah sam izvestio kolonu br. 22, tražio da prebacim sve svoje trupe iz reona Jablanice na pravac ka Kuli, i selu Borci. Ovome se 22 odlučno usprotivio jer je i on imao u toku današnjeg dana dobre vesti i nije hteo da popusti pred pretnjom. Nstv. dep.

Br. 2480 od Ištvana: br. 167 Nastavak: Javite da li na ovom pitanju sa njim treba kidati. Br. 22 smatra da bi ovim povlačenjem bio otkriven pravac prema Mostaru što bi moglo da dovede do intervencije nemačkih trupa na zahtev hrvatskih vlasti, a on nema dovoljno snage da bi zaposeo ove naše položaje. Izdejtvoovao sam prema tvom naređenju da 2 talijanska bataljona u toku sutrašnjeg dana prebace se u G. Zijemlje. Baćović. -

Br. 2481 od Ištvana: br. 168 15. III. - Noćas sam Branku poslao sledeći telegram: Noćas primio obaveštenje o prodoru komunista u Glavatičevo. Čudi me kako je Vesković mogao da popusti. Uviđam svu težinu situacije i preduzeo sam potrebne korake. Sutra u jutro prebacujem 300 gačana, koji su bili kao rezerva u Bijelom Polju u Ulog - Obalj. Pored toga, naredio sam noćas da se izdvoji 700 ljudi od Kureša i Zečevića i pored toga što se oni nalaze u neprekidnoj borbi i da se najbržim putem prebace kamionima u toku sutrašnjeg dana u Ulog - Obalj. - Nstv. dep.

Br. 2482 od Ištvana: br. 169 Nastavak: Pored toga učiniću sve da izvršim tvoje naređenje ali moraš imati u vidu da za svako ovakvo pomeranje moramo da dobijemo saglasnost kolone 22, a sada nije momenat da sa njima prekidamo. Vojvoda Jevđević obezbedice hranu. Baćović.

gr. 2483 od Ištvana: br. 170 16. III. - Situacija 16. u 9. č.: U toku noći pred kolonom popovića i Pantića otpor komunista oslabio. Jablanica u našim rukama. Svuda na terenu kuda nailaze naše kolone nailazi se na bezbroj leševa. Isto i u Jablanici. To je kasapnica. Naredio sam: Da se nevesinjska brigada stavi pod komandu Popovića i da Popović produži hitno napad pravcem Jablanica u Krstac - Bjela, radi snažnog udara u leđa.

Br 2484 od Ištvana: br. 171 Nastavak: Rogatičku i Bilećsku brigadu, bataljon Bosanaca i novoformirane gačane sve ukupno 1800 četnika pod komandom kap. Draškovića Alekse hitno prebacujem u Kalinovik. Pokret može otpočeti oko 17 č. danas. - Da Pantić obrazuje istaknuti centar ovoga štaba u G. Grabovici koji će izveštaje dostavljati preko Jevđevića, prenositi naređenja, regulisati snabdevanje i pozadinsku službu. Da se moj štab prebaci u Nevesinje. Nstv. dep.

Br. 2485 od Ištvana: br. 172 Nastavak: Kolona 11 stigla je 15. u 17 č. na 4 kilometra od Jablanice i Rame. Ovog momenta sam dobio od Jevđevića izveštaj da mi danas kamioni ne mogu doći i da ću ih dobiti 17. ujutro. Idem da se svađam sa njima. O ovome je izvešten i Branko. Baćović. -

Br. 2486 od Ištvana: br. 173 16. III. - Sa velikom ofanzivnom snagom i odlučnošću probijaju se komunisti Srbiji. Naše trupe su inferiornije po borbenom duhu i osećanju ideje. Osim onih iz Pive što su pobjegli tokom poslednja dva dana, vratio sam vozom za Nikšić obolelih 250 Veskovićevih i Bajovih. Karakteristika crnogorskih trupa da su raznežene, neće da se maknu bez sudelovanja talijanskih trupa, posle svake borbe postavljaju nove zahteve za materijalom, inače neće da maknu bez talijanskih mazgi. Nstv. dep.

Br. 2487 od Ištvana: br. 174 Nastavak: Od naših ponavljam, divizija Baćovića niti je uzmakla niti napustila front igde. Prodor prema Kalinoviku izvršen je na sektoru Veskovića. Nemci mi nude da nam daju snage za odbranu Kalinovika i Nevesinja, odbio sam, jer se bojim da ne ostanu. Od naših trupa brigade Mostarska i Stolačka nikakve. Brigade Istočne Bosne najbolje. Jevđević. -

17. mart 1943.

Br. 2451 od Hermana: br. 439 15. III. - Kap. Dakić u Beogradu krije se pod lažnim imenom. Nema vezu ni sa kim od naših. Do sada je prikupljao izbeglice i slao u Bosnu, Peri Đukanoviću na zborničkom sektoru a posle u Kalinovik. Nabavljao je oružje kao glavni posao. Od novca koji je dobijao od Bosnaskog odbora u Beogradu na čijem je čelu bio Senator Boško Željković. Nastv.

Br 2452 od Hermana: br. 440 15. III. - Nastavak. Sredstva više nemaju. Moli za vezu i ulogu, jer želi da radi. Izveštava da je stalno živeo poslednje vreme u srezu Rađevskom i Azbukovačkom. Tvrdi da nisu organizovani. Nudi se da ih organizuje sa Perom [Đukanovićem], Ako usvojite njegov predlog, moli za instrukciju i vezu sa pretpostavljenim štabom i materijalna sredstva. Nastv.

Br. 2453 od Hermana: br. 441 15. III. Nastavak: Mišljenja sam da bi ga trebalo iskoristiti jer je vrlo sposoban i agiln. Sve ranije intrige protiv njega su na bazi bolesnih ambicija. Najviše želi da radi za Bosnu bazirajući se na pomenute srezove. Molim potrebno naredite. Nastv.

Br. 2454 od Hermana: br. 442 15. III. - Nastavak: Izveštavaju Bosanci iz Beograda da je [†] Dukić, rez. potpomćnik, sada u Kalinoviku Ljotićevac i da se obrati pažnja. Ja kada sam bio u Bosni video sam daje intiman prijatelj sa Lautnerom u Bajinoj Bašti. Da li je to bilo u cilju iskorišćavanja ili partijskog prijateljstva, ne znam. -

2459 a/Br. (bez) od Ištvana: 17. III. 16. marta u podne Čika Branko naredio evakuaciju građanstva i radio stanica u Miljevinu zbog mogućnosti prodora neprijatelja u Kalinovik. Čika Branko se nalazi u Borijama i sa njime imam telefonsku vezu. Poručnik Simić. -

Br. 2464 od 222: Br. 361 17. III. - Noćas se čula jaka borba na pravcu Odžaci - Glavatičevo. Tačnih podataka o položaju Bajovih nemam. Bajo tvrdi da glavne snage crvenih idu ka Nevesinju, a Radulović na Kalinovik. Baćović sa 1800 ljudi stigao u Nevesinje, naredio sam da hitno pošalje 800 ljudi za Kalinovik, a 1000 da drži u Nevesinju. Kalinovik još nije napadnut. Noćas dobio izveštaj da se kod Skuta i na Rudniku nalazi prethodnica crvenih. Pavle oko podne stiže u Foču. Još ne znam da li će Nemci doći u Kalinovik ili ne. Stanice zadržane u Miljevini a ja danas prelazim u Kalinovik. Baćović javlja o užasnim gubicima crvenih na prostoru Jablanica - Krstac. Ako ste na putu javite dan dolaska. Pozdrav Branko. -

Br. 2465 od Frica:¹ br. 39 (Via BH). - 13. III. - Došao sam u vezu sa jednim bugarskim oficijom lekarom koji je član tajnog komiteta u Kragujevcu a pripada grupi Stamboliskog. Isti je izjavio da u Bugarskoj postoji tajni komitet sa ciljem bez obzira na ishod rata zbacivanje vladajuće dinastije u Bugarskoj, ujedinjenje svih Slovena na Balkanu u jednu zajedničku državu. Zbliženje balkanskih Slovena imalo bi se izvesti kroz saradnju komiteta sa organizacijom Draže Mihailovića. - Nstv.

Br. 2466 od Frica: br. 39 Nastavak. Komitet se sastoji od sedam pristalica Stamboliskog, tri nacionalista i jedan komunista. Svaki član komiteta pokazaće uverenje izdatim od nas da nije učinio ništa na uštrb naše organizacije niti naroda. A pripadnike naše organizacije podvrgnuti odgovornosti za istupe učinjene prema članovima komiteta: spisak članova komiteta daće nam ako saradnja bude šireg maha. Molim za dalje instrukcije i odobrenje za dalji rad Fric. -

Br. 2475 od Ištvana: br. 175 17. III. - Guverner Crne gore Biroli došao je ovde² i ide direktno na front da govori sa pukovnikom Stanišićem. Doznaču danas razloge. Probaj kod Čičeva koji je otvorio put ka Kalinoviku nije zatvoren. Manji prodor izvršen je kod Zaborana prema Nevesinju. Noćas sam sve raspoložive trupe prebacio Baćoviću u Nevesinje. -

Br. 2476 od Ištvana: br. 176 Nastavak: Branko javlja da tražim saradnju Nemaca. To ne mogu u ovaj čas iz političkih razloga jer ćemo izgubiti sav vojnički prestiž. Elan partizana je posledica njihovog očajnog položaja. - Jedan [deo] naših, naročito mobilisanih nanovo podbacuje. Činim sve što mogu i ne bojim se za konačni rezultat. Molim putujte sigurnim zonama, ili ne putujte tri do četiri dana. - Jevđević. -

Br. 2477 od Ištvana: br. 177 17. III. - Bajo jutros u 4 sata potučen kod s. Luke, gde je izgubio suhoputnu stanicu i nešto municije. Veskovičev odred rastrojen i razbijen. Baćović je iz rezerve uputio Rogatičku brigadu prema Luci, a 600 ljudi da brani Kalinovik na liniji: Ulog - Strane. Poslao sam još jedan talijanski bataljon u Nevesinje. Jevđević

Br. 2479 od Feliksa:³ br. 83 14. III. - Čovek Dragiše Cvetkovića javlja: u 10 srezova okoline Niša izvršena je potpuna organizacija na nacionalnoj osnovi koju vodi Bogosav Stojanović, poručnik. Cvetković je u vezi sa bugarskim političarima na čijem se celu nalazi Đorđe Dimitrov general, sekretar Stamboliskog. Cvetković bi naše ljude nama doveo u vezu sa Bugarima koji bi sklopili sporazum sa Čičom, stavili se pod njegovu komandu i u danom momentu smakli kralja Borisa. -

¹ Dušan Smiljanić Duja, major, komandant 2. šumadijskog korpusa.

² U Nevesinje.

³ Zvonimir Vučković.

Br. 2480 od Feliksa: br. 84 Nastavak: Preko tih Bugara uspostavila bi se veza sa izvesnim t u r s k i m političarima radi stvaranja jednog antikomunističkog bloka od Srba, Bugara i Turaka. Cvetković bi, ako Čiča zahteva, dao pismenu izjavu u kojoj bi objasnio zašto je potpisao pakt sa Nemačkom. Inače on sada ne bi direktno uzeo učešća u radu. Moli hitno odgovor i insturkeije po prednjem. Lorenc.¹ -

18. marta 1943 god.

Br. 2490 od Ištvana: br. 178 17. III. - Nemce koji su se kretali ka Kalinoviku pozvao je Lukačević bez mog znanja. Guverner priča o pripojenju Hercegovine Crnoj Gori. Hvali Baja i Đukanovića. Žali se malo na Đurišića. Jedna grupa Lukačevića još se tuče na Borijama. Poslao sam još jednu bateriju i tenkove u Nevesinje. Jevđević. -

Br. 2491 od Ištvana: br. 179 17. III. - Komandant korpusa Vidačić, naš najbolji oficir, povukao se sa trupom u Bijelo Polje i izjavljuje: Bio sam stalno u borbi 4 dana i 3 noći. Crnogorske snage na levom i desnom krilu, Vesković i Mijušković, totalno razbijeni, i mene tukli partizani sa boka i leđa, jer su se crnogorske snage povukle bez obaveštenja. Nastaviće se. -

Br. 2492 od Ištvana: br. 180 Nastavak. - U crnogorskim redovima ima veliki broj zele-naša i komunista koji neće da prihvate borbu. Vasojevići su mogli da spreče nadiranje na Kalinovik da su hteli da izvrše naređenje Veskovića. Moral Vidačićevih trupa odličan. Prebaciću ih u toku noći u Nevesinje. Priključile su mi se Konjička, Sarajevska i pola Kalinovičke brigade. Nastaviće se.

Br. 2493 od Ištvana: br. 181 Nastavak. - Ovaj čas stigao i major Petričević² u Bijelo Polje. Hercegovci neće više pod njegovu komandu. Partizani su imali ogromne gubitke. Pokušaćemo sa našim snagama da im dademo odlučnu bitku u Nevesinjskom polju. Jevđević.

19. marta 1943. god.

Br. 2505 od Ištvana: br. 182 18. III. - Pošto smo razbili partizane kod Jablanice, za nevesinjske gubitke saznao sam da su isti probili front na liniji Baje i Veskovića kod s. Čičeva. Odred Veskovićeve i Nikšićka brigada razbegao se tako da su se prateći delovi nalazili u Fojnici, Gacku i drugim mestima. Obe Durmitorske brigade i Sandžaklije ranije su napustile položaj, opljačkali srpska sela i otišli kućama. Po saznanju da su Kalinovik i Nevesinje u opasnosti inicijativno prebacio sam noću 1.600 najboljih ljudi u Nevesinje. Nst.

Br. 2506 od Ištvana: br. 183 Nastavak. - Sa jednom polovinom zatvorio sam kod s. Pridvorei pravac ka Nevesinju, a drugu polovinu hitno sam uputio pravac Kalinovik, pa kad sam saznao daje istaknuti deo štaba otišao u pravcu Foče a da je u istom ostalo 40 ljudi. Od crnogorskih trupa možemo da računamo samo na 3 četnička bataljona, jer su i po izjavi njihovih komandanata demoralisani i neupotrebljivi za borbu. Zbog ovoga sam naredio Vidačiću da se sa ovog položaja, gde je bio opkoljen, povuče u Bijelo Polje i da se odmah prebaci za Nevesinje. Nastaviće se. -

Br. 2507 od Ištvana: br. 184 Nastavak. - Danas nalazi se u Kifinom Selu sa 1200 ljudi. ¹a 2100 ljudi i 3 četnička bataljona preduzima napad na komuniste, koji se nalaze na liniji Lakat - Kljuni - Pješata Gomila. Popović je u nadiranju od Bijeje ka Borcima, ukanović i Baja pokušavaju da podignu moral. Blaža me je molio da sve njegove razoružam. Bačović. -

² Petar Miličević, inženjer, obaveštajac D.Mihailovića iz Beograda. Boško, komandant Kombinovanog korpusa.

Br. 2508 od Ištvana: br. 185 17. - Po Vašim pitanjima nikakvih novih momenata sa Nemcima. Dva puta sam dobio njihov predlog za pomoć na levoj obali. Lukačević tražio za Dobro Polje Nemce bez mog znanja. U Jablanici su pokušali preći Neretvu. Naši su ih zaustavili i isti su se vratili. Jevđević. -

Br. 2509 od Ištvana: br. 186 19. III. - Četiri partizana iz Srbijanske proleTERSke brigade predali su se mojim trupama, pričaju: na putu od Jablanice boljševici uništili su 20 haubica, sve tenkove i kamione. Sve suvišno oružje bacili su u Neretvu. Počinjem sa **napadom** Pobjeda je naša. Bačović. -

Br. 2510 od 222: 364 18. III. - Onaj čovek¹ večeras stigao sa Pavlom zdravo i veselo Sutra vršim napad ka severu delom snaga. Pripremamo opšti napad kroz neki dan za uništenje boljševika. Sve će biti dobro u najkraćem roku. Pera Đukanovića poslao sam pre 3 meseca da prikupi Bosance iz Srbije i prevede ih u Bosnu kod Momčilovića. Dao sam mu pisma za Mitića i Račića.² Laž je da mu je dat ma kakav drugi zadatak. Izvesti Račića. Pozdrav Branko. -

Br. 2529 od Ištvana: br 187 19. III. - Danas u 12 časova srednja kolona sastava br. 22 dobila je vatru i zaustavljena na 800 metara pred s. Kljuni. Neprijatelj brani liniju V. Gradac - k. 1074 - Preseka - Kljuni - Gradac - k. 893. Veza sa desnom kolonom. Osmotrena je naša desna kolona u pokretu grebenom ka s. Kljuni. Upućene su patrole za hvatanje veze sa levom kolonom. Nastavlja se.

Br. 2530 od Ištvana: br. 188 Nastavak. - Ovog momenta vratilo se 10 Crnogoraca nikšićke brigade koji su bili zarobljeni kod boljševika. Oni pričaju: zarobljenih je 90 u noćnom napadu boljševika i to iz bataljona župskog, pješivičkog i lučkog. Od svih zarobljenika pušteno je 10 starih. Ostale su zadržali. Zarobljenike su vodili pred Peka Dapčevića koji ih je korio. Ubili nisu nikoga. Pred nama je 4. proleTERSka brigada. Komandant nepoznat.³ Politikom profesor Pavić.⁴ Nastaviće se. -

Br. 2531 od Ištvana: br. 189 Nastavak. - Levo od 4. brigade nalazi se 5. proleTERSka brigada na Crvnju, gde ovog momenta čujemo borbu koju vodi naša desna kolona na visini Zelenog Brda. Glavni štab u Glavatičevu. Sa Pekom Dapčevićem nalazi se i prof, novinar Stevan Cerović. Ovog momenta sve se žešće čuje borba koju vodi na padinama Crvnja na napred označenom mestu por. Dobrica Đukić. Ja se nalazim na pola puta između s. Kljuni i Pridvoraca. Bačović. Kraj. -

Br. 2532 od Ištvana: br 190 19. III. - Razbijene crnogorske trupe bežeći na svoju ruku za Crnu Goru pljačkajući putem srpske domove u Hercegovini. Molim preko Branka naredite njihovim komandantima da se to sprečava. Vesković, koji je savršen i odličan oficir, kaže da će da izvrši samoubistvo radi bednog držanja svoje trupe. Jevđević. -

20 marta 1943. god-

Br. 2553 od 222: br. 366 20. III. - Juče napadao Bajo i Bačović, danas napada Pavle pravcem: Kalinovik - Odžaci - Glavatičevo. - Moral naših odličan, a crvenih popusta. Očekujemo dobre vesti i pun uspeh. Čiča je dobro. - Branko. -

¹ Odnosi se na Dražu Mihailovića. Tada je stigao u Kalinovik.

² Milorad Mitić i Dragoslav Račić.

³ Bio je to Vasilije Đurović Vako.

⁴ Verovatno je reč o Niki Popoviću, zameniku političkog komesara brigade.

o_r 2554 od Ištvana: br. 191 19. III. - Situacija u 20 časova: Desna kolona izbila je na liniju Zeleno Brdo - 1778 - Bezimena ^{k o t a} jugozapadno za 500 m. od Topole str - 1379 - V. Roro^vac vodeći celog dana krvave i teške borbe. Srednja kolona br. 22 izbila je na kote^verno od Kljuni i podišla je Oštroj Gomili - k. 1028. Kako je ova skrenula u levo iz rezerve sam poseo severnu ivicu presjeka V. Gradac - 1074 i Bezimenu kotu, severno od ove. Nastaviće se. -

Rr 2555 od Ištvana: br. 192. Nastavak. - Leva kolona centrom i desnim krilom izbila je ^a Gradac 893 i podišla Radovanu k. 1017. Za njeno levo krilo nemam još podataka. Borbe još uvek traju. Komunistima stižu pojačanja i pokušavaju da povrate izgubljene položaje. Ljudi se hrabro bore i visokog su morala. Ostali podaci nedostaju. Kraj. Ištvan.

21. mart:

Br 2585 od 222: br. 367 21. III. - Moramo promeniti taktiku, linijske položaje, i dalje ćemo držati i stvarati [zatvarati] pravce, jedne prema Nevesinju i Gacku a drugi prema Foči. Sa drugim delovima snaga prelazimo u čisto četničko ratovanje. Stvaramo najhitnije leteće brigade jačine 400 ljudi naoružani puškama i puškomitraljezima, bez ikakve komore. Ove brigade ne smeju nigde napadati front, moraju se ubacivati u pozadinu neprijatelja sa ciljem uništenja neprijateljskih odvojenih delova i brzog iščezavanja. Dalje, sprečavanje mobilizacije naroda za račun boljševika, dalje širenje četništva u pozadini.

Br. 2586 od 222: br. 368 nastavak: Moramo goniti komuniste kao lovački psi divlju zver ne dajući nigde odmora dok ne klonu. Najhitnije ovo naređenje prenesite svima u Sandžaku i Crnoj Gori, podelite zone svakoj letećoj brigadi. Za Sandžak i teren Pavlov neka to uradi Rade. Pozovite ga hitno k sebi kao i Lašića. Lašić da uredi to isto za ostatak terena u Crnoj Gori. Osigurajte liniju Piva -Golija za eventualan doček. Moj broj u buduće 570¹ u mesto 1001. Hitno je jednu stanicu čas pre dati Joksimoviću² u Pivu vezujući je odmah za Kolašin. Pozdrav svima. -

22. mart :

Br. 2603 od 222:³ br. 369 22. III. - Obzirom na sadašnju situaciju naređujem sledeće: Neka Milutin Janković, Božo Javorac i Uroš Katanić svaki sa 500 ljudi naoružanih puškama i puškomitraljezima bez komore dođu i to: Janković u Žabljak, Javorac u Sahoviće, Katanić u Kolašin. Neka se krenu čas pre, pošto komuniste jurimo sa sviju strana da im nedamo vremena da se ma gde zadrže. Jurimo ih kao lovački psi divlju zver. Ne smemo im dozvoliti da se ma gde zadrže i organizuju narod. Samo tako imaćemo uspeha za definitivno uništenje komunista. Kažite im moju poruku, da će se sada pokazati sta vrede sva trojica. Njihov dolazak biće od istoriskog značaja. Mirko⁴ neka naredi ovo odmah preko Ljutice⁵ i Ajbiha⁶ kao najhitniju stvar što se može zamisliti. Poneti što vise puškomitraljeza. Od njihovog brzog dolaska zavisi da li ćemo potpuno uništiti sve komuniste. Inače će se prebaciti u Srbiju. - Nstv. dep.

[^]Draža Mihailović.

Boro, major, pomoćnik komandanta Limsko-sandžačkih četničkih odreda.

^J Pod šifrom "222" od 18. marta 1943. Kada je došao u istaknuti deo štaba Vrhovne komande da heno ovodi[^]borbama, Draža Mihailović javljao se Vrhovnoj komandi u Lipovu potpisujući depeše sa br. 570.

Lalatović. Zamenjivao je D. Mihailovića dok se on nalazio van štaba Vrhovne Komande.

David Simović Dača.

Radomir Cvetić, komandant Javorskog korpusa.

Br. 2636 od Branka: br. 370 22. III. - Mirku sledeće za obaveštenje: Komunisti žele ma gde da se zadrže, u Hercegovini neće moći, ali se mogu lako probiti u Crnu Goru ili Sandžak. Ne smemo dozvoliti da makar koju prostoriju organizuju, makar se i probili. Mi držimo svoje položaje, ali lako se mogu probiti preko Nevesinja i Gackoga eventualno i preko Čureva. Uzeli smo taktiku ne dati im nigde mira. U tom slučaju ništa ne mogu postići, jer za njima odmah mi reorganizujemo prostorije. Preduzmite da se u Crnoj Gori i Sandžaku svi dignu na noge, jer pljačkaju svude gde god dodu. Oglasite narodu putem propagande da pljačkaju sve živo i da zrna pšenice ne ostavljaju. Razvite što jaču propagandu. Kataniću, Jankoviću i Javorcu ponavljajte svakodnevno ovo naređenje dok krenu. Izvestite kada krenu. Pozdrav 570. -

Br. 2637 od 222: br. 371 24. mart. - Zbog ispoljenog manevra komunista u pravcu Volujaka, i radi bržeg i sigurnijeg sprečavanja prodora ka Crnoj Gori i Sandžaku, napustili smo Kalinovik i prešli u oblast Foče. Odavde ćemo organizovati odbranu Crne Gore i Sandžaka i napade letećim brigadama u pozadinu komunista dejstvom levom obalom Neretve. Izvestite me najhitnije o stanju priprema tamo i kad će krenuti Katanić i ostali iz Srbije. Po svemu naređenom postupite. Pozdrav 570. -

Br. 2638 od Ištvana: Br. 193 23. III. - Usled poslednjih događaja mnogo nam je pogoršana situacija u odnosu na okupatore. I pored čika Brankovog naređenja da pozovem br. 11 ovo nisam učinio. U Nevesinju izgubljeno 12 vag. hrane koja je uništena, kako sam Vam ranije javljao ostali su na megdanu oni četnici koji su vezani za naše ličnosti na prvom mestu Bosanci.-

Br. 2649 od Frikea: 109 23. III. - Sastao sam se dva puta sa nemačkim komandantom iz G. Milanovca. Vašu depešu kojom ste mi zabranili sastanak dobio sam tek 18. marta. Poslata je preko Likićeve stanice. Rezultat sastanka po mom traženju pušteno je 49 ljudi iz Mrčajevaca i Englez Pera² koji su bili uhvaćeni zimus na zabavi u Mrčajevcima. Zahtevao sam puštanje naših ljudi iz sreza takovskog koji su u hapsu ... obećato je. Nstv. dep.

Br. 2650 od Frikea: br. 110 Nastavak I: Hapšenje naših ljudi više neće biti na reonu nemačke komande G. Milanovac. Ako pogine okupatorski vojnik na ovome terenu neće se paliti redom kuće, već samo po našem spisku i to partizanske i samo će se partizani ubijati. Na drugom sastanku bio je prisutan i poručnik Maja.³ Ugovorili smo sve potrebno i organizovali za uništenje komunističke grupe Labuda Labudovića koji operiše u srezovima: Takovskom, Kačerskom i Orašačkom. Obaveštajnu službu u gonjenju ove grupe vodi biv. predsednik opštine sa Rudnika Košta Kostić. Tako ćemo iskoristiti Nemce za uništenje ove grupe. Ugovorili smo da Vučković upotrebi jednu svoju jedinicu za čišćenje sreza Kačerskog, ali odvojeno od Nemaca i ilegalno. Ona neće biti uznemiravana od Nemaca i drugih. Nastavlja se dep. -

Br. 2651 od Frikea: br. 111 Nastavak II. - Dobio sam 5000 metaka za čišćenje moga reona od komunista... (ova depeša ne može dalje da se čita)⁴-

Br. 2652 od Frikea: br. 112 Nastavak III. - Molim da se depešom dostavljaju izveštaji o unapređenju oficira jer sam u mogućnosti da redovno slušam radio. Dobro bi bilo i putem raspisa da saopštavaju ili upisuje rang kada se unosi. Kraj dep. -

Zbornik XIV, 2, str. 532-571

¹ Predrag Raković.

² Britanski kapetan **Mejnard (Maynard) u štabu 2. ravnogorskog korpusa.**

³ Batričević, načelnik **štaba 1. ravnogorskog korpusa.**

⁴ Tako je u originalu.

BR. 53

DRAŽA MIHAILOVIĆ OBAVEŠTAVA VOJISLAVA LUKAČEVIĆA O DOLASKU ITALIJANA U POMOĆ

Kapetanu Lukačeviću

Lično sam danas posmatrao Vaš i Kalaitov¹ rad koji je bio za svaku pohvalu. Molim Vas nastanite svim silama da još u toku noći i zorom produžite napad što energičnije i proterate crvene sa desne obale. Naredio sam Veskoviću da uhvati sa Vama vezu na Kruščičkom brdu i prikupi svoje snage i preduzme još u toku noći i zorom protivnapad u pravcu Kopilova u vezi sa Vama. Izgleda da se je on povukao na prostoriju Dragočava - Lučevo brdo - Slabić.

Krivokapića² skrenuo sam sa Crnog Vrha ka Brodu, pošto je Kalajit istražio svoj otek i krenuo u napad.

Uhvatio sam Kalajitovog poručnika Saponjića³ da je pobjegao sa svojom jedinicom, zadržao sam ga na Okrugljici pa kad je posle toga stigao bataljon⁴ koga ste Vi uputili za posjedanje Okrugljice tada sam Saponjića poslao sa 75 ljudi niz kosu Okrugljice koja se spušta do Drine, gde je već bilo 10 ljudi sa poruč. Mil. Lazarević pred kojim su komunisti skakali u Drinu bežeći ispred Vas.

Jedna četa br. 22 sa 12 puškomitraljeza, 3 mitr. i bacačima stigla je na Crni Vrh i zanočila u Ravnom.⁵ Dat joj je zadatak da veže Saponjića sa Brodom. Br. 22 obećao da će u toku noći stići 1 njegov bataljon u Potpeć i da će produžiti ka Dragočavi, on ima i artiljerije, biće dobro ako stigne. Hvatajte begunce a naročito starešine koje se hrđavo drže smenjajte, upotrebite sva sretstva da se podigne elan trupa kao što su Vaše i Kalaitove.

Tražili smo da artiljerija tuče ispred Broda i levu obalu Drine ispred Vas a sutra i avijacija. Šaljite po Veskovića kurira u pravcu označene prostorije, povucite ga za sobom i stavite njega i njegove trupe pod svoju komandu.

S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu.

Izveštavajte o situaciji.

7-IV 1943

570⁶

2,30 e

Položaj

Zbornik XIV, 2, str. 578-579

BR. 54

DRAŽA MIHAILOVIĆ TRAŽI ANGAŽOVANJE ITALIJANSKIH TRUPA

Dragi Čika Branko,

Vratio se Reljić koji je sa još 2 Topalovićeve podoficira išao u selo Selišta (severno od Dragočava) i izvestio me da su oni begunci otišli dalje uz Čehotinu. Seljaci kažu

¹ Vuk Kalaitović.

² Ratko.

³ Branko.

^{4,5} Odnosi se na italijanski bataljon "Aosta".

Draž Mihailović.

da je to bila komora Andrije Veskovića. Ja sam tačno osmotrio daje bilo oko 50-70 ljudi i nekoliko konja. Čak sam video i neku sitnu stoku koju su gonili, sem ako to nije bila seoska stoka. Potvrđuje se ono kako sam satima osmatrao. Ova grupa je prvo od Selišta pošla duž desne obale Dragočavske reke ka strugarama, čak su i pevali. Kad su stigli blizu strugare pao je jedan metak iz bacača i tada su u levom galopu - ne gonjeni ni od koga pobešli (bez mnogo žurbe) i otišli.

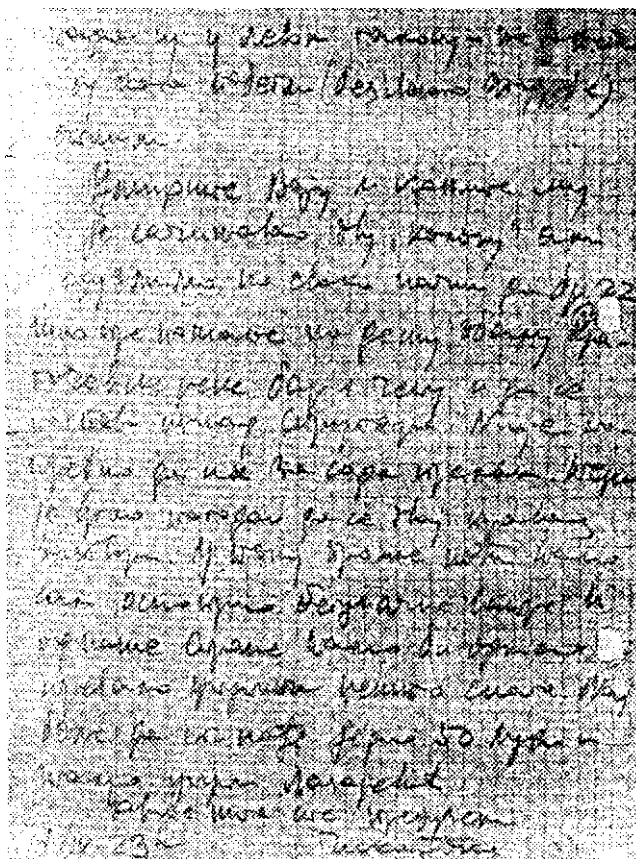
Umirite Voju i kažite mu ko je sačinjavao ovu "kolonu" ali preduzmimo na svaki način da br. 22 što pre pošalje na desnu obalu Dragočavske reke bar 1 četu¹ i da se postavi iznad Strugare. Nije potrebno da ih za sada prelazi. Teren je vrlo pogodan da se ovaj pravac zatvori. U toku prošle noći tamo sam osmotrio begunačke vatre. I od naše strane tamo bi odmah trebalo uputiti nešto snaga. Najbolje da se nađe jedno 50 ljudi i tamo uputi Lazarević.²

Javite šta ste preduzeli.

7 IV 23h

Čika Doka³

Zbornik XIV, 2, str. 582

Fotokopija dokumenta br. 54. Rukopis Draže Mihailovića.

¹ Iz italijanskog bataljona "Aosta".

² Miloje.

³ Draža Mihailović.

BR. 51

ZAHVALNOST DRAŽE MIHAILOVIĆA NA BRZOJ
INTERVENCIJI ITALIJANSKIH TRUPA

Dragi čika Đoko,

Već sam poslao Voji izveštaj o onim beguncima koje ste danas osmotrili i to mu objasnio.

Br. 22 izveštava daje 1 bataljon upućen ka Dragočavskoj reci, i izveštava da je još u sumrak ovaj bataljon otišao pozadi patrole. Još u toku noći poslaću oko 50 ljudi u pravcu strugare.

Momčilović¹ izveštava da su boljševici ponovo pokušali prelaz ka Ustikolini² ali su odbijeni i prelaz osujećen. Borba je počela u 20,45 č. Naredio sam mu da me preko br. 22 izveštava.

7/IV u 23,40 čas,

Pozdrav Brankr?

Primio⁴ znanju
hvala

Treba se samo uveriti da lije bataljon 22 zaista otišao u Dragočavsku reku.

8/IV 05 č.

Čika D.[oka]

Zbornik XIV, 2, str. 585

BR. 56

NAREĐENJE DRAŽE MIHAILOVIĆA MILORADU
MOMČILOVIĆU ZA SARADNJU SA ITALIJANIMA

Komandantu desnog otseka kapetanu Momčiloviću

U toku današnjega dana linija odbrane zalomljena je od Foče duž desne obale Cehotine do ušća reke Slatine. Moja namera da komuniste bacimo u planine južno od Cehotine i izložim ih bočnim udarcima od Čehotine na jug i od Šćepan polja na Sever. Ovake iste makaze spremljene su im i u Hercegovini gde je Nevesinje povraćeno i naši napreduju ka Kifinu Selu. Moramo izdržati i dobiti potrebno vreme dok komunističke glavne snage u Hercegovini [ne budu] potučene a za to vreme ćemo ih iznuravati.

Vaš otsek od sada će biti od ušća Osanice do ušća Čehotine u Drinu gde se naslanjate na Br. 22.⁵ Otsek od Foče duž desne obale Čehotine do ušća Slatine ima pod svojom komandom kapetan Lukačević i ovaj će se produžavati prema potrebi prema istoku. Poručnik Kalajitović dolazi sad pod komandu kapetana Lukačevića.

² Milorad.

Drinu su kod Ustikoline forsirale jedinice 1. proleterske brigade. Forsiranje je otpočelo 8. aprila u časova (tom IV, knj. 12, dok. br. 48).

³ Zaharije Ostojić.

"Primio" i dalji tekst dopisao je Draža Mihailović crvenom olovkom, ćirilicom. Odnosi se na italijanski bataljon "Aosta".

Položaj se po svaku cenu ima održati i što bolje iskoristiti bataljon i bateriju br. 22 koji se nalaze na Vašem oteku.¹

Moje komandno mesto selo Zlatar gde mi slati izveštaj kurirom. Kapetan Vukadinović biće kod br. 22 u Foči i s njim se sporazumevajte. Disciplinu i red održati po svaku cenu. Svaki komandir čete obrazovaće kod sebe štabnu grupu od 6 vojnika svaki komandant bataljona po 10 a komandant brigade 20-30 a komandant korpusa štabnu četvu potrebne jačine. Sa ovim ljudstvom starešine imaju biti pozadi u neposrednoj blizini svojih jedinica, svaki pokušaj begstva i napuštanje položaja sprečiti ubijanjem na prvom mestu starešina čije jedinice ostupaju a potom i same begunce. Kapetan Salatić sa svojom štabnom četom biće za vreme borbe pozadi položaja Bajе Nikića sa istim ciljem.

Snabdevanje preko Cajniča svih vaših trupa.

Produžite i dalje sa slanjem izviđačkih delova na levu obalu Drine i šalјite izveštaje.

« W 1943 god.
20 časova
Položaj.

• ' .

570

Zbornik XIV, 2, str. 591

BR. 57

ISKLUČENJE IZ SRPSTVA I PRAVOSLAVLJA ZBOG NEPOSLUŠNOSTI ČETNICIMA

N A R E D B A Br.20.
KOMANDANTA KOSOVSKE BRIGADE ZA 20.APRILA
1943. GODINU.

I.

Komandant Dinarske Vojno-četničke oblasti,² rešenjem svojim Br. službeno, o 20. aprila 1943. god. dostavio je sledeće:

Iz originalnog izveštaja Komandira čete Kanjane, stekao sam ubedenje, da pravoslavni narod sela Kanjana nisu pravi Srbi već neka vrsta Hrvata pravoslavne vere. Osim toga vidim iz samog izveštaja da su odkazali kao četnici poslušnost i nisu izvršili naređenja koja im je izdao Komandant Kosovske Brigade kojoj oni pripadaju. Na osnov svega toga pod mojim predsedništvom Komanda Dinarske četničke oblasti, donela je danas sledeću odluku koja odmah stupa na snagu, i to:

1) Borci-četnici sela Kanjana isključuju se iz Dinarske vojno-četničke organizacije;

2) Sav narod pravoslavne veroispovesti sela Kanjana, opštine Drniš, sreza Kninskoga, isključuje se iz opšte zajednice iz sastava Srpskog naroda;

3) Vojvodstvo Srpskog naroda ovih krajeva i vojska Dinarske četničke Oblasti i sve vojne i civilne vlasti Srpskoga naroda nemaju više nikakvih obaveza prema selu Kanjanima, koje se prepušta na milost i nemilost naših neprijatelja;

4) Iste mjere preduzeće se prema svima onim selima ili pojedincima koji odkazu poslušnost četničkim vlastima, koji se bore za slobodu i opsanak našega naroda u nasnim krajevima;

¹ Na tom odseku se nalazio italijanski bataljon "Intra", kojem su, kao pojačanje, upućeni bataljom "Fenestrele" i "Eksile" (Exille) (tom IV, knj. 12, dok. br. 212).

² Odnosi se na pravoslavnog sveštenika vojvodu Momčila Đujića.

5) Prednju odluku saopštiti borcima Kosovske Brigade, a istovremeno istu odluku dostaviti komandiru čete sela Kanjane i seoskom starešini istoga sela, koji su dužni da na seoskom zboru o ovoj odluci obaveste narod.

Istovremeno obavestiti i Italijane i Hrvatske vlasti da selo Kanjane ne pripada pod zaštitu Dinarske četničke Oblasti, niti se smatraju Srbima, te prema pomenutom selu neka nreduzmu mere kakove god žele. Nenaoružanim borcima sela Kanjana ostaviti njihovo oružje za uspomenu da su nekada bili četnici, te su prestali da budu onda kada su odkazali poslušnost da se bore zajednički udruženim snagama, rame uz rame protiv zajedničkog neprijatelja, a naši borci i dalje kreću napred.

Prednju naredbu Komandiri četa i seoske starešine područne mi brigade soapštite na zboru celokupnom narodu odmah po prijemu.

S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu!

D O S T A V L J E N O :
Svim Komandirima četa i
starešinama sela ove brigade.

KOMANDANT KAPETAN,
Nov. fi. Mi/ovic

M.P.

Zbornik XIV, 2, str. 620-621

BR. 58

MIHAILOVIĆEVE DEPEŠE PAVLU ĐURIŠIĆU I KARLU NOVAKU ZA VEZU SA OKUPATORIMA

10 maja 1943

2054

Đuzepe:¹ Javite mi koje položaje držite na Bjelasici a koje uopšte držite. Ja ne znam zašto ste Bjelasicu napuštali. Da bih mogao intervenisati moram znati tačan raspored i situaciju Vaših trupa. Ako br. 11 i dalje ovako radi moraće se obrnuti front. Interveniste na sve strane.

30 maja 1943

2370

Ludvig²: Mnogo ste pogrešili što ste neposredno od Kaira tražili oružje za borbu protiv komunista.³ Zbog toga imaću velike teškoće da nateram saveznike da Vas pomognu. Preduzmite sa svoje strane potrebno da ovu grešku ispravite kao omašku. Stvarajte što veći broj ilegalnih odreda kako na talijanskoj tako i na nemačkoj zoni i na Primorju. Grešku ispravite s pozivom na ukidanje III Internacionale.

2308

i u ^{što se} nekih razgovora sa italijanskim komandantom to nije poželjno, ali ukoliko možete da ih izradite na pogodan način to učinite ne kompromitujući ni pokret ni sebe. U teškoj borbi koju vodite treba koristiti jednog protiv drugog neprijatelja. Organizacija jugosl. vojske na Vama leži a učinite sve da je ojačate bez obzira na sve Prepreke.

Zbornik XIV, 2, str. 733-734 i 741.

¹ Pavle Đurišić.

Karlo Novak, komandant četnika u Sloveniji.

² Reč je o depeši od 28. maja 1943. Novak izveštava daje od britanskih organa u Kairu, pored oružja, tražio i stranu valutu i zlato kako bi potkupio Italijane (Arhiv VII, Ča, k. 295, reg. br. 11/2).

BR. 51

PISMO MOMČILA ĐUJIĆA MLADENU ŽUJOVIĆU
O SARADNJI SA ITALIJANIMA

DRAGI GOSPODINE AĆIMOVIĆU.¹

Već dve godine radim ovde u Dinarskoj Oblasti i nalazim se u borbi protiv partizana sa 5000 naoružanih ljudi. Moja borba teška je i krvava i ona bi sigurno bila uspešna da sam imao više oficira i intelektualaca. Naši oficiri više manje odvedeni su u ropstvo a gotovo svi intelektualci ove oblasti poklani su od strane Ustaša. Saradujući iskreno i prijateljski sa Italijanima molio sam da mi omoguće da dobijem bilo iz Crne Gore bilo iz internacije jednu grupu oficira koja bi me ovamo pomogla u borbi protiv komunizma. Bilo mi je obećano da će omogućiti dolazak jedne grupe oficira iz Crne Gore u Dinarsku Oblast. Ne znam tačno, ali sam obavešten da ste i Vi krenuli iz Crne ovamo u Dinarsku Oblast da me pomognete u teškoj borbi protiv komunizma. Međutim pošto ste se zadržali u Splitu, usled nekih petljanija koje su vodili izvesni ljudi u Splitu, i Vi ste zapali u nezgodnu situaciju radi čega ste odvedeni u Abaciju. Vest o tome ožalostila nas je i ja sam odmah otišao kod Italijanskih vlasti i intervenisao. Na moju intervenciju danas je došao kod mene u Dinaru sa Sušaka gospodin pukovnik Grinjoli, inače osvedočeni prijatelj Srpskog naroda. Interesovao sam se za sudbinu Vašu i onih koji su odvedeni sa Vama. Izručio mi je pozdrave od brata vojvode Jevđevića i svih ostalih. Rekao mi je da će pporučnika Žarka Božovića i poručnika Milu Babića da mi dopremi ovamo i stavi na raspoloženje. To isto rekao mi je i za Vas da će učiniti, u koliko se Vi s tim složite, napominjući da ste Vi izjavili želju da se vratite za Srbiju. Ja Vas molim da odustanete od Vaše namere, da dodete ovamo i da me pomognete u teškoj borbi protiv komunizma u Dinarskoj Oblasti. Ako dođe do toga zamolite našeg zajedničkog prijatelja pukovnika Grinjola da Vas prebaci sa avionom do Zadra, a iz Zadra - pošto me obavestite - poslaću Vam naš auto koji će Vas prebaciti k nama u Dinaru.

Ovo je sve što sam mogao za sada da učinim.

Naši odnosi sa Italijanima teku i dalje normalno u najboljoj prijateljskoj atmosferi, i mi smo uvereni da će tako ostati i do kraja i da će lonačno biti krunisani trajnim prijateljstvom između naša dva naroda.

Za sada ovoliko. Nadam se da ćemo se uskoro videti, a u koliko to ne bi bilo ma iz kojih razloga - ušto ne verujem, molim Vas da mi pišete preko našeg zajedničkog prijatelja gospodina pukovnika Grinjola.³

Srdačan pozdrav Vama i ostalima od

22 juna 1943 g.
iz sela Topolja

VOJVODE
Momčila R. Đujića

Zbornik XIV, 2, str. 797-799.

¹ Odnosi se na Mladena Žujovića Mlađu, advokata iz Beograda. Posle smrti Ilije Tritunovica Birčanina, određenje za komandanta četnika na italijanskom okupacionom području NDH i Slovenije, posto prethodno unapređen u čin potpukovnika. Posle kapitulacije Italije pobjegao je u Kairo.

² U izostavljenom delu teksta Đujić piše o rasporedu partizanskih snaga i borbama sa njima.

³ Tomazo, italijanski fašistički pukovnik, koji je ispred komande 2. armije bio zadužen za pitanje četnika. Omogućio je Žujoviću bekstvo iz Rijeke. Ostao je sa Đujićem i pod nemačkom okupacijom, da bi s njim pobjegao u Italiju.

MOMČILO ĐUJIĆ SPASAVA CRNOKOŠULJAŠE

Izveštaj o borbi na M. Polača i Sivo Brdo 7/8/1943.

U 20 časova 6. avgusta, po zapovesti gosp. generala Đangreko¹ dostigao sam sa svojom kolonom M.Polača (TL - DE). Kod jedne šume u blizini crkve u Milivojević (TI - DE) bio je dislociran 15. bat. bersaljera sa 20 četnika Vojvode Đekića² i 30 iz čete u Polača. Sa leve strane bataljona, odnosno na koti 509 (TL - DH) nalazila se brigada iz Bos. Grahova sa 200 četnika, dok je na desnoj strani, na koti 644 na Pakovo Brdo (TI - DE) kosovska kolona, sastavljena od 180 četnika i 100 crnokošuljaša već bila dostigla svoje položaje.

Da bi se izvršilo obezbeđenje bersaljskog bataljona, na koji su partizani vršili napad, uputio sam svoju kolonu na kotu 543 na Oštroj Glavici (TI - DH), isturivši jedno odeljenje prema koti 487 (TI - DH). Kao što se predviđalo, partizani su u toku noći napadali bat. bersaljera od Sivog Brda (TN - DE); pošto je isti bataljon pružao snažan otpor, oni su svoj napad usredsredili na brigadu iz Bos.Grahovo, koja je takođe uspela da osujeti napad, utrošivši veliki deo sledovanja municije.

U zoru partizani su se nalazili u zaseocima na brdu Polača, gde su stigli u toku noćnog povlačenja.

U 7 časova 7. avgusta sustigao sam bataljon te sam imao na raspoloženju sledeće snage: Strmičku brigadu (250 ljudi), Golubićsku brigadu (200 ljudi), Marićevu jurišnu četu (50 ljudi),³ kao i moju pratnju, koja se sastojala od 50 ljudi; ukupno 550 ljudi.

U to vreme iz Knina je stizala kolona sa hranom, vodom, ručnim bombama; sa istom kolonom stiglo je i naređenje gosp. Generala da se 7. i 8. avgusta izvrši čišćenje područja između Polača - Sivo Brdo - Kijevo (TP - DE) - Vrlika - Maovice (TN - CU) - Stikovo (TL - CU) i Tepljuh (SN - CU). Ovo naređenje mi je saopštio gosp. ppuk. Raguconi (Raguzoni)

Pošto sam zajedno sa gosp. ppuk. Raguconi-jem proučio plan i procenio situaciju, utvrdili smo da pre svega treba zauzeti Kozjak (TL - CZ) i vrh Bat (kota 1207), gde su se partizani bili utvrdili. Taj manevar trebalo je da izvrši moja kolona i ona koja se nalazila na Pakovo Brdo; 15. bataljon ne bi trebalo da napusti svoje položaje pre no što bude zauzet Kozjak i Bat. Sa 15. bataljonom ostala je takođe i četnička četa iz Polača, odred vojvode Đekića i Marićev odred sa 5 automatskih oruđa.

Brigada iz Bos.Grahova još uvek je držala svoje položaje.

Pre pokreta zamolio sam gosp. Pukovnika da mi dodeli jedan minobacač od 81 mm, jer sam bio siguran da bi mi za zauzimanje Kozjaka bio efikasniji minobacač nego podrška artiljerije koja je bila dislocirana relativno daleko. Najpre je gosp. Pukovnik obećao da će mi dodeliti minobacač, dok mi je zatim savetovao da uspostavim vezu sa kolonom koja dolazi od Pakovog Brda, a koja poseduje radio stanicu, pa bih mogao da se poslužim istom radi traženja artiljerijske podrške.

I pored učinjenih pokušaja, od 13 do 17 časova veza nije još uspostavljena.

U očekivanju veze, odozgo sam mogao da osmatram 15. bat. koji je nastupao prema selima na Sivom Brdu. Zaseoke na brdu Polača bersaljeri su zauzeli na juriš, uspevši da nateraju u bekstvo sve partizane, sem onih koji su se nalazili u Mirkoviću i t'uriću (TL - DE). Borba za zauzimanje kote 703 (TI - DE) trajala je sat i po.

U r u P r C n o š t o j e dostignuta pomenuta kota, gosp. Pukovnik je naredio šahovskoj brigadi, dislociranoj na neobeleženoj koti južno od kote 509 (TL - DH) da Pnkupi bataljon. U tom trenutku, partizani iz kuća Đurića krenuli su da zauzmu položaje

2 Frančesko (Giangreco Francesco), komandant divizije "Zara".
Radomir, vojvoda, komandant Zlatiborskog četničkog odreda.
Odnosi se na Komitski odred Đorđa Marića Đoke.

koje je napustila Grahovska brigada, pa su tako mogli da djeluju iza leđa istog bataljona. Međutim, još pre no što je greben Sivog Brda bio očišćen od partizana, šta više dok je još trajala borba, gosp. Pukovnik je naredio motorizovanoj koloni da se zbije i da ode na visoravan Sivog Brda.

U tom trenutku, druga partizanska kolona, sa jednim minobacačem od 81 mm, stigla je od Đurića bataljonu iza leđa.

Radio vezom izvestio sam gosp. Pukovnika da partizani prodiru u sela za leđima bataljona; gosp. Pukovnik potvrdio je prijem poruke, zahvaljujući.

U tom trenutku, kad sam primetio kakva opasnost pretila bataljonu, naredio sam da 30 ljudi sa Kosova sa poručnikom Zane-om, golubički bat. sa 240 ljudi i Crnokošuljašima, ostanu na unutrašnjim položajima Bataljona, dok sam se ja spustio niz padine Kozjaka da bih štiti leđa bersaljerskog bataljona, da bih mu se pripojio i sa njim obrazovao masu. Silaženje je trajalo 16 minuta (19 časova).

U međuvremenu partizani su sa jakom kolonom nastupali južnom padinom Kozjaka, otvarajući odozgo vatru na 15. bat. koji se kretao prema koti 643 (TL - DE).

Kad sam ja dostigao pomenutu kotu, 15. bat. se već povlačio prema Pakovo Brdo (TI - DE), te sam se pridružio crnokošuljašima koji su stigli iz Bat. Naredio sam im da posednu kotu radi obezbeđivanja mojih ljudi i da spale kamione.

Za vreme tog pokreta primetio sam kako iz jedne doline nailazi oko stotinu ljudi usmerenih u pravcu kote 7/3 (TL - DE). Pomislivši da su partizani, naredio sam da se otvori vatra, ali kad sam bolje pogledao durbinom video sam da su to bersaljeri; tada sam naredio da se vatra usmeri na grupu od desetak partizana, udaljenu oko 30 metara od bersaljera, koji su bacali ručne bombe.

Dok su partizani, izloženi vatri, tražili zaklon, dotle su crnokošuljaši i četnici signalima i vikom privlačili pažnju bersaljera, koji su se, uočivši da su pogrešili put, vratili nazad i krenuli putem kojim je prošao 15. bataljon. Grupe Marićevih četnika, zajedno sa mojom pratnjom, otišle su na oko 20 metara od artiljerijskih oruđa i kamiona, napadajući ručnim bombama partizane koji su se rasporedili za odbranu pomenutih oruđa. U ovom dvoboju bombama ranjena su dva četnika.

U međuvremenu snažne partizanske kolone su [nastupale] sa Kozjaka, sa jednom kolonom prema koti 643, a sa drugom prema Pakovom Brdu, sa ciljem da efikasnije preseku put bataljonu. Situacija je bila teška i činila mi se zaista nezgodna. Naredio sam da crnokošuljaši i četnici krenu na Pakovo Brdo, jer sam mislio da se tamo nalaze i ostali četnici, a istovremeno sam obavestio gore navedene grupe, koje su se nalazile kod kamiona, da se povuku i da se pripoje meni.

Pokret je bio ometan paklenom vatrom koja je dolazila iz svih pravaca, osim od Pakovog Brda. Na padinama pomenute kote našao sam dva ranjena bersaljera u pratnji jednog njihovog druga. Malo posle sreo sam još 4 crnokošuljaša sa nosilima bez platna. Uzeo sam platno od jednog mog čoveka, pričvrstio ga na nosila, položivši na njih jednog ranjenika, dok sam drugog natovarao na mog konja.

Na zapadnim padinama Pakovog Brda sreo sam dvadesetak crnokošuljaša, bersaljerskog sveštenika i jednu mazgu, koji su mi se pridružili, pa smo zajedno stigli u Biskupiju.¹

Vojvoda Momčilo R. Đujić

Zbornik XIV, 2, str. 899-902.

¹ Dokument je pisan na italijanskom jeziku.

BR. 51

ZABRANA ZA OTVARANJE VATRE NA NEMCE U LICI

STROGO POVERLJIVO - NA LIČNOST

Komanda
Ličko-kordunaške četničke
oblasti
Str. Pov. Br. 168
6 septembra 1943 godine
Položaj

KOMANDANTU 4 BRIGADE kapetanu
DUŠANU ĐAKOVIĆU.

Prema do sada dobivenim podacima Nemci su počeli sa čišenjem Like od partizana i da se već nalaze oko Lapca, kao i da su Gračac već zauzeli.
Obzirom da se na terenu nalaze male četničke snage i na našu opštu situaciju. -

N A R E Đ U J E M

1) Svi komandanti narediće svima svojim jedinicama i patrolama da, ako Nemci budu naišli na njihov reon dejstva, ne otvaraju vatru i da se drže pasivno sve do mog daljeg naređenja.

2) Kada bude primećen dolazak Nemaca da se jedinice povlače u šume i da sa njima izbegavaju dodir.

3) Ako se desi da se neka jedinica, patrola ili pojedinac nađe u takvoj situaciji da Nemce ne može izbeći pri dodiru sa njima da kaže da se bori protivu komunizma.

Napominjem ovom prilikom da su se Nemci prema četnicima u Hercegovini poneli vrlo korektno.

Dostavljeno svim jedinicama
ove komande.

Po naređenju K-ta
kapetan
Jovan Dabović

Zbornik XIV, 2, str. 942

BR. 62

PRIJATELJSTVO MOMČILA ĐUJIĆAI ITALIJANA

Štab Dinarske Četničke Divizije
Đeneralštab
Br. 355
[7] IX - 1943 god.

KOMANDANTU SEKTORA

Knin

U vezi Vašeg akta Br. 1474 od 2 septembra 1943 g. dostavljam Vam sledeći izveštaj.

Od 1 jula 1941 godine rame uz rame sa Italijanskom vojskom borim se protivu zajedničkog neprijatelja-komunista u oblasti Dinare. Za sve ovo vreme objektivna i pravedna ocena mojeg ličnog držanja, mojeg vojničkog i političkog rada ne može mi se prebaciti da sam i najmanjim svojim gestom pokazao akt neprijateljstva ili sumnje prema italijanskoj vojsci i Italijanskom narodu, jer mi to ne bi dozvolili moja čast i moj Srpski ponos, pošto bi to bilo suprotno mojem stavu iskrenog prijateljstva i saradnje sa italijanskim narodom - stavu kojeg sam zauzeo od prvoga dana pa do danas, a kojega želim da i dalje nastavim na suprot svega onoga što mi se podmeće sa raznih strana i sa tendencijom da se naši prijateljski odnosi raskinu na štetu i jednih i drugih a na korist onih trećih kojima prijateljstvo Srba i Italijana ometa njihove političke kombinacije.

Dakle, molim Vas, primite na znanje da se špijunažom ne bavim ni za čiji račun, a najmanje pak špijunažom koja bi išla na štetu italijanske vojske, koju smatram istinski prijateljskom kojoj mogu samo dobra poželeti.

Netreba izgubiti iz vida da na ovim područjima postoje razne špijunske mreže, koje stoje u službi neprijatelja i Srpskog i Italijanskog naroda, a čija tendencija može da bude baš u tome, da raznim podmetanjima i sumnjičenjima raskopaju naše prijateljstvo i saradnju - o čemu smo imali već i do sada mnogo opipljivih dokaza. U ovom smislu može se desiti, da ti elementi iskoriste za svoje ciljeve i razne šifre koje su izgubili razni opunomoćenici ministra Mihailovića, u borbama ili van nje. No sve ovo ne može opravdati nikako jednu smelu konstataciju da potpisati služi kao informator đenerala Mihailovića a na štetu Italijanske vojske, jer to prosto znači nabediti onoga koji je na dohvat pa i ako stoji na gledištu prijateljskih odnosa.

Napominjem da sa nestrpljenjem očekujem dan, kada će se moći doslovno objelodaniti sve ono što sam učinio i činim i činim i što ću učiniti da se naši odnosi konačno zapečate sa jednim trajnim prijateljstvom, koje će istinski i moćno stajati daleko od svake sumnje i podmetanja ma bilo sa koje strane ova dolazila.

M.P.

VOJVODA
M. Đujić

Zbornik XIV, 2, str. 952-953

BR. 63

NAREĐENJE PETRA BAĆOVIĆA ZA SARADNJU SA NEMCIMA U HERCEGOVINI

K O M A N D A
JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI
GORSKI ŠTAB Br. 200
Str. Pov. Broj: 194. -
17. septembra 1943 godine
SLOBODNE SRPSKE PLANINE

KOMANDANTU GATAČKE BRIGADE

Po naređenju Str. Pov. br. 192 od 16. ov. mj. ne preduzimati ništa u pogledu rušenja komunikacija. Sve raspoložive snage mobilisati i staviti u pokret u cilju tučenja komunista kako na svom terenu tako i na terenu susednih jedinica ako je sopstvena teritorija čista. Sa okupatorom održavati dobre odnose i ne napdati ga već po mogućnosti

iskoristiti ga svugde i na svakom mestu do uništenja komunista.

Najhitnije pre svega

S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu!

M.P.

Komandant, major
Baćović

Zbornik XIV, 3, str. 10

BR. 64

NAROD SE VIŠE PLAŠI ČETNIKA NEGO OKUPATORA

Dragi i mnogo poštovani Cika Dražo,

Pre svega izvinite me što Vam moram ovako da pišem, ali kao Srbin i nacionalni borac od prvih dana sa Vama za spas srpskog naroda, moram i smatram za dužnost da Vam ovo napišem. Reč je o Gorskoj Gardi, i G. Kalabiću.

1. - Var[ošicu] Stragare upalili su zato što su od prvog do poslednjeg bili svi pijani. To je bilo prvo delo Kalabića, čim je stupio na tlo svoje teritorije. A sad zbog njihova pijančenja, i ludih glava ispašta jedan napačeni srpski narod. Svaki dan kuluče obadva sreza, i ništa nemogu da učine opet. Što je najgore isekoše svu državnu, Manastirsku i opštinsku šumu Rudnika. Narod kuka i plače, vapije za pomoć.

2. - Od celokupnog br. stanja koje su poklali 50% su nevine žrtve. Znam da podnose izveštaj da su poklani kao krivci.

3. - Narod kada čuje da četnici dolaze u selo, više se plaše nego kada dolaze Nemci, Bugari, Arnauti i svaka druga vera. Jer oni svi kada dolaze ako treba neko da se tera ili ubije oni oteraju ili ubiju, ali ovi prebiju da posle tri dana mora dotična osoba da umre. Navešću Vam samo jedan slučaj, a takvih slučajeva ima dosta. Kalabić lično prebio je u s. Ljubičevac tri čoveka i jednu devojkicu koji su posle četiri dana pomrli. Nisu bili u stvari krivi ništa. Znam da će Vam podneti izveštaj da su ustvari krivi. Daklem to istorija čovečanstva nije zapamtila. Narod se čudi čija je to vojska i za koga Kalabić radi, kad su ti ljudi od pamtiveka nacionalisti.

4. - Od svih oficira, podoficira, kaplara, i redova nezna se koje veća bekrija, naravno da Intendant Buca¹ prednjači. A od bludnira Medić,² Era,³ i Zika Pavlović. Samo sto Era vata na larmu i On to sve anulira kada je u pitanju On. Naime gotovo svaki oficir Gorske Garde doveo je po jednu švalerku na svoj reon i kaže da mu je verenica. Sad na sve ovo možete da pojmite šta kaže narod.

5. - Kalabić, lično nijedan obrok ne jede bez pečenja.

6. - Vode borbu sa partizanima oni im se uvek izvuku, oni posle zađu po selima i pokolju onaj nevini narod, i podnose izveštaj kako su u borbi naneli gubitke partizanima. Stvarno da severni deo orašačkog sreza imaju dosta pristalica za partizane, ali grešni narod nije kriv što naši nisu hteli da rade. Evo južni deo orašačkog sreza gdje je radio naj podnarednik Pećančev vojvoda, savršeni su ljudi. To je okolina Stragara, i oni ga zapališe tako da sad i ovo sve navija za partizane, spored ovakve taktike rada.

Mogu samo Vam reći to da narod psuje majku Kralju, Vama - Draži i svima redom, kažu kad je ovakva Garda kakva je ta druga vojska. I podvlačim Vam daje narod jako ogorčen, i nemam izraza kako da se izrazim koliko narod vapije za pomoć.

¹ Radomir Konstantinović, rez. potporučnik.

Milan, kap. II klase, pomoćnik Nikole Kalabića.

Dobrosav Raonić, obaveštajni i propagandni oficir u Gorskoj gardi.

7. - O tome svemu trebao bi da Vas pukovnik Simić¹ izvesti, ali o Njemu bi se imalo pisati dosta.

8. - Kažem Vam daje ovo sve cela istina, i da nije laž i intrigiranje. Ja sam oficir u Kalabića štabu menije vrlo dobro, ali nemogu da gledam da se pati grešni srpski narod U ostalom pitajte sve Kalabićeve susedne Komandante Korpusa, isto će Vam ovo reći. Ja Vas Dragi Cika Dražo razumem gde se i u kakvoj situaciji nalazite, ali ipak preduzmite kakve bilo mere. Jer ovakav rad Kalabića, veća je propaganda za partizane, nego što je i oni sami imaju, treba da me razumete.

3 Novembra 1943 god.
P o l o ž a j

Do Groba Vam odan
Vaš,

Ob²

Zbornik XIV, 3, str. 77-79

BR. 65

IZVEŠTAJ DUŠANA RADOVIĆA DRAŽI MIHAILOVIĆU O SARADNJI ČETNIKA, NEMACA I BUGARA

Noću, 17/18 ov.m-ca oko 21,30 časova, komunisti⁴ su jačim snagama napali Bugare i Nemce u Kremnima i posle osmočasovne borbe komunisti su potpuno razbili oko 1800 Bugara i 200 Nemaca .. Bugari se u najvećem neredu i bez oružja povlače za Užice. Beže glavom bez obzira. Tenkove su odvukli* za Užice, dok je izgleda bugarska artiljerija pala u ruke partizanima. U momentu pisanja ovog izveštaja jedan izvesni deo Bugara, koji se organizovano povlači, vodi borbu sa komunistima u Biosci. Naši delovi stupili su u borbu kod Bioske iz pravca s. Kneževići. Mišljenja sam da će u toku današnjeg dana pasti i Bioska i da će komunisti navaliti za Užice. Ja gde god mogu napadaću. Stanje je vrlo ozbiljno! Kapetan Mitić,⁵ presvučen u civilno odelo, viđenje u Užicu sa Nemcima. Posle je u jednom nemačkom automobilu otišao kako kažu za Beograd kamo ga Vi šaljete radi hvatanja neke veze i sporazuma. Ova se vest širi naglo. -

M.P.

18/XI u 14,35 č.
s.Zaglavak

Komandant, kapetan
Radović³

*) Bugari imali 5 tenkova, od kojih su im 3 oštetili tako da su ona 2 druga u ispravnom stanju odvukli za Užice ostatak - oštećen.

/?[adović]

Naređeno
19/XI 43
ML

Podaci uneti u O. dnevnik
Milić

Zbornik XIV, 3, str. 111

¹ Jevrem.

² "Ob" je verovatno dopisao Draža Mihailović.

³ Brojčana oznaka i šifra za Dražu Mihailovića.

⁴ Odnosi se na delove 5. NOU divizije.

⁵ Milorad.

⁶ Dušan, komandant Zlatiborskog korpusa.

IZVOD IZ KNJIGE POSLATIH DEPEŠA DRAŽE
MIHAILOVIĆA U NOVEMBRU I DECEMBRU 1943.

7. novembra 1943.

Pod neposrednu komandu Voje Lukačevića kao mog delegata stavljam privremeno Javorski korpus, obe dragačevske brigade, ariljsku brigadu i sve snage koje on ima iz Sandžaka i Crne Gore. Naređujem najveću poslušnost u izvršenju naređenja majora Lukačevića. Major Lukačević sa svim snagama vršiće udare u bok i pozadinu komunista koji nadiru u pravcu Mučnja i Murtenice, Javor - Golija i južno Dragačevo neka mu posluže kao sigurna uporišta za sve ofanzivne manevre. U prostoriju koja je obuhvaćena linijom: Bajina Bašta - Užice - Požega - Kraljevo - Novi Pazar - Sjenica, ne smemo ubacivati više snaga zbog Nemaca i Bugara ali zato potpukovnik Keserović sa svojim korpusom, kapetan Raković sa svojim korpusom, kapetan Vučković sa Takovskom brigadom, kapetan Miloš Marković sa svojim korpusom bez ariljske brigade, poručnik Miloš Radosavljević sa svojim korpusom, major Smiljanić sa svojim korpusom, kapetan Ninković sa svojim korpusom, i major Račić sa svojim korpusom, da imaju prikupljene snage pozadi gore navedene linije da bi one na dati znak upale u prostoriju koja je obuhvaćena napred navedenom linijom i definitivno uništile komunističke snage ako bi one prodrle u oblast između Ibra i Zapadne Morave. Major Račić pored toga obezbediće Drinu i razviti što jaču akciju na rejonu majevičnog korpusa. Snage Keserovića, Rakovića, Vučkovića, Markovića, Miloša Radosavljevića, Smiljanića, Ninkovića, i Račića na ovaj način biće spremne za nanošenje presudnog udara komunistima ali na ovaj način biće sačuvane od obuhvata Nemaca i Bugara.

2. - Naređena je opšta mobilizacija u celoj zemlji svih raspoloživih oružanih snaga za borbu protiv komunista koji su nas napali o čemu su i naši saveznici ubeđeni i moraju priznati naš stav nužne odbrane. Samo ta odbrana izvodiće se jedino napadima i to naročito noću i iz pozadine.

3. - Ne ustručavati se od napada komunistima u leđa, čak ni onda kad oni napadaju okupatorske garnizone da bi ih sprečili da dođu do oružja, kao što su oni nas napali u leđa dok smo mi napadali Nemce i Ustaše.

4. - Naređena mobilizacija ima se sprovesti po svaku cenu. Prema onima koji se ne odazovu preduzeti najstrožije mere prekih sudova.

5. - Na rad i energično izvršenje ovoga naređenja od strane svih starešina obratiti najveću pažnju. Kukavice odmah smenjivati privremeno i mene odmah izveštavati.

6. - Borba je za biti ili ne biti. Sudbina Srbije i srpskoga naroda je u rukama nas starešina. Narod će slušati ako starešine valjaju i ako su hrabre. Razviti što jaču obaveštajnu službu prema svim neprijateljima. Izbegavati posedanje položaja i svaku odbranu položaja. Vršiti masovno prikupljanje i masovne noćne udare.

7. - Masovna prikupljanja obezbediti daljnim izviđanjem i obaveštajnom službom.

8. - Prema komunističkim simpatizerima biti nemilosrdan. Obavestiti susede.

Voja Lukačević ovo naređenje da saopšti Milošu Markoviću, Cvetiću i Kondoru. Na izvršenje.

⁵²⁹ Piniram: Primili smo vaše depeše br. 208-222. Nedostaju depeše br. 209 i 219. Izdao sam sva potrebna naređenja za opšti ustanak protiv komunista. Mislim da ste ih već dobili ovim putem. Isto tako izdao sam direktive za rad protiv komunista koji upadaju iz Sandžaka u Srbiju i to ovim putem. Dao sam vam podatke o opštoj situaciji i konferenciji u Moskvi. Sa svoje strane preduzmite sve prema izdatim direktivama. Bugara ima dosta u Užicu i još pridolaze. Računa se do 1

divizije. Bugari i Nemci nedoraju naše delove ali biti jako obazriv. U oblasti Toplice i Jastrepca uspešno uništavamo komuniste. Hvatajte vezu sa Turcima i saobražavajte rad prema situaciji.

- 576 HE - HE¹ - na ličnost (persi): Imam izvesnih podataka na osnovi kojih sumnjam da su Englezi stavili suviše pod svoj uticaj komandanta drugog kosovskog korpusa Markovića. Preduzmite da ovo proverite pa me izvestite. Englezi u **ovom** slučaju pokušavaju, da nam nanesu pojedine udare, ne samo protivu vrhovne komande, nego i protivu nižih komanda kao što je Vaša. Naročito ovo čine **putem** pošiljaka avionskih. Oni će na ovaj način preduzeti akciju da eventualno odvoje koga od naših komandanata. Uskoro ćemo dobiti materijal putem Naših tvrđava² te ćemo im se lepo zahvaliti na dosadašnjim uslugama.
- 577 Piniram i Vražija: Nemci su postali vrlo ljubazni, nude nam neku sigurnost a nalaze nam se za ledima. Obećavaju neke blagonaklone postupke a mi se odavno poznajemo. Nedozaovolite da nijedan naš komandant padne u grešku da im poveru je. Zbog napada komunista iz Sandžaka u pravcu Srbije prinuđeni smo da svu pažnju obratimo sada na komunističku opasnost i zato da se tačno postupi po mojim naređenjima u pogledu propagande protivu komunista, kao i u pogledu naređenja da se jednovremeno preduzme akcija protiv komunista u celoj zemlji a u isto vreme da se preduzme akcija protivu komunista iz Sandžaka koji hoće u
- Srbiju. Zbog toga svu pažnju moramo obratiti na uništenje komunista. Zbog toga sve pogodnosti koje nam ostali neprijatelji nude vešto i tajno iskoristiti držeći se toga da neprijatelja imamo mnogo i da ih ne možemo sve odjedared tući.

24 - XI - 43

- 991 He-He: Na Solunu je postojala grčka izreka: Nema pari, nema traka truka. Prema ovome ako nam ne pošalju avione nećemo rušiti objekte. Možete ovu istu izreku kazati njima u lice. Englezi su se saglasili sa nama šta da za predviđenu našu akciju imaju da dadu avione ponavljam avione sa materijalom i opremom, onako kako smo već utvrdili. Prema ovome skrenite im pažnju da održavaju reč, inače ni mi nećemo održati reč u pogledu akcije. Sto se tiče komunista mi smo u stavu nužne odbrane na celoj teritoriji Jugoslavije, i to je opravdanje za akciju protiv njih. Veza vaš br. 362. U pogledu komunista nastavite akciju do potpunog njihovog uništenja. Mi taj čir ne možemo trpeti na našem telu a najmanje u Srbiji. Pazite dobro da li vaš šef misije održava vezu sa Robertsonom."¹ Robertsona ako uhvatite odmah ga likvidirajte.

2 - XII - 43.

- 242 Mihovil: Dobili smo samo Vaše depeše od br. 369-371. Očekujem nastavak. Odgovor puk. Ivanova našem čoveku po Vašoj depeši 371 je potpuno u skladu sa našim mišljenjem. Prema tome sa Ivanovim nastanite da uhatite što čvršću vezu, kako bi smo se mi i Bugari što bolje povezali a tajno od N e m a c a. Detaljne instrukcije dobićete od mene tek kad dobijemo nastavak Vaše depeše čiji je dosadašnji sadržaj vrlo interesantan i vrlo važan.

¹ Radoslav Đurić.

² Reč je o 4 aviona "Liberator" koje je predsednik SAD Ruzvelt 7. oktobra 1943. dodelio Draži Mihailoviću. Avioni su bili u sastavu vazduhoplovnih snaga SAD na Srednjem Istoku.

³ Carls, odnosno Branko Radojević, britanski oficir, član vojne misije u štabu Draže Mihailovića. U junu 1943. je pokušao da prede kod partizana na Jastrebac, gde je likvidiran.

- 253 Mihovil: Ceo tok razgovora sa puk. Ivanovim naznačen u Vašim depešama 369 - 374 daje nam osnove za uspostavljanje još čvršće veze. Zato preko Vašeg pov-
erenika tražite od generala Nikolova i pukovnika Ivanova šta oni konkretno pred-
lažu obzirom na sadašnju situaciju i potrebu da Srbi i Bugari jednom rade zajed-
nički na opštem dobru.
- 254 Nastavak - Izjava puk. Ivanova kažete mu daje na nas ostavila najbolji utisak.
Sada čekamo konkretne predloge. Poručite puk. Ivanovu da sam ja lično najveći
prijatelj našeg zbliženja sa Bugarima i da su oni do sada pokazali dosta dobre
volje samo je to ostalo na platonskim izjavama a sada je čas da predemo na delo.

Zbornik XIV, 3, str. 145-147 i 155-158

BR. 67

UPUTSTVO ŠTABA NEVESINJSKOG KORPUSA
ZA SARADNJU SA NEMCIMA U HERCEGOVINI

KOMANDA 210.
Pov. br. 266. •
30 decembra 1943. god.
P O L O Ž A J

KOMANDANTU 213.-¹

U vezi akta Str. Pov. službeno od 25 decembra o.g. dajem Vam sledeća uputstva:
Sa Njemcima možete stupiti u vezu. Recite da ste pod mojom komandom i da pripadate
grupi četničkih odreda Nevesinje - Gacko. Govorite u duhu naših usmenih razgovora t.j.
odobravam Vam da sve učinite što će biti na korist Srpskog naroda. Ja sam pre par dana
bio u nemačkoj Armiji u Sarajevu i pored ostalog sam molio da legalizujem i tu brigadu
t.j. odred, sta mi je i obećano. Moramo sve učiniti da spasemo ono sto se spasti može i
jednog neprijatelja koristiti da bi pomoću njega uništili drugog koji nam je opasniji. Ne
treba da se plašite njemačkih oficira jer su oni dobili direktive i obaveštenja u pogledu
moga sporazuma sa njihovom Armijom. U svim osvrtima se pozovite na mene a ja ću Vas
obaveštavati o onome što budem učinio a što je u vezi sa tom komandom. Također i vi
me detaljno obavestite o onome što ste učinili. Kada se sporazumete sa tamošnjom
nemačkom komandom, obavestite ih o kretanju komunista i njihovom radu te ih koristite
do maksimuma kako bi što pre očistili komuniste.

S verom u Boga Kralja i otadžbinu !

KOMANDANT 210
T. C.2

Zbornik XIV, 3, str. 196-197

² Konjička brigada.
Tomo Guzina, načelnik štaba Nevesinjskog korpusa.

BR. 51

IZVOD IZ KNJIGE PRIMLJENIH DEPEŠA DRAŽE
MIHAILOVIĆA U DECEMBRU 1943.

[16. decembra 1943 god]

Br. 12.401 od Ev Ev.¹ Br. 519 od 14 - XII. - Naši izveštaji iz Beograda. Tufegdžić danas je doneo sledeći izveštaj:

1. - U selu Stublinama na dan 25 - XI - sastao se deneral Sveta Đukić² sa 2 Engleska i jednim Američkim oficirom i došao je na sastanak automobilom. 2. - Kapetan Mitić, koji je ranije u Užicu pregovarao za naš račun sa komunistima, bio je poslednjih dana na pregovorima i sa Nemcima gde je sa njima ručao u Mažestiku pregovore je javno sa Nemcima vršio neki kapetan Nešković, poslat od Kalabića. 3. - Nemci su povodom toga štampali letke blizu 2.000.000 primeraka sledeće sadržine. Nastavak.

Br. 12.402 od Ev Ev. Br. . . . nastavak. Narodni borci četnici, u radosti pozdravljam prestanak besmislenog međusobnog prolivanja krvi i zdrav razum koji je zavladao u vašim redovima. Sada možemo da se zajednički borimo protivu komunizma, tog smrtnog neprijatelja Evrope i ja vas ubrajam u nacionalne borce zato što smo i mi sami nacionalni borci. Mi ćemo udruženim silama da odbranimo Vašu lepu Otadžbinu, da je ne bi uništile komunističke bande. Primamo u svoje redove Vašu narodnu organizaciju kao čeličnu. Nije potrebno da vam ubrizgavamo narodni duh. Herojstvo je Vama u kivi i sa vama zajedno koji dobro poznajete svoju lepu zemlju poćiće nam za rukom da je oslobodimo. Nastavak.

Br. 12.403 od Ev Ev. Br. . . . Stavom koga vi zauzimate osigurana je vaša budućnost. Pozdravljam vas kao svoje ratne drugove i želim vam istu vojničku sreću kao i našim vojnicima. Komandant nemačkih trupa. br. 1243. Ovaj letak Nemci su rasturili i već se pojedini primerci nalaze i kod nas. 4. - Tufegdžić javlja dalje, da je puk. Simić naveo hotimično Kalabića da se ovim vezama sa Nemcima³ naša organizacija kompromituje u narodu što koriste mošinovci. Dalje, da je pukovnik Simić uzeo od carinskog činovnika Bojića 20 napoleona, a od žene pokojnog Boška Todorovića 2 briljantska prstena, pod izgovorom da ih razmeni pa ih uopšte nije vratio.

Br. 13.016 od Nav-Nava. Br. 326 Nastavak. Nemci su proneli glas da će istočna Bosna i Hercegovina se priključiti Nediću. Svi govore: "Neka samo dođe i zavede vlast i red, a mi znamo što smo. Nama je potrebno mira i hleba, jer se više ovako ne može voditi borba sa svim neprijateljima, a pomoći nema ni odkuda". Nav-Nav. Kraj depeše.

Br. 13.017 od Nav-Nava. Br. 327 od 28 - XII -. Perović se vratio iz Sarajeva. U Sarajevu bio je kod generala Froma, komandanta pozadine celog Balkana. Između ostalog rekao mu je: "Srbi su istinski borci protivu partizana, mi Nemci cenimo borbu vaših ljudi. U tome se ističe naročito vaš kraj. Naročito cenimo sradnju majora Lukačevića. U kratko vreme prisajediniće se srpski krajevi Srbiji i u tom slučaju srpski će narod dobiti punu ekonomsku pomoć". Nastavak.

Br. 13.018 od Nav-Nava. Br. 328 Nastavak. "U najkraćem roku dolazi još 12 divizija naših na teritoriju Jugoslavije radi potpunog likvidiranja partizana. Imamo jedan letak koji je izdao potpukovnik Borota⁴ za istočnu Bosnu, gde poziva narod da ga slusa

¹ Simeon Ocokoljić Siniša.

² Svetomir, general komandant Severnih pokrajina (Vojvodina i Slavonija).

³ Reč je o potpisivanju sporazuma između Kalabića i Simića s jedne strane i Nemaca s druge strane.

⁴ Gojko.

kao novog komandanta, ali mi znamo da je komandant Baćović. Budite uvereni da će do proleća biti raščišćeno sa partizanima". Ovo su uglavnom reči generala Froma. Nav-Nav. Kraj depeše.

Zbornik XIV, 3, str. 197-214

BR. 69

IZVOD IZ KNJIGE PRIMLJENIH DEPEŠA DRAŽE MIHAILOVIĆA U JANUARU 1944.

9. januar 1944 god.

Br. 484 od He-He. Br. 34 od 9 - I -. U Mitrovici [Kosovskoj] je oslobođeno 60 naših političkih krivaca. Građanstvo je klicalo doslovno pred Nemcima. Živeo Draža Mihailović, živeo Nedić. Nemci su uhvatili neke vojnike Cvetića i Keserovića sa oružjem i domah ih pustili. Nedić izdao naredbu da se naši ljudi slobodno mogu njemu javiti bez ikakve odgovornosti. Iz drugog kosovskog korpusa pobjeglo je 5 naših vojnika Nediću.

10 januara 1944 god.

Br. 507 od Doba. Br. 232 od 27 - XII -. Stanje u korpusu redovno. Sa 400 ljudi nalazim se u selu Boleču, srez Grocka. Selo sam blokirao 27 - XII u 4 sata izjutra, pretres otpočeo u 8 časova, uhvaćeno 11 aktivnih komunista i 15 simpatizera. Održao sam govor pred 1000 ljudi. Iz sela uopšte niko ne veruje da nas uopšte ima. Selo je potpuno komunizirano. Sam predsednik me pita, zašto ne dođoste ranije, sve bi bilo naše. Niko od starešina do danas u ovo selo nije smeo ući.

Br. 509 od Doba. Br. 236 od 27 - XII -. Nastavak. Svi pohvatani komunisti likvidirani i to: 30,10 iz Boleča i 20 iz ostalih sela. Bio sam udaljen od Beograda sat. Dvojici siromašnih Beograđana dao sam po hiljadu dinara i po 100 kgr. kukuruznog brašna, rekavši, da je Kralj naredio da se Beogradska sirotinja pomogne. Verujem da će u sirotinjskim redovima vrlo povoljno odjeknuti. Kraj depeše.

Br. 510 od Doba. Br. 237 od 28 - XII -. Nalazim se u selu Vrčinu. Komandant v r a č a r s k e brigade, kome je dodeljeno ovo selo, video sam, sa sobom vodi 20 vojnika, većinom policisko odelo sa policiskim pločicama na grudima. Iz razgovora vidi se, da stalno boravi u jednom kraju, većinom blizu železničke stanice na kojoj ima 50 Nemaca, te je na ovaj način obezbeđen da ga komunistine napadaju. Nastavak.

^ Br. 511 od Doba. Br. 238 od 28 - XII -. Nastavak. Vezu sa Nemcima održava preko tumača, a jednom se sastao sa nemačkim podoficijom, a bez ikakve potrebe i koristi, i .ci kroz Vrčin naišao sam na izslužene kadrovice koji ne znaju da postoji komandant brigade u selu Vrčin. Iz Vrčina nigde ne izlazi i narod videći njih u policijskom odelu sa pločicama nije ubeđen daje ovo naša organizacija.

Br. 517 od Azeda. Br. 18 od 9 -1 -. U Užicu je lepo proslavljen Badnji dan. Našim organima izdao sam instrukcije da na pogodan način demonstriraju. Pevane su naše Pesme, Nemci nisu reagovali.

Br. 522 od Misa. br. 1 od 8 - I -. 23 časa. Preduzeo sam gonjenje komunista. Danas sam imao jaku borbu u Maskovi. Noćas u 22 časa na Katićima. gubitaka je bilo na obe strane. Komunisti teže ka istoku i severa. U komunistima su Srbijanci. Ima ih, koje lično poznajem. Molim pokrenite još koga, jer sam u nemogućnosti, da izađem na kraj. Municiju sam utrošio u borbama od 4 do 8. Zbog snega, komunisti se sporo kreću. Jake snage mogle bi ih uništiti. Marković.

Br. 523 od Misa. Br. 2 od 9 - I -. U Arilju ima 1000 Bugara. U Požezi jedna četa. - Naređenje Vaše br. 205 primio sam. U Draškovićima u borbi 4 o.m. bilo 13 mrtvih komunista. Iz razgovora komunista u Moćiocima, doznalo se, da komunisti kreću preko Velikih Livada, Doliji, a drugom kolonom preko Katića, Prilika i dalje. Marković. Mak.

Br. 612 od Doba. Br. 149 od 2 - I -. Obišao sam selo Ritopek, održao sam govor i 48 sati zadržao se u selu, te se ljudstvo odmorilo i uredilo za put. Narod je odličan. U selu ima početak organizacije ali je neozbiljno i slabo. Mobilisao sam 10 ljudi i predao gročanskoj brigadi. Uhvatio sam jednog Hrvata, Nemca i jednog komunističkog kurira. Sve sam likvidirao i bacio u Dunav.

Br. 616 od Doba. Br. 153 od 5 - I -. Idući iz Ritopeka za Z a k l o p a č u na dramu Beograd - Smederevo, zaustavili smo nemačke automobile, pregledali da ne švercuju. Oružje im vratili i pustili, overio objave za put sa našim štambiljom.

Br. 621 od Sto Sto. 16 od 11 - I -. Situacija na desnoj obali Uvea sledeća: Zlatiborski korpus 6 - I - otišao da božićkuje, isto tako, i jedan deo Požeškog, a ostali delovi Požeškog razbegli se posle borbe na Katiću. Cvetić sa svojim brigadama zadocnio. Sada se sa štabnom četom nalazi u Moćiocima i očekuje Studeničku brigadu. U međuvremenu, komunisti zauzeli posle manje borbe Ivanjicu. Jačinu ove grupe cenim na 1400 do 1600 ljudi. Tačne podatke za Dalmatinsku brigadu sam Vam javio, a za drugu Srbijansku, koja je zajedno sa Dalmatinskom, podatke nemam, ali je formacija slična. Oko ulaska u Ivanjicu njihov moral slab. Puščane municije vrlo malo. Nastavak.

Zbornik XIV, 3, str. 236-244

BR. 70

ZABRANJUJE SE NAPAD NA NEMCE U SRBIJI

ŠTAB 4. BRIGADE
KORPUSA G. G. NJ. V. KRALJA PETRA II
Br. službeno
16. januara 1944 god.
Slobodne Srpske Planine.

KOMANDANTU 2. BATALJONA

Inspektor Vrhovne Jugoslovenske vojske u Otadžbini¹ Str. Pov. Br. službeno od 5 januara 1944 godine, dostavio je sledeće:

"Da ne bi okupator preduzeo hapšenja i represalije prema našim ljudima u selima i varošima, koji su otkriveni u toku meseca decembra 1943 g.

¹Pukovnik Jevrem Simić Ješa.

N a r e đ u j e m :

Da se Nemci i pripadnici Nemačke oružane sile ne smeju napadati pa ni razoružavati, kako po naseljenim mestima, tako na pruzi i na drumovima.

Ovog mog naređenja imaju se pridržavati sve jedinice, kako bi nesmetano od okupatora mogli očistiti gore od komunista, partizana i mošinaca.

Za svako neizvršenje ovog mog naređenja, učinioce dela staviću pod preki sud i kažnjavću smrću.

Sem ovoga, zabranjujem oružanim odredima silazak u naseljena mesta i pijančenje po kafanama.

Za ovakve izgrede streljače komandanti krivce i pijanice po osudi prekog suda."

Dostavljajući prednje naređujem da ni jedan četnik nesme bez odobrenja potpisatoga dolaziti u Sopot i zadržavati se u istom.

Komandant mesta u Sopotu će o tome voditi strogo računa i svako prekoračenje ovoga naređenja izvestiti pismeno potpisatoga.

Dostavljeno:
K-tu 1, 2, 3 i 4 bataljona,
K-tu sreza

Komandant,
konjički potporučnik
Mom. B. Obradović

MP.

Prednje naređenje saopšteno mi je:
Komandir 1 čete
pešad. narednik
Radisav J. Vesić

Zbornik XIV, 3, str. 250-251

BR. 71

IZVOD IZ KNJIGE PRIMLJENIH I POSLATIH DEPEŠA DRAŽE
MIHAILOVIĆA U JANUARU I FEBRUARU 1944.

16 januara 1944 god.

Br. 786 od Ras-Rasa. Br. 711 od 16 -1 -. Na Javoru kod Kušića i Katića još se vodi borba između komunista s jedne i četnika, poljske straže, Nemaca i Bugara s druge strane. Komunista ima oko 3500. Opkoljeni su i sada bi trebalo dotući ih.

Br. 795 od Sto-Sto. Br. 25 od 16 - I -. Peta divizija crvenih 14 -1 ušla u Foču i nadire uz Cehotinu. Jačina oko 3000.

20 januara 1944 god.

Br. 945 od Ras-Rasa. Br.721 od 20 - I - Kod Izvanjice komunisti u manjim grupama prebacuju se u srez zlatiborski. Još ih ima u Kušićima, Bjeluši, Katićima i zauzeli su bugarske rovove u Jasenovcu. Jačina oko 1400 ljudi. Ras-Rasa.

Br. 946 od Ras-Rasa. Br. 722 od 20 - I -. Moja prva i druga jurišna brigada uz sadejstvo Kačeraca 17 ov. m. imali su borbu u selu Jeloviku, srez Orašački. Rezultat komunista 41 mrtvih i 9 živih uhvaćenih. Naših samo jedan ranjen.

Br. 957 od Leona.¹ Br. 24 od 20 - I -. Kod majora Cvetića stigao sam 13. ov. m. Naredio je napad za 14 - I - ujutro. Ja sam sa Bugarima napao neprijatelja u selu Maskovi njihov položaj i zauzeo Maskovu. Neprijatelj je otstupio u pravcu Močića i Katića. Izjutra 15 - I napao sam ih na Katićima i oštra borba vodila se sve do 16 - I - izjutra, kada smo neprijatelja proterali i zauzeli Katiće. Neprijatelj je otstupio ka Močićima. Nastavak.

Br. 958 od Leona. Br. 25 od 20 - I -. Nastavak. U napadu na Katiće pomagali su nas Bugari koji su se oduševljavali našim junaštvom. Svi bugarski oficiri i vojnici vikali su "Živeo Draža". Neki Vas poznaju iz Sofije. Bugarski potpukovnik molio je moje vojnike da Vas pozdrave. Ja se nisam sa njima sastajao i ako su to po svaku cenu želeli. Sa Katića sam se vratio u Dragačevo 19 - I., da preformiram jedinicu i da se opet vratim na položaj 21-1. Cvetića sam o ovome obavestio. Nastavak.

Br. 959 od Leona. Br. 26 od 20 - I -. Nastavak. Ovo sam morao da učinim, jer mi je pola vojnika ostalo bez obuče i obolelo. Pretila mi je opasnost, da ako sa ovakvom jedinicom uđem u borbu da budem poražen. Nisam imao drugi izlaz.

25 januar 1944 godine

Br. 1152 od Vuka.² Br. 20 od 18 - I -. Nastavak. Dobijanje oružja tajno i to: 30 Zorki, 15 mitraljeza, 5 teških 2 bacača. Pozvani od strane nemačkog đenerala Froma i kapetana Kelera. Keler bio jugoslovenski oficir, dobar drug kapetana Damjanovića. Bili su predstavnici od Momčilovića i Bačovića. Vi sigurno znate o tome.

Br. 1153 od Vuka. Br. 21 od 21 - I -. Komunisti nisu zauzeli ni Tuzlu ni Brčko. Nemcima stigla velika pomoć. Ozrenski četnici napali u leđa za vreme opsade Tuzle, a sa ove strane: Simin Han, Donja Tuzla četnici tuzlanske brigade u zajednici sa zelenim kadrom. Dobro potučeni leže na sve strane. Kapetan Damjanović još se nije vratio. Još nisam dobio podatke o gubicima komunista. Vuk

Br. 1272 od Bene.³ Br. . . od 27 - I -. - Svi komandanti u Crnoj Gori primili su saradnju sa Nemcima, potpisali obavezu a sa ostacima vojske nalaze se u žici, ili u neposrednoj blizini nje. Nema ni jedne grupe u šumi koja bi predstavljala našu borbu, oko koje bi se moglo okupljati. Vukadinović isto tako nalazi se u Podgorici ili u okolini. Nagovešteni dolazak Srbijanske vojske pozdravljen je burno svuda, ali dolazak Ljotičevića učinio je Ljotičeviće vrlo aktivnim i prete da ko god ne bude s njima, on je komunist. Po varošima teško će se iko održati jer ta formula svakoga će staviti pod udar okupatora kao komunistu. Nastavak.

Br. 1273 od Bene. Br. . . Nastavak. Ovakva saradnja sa njima je nemoguća, jer ovi traže prilazak njima, ne saradnju. Po selima Crne Gore gospodare komunisti. Naše akcije vrše se samo u cilju osiguranja ili odbrane nemačkih kolona. Nemačke snage na ovom terenu vrlo su male i nesposobne za ma kakvu širu akciju. Do sada nema ni izgleda na akciju. Svako dalje čekanje, pogoršava našu situaciju. Narod gubi veru u našu dobru volju i našu sposobnost. Potrebno je jedinstvena akcija svih delova naše vojske, pa da se posedaju i otimaju oni delovi u komunističkoj pozadini koje je nemoguće uzeti. Zato je potrebno jedinstvo komande cele ove akcije. Nastavak.

Br. 1274 od Bene. Br. . . Nastavak. Dosadašnjim načinom organizacije i upravljanja ne možemo se odupreti komunistima bez jake ideološke podloge, bez više organizatorskog smisla idemo u propast.

¹ David Simović Dača.

² Stevan Damjanović Leka.

³ Ljubomir Lazarević.

958 Hans.¹ Nastavak. Juče mi je Grinlis saopštio sledeću depešu od Armstronga: molim vas izvestite gospodina Ministra sledeće: sledio sam Cvetića do Neghine, ali Cvetić je bio više za napad. Nisam video da su komunisti napali četnike. Nisam video ništa strašno. Nema zapaljenih sela. Jasno je da su partizani napali osovinu u Ivanjici i posle su partizani bili gonjeni. Nastavak.

959 Hans. Nastavak. Tačno je da četnici, Nemci i Bugari napadaju partizane blizu Zlatibora. Niži Cvetičevi oficiri zaboravljaju Nemce i mesto Nemaca oni misle da su partizani neprijatelji. Molim da gospodin Ministar naredi da se odmah potpukovnik Keserović i Major Cvetić vrate za napad na pruge prema direktivama. Kraj depeše od Armstronga. Grinlis juče saopštio daje Kairo javio da se radijo London složio sa našim traženjem da se o nama ništa ne govori. Nastavak.

3 februara 1944 godine

965 Long,² Lida. Zbog čega hoćete da smenite kapetana Stojanovića. Imam izveštaja da pojedini vaši komandanti vode pregovore sa Nemcima. Kapetan Cakić³ dočekao Nemce sa razvijenom Jugoslovenskom zastavom prvog planinskog puka. Proslava Sv. Save obavljena u rudniku Ravna Reka u prisustvu 30 Nemaca. Hitno me izvestite po ovome.

973 Berta. Veza vaš broj 14-19. Da li znate zbog čega su odustali Nedićevci da idu u Crnu Goru. Ja mislim da vam oni ne bi mnogo smetali tamo. I nama se retko javlja Lašić i Vukadinović. Izgleda da su im slabe stanice. Dobro je što ste uputili Savi kurira za jednovremenu akciju protivu komunista. Iskoristite one komandante koji saraduju sa Nemcima u Crnoj Gori za borbu protivu komunista. Vrlo dobro je što Vukčević. Nastavak.

975 Berta. Kapetan Radonjić mesto Save Vukadinovića dostavio depešu. Sava otišao ka Boki radi upućivanja Mornara u Italiju. Kapetan Radonjić izvršio dva napada na komuniste. Jedan u pravcu Vojnika, drugi u pravcu Zle Gore. Borba vođena 17 i 18 januara. U borbi Ružić lakše ranjen od bombe. Zarobljeno 20 komunista i veći broj poginuo.

Zbornik XIV, 3, str. 277-334

BR. 72

IZVEŠTAJ O SARADNJI ČETNIKA I NEMACA U DALMACIJI

Pupavac D. Jovan
Pešad. poručnik
komandant 1. brigade
Bos. kraj. čet. korpusa
!0 februara 1944 god.

Miroslav Trifunović i jedno vreme Draža Mihailović.
Ljubomir Mihailović Ljubo.
Mihailo Čačić komandant Ravaničke brigade.

KOMANDANTU BOS. KRAJIŠKOG ČETNIČKOG KORPUSA

Izveštaj o napuštanju Dinarske oblasti

Prema naredenju komandanta zapadne Bosne Pov. Broj 18 od 18 decembra 1943 godine, a u vezi depeše gospodina Ministra Vojske, Mornarice i Vazduhoplovstva dostavljam izveštaj o napuštanju Dinarske oblasti.

Dinarsku oblast sam napustio iz sledećih razloga:

1) Posle propasti Italije u Dalmaciju su došli Nemci. komandant Dinarske oblasti pop Đujić stupio je u saradnju sa njima, najpre preko Mane Rokvića koji je došao sa njima iz Bosanskog Petrovca. Kasnije je delegirao kod štaba 114 Nemačke divizije svoga načelnika štaba kapetana Mijovića Novaka. Ljudstvo je postalo nemačka milicija, primajući od njih redovnu hranu, municiju i dopunu oružja. Nemci su vrlo rado primili saradnju četnika. Ljudstvo je raspoređeno za čuvanje pruge Knin - Šibenik, kao stalna posada u bunkerima za čuvanje objekata, koje su izradili Talijani za vreme svoje uprave. Isto tako raspoređeni su kao stalna posada za čuvanje puta Knin - Donji Lapac - Bihać. U samom Kninu u štabu divizije registrovano je 1989 četnika. Registrovanje se vršilo još u komandama: Šibenik, Drniš, Gračac, Donji Lapac i Bihać. Koliko je u tim komandama registrovano neznam. U glavnom važno je to, da je od oko 5.000 četnika na kraju ostao ilegalan pop Đujić sa pratnjom, komandanti korpusa, jedna grupa Bosanaca pod komandom Marka Čučuza i Sokolana vojvode Brane Bogunovića, svega oko 200 ljudi. Neverujem ni u taj broj, jer mnogi od njih nose nemačke legitimacije i slobodno ulaze u gradove. Nemci prema broju prijavljenih četnika izdaju hranu i vrše nadzor pri vršenju službe.

2) Svirepa pljačka naroda se vrši od pojedinih boraca i narodnih vođa. Iznosim samo jedan primer.

Krajem septembra čuo sam od poručnika Poljske vojske Jana Borkevskog, koji je došao u ovu oblast za vreme potpukovnika g. Mladena Zujevića, da pop Đujić sprema akciju, i to ne na komuniste nego na pljačku stoke. Za tu stvar sam se zainteresovao malo više i uverio se daje tačno. Za izvršenje ovog zadatka određena je pratnja Đujića, koja broji oko 60-80 ljudi, pod komandom Marka Čučuza. Koliko sam čuo još je neki odred išao, ali nisam siguran. Važno je to da su otišli u sela ispod Svilaje i opljačkali od naroda 1.800 krupne i sitne stoke i svinja. Od toga su doterali i predali popu oko L200, a ostale su verovatno zadržali za sebe, kao nagradu za dobro izvršenje zadatka. - Šta je bilo sa ovom stokom neznam, ali samo znam to, da ni osoblje štaba oblasti posle nedelju dana nije imalo mesa. Jedinicama nije deljeno, pošto su one primile od Nemaca. Seljaci iz opljačkanih sela tužili su popa Đujića nemačkoj komandi u Drnišu i Nemci su povelili formalni postupak protiv toga. Tobože naredili su da se stoka vrati, ali u ostalom šta se tiče njih kada im to u prilog ide. Oni su verovatno preko svoje špijunaže, upoznati, daje pop Đujić predstavnik Gospodina Ministra i da posle takvih postupaka narod neće za njim. Iz ovoga se može videti odakle pljačka potiče, jer navođenje ostalih slučajeva odvelo bi me daleko.

Ovakve i slične stvari komunisti koriste za svoju propagandu. Još na kraju toga mogu reći i to: Da je časnije i poštenije rađeno sa narodom i za narod nebi bilo leglo komunizma u ovim krajevima.

3) U sastavu Dinarske oblasti, posle dolaska Nemaca, Ljotićevci su postali najaktivniji. Predstavnik njihov je Samodol Krešimir, Ljotićev sekretar za Dalmaciju. U Šibeniku imadu svoju komandu. Njihovje rad isti kao i u Srbiji i dolazi vrlo često do tuce između naših boraca i njih. Pop Đujić sve to tolerira i ako su oni pod komandom njegovom. Popovi kao Ljotićevci postali su vrlo aktivni od dolaska Nemaca, a na žalost ima ih dosta pošto su ih zaštitili Talijani za vreme uprave u Dalmaciji. Pop Đujić ih smatra najvećim saradnicima i oni zajednički rešavaju sve stvari.

Protivu ovog rada najveći deo oficira je ustao, ali je sve ostalo bez rešenja pošto su nemoćni, imajući u vidu da su mu podčinjeni. Nekoliko ih je napustilo oblast još pre mene i bili su odmah predloženi za lišenje čina.

Kada bi mi bio cilj da živim udobno i da preživim do kraja rata bilo bi mi najbolja Dinarska oblast. Ziveo bi u nekoj varošici, imao udoban stan i dobro se hranio. Kada bi mogao trpiti i biti saradnik u tim nečasnim stvarima, siguran sam da pop Đujić nebi tražio smrtnu kaznu za mene.

Sada na kraju biću slobodan da dodam svoja dva mala predloga i molim nadležne da mi to ne uzmu za rdavo:

1) Mišljenja sam da bi u svakoj oblasti trebalo obezbediti obaveštajni centar i da ti centri imaju neposrednu i kratku vezu sa Vrhovnom komandom, pomoću koga bi se mogli kontrolisati zvanični izveštaji pojedinih komandanata i delegata, kao i da izveštavaju i o onim stvarima preko kojih se prelazi. Za ovu službu bi trebalo uzeti ljude koji su jakog karaktera radi objektivnosti izveštavanja. Za njihovu službu trebalo bi propisati precizan uput za rad, tek onda bi Vrhovna komanda mogla imati prave slike pojedinih oblasti.

2) Na kraju rata da svakom vodi narod sudi i da u tom sudjeluje i narod, pa neka svako odgovara za svoj rad pred narodom. U tom slučaju biće ih više koji će mesto lovorika dobiti smrtnu kaznu. Materijalna dobra narodnih vođa i njihovih saradnika podvrći kontroli. Još jedan put ponavljam da je neophodno potrebno zavesti kontrolu u pojedinim oblastima putem obaveštajne službe.

19 novembra 1943 godine stigao sam u komandu Zapadne Bosne i dana 22 novembra predao depešu delegatu kapetanu Bori Mitranoviću za Gospodina Ministra, u kojoj sam izneo razloge napuštanja oblasti i tražio novi raspored. Zašto pomenuta depeša nije otišla nije mi poznato.

Ovaj izveštaj ponova pišem pošto je prvi uništen sa arhivom Zapadne Bosne pri komunističkoj najezdi.

Molim da se ovaj izveštaj dostavi Gospodinu Ministru Vojske, Mornarice i Vazduhoplovstva na ličnost.

S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu !

Komanda
Bosansko Krajiškog četnič. Korpusa
P o l o ž a j
Pov. br. 5/II
12 februara 1944 god.

Pešadijski poručnik
Jovan D. Pupavac

Komandi Zapadne Bosne - Položaj

Pošto je po prednjem postupljeno, to se predmet dostavlja toj komandi, s molbom na nadležnost.

S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu.

NAČELNIK ŠTABA
kapetan
Rad. Mirić

KOMANDANT
četnički vojvoda
U. Drenović

[Grb]
KOMANDA
ZAPADNE BOSNE
K. str. pov. Broj 141
POLOŽAJ

Priključiti aktu Str. Pov. br. 141/44

Komandant, major
Slavoljub Vranješević

Zbornik XIV, 3, str. 340-343

BR. 73

NEMAČKE RADIO-STANICE U BORBENOM
RASPOREDU ČETNIKA

N A R E D B A POV. BR. 36
Komandanta Zapadne Bosne za 22. februar 1944 godine

U zadnje vreme Nemci i Hrvati otpočeli su šetnju po svima četničkim sektorima, ispričavajući se kako traže ovo ili ono. Ti nemci koji tamo šetaju po našim sektorima, šetaju jedino radi špijuniranja, da bi doznali ono što njih interesuje i oni šalju svoja patrolna odeljenja ispričavajući se da ista šalju jedino radi vežbe. Nemci šalju i svoje kurire, koji trebaju da uzimaju izveštaje od pojedinih naših komanda o partizanima, oni šalju svoje radio stanice i.t.d.

Komandanti korpusa i komandanti brigada to sve mirno posmatraju izgovarajući se da su im Nemci potrebni radi municije i oružja. Neka svaki komandant sračuna šta je sve dobio od Nemaca, pa će računica izaći da su dobili vrlo malo municije i oružja.

Da bi se u buduće stalo jednom na put ovoj šetnji,

N a r e đ u j e m:

- Komandanti korpusa odrediće mesta gde će Nemci smestiti svoje radio stanice. Te stanice mogu biti smeštene jedino na ulaznim mestima u sektor jednog korpusa, kao n.pr. Karanovac, Slatina, Klačina i.t.d. a nikako njihove stanice da se smeštaju po sredini sektora.

- Nemački kuriri koji dolaze po izveštaje za partizane odrediti im mesta, gde će dolaziti po iste.

- Zabraniti svaku šetnju Nemaca i Hrvata po četničkim sektorima.

- Ako se desi slučaj kakve šetnje Nemaca ili Hrvata po našim sektorima, a van određenih mesta, pojedini će mi komandanti najhitnije dostavljati izveštaj, kao i komandantima korpusa.

Komandanti korpusa sa njihovim pomoćnicima kontrolisaće izvršenje ove naredbe.

*S verotn u Boga za kralja i Otadžbinu
Draža nas vodi ka veličini i slobodi.*

KOMANDANT, major
Slavoljub Vranješević

Dostavljeno:

K-tu 1 i 2 korpusa

K-tu Župske, Crnovrške,
Motajičke, Joševačke, Vrba-
ske, Ljubićske i Teslićke bri-
gade Sred. Bos. Korpusa.

K-tu 1, 2 i 3 brig. Bos. Kraj.
korpusa.

NAČELNIK ŠTABA
kapetan I klase
Sergije Živanović

Zbornik XIV, 3, str. 397-398

BR. 51

SASTAJANJE ČETNIKA SA NEMCIMA U BANJA LUCI

N A R E D B A Pov. br. 37

Komandanata Zapadne Bosne za 22. februar 1944 godine.

Primetio sam, a imam i izveštaj da pojedini oficiri koji se nalaze po korpusima, a isto tako i četnici šetaju po B. Luci. Da li oni to čine sa odobrenjem ili ne od strane komandanta korpusa, to mi nije poznato, ali svejedno je. Jednom za svagda komandanti trebaju znati da su nam Nemci i Hrvati neprijatelji i da ne trebaju šetati po gradu, jer često puta dolazi do incidenta između četnika i Hrvata. Tako Hrvati skidaju i paraju šajkače četnicima, dobacuju pogrdne reči i.t.d. Na sve ovo jedan svestan četnik mora reagirati, a onda dolazi do neželjenih incidenata i nepotrebne rasprave. Drugo, dolazak četnika i starešina Nemci i Hrvati to iskorišćuju za svoju obaveštajnu službu. Oni žele da razgovaraju sa što više starešina, te da bi na taj način doznali ono što njih interesuje, a što ne bi smelo da znaju.

Tako često puta Nemci obećavaju da će četnicima dati sve što traže, a naši ljudi lakomi na sve to govore Nemcima sve što ih ovi pitaju. Mi svi Srbi čuveni smo po tome da neumemo čuvati tajne, ali danas u ovim teškim vremenima trebamo biti svi svesni i da imamo samo jedno pred očima, a to je Kralj i Otadžbina i da za njih samo živimo, radimo i ginemo.

Tako pojedinci daju Nemcima čak i neke izjave. Tako su davali izjave brat Ljubo Bundalo, Sveta Mitrović, Slavko Makivić i drugi.

Da se ovo u buduće ne bi dešavalo.

Naređujem:

1. - Komandanti korpusa odmah po primitku ove naredbe oduzeće od svih dozvole, punomoćja i zabraniti im odlazak u B. Luku. Jedino će ostaviti dozvole onima, koje su komandanti korpusa odredili za održavanje veze, a to može biti samo jedno lice iz svakog korpusa.

2. - Komandantima brigada zabraniti da se sastaju sa Nemcima i Hrvatima i da imaju ma kakve veze sa istima.

3. - Ako bi Nemci slučajno tražili koga na razgovor isti ima predhodno da traži odobrenje od svoga komandanta korpusa da može ići na traženi razgovor i da po završenom razgovoru ima podneti svome komandantu korpusa i Komandantu Zapadne Bosne pismeni izveštaj o čemu se je vodio razgovor.

Skrećem pažnju svima komandantima na izvršenje prednje naredbe, jer i za najmanje odstupanje od iste smatraću svakoga koji se bude ogrešio o istoj kao izdajnika Kralja i Otadžbine i kao takvog staviću ga pod preki vojni sud i pod slovo "Z".¹

Prednju naredbu saopštiti svim starešinama na potpis.

S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu!

Dostavljeno:

K-tu 1 i 2 korpusa
K-tu Župske, Crnovrške,
Motajičke, Joševačke, Vrba-
ške, Ljubićske i Tesličke

¹ Početno slovo od reči "Zaklati".

brig. Sred. Bos. Korpusa.
K-tu 1, 2 i 3 brig. Bos. Kraj.
Korpusa.

KOMANDANT, major
Slavoljub Vranješević

NAČELNIK ŠTABA
kapetan I klase
Sergije M. Živanović

M.P.

Zbornik XIV, 3, str. 401-402

BR. 75

ČETNICI, NEMCI, BUGARI I LJOTIĆEVCI ZAJEDNO U NAPADU

Br. 88

25. III. oko 19h primio sam u Užicu sledeću količinu municije:

60.000	metaka	puščane municije	7,9
37.000	"	mitraljeske "	7,9
9.000	"	puščane municije (engleske)	7,7
21.150	"	mitraljeske municije (holandske)	6,5
16,640	"	za M. Pi. 9 mm	
400	bombi	za bacač 81 mm.	
400	"	" " 45 mm.	

Obećano nam je još 30.000 metaka puščane municije. Dobićemo čim transport stigne u Užice.

Kako je put kod Prilika bio zatvoren od komunista to sam kamione ostavio u Požezi a ja sam sa malim autom prebacio 9.000 metaka malom Eriću i Kalči Markoviću. Municiju sam do rudnika prebacio tek 26. - III. oko 17h.

Zlatibor je od 24. III. potpuno prazan od komunista. Bugari i poljska straža drže liniju Bela Reka - Zbojštica. Tri bugarske kolone u jačini od po jednog bataljona krenule su u zoru 25. III. prema jugu sa linije Užice - Požega. Kolone su 26. III. u veče stigle na liniju Katići - Prilike.

Dobrovoljački puk Marisava Petrovića razbijen je od strane komunista 25. III. u veče kod s. Sivčine. Dobrovoljci su se povukli na rudnik gde se i sada nalaze.

Bugarski bataljon pod komandom majora Haralampijeva primio je isto veče borbu sa partizanima. Komunisti su bili nadmoćniji i bugari su se povukli u Ivanjicu.

Za sada u okolini Ivanjice nalaze se sledeće snage: Cvetić i Marković na liniji Mučanj - Kušiće, jedan bataljon bugara Katići, jedan bataljon bugara Prilike plus 4 tenka, puk dobrovoljaca dve čete rusa¹ i 4 tenka, Ivanjica tri bataljona bugara i dve čete nemaca koji su ovog momenta stigli.

Pavle Marković (Zlatiborska brigada) juče popodne bio je u Brekovu i odmah krenuo dalje za Šarenik. Javiće se ovde radi popune municije.

Kako komunisti nadiru ka Ji tj. prema ibarskoj dolini to sam još prošle noći intervenisao u Beogradu da se Ibar posedne. To će i biti učinjeno. Takođe će i trupe iz Sjenice biti pomerene ka istoku ka Raškoj.

¹ Pripadnici Ruskog zaštitnog korpusa.

Nemci i Bugari imaju zadatak da gone partizane i dalje. Oni traže da Cvetić i Marković obezbede desno krilo da se komunisti ne bi izvukli prema Sjenici.

27. - III. - 44.

Radovan'

Zbornik XIV, 3, str. 462-463

BR. 76

DRAŽA MIHAILOVIĆ TRAŽI SNAŽNIJI NAPAD NEMACAI BUGARA

Br. 5

27. marta u 18 časova.

G. Ratibor,²

Dobili smo Vaš izveštaj od 20 marta.

Vrlo dobro je što su prešli u napad SDS.B.N.³ Naše jedinice stalno vrše napade. Ovo je zgodna prilika da se uništi ova komunistička grupa, samo jedinice N.SDS. L.J. B. treba da napadaju, a ne da se brane. Mi ćemo još prikupiti snaga, koje će takođe preduzeti napade.

Što s tiče Ajdačića, on teba da dođe u Dragačevo, odakle ćemo ga sa još nekim snagama upotrebiti kao jaku grupu za udar, samo treba izvesno vreme da se prikupe.

Inače svima ostalim našim jedinicama, koje su sada u dodiru sa komunistima, naređeno je da najenergičnije napadaju, i da komunistima nedaju mira.

Za municiju se i dalje starajte. Dodelite izvesnu količinu Dobrici Đukiću u Kotraži. Potrebna je za jedinice, koje će ovde stići.

Morate voditi računa da nedolazi do intimnijeg dodira naših snaga i onih drugih, jer bi to bilo nezgodno. Naši će biti aktivni i bez toga. Isto tako, mi ne možemo koristiti drumove, i transportna sredstva.

Inače produžite da nas obaveštavate, jer su vaša obaveštenja i zapažanja vrlo dobra.

Pozdrav, 88

M.P.

Zbornik XIV, 3, str. 464

Radosav Radan Grujičić, inspektor specijalne policije Uprave grada Beograda.

² Pseudonim za Milorada Mitica.

³ Skraćenica za srpsku državnu stražu, bugarske i nemačke jedinice i ljotićevece.

BR. 51

PISMO DRAŽE MIHAILOVIĆA MILORADU MITIĆU O ZNAČAJU
SADEJSTVA OKUPATORA, KVISLINGA I ČETNIKA

Br. 6
27 marta u 18 časova

G. Radovane

Dobili smo Vaš izveštaj od 27 marta (pisan u 8.30 časova). Dobro je da su B.SDS.N. i Lj. krenuli u napad.

Našim snagama naređeno da preduzmu najenergičnije napade sa svih skoro strana. Sem toga preduzete su mere da se komunisti napadaju ako bi od Ivanjice na istok u Studenički srez.

Za Ajdačića, ako je krenuo južno od Požege, poslali smo naređenje da se prikupi u Dragačevo odakle nam ga je najlakše upotrebiti u kome se pravcu pojavi potreba.

Nemojte ga prebacivati automobilima.

Vrlo dobro ste uspeli u pogledu municije. Nastanite da još izvučete. Dodelite jednu izvesnu količinu kapetanu Đukiću, koji se nalazi u Kotraži. Ovo je potrebno i za jedinice koje treba ovde da još pristignu.

Pozdrav, 88.

Zbornik XIV, 3, str. 465

M.P.

BR. 78

ZLOČIN NAD NARODOM - ZASLUGA ZA UNAPREĐENJE

OBJAVA

Za G. Milica Majstorovića p.poručnika, komandanta II bataljona III leteće kosmajske brigade, koja mu se izdaje s tim da može slobodno da se kreće sam ili sa svojom vojskom po terenu koji je ugovoren sa našim saveznicima Nemcima i Bugarima i da u ime Kralja Petra II Karađorđevića oduzima svu rekviziciju i kolje sve partizanske jatake i simpatizere zbog čega će dobiti čin majora.

12 - IV - 1944.
Položaj

Kom. oblasti
pukovnik¹
za Arsenijević [Negovan]

Zbornik XIV, 3, str.490

M.P.

¹ Odnosi se na Jevrema Simića.

PISMO JEVREMA SIMIĆA DRAŽI MIHAILOVIĆU O SARADNJI
ČETNIKA SA NEMCIMA I BUGARIMA U ZAPADNOJ SRBIJI

Ovo je greška što se vidi iz docnijeg
izlaganja ali ko zna? pitati!¹

Dragi moj Glavni Doktore,²

Šaljem ti stanje na celoj prostoriji i ono je sledeće na dan 17 aprila:

Crveni drže Brekovo - Katići - Kušiće snagama dosta jakim u odnosu na mene.

Raspored Nemačko-satelitskih snaga je:

Krdžaliski drugi puk pod komandom Marisava [Petrovića] u Čajetini, a jedan bataljon je 17 ovog meseca otišao iz Bele reke verovatno ka Katićima.

Nemci: 4.000 sa nešto lakih topova, na prostoru Cajetina - Palisad - Kraljeve vode - Kokin Brod.

Bugari: Na utvrđenoj Borovoj glavi ovu ojačavaju i ima ih 1.500.

S.D.S.: Njih 230 u utvrđenjima sela Rožanstvo.

Marković: 360 ljudi zatvara Visoku. Odredi su istureni na Okruglici.

Kondor:³ sa 1340 ljudi na liniji Klekovo - Ljubiš - Sirogojne. Grupno zatvara sve pravce sa rezervom spremnom za udar.

Kalait:⁴ jedan bataljon sa 80 Nemaca u Štitkovu, a dve čete na Pavlovića Brodu. Sam Kalait sa ostalim odredima je sa Pavlom. [Đurišićem]

Cvetić: sa njim veze nemam.

Zvonkov odred pod komandom poručnika Nenadića [Mihailo] zajedno sa Nemicima je u Negbini.

U toku 17 ovog meseca Marković je do 11 časova vodio borbu sa crvenima napadnut od tri njegove kolone. Posle borbe od tri sata gde je dolazilo i do borbe prsa u prsa, povukao je se. Crveni su zauzeli Katiće, Maću, Vodice, Šarenik i tu se zadržali.

Rezultat: Marković ima 6 mrtvih i 4 ranjena. Nađeno je 21 mrtvih kod crvenih.

Za 18 april naredio sam Kondoru: da iz brigade Kolarevića obrazuje odred i da u toku noći napadne sa 120 ljudi pravcem Klekova - Presjeka - Kušići, a Markoviću da sa odredom od 60 ljudi sa Okruglice napadne Katiće. Oba odreda ovo će vršiti u cilju nasilnog izvidanja i prikupljanja podataka. Na prostoru koji zauzmu imaju ostati. Posle ovog doneću odluku za napad ako sam siguran u uspeh. Ovaj napad izvršiće se u toku noći 18/19 aprila kao prepad. Prilog prepis zapovesti.

Toliko o operacijama.

Po dolasku kod Markovića i Kondora naišao sam na punu saglasnost u njihovom radu. Na bratsku slogu i međusobnu tesnu vezu.

Po orjentisanju na Okruglici i sastanku sa oba komandanta priključio sam se Kondoru zbog stanice.

Moj dolazak primili su i shvatili kako treba i neću imati nikakve teškoće u objedinjavanju. Na protiv obojica su zadovoljni što si me uputio, te da se i lično uverim o svim njihovim naporima u borbi za savlađivanje crvenih.

Samo bi trebalo ojačati Markovića jer isti je morao odvojiti snage za čuvanje i zatvaranje prelaza na Moravici kod Divljake i ostaviti jedan deo snaga da zatvara Mirosaljce te da se iz Dragačeva ovde ne probiju crveni, pa je taj deo mrtav za aktivno dejstvo oko Mučnja.

¹ Draža Mihailović je zaokružio "Brekovo" i dopisao tekst.

² D Mihailović.

³ Dušan Radović.

⁴ Vuk Kalaitović.

Dobro bi bilo da Neška [Nedića] prebaciš u Kruščicu pa da po preduzetom nasilnom izviđanju upotrebim i njega i napadnem sa jačom snagom da odbacim crvene, koji se ovde nalaze oko Kušića u nezgodnoj situaciji.

Tako isto molim te da me svakodnevno telegrafski obavestavaš o stanju na Ibru, Goliji i Sandžaku u koliko ti imaš podataka.

Ja se pak staram da te preko stanice svakodnevno izveštavam o svemu što je ovde. Da li ti na vreme dobijaš telegrafske izveštaje?

Ako imaš da mi daš novih instrukcija ti mi pošalji.

P r i m i: moje srdačne pozdrave, voli te tvoj

Dr. Škač

18-April 1944 g.
u 12 časova

Zbornik XIV, 3, 499-501

BR. 80

UPUTSTVO NIKOLE KALABIĆA ZA ODNOS SA NEMCIMA

Š T A B

3 BRIGADE GORSKE GARDE

NJ. V. KRALJA PETRA II

Br. 155

19 maja 1944 g.

Slobodne Srpske planine

KOMANDANTU 2. BATALJONA

Komandant Kosmajskog Korpusa Gorske Garde Nj. V. Kralja Petra II sa Br. Službeno od 15. maja t.g. dostavio je sledeće:

Komandant Grupe Korpusa Gorske Garde Nj. V. Kralja Petra II naredjenjem svojim Str. Pov. Br. Službeno od 15. maja tek. god. dostavio je sledeće:

"Usled pokušaja upada komunista u Srbiju i nastalih borbi povodom toga Nemci su zauzeti i momentalno su prestali sa svojim redovnim poterama protiv naših odreda i ljudstva. Dešava se čak i da dođe do susreta naših snaga sa Nemcima i da nas Nemci tom prilikom ne napadaju. I naša momentana situacija zahteva da Nemce i njihove sluge otvoreno ne napadamo, nego da se pripremimo za odlučan udar koji će biti krunisan slobodom.

Povedeni ovom situacijom naši ljudi su ponovo zaboravili sva loša iskustva koja smo imali sa Nemcima i počinju da se javno pojavljuju na mestima gde prolaze Nemci, govore javno preko telefona, ne kriju naše tajne. - Ovo nas može opet skupo koštati, jer se i dalje prati svaki naš pokret budno i svaka naša reč.

Na se ne bi ponovile greške iz prošle zime naređujem:

a) Da naše jedinice na reonu korpusa ne smeju sa Nemcima nigde se sastajati, niti sa njima održavati ma kakav dodir.

b) Sve naše tajne i dalje se imaju čuvati, kao da su najveće potere

v) Zabranjeni su svi telefonski razgovori na reonu sem naročito ovlašćenih lica za to od Komandanta Grupe Korpusa.

¹ Jevrem Simić.

Komandanti će ovo naređenje saopštiti svojim potčinjenim jedinicama i našim funkcionerima po selima."

Dostavljajući prednje naređenje komandanta Grupe Korpusa Gorske Garde Nj. V. Kralja

Naređujem:

Da se po prednjem tačno i u svemu postupa i potrebno da se saopšti potčinjenim staršeinama i funkcionerima po selima.

Dostavlja se prednje na znanje i tačan postupak.

Dostavljeno:
K-tu 1, 2, 3 i 4 bataljona
K-tu 1 udarne brigade
K-ru prateće čete.

M.P.

Komandant potporučnik
Arsenije S. Jovanović

Zbornik XIV, 3, str. 599-600

BR. 81

IZVOD IZ KNJIGE POSLATIH DEPEŠA DRAŽE MIHAILOVIĆA U MAJU 1944.

5 maja 1944 godine.

648. Hans. Primljene depeše 368 i 369. Podatci od obaveštajne službe 4 u veče o situaciji: komunisti se nalaze na Divčibarama. Zauzeli selo Mionicu i planinu Subjel. U pravcu Bukova odbijeni komunistički napadi. Na Bukovima vodili borbu Kalabić i Ajdačić. Vođene borbe na frontu od Bukova - Povlena i od Bukova do Ražane. Isto tako na Subjelu i Previji. Raspored snaga: poljska straža u Mravincima. Kalabić na Bukovima. Od Bukova do Ražane Ajdačić. Nastavak.

649. Hans. Nastavak. Ražana, jedan bataljon Nemaca i Kalabićevi. U Kosjeriću naše snage i 1 bataljon dobrovoljaca. U Sečoj Reci, jedna brigada Rakovića i Nemci. Na Vardi jedan bataljon Rusa i jedan bataljon dobrovoljaca. Dub, jedan bataljon Nemaca i jedan bataljon dobrovoljaca. Na prostoru: Ražana - Subjel - Kosjerić zarobljeno nekoliko ranjenih komunista. Ajdačićevi gubici jedan ranjen, jedan poginuo i 10 zarobljeno. Kod Rakovića i Jankovića po jedan poginuo i jedan ranjen. Ja nisam ništa naređivao po ovome pošto Vi rukovodite da ne bi bilo zabune. Nastavak.

650. Hans. Nastavak. Već sam javio da sam na novom mestu. Nije se javljao ni Neško ni Kalabić. Tražio sam od Komarčevića podatke o situaciji i urgirao pokret Topalovica i Smiljanića. Pošto se crveni nalaze na jednom delu račanskog i crnogorskog sreza mislim da bi dobro bilo da se ubace u njihovu pozadinu druga račanska brigada i jedan deo Ajdačićevih. Dakle meštani koji dobro poznaju teren. Takovske brigade juče su bile na svojim položajima t.j. Ravna Gora i između Družetića i Pranjana. Njegovan sa svojom brigadom po naređenju Kalabića noću 2/3 sa Ravne Gore produžio ka Bukovima. Kraj depeše.

652. Feliks. Javite gde se nalaze takovske brigade. Gde se nalazi vaša stanica. Hitno javite podatke o situaciji

653. Hans. Ostojić javlja: zbog pojave komunista u Sokolovićima i bolesti od pegavog tifusa odložena akcija po našem naređenju koju je imao da izvede u sadejstvu sa Lekom i Račićem. Sem toga Nemci izvode akciju po svome planu. Naše jedinice u rogatičkom, delu vlaseničkog i prvog sarajevskog sreza rade aktivno protivu komunista. Sprečen njihov pokušaj prodora pravcem Rakova Noga - Šarani. Komunisti se sada nalaze u Rakovoj Nozi - Šarani, gde ih naši sada napadaju. Ostojiću sam naredio da se upravlja prema lokalnoj situaciji, koristeći akciju Nemaca. Javio sam daje Račić sada zauzet bor-bom ovamo i javio mu da napadamo sa svih strana drugu i petu diviziju. Nastavak.

654. Hans. Nastavak. Ostojić primio Vaše pismo od 21 - IV. Zahvaljuje i uverava da će istrajati do kraja. Dalje Ostojić javlja da je od 25 - IV bolestan od pegavog tifusa. Isto tako bolesna je skoro čitava štabna četa kao i mnogo iz letećih brigada. Postoji opasnost od pegavca za sve jedinice koje su na okupu. Preduzima sve mere. Italijanski lekar umro pre dva dana. Nema nijednog lekara. Moli da se najhitnije privremeno uputi jedan lekar. Kraj depeše.

655. He He. Primljena na znanje depeša 404. Veza vaš 405. Da li Bugari i Nemci preduzimaju kakvu akciju protiv komunista na Kozjaku. Proverite i iskoristite svaku njihovu akciju.

656. Sto Sto. Veza vaš 291 - 295. Račić je sada angažovan u borbi sa komunistima koji se nalaze u jednom delu sreza račanskog i crnogorskog. To je 2 i 5 divizija koje su bile na Javoru i Goliji. Sada se nalaze na prostoriji Bukovi - Povlen - Drina - Kosjerići. Ostala prostorija gde su bili očišćena. Vi se upravljajte prema lokalnoj situaciji koristeći akciju Nemaca. Preduzimajte sve preventivne mere protiv pegavog tifusa. Nastojaćemo da vam pošaljemo jednog lekara.

657. Mihovil (persi). Primljene depeše 274 i 276. Produžite rad sa Bugarima. Nemačka obavestajna služba došla je do podataka da ste javili o bombardovanju Bora, kao i do našeg odgovora po tome. Obratite pažnju

659. Gis gis.' Primljene depeše 83 - 84, 86 - 93 i 96. Postarajte se za nabavku municije kako ste predvideli. Iskoristite raspoloženje Nemaca u Banatu za jačanje naše organizacije. Isto tako iskoristite i nacionalnu službu rada. Koje taj Nemačkinac oficir u vezi depeše 91 i gde se nalazi. Javljeno Račiću i Komarčeviću potrebno.

707. Jo Jo. Dum Dum. Kom Komo. Dob.Do. Do.II II. Popesku. Zenit. Mihovil. Vi Vi, He He. Orel. Esad. Lida. Ferdo. Gar Gar. Felis. Pre Pre. BiBi. Azed. Misa. Švarc. Minčo. Tol Tol. (Persi).² Pokušaj komunista da prodru u Srbiju sprečili smo i sada vršimo akciju njihovog uništenja što će se moći da izvede ako naše jedinice ne budu sprečavane drugim snagama. Nemačke snage u ovoj poslednjoj akciji nisu nas ometale i ako sa njima nemamo nikakve veze niti ma kakavog sporazuma. Da ne bi smo otežavali i dovodili u Pitanje akciju naših snaga angažovanih prema ovoj komunističkoj grupi, potrebno je da se prema Nemačcima prekine svaka akcija s tim da se propaganda i dalje nastavi. Nastavak.

708. Jo Jo. Dum Dum. Kom Komo. Dob Do Do II II. Popesku. Zenit. Mihovil: Vi vi. He jfeOrel. Esad. Lida. Ferdo. Gar. Gar. Feliks. Pre Pre. Bi Bi. Azed. Misa. Švarc. Minčo.

[^] Dragiša Rakić, major, u štabu Severnih pokrajina.

Reč je o komandantima korpusa, ili komandantima grupa korpusa. Jo Jo - Dragoslav Račić, Dum um - Vladimir Komarčević, Kom Kom - Svetislav Trifunović, Dob - Živan Lszović, Do Do - Miloš Kadojiović, II II - Siniša Ocokoljić, Popesku - Velimir Piletić, Zenit - Dragoslav Pavlović, Mihovil - Ljubovanović Patak, Vi Vi - Vlastimir Vesić, He He - Radoslav Đurić, Orel - Dragutin Keserović, Esad - Živojin Marković Žika, Lida - Todor Gogić, Ferdo - Dušan Smiljanić, Gar Gar - Neško Nedić, Feliks - Zvonimir uković, Pre Pre - Predrag Raković, Bi Bi - Radomir Cvetić, Azed - Miloš Vignjević, Misa - Miloš Marković, ^{1c} " Filip Ajdačić, Minčo - Jevrem Simić Ješa, Tol Tol - Dragomir Topalović.

Toi Toi (Persi). Nastavak. Ovo je potrebno ovako, jer ko bi napadao Nemce direktno bi pomagao komuniste, a time bi otežavao situaciju naših snaga. Stoga ima da se prekine do moga daljeg naređenja, svaka oružana akcija prema okupatorskim snagama. Neka svi zapamte da imamo veliki broj neprijatelja. Ne možemo jednovremeno protiv svih. Sada su nam najvažniji neprijatelji komunisti. Neka se zna da komunisti samo nas napadaju, a izbegavaju borbu sa Nemcima i Bugarima. Kraj depeše.

709. Jo Jo. Dum Dum. Kom Komo. Dob Do Do II II. Popesku. Zenit. Mihovil: Vi Vi. He He. Orel. Esad. Lida. Ferdo. Gar. Gar. Feliks. Pre Pre. Bi Bi. Azed. Misa. Švarc. Minčo. Toi Toi (Persi). Cesti su slučajevi da mi se pojedinci neposredno obraćaju pa čak i lično dolaze u V. K. radi rešavanja ličnih sporova i raznih stvari, pa i po raznim drugim pitanjima. Time otežavaju rad ove komande i krše osnovni princip nadležnosti. Naročito sam zapazio da se preskače komandant Srbije general Trifunović a neki komandanti mu se u opšte ne obraćaju kao da u opšte ne postoji. Zabranujem preskakanje i nepoštovanje komandanata predpostavljenih i naređujem da u buduće opštenje bude po nadležnosti sem u operativnim poslovima po kojima kao i do sada opštiće posredno.

11 maja 1944 godine.

796. Georgi. Veza vaš 177 - 179. Ostavite sad Jošanicu i Široke njive. To je samo jedno iskustvo koje treba da koristimo. Iskoristićemo akciju Nemaca protiv komunista i to istovremenim napadom na komuniste. Moramo nastojati da komuniste uništimo što pre a nemačka akcija će nam dobro doći. Moramo sada ostaviti sve po strani, a samo komuniste tući.

797. Vi-Vi. Primljene depeše 538, 553 i 562. Za akciju na Jastrepcu, Knjaževački korpus stavite na raspoloženje p.pukovniku Keseroviću. To sam već naredio. Izvestite da li je izvršeno. Keserovićeve snage nalaze se na prostoriji Veliki Šiljegovac, Sušica, Zdravinje. Ponavljam Knjaževački korpus stavite pod komandu Keserovića i odmah ga uputite Keseroviću. Odozbravam da izvršite najcelishodniju podelu Nišavskog koipusa na brigade. Pri tome vodite računa da ne dođe do pometnje i trzavica.

798. Vi-Vi. Veza vaš 594 - 596. Na pogodan način treba iskoristiti izvor za dobijanje oružja i municije, ali samo na pogodan način. Sada moramo nastojati svim sredstvima na uništavanje komunista. U vezi izdatog naređenja Br. FF 707 i 708 Nemce ne treba ometati u borbi protivu komunista niti ih napadati. To vam je naređenje već dostavljeno. Obzirom na grupisanje Nemaca na liniji Leskovac Prokuplje Kuršumljija izgleda da će preduzeti akciju protiv komunista. Ovaj napad treba da iskoristimo. Zato će te Knjaževački korpus staviti na raspoloženje Keseroviću za akciju na Jastrepcu. A sa ostalim snagama zatvorite prelaze na Moravi između Niša i Leskovca.

799. He-He. Nemačke snage raspoređene u Leskovcu, Pukovcu, Žitoradi Prokuplju i Kuršumljiji. Raspolažu sa 70 tenkova. Izgleda da će preduzeti akciju protiv komunista. Ovu akciju treba iskoristiti za konačno čišćenje Toplice i Jablanice od komunista. Nemce ne treba sprečavati u ovoj akciji niti ih napadati, kao što je naređeno depešama 707 i 708. Nastavak.

800. He - He. Nastavak. Zato prikupite svoje snage u Jablanici za dejstvo protiv komunista, najpogodnijim pravcem imajući u vidu akciju Nemaca. Na pogodan način gledaj e da dođete do municije. Knjaževački korpus štavljenje na rapsoloženje Keseru za akciju na Jastrepcu, A Vesić sa ostalim snagama ima da zatvori prelaze preko Morave između Niša i Leskovca. Kraj.

801. Orel. Primljene depeše 2-4. Nemačke snage u jačini oko jedne divizije brojne jačine oko 15000 sa 70 tenkova nalaze se u Kuršumlji Prokuplju - Žitoradi - Pukovcu i Leskovcu. Izgleda da spremaju akciju protivu komunista u Toplici i Jablanici. Ovu akciju moramo iskoristiti za konačno raščišćavanje sa komunistima, i Nemce ne treba napadati niti sprečavati u akciji protiv komunista kao što je naređeno depešom Br. ff707 i 708. Nastavak.

802. Orel. Nastavak. Dali vam se stavio pod komandu Deligradski i Knjaževački korpus za akciju na Jastrebcu i u Moravskom srezu. Dali ima nekih priprema od strane Nemaca i Nedićevaca za akciju protiv komunista na Jastrebcu i u Moravskom srezu. Javite koju prostoriju sada drže komunisti. Iskoristite svaku akciju okupatora i nedićevaca protiv crvenih samo na pogodan način. Majoru Vesiću ponovo je naređeno da vam uputi Knjaževački korpus za akciju na Jastrebcu i u Moravskom srezu i biće pod neposrednom vašom komandom. Vesiću naređeno sa ostalim snagama da zatvori prelaze na Moravi između Niša i Leskovca. Kraj.

803. Minčo. Izvestite dali ste postupili po izdatim naređenjima za akciju protiv komunista u Moravskom srezu i na Jastrebcu. Za ovu akciju stavljam Deligradski korpus pod komandu p.pukovnika Keserovića. Najhitnije preduzmite sve mere da što pre pomognete Keserovića za konačno raščišćavanje komunista na Jastrebcu i Moravskom srezu. Izvestite. Za ovu akciju određen je Knjaževački korpus koji će biti pod komandom Keserovića. Ponavljam Knjaževački korpus pod komandom Keserovića, i ima da se upotrebi tamo gde naredi Keserović.

804. Mihovil. Došli ste u vezu sa rumunskim majorom Gorgesku. Već vam je naređeno da se veza sa Rumunima prebaci na Popeska. Zato majora Gorgesku uputite na Popeska, tojest na p. pukovnika Piletića, odnosno Trifunca, koji vodi razgovore sa njima. Svi ovi razgovori treba da budu objedinjeni.

810. Hans. - Po podacima od Viktora, Hermana i Georgija jedna nemačka divizija jačine oko 15.000 nalazi se u Kuršumlji, Prokuplju, Žitoradi, Pukovcu i Leskovcu. Ima 70 tenkova. Pripremaju se za akciju protiv komunista. Gestapovci iz Niša traže Viktora i nude oružje i municiju i da ne diraju naše. Keserović 8 i 9 napadao na komuniste u okolini Ribarske Banje sa Jastrepca i od sela Zdravinja. Crveni dobili pojačanje i Orel se povukao na polazni položaj Zdravinje - Veliki Šiljegovac. Orel se sprema za ponovni napad. Nastavak.

811. Hans. Naredio sam: Viktoru: Da Knjaževački korpus uputi Orelu za akciju na Jastrepca i Moravskom srezu, ako ga već nije uputio. Sa ostalim snagama da zatvori prelaze na Moravi od Niša do Leskovca. Da iskoristi na pogodan način ponudu oružja i municije, jer sada moramo tući komuniste i treba iskoristiti nemačku akciju. 2. - Hermanu: Treba iskoristiti akciju Nemaca za raščišćavanje Toplice i Jablanice. Nastavak.

812. Hans. - Nastavak. Da prikupi svoje snage u Jablanici i da dejstvuje najpogodnijim pravcem protivu komunista imajući u vidu akciju Nemaca. Na pogodan način da dođe do municije. 3. - Orelu: Da iskroisti akciju Nemaca za raščišćavanje Toplice i Jablanice i da mu se stavlja pod komandu Knjaževački i Deligradski korpus. Na pogodan način da dođe⁰ municije. 4. - Minču: Da odmah pomogne Orela u akciji na Jastrepca i Moravskom srezu kako je već naređeno i daje pod komandom Orela. Kraj depeše.

Zobrnik XIV, 3, str. 633-645

\

BR. 51

CETNICKO-OKUPATORSKI PLAN NAPADANA PARTIZANE
NA BUKULJI

Dragi Gospodine potporučniče,

Dobio sam pismo i odmah Vam odgovaram.

Prema podacima s kojima rapsolažem komunci nalaze se na vrh Bukulje.

S njima je, priča se, i sam Bradonja.¹ Njihova jačina iznosi oko 120-150.

Pošto su zauzeli dobar položaj, ja sam predložio kapetanu Mihajloviću da izvršimo blokadu cele Bukulje, pa da ih napadnemo i uništimo po sledećem planu:

1. - Bugari ima da napadnu iz Arandelovca samu Bukulju.

2. - Nemci ima da posednu Garaše prema Darosavi, do škole.

3. - Poljska straža iz Belanovice da uhvati vezu sa Nemicima iz Arandelovca do Jelovika.

4. - Kačerska brigada ima da hvata vezu sa S.D.S. iz Belanovice i dalje put k Jeloviku i Vukosavcima.

5. S.D.S. iz Arandelovca da nastavi putem između Bukulje i Jelovika - Vukosavc.. u produženju sve do Kamenara.

6. - 2 brigada K-G.G.² od Kamenara do Brezovca. I dalje na Venčac.

Čekam odgovor od kapetana Mihalovića i ako on uspe da natera njih onda terba da krenemo zajedno u akciju. Čas polaska javiću. Vi ostanite na mestu gde ste sad, a ja ću da krenem bliže Kamenaru, kako bi bio bliže mestu odakle treba da počne akcija.

Vi stupite u vezu sa poljskom stražom iz Belanovice. Oni su na Sirokovcu. Ništa mi nije poznato da idu Bugari iz Arandelovca, sve dok mi Mihajlović ne javi. Njegov odred bio je danas u Bukulji i Garašima i oni su prošli kako sam obavešten na 400 m. ispod partizana. Niko nikog nije napadao. Oni su se vratili natrag za Bukulju pošto su čuli da su partizani na vrhu. Još nisam dobio nikakav izveštaj

Isto tako nisam dobio izveštaj od kapeana Mihajlovića.

Javiću Vam sve novosti. Ostavite vezu.

3. VI 44.

u 15 čas.

Bratski pozdrav od
kapetana
[Dragomir Topalović]

Po prijemu k znanju u akta
Komandant poručnik,
Milovan Nedeljковиć

M.P.

Zbornik XIV, 3, str. 673-674.

¹ Radivoje Jovanović

² Korpus Gorskogardje.

BR. 51

PISMO ŽIVOJINA MARKOVIĆA NEMCIMA O PALIM
SAVEZNIČKIM AVIJATIČARIMA

Danas oko 10 časova iz jedne grupe američkih ili engleskih aviona izdvojio se jedan bomarder iz koga je izlazio dim i posle dva do tri minuta skočilo je iz aviona 11 (jedanaest) padobranaca. Odmah sam uputio potreban broj ljudi, ali ovog momenta vratio se vođa patrole sa izveštajem da su padobranci bili na reonu potpukovnika Keserovića. Ne znam šta je bilo s njima, pošto to nije moj reon.

Avion je pao negde na prostoru između Suvog Rudišta i Miokovića i sigurno izgoreo.

Nastojeći da proverim tačno gde su pali i ko ih je uhvatio, kao i gde se nalaze, pa ću vas izvestiti.

Ja sam na položaju sa celim korpusom. Noćas sam blokirao dva srpska sela i uhvatio jednu komunističku trojku koju sam odmah likvidirao. Narod se uplašio i beži. Nastala je panika kod seljaka. Moja bolnica je bila u Lukovskoj Banji i morao sam da je povučem u šumu sa ranjenicima i bolesnicima, jer se iznenadno pojavljuju komunističke grupe, koje dolaze iz Toplice i dovele su u težak položaj naše odrede koji drže položaje na liniji Kuršumlja - Kušumliska Banja. Zarobljeni partizani izjavili su da imaju zadatak da ovladaju Kopaonikom i prodru do Ibarske doline kako bi se sastali sa onim snagama iz Sandžaka.

Nije tačno da potpukovnik Đurić vodi partizane.' To je samo komunistička propaganda. On je streljan rešenjem našeg Vojnog prekog suda.

Ako me sada ne pomognete u najtežoj situaciji u borbi s partizanima, biću prinuđen da se povučem.

Saznao sam da je Tito poginuo. Izvestite me, molim Vas, da li je to tačno.

Primate moje lepe - planinske pozdrave

11 juni 1944. godine
Slobodne srpske planine

Kapetan
Ž. Marković, komandant
kosovskog jurišnog koipusa

Tajna i javna saradnja četnika, i okupatora. 1941-1944, priredio Jovan Marjanović, Arhivski Pregled, Beograd 1976, strd04. Pismo je upućeno šefu nemačke policije u Kosovskoj Milrovici.

str ¹ Odnosi se na Radoslava Đurića bivšeg komandanta Južne Srbije, koji je 27. maja 1944. prešao na

BR. 51

ČETNICI U SREMU ZAJEDNO SA NEMCIMA I DOMOBRANIMA

ŠTAB BR. 234/1
JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI
Br. 100
21 juni 1944 g.
Položaj

Sloboda ili smrt 5 6

GOSPODINU MINISTRU VOJSKE, MORNARICE
IVA ZDUHOPLOVSTVA

Izveštaj o vođenoj
borbi u Sretnu.

U noći između 17 i 18 o.m. izvršen je ponovni prelaz u Srem od strane leteće brigade ove komande pod komandom majora g. Sendića¹ kod sela Drenovac. Prelaz je izvršen pod vrlo povoljnim uslovima. Prilikom krstarenja u toku noći naš odred nije naišao na otpor partizana, šta više pojedine partizanske patrole bežale su od našeg odreda. 18 o.m. u 18 časova došlo je do ogorčene borbe između našeg odreda i partizana kod sela Platičeva. U vrlo oštroj borbi koja je trajala više od 1 sata partizani su potpuno razbijeni. Izbrojano je na mestu borbe 4 mrtva partizana (od kojih jedan komandir čete), jedan je zarobljen. U toku borbe primećeno je da su partizani svoje ranjene i mrtve izvlačili iz borbe. Domobranci tvrde da ima najmanje 10 mrtvih i 15 ranjenih partizana a tako glasi i njihov službeni izveštaj. Naši gubitci su: 1 mrtav i 2 lako ranjena. Prema izjavi zarobljenog partizana ostalo je svega 10 nepovređenih partizana. Zaplenjeno je: (3 puške sa nešto municije uz njih).

Sa Nemcima, nemačkim vlastima i vojskom naš odred imao je kontakta, ali se još ne zna kako će reagirati na naš upad u Srem. Sa Domobrancima uspostavljen je odnos trpeljivosti, ali isti stoje pod Nemačkom kontrolom, pa sve zavisi kako će nas Nemci tretirati.

Do Fruške Gore naš odred se nije mogao prebaciti, jer je blokirana Zagrebačka pruga od strane Nemaca čija kaznena ekspedicija ovih dana počinje sa čišćenjem tog terena.

O nekom popu Krstiću ili njemu sličnima, nema nikakvih podataka da postoje, verovatno da je sve to neko izmislio. Major g. Sendić koji je došao u lični kontakt sa ljudima iz Rume tvrdi, prema izjavi istih, daje gore navedena ličnost potpuno nepoznata.

Naš odred ostaje i dalje u Sretnu i ako bude potpomognut od nadležnih u municiji i oružju neće se vraćati.

M.P.

Zast. komandanta,
nač. Štaba kapetan 2 kl.
Dušan Pantelić

Zbornik XIV, 3, str. 735-736

¹ Josim, komandant Sremskog odreda.

BR. 51

OVLAŠĆENJE DRAŽE MIHAILOVIĆA ZAVOĐENJE
RAZGOVORA SA BUGARSKIM OKUPATORIMA

MP-

OVLAŠĆENJE

Za rezervnog artiler. potporučnika Životu M. Todorovića, profesora, da u moje ime vodi razgovore sa predstavnicima bugarske vojske, koja se nalazi na teritoriji Kraljevine Jugoslavije i stvara sa njima potrebne veze za rad na nacionalnoj bazi. Gospodin Todorović ima sva moja usmena obaveštenja i uputstva.

Skreće se pažnja komandantima korpusa JVO da imenovanom ne prave nikakve smetnje, već da mu u svemu izlaze u susret.

23 juni 1944 god.
Položaj

Načelnik štaba Vrhovne komande
i Ministar vojske mornarice i
vazduhoplovstva,
Armijski đeneral
Drag, M. Mihailović

M.P.

Zbornik XIV, 3, str. 736-737

BR. 86

ČETNICI U BOSNI TRAŽE MUNICIJU OD NEMACA

Komanda
Zapadne Bosne
Br. SI.
10 septembra 944. g.

KOMANDANTU SREDNJO BOSANSKOG
ČETNIČKOG KORPUSA

Primio sam Vaš današnji izveštaj upućen mi po bratu Niki Milanoviću i isti potpuno razumio. Stanje vidim. Glavni problem jeste municija i uvek municija. To isto video sam i u izveštaju komandanta Motajičke brigade. Pitanje municije mora se po svaku cenu resiti, pa zbog toga i mnogo žrtvovati, pa bilo i to da odete do nemačkog generala. Ja sam mišljenja da za ljubav municije i naše teške borbe treba i to u najvećoj tajnosti da odete do nemačkog generala i sa ovim rešite pitanje snabdevanja municijom kao i daljne održavanje veze pomoću lica koje Vi odredite. Molim Vas da za, ovo održavanje veze Gvrlju uopšte neuzimate u kombinaciju pošto je on potreban ovoj komandi za svršavanje njenih potreba u Banja Luci. Ja verujem, da od ovoga održavanja veze i kontakta s Nemicima možemo imati velike koristi, jer mi izgleda da Nemci veruju da još jedino mogu da se oslone na Srbe kao garanciju da im se neće ništa desiti kada polože oružje. ~akle idite radi municije do Nemaca a sa Hrvatima i dalje održavajte dobni vezu uođujući ih da se to čini samo zato da se izvuku što veće količine municije, koje će dobro doći i jednim i drugim.

Ja ću verovatno sutra rano krenuti za Jošavku gde će se prema izveštaju načelnika štaba te komande održati smotra vojske i konferencija starešina. Ako krećete i Vi dobro bi bilo da me u toku noći obavestite sačekate u Rebrovcu te me motorom prebacite za Jošavku.

*S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu!
Draža nas vodi ka veličini i slobodi!*

M.P

f. •

Komandant, ppukovnik;
Slavoljub Vranješević

Zbornik XIV, 4, str.290-291

BR. 87

NAREĐENJE NEŠKA NEDIĆA ZA SARADNJU SA NEMCIMA U ZAPADNOJ SRBIJI

DRAGI VOJO¹

Valjevci izlaze iz sastava trećeg korpusa i ti obrazuješ sedmi jurišni korpus. Za tvoga pomoćnika određujem kapetana Miloša Radosavljevića, a za načelnika Štaba kapetana Milorada Smiljanića. Za komandanta kolubarske brigade potporučnika Marka Kotarca. Za komandanta Valjevske brigade potporučnika Milisava Ostojića, a za Komandanta Podgorske brigade potporučnika Branislava Rafajlovića. Brigade će krstiti po rednom broju prva druga, treća. Ostale starešine raspoređićeš sam po njihovoj stvarnoj borbenoj vrednosti. I u pogledu komandanata brigada tvoja stvar je da ih oceniš i da ih po potrebi zamenjuješ sposobnijima.

Tvoj korpus za sada ostaje za akciju prema Valjevu - prema komunističkoj grupi dejstvuje u Kolubari. Pošto ovu akciju vode uglavnom Nemci to će tvoja uloga biti da naslonom naših i u sporazumu sa njima izvršiš tučenje crvenih sugerišući Nemcima najpogodnija rešenja. Od Nemaca ćeš neposredno da se snabdevaš municijom, a glavni zadatak ti je da prisustvom uz nemačke trupe goniš i hvataš komuniste koje oni razbiju.

Radi ovoga izvršićeš marš sutra - 14-og septembra t.g. u 6 časova pravcem selo Grabovica, gde ćeš stupiti u dodir sa nemačkim Komandantom u Valjevu, kome ćeš dati pismeno naređenje štaba četvrte grupe za neposredno snabdevanje municijom za saradnju sa njima. Pored ovoga zadatka ti ćeš obratiti pažnju na to da se sa korpusom nađeš u reonu Valjeva da brzo prigrabiš vlast ako bi Nemci napustili Valjevo odnosno da se naslonom na njih u ovoj gužvi naoružaš i izvlačeći od svakog sve što se može.

Na disciplinu ljudstva obrati naročitu pažnju i ne dozvoli da se ma i najmanja zapovest ne izvrši.

Prema tome ti nisi više moj zastupnik nego si faktički komandant Valjevskog korpusa i ti ćeš neposredno naređivati svima potčinjenim organima kao komandant Valjevskog korpusa.

Za vezu sa mnom - sa Štabom četvrte grupe koristićeš stanicu kapetana Miličića, koji se nalazi u Valjevu u pivari. Po šifri koju on ima. Molim te obaveštavaj nas o svim namerama tvojim i nemačkim i o rezultatima koje postigneš ti i Nemci.

13 septembra t.g. u 22 časa

Pozdrav toj
Neško

Zbornik XIV, 4, str. 295-296

¹ Vojislav Marković, kapetan

BR. 88

ZAJEDNIČKI ČETNIČKO-NEMAČKI ŠTAB U KRAGUJEVCU

Dragi Marko,¹

Tvoje sam pismo primio. Hvala na obavještenju. Organizuj kurirsku službu, kako bi svakog momenta svaki izveštaj tvoj mogao da mi se dostavi, kako bih mogao kod Nemaca preduzeti korake da se situacija popravi. Za sada tamo u Drači nema nikoga i sporo rade, te bi bilo dobro da izveštaje dostavljaš neposredno meni ili Načelniku.

Izdrži još malo. Danas nemačka avijacija bombarduje prostoriju od sela Vrbave pa nazad na zapad. Ima dosta bombi i mitraljeza. Za dva dana treba da izbace 500 bombi. Podatke šalji hitno, naročito o jačim grupama komunista.

Naročito izvesti o glavnim grupisanjima snaga komunista i njihovih štabova.

Pismo sam odmah poslao za dalje i čim dobijem odgovor poslaću Ti.

Juče sam došao od Dronje.² Stvar smo uredili povoljno. Grupacija četnika ima da se izvrši za dan dva u našem okrugu. Trupe su u maršu. Potpukovnik Smiljanić⁵ do dolaska Radojlovića ovlašćen je da preuzme komandu nad svima četničkim snagama. Obrazovan je zajednički štab sa Nemcima.

Načelnik štaba komande Srbije dolazi da vodi operacije u ovome okrugu. 117 nemačka divizija u maršu je ka Kragujevcu. II dobrovoljački puk je u Sopotu. Komanda Jugoistoka prelazi u Kragujevac. Izgleda da će i Srpska vlada doći u Kragujevac. Izdrži još malo, znam tvoje teškoće, ali i Raković će ući u tvoj sastav danas ili sutra. Avalske korpus i Rudnički ulaze takođe u sastav Sumadiske grupe. Preko konjanika ordonansa organizuj hitno uzajamno obaveštavanje.

Ovih dana artiljerijski puk sa 36 oruđa biće spreman za dejstvo.

Pozdravi sve, a Ti primi puno pozdrava i gore glavu. -

6. X. 1944.

TVOJ

Ljubo Đorđević

Zbornik XIV, 4, str. 330-331

¹ Muzikravić.

Miroslav Trifunović, general.

Dušan, komandant šumadijske grupe korpusa.

PISMO DRAŽE MIHAILOVIĆA USTAŠKOM
PORUČNIKU O POTREBI SARADNJE

Bratu

Mati Matičeviću²

Komandantu hrvatskih odreda u oblasti Vareša

Vareš

Veoma sam zadovoljan sa rezultatom prvih sastanaka sa Vama. Mnogo računam na Vašu suradnju i vašu ličnost kao čovjeka iz naroda koji je uspio da privuče tako velike snage oko sebe i da ih upravi pravim putem bratske zajednice i sloge.

Sada nam se otvaraju široki putevi da dosadašnji rad još pojačamo i da dođe do pune sloge i saradnje protiv zajedničkog neprijatelja.

Jedinice pod vašom komandom će ubuduće nositi ime hrvatske jedinice u sastavu jugoslovenske vojske u domovini pod hrvatskom zastavom, a sa nazivom jednog od hrvatskih velikana prema Vašem izboru (na primer "1. Hrvatski korpus Stjepana Radića").

Moj delegat brat Mustafa Mulalić stupio je u vezu sa komandantom muslimanske milicije Islamovićem. Čim ti razgovori budu završeni, nadam se da ćemo uskoro na zajedničkom sastanku moći riješiti ta pitanja onako kako bude najbolje.

Mi Vas, brate Mato, već sada smatramo u tajnoj suradnji sa nama, a ako uspijemo da naša suradnja bude javna biti će to od najvećeg značaja za cijeli naš narod.

Na našem sastanku riješit će se pitanje o Vašem nazivu i Vašem činu u vojsci onako kako Vam to po zaslugi Vašeg dosadašnjeg rada pripada.

Sa bratskim pozdravom

29. studeni 1944.
PoložajGeneral
Draža Mihailović
Drag. M. Mihailović

Zbornik XIV, 4, str. 426

¹ Na tom mestu se na originalu nalaze dva nejasna otiska pečata neke ustaške bojne.

² Mato Matičević je bio "zapovjednik vijačke milicije u sastavu ustaške bojne u Varešu". Pošto se istakao kao organizator ustaške milicije u okolnim selima, komandant "Crne legije", Jure Francetić, postavio ga je za "zapovjednika ustaške milicije u Varešu". Ubijen je kao odmetnik. Među dokumentima koji su tom prilikom pronađeni kod njega nalazile su se i naredbe Draže Mihailovića o njegovom unapređenju i odlikovanju "Ordenom belog orla V reda sa mačevima" (Arhiv VII, Ča, k. 18, reg. br. 40/7-i).

VKX-85

85

336

Bratu

Brati Mstislavici

Komandantu hrvatskih snaga u oblasti Vereša
Vereš

Ured Republičkog suda
BEOGRAD
Br. Rep. 29/2
18

Uvama ova zaključak sa rezultatom prvih sastanaka sa Udom. Bliži načunom na Vašu priključiti i vašu ličnost kao čovjeka iz naroda koji je uspio da priključi tako velike "maječko" osobe i da ih upravlja pravim putem bratske zajednice i olage.

Sada nam se stvaraju čitavi putevi da dođemo do vas i da radimo da vam olage i osnažimo protiv zajedničkog neprijatelja.

Jedinice pred Vašom komandom će ubuduće nositi ime hrvatske jedinice u sastavu jugoslovenske vojske u domovini pod hrvatskim zastavama, a sa nazivom jedinica od hrvatskih velikana (prema Vašem izboru) (na primjer "S. Hrvatski korpus Stjepana Radića").

Moj dečak brat Mustafa Malčić stupio je u vezu sa komandom kvalifikovane milicije Holambrova. Čim ti razgovori budu završeni, nada se da ćemo nastaviti na zajedničkom sastanku saći riječ biti ta pitanja onako kako bude najbolje.

Mi Vas, brate Mato, već sada smatraju u lijepoj suradnji sa nama, a ako uspijemo da naša suradnja bude jača, biti će to od najvećeg značaja za cijeli naš narod.

Na našem sastanku riješilo se pitanje o Vašem nazivu i Vašem činu u vojsci onako kako vam to po želji Vašeg do sadašnjeg nadu pripada.

Sa hrvatskim pozdravom

General

Brata Mstislavici

Dr. Ranko Vukobratović

29. studeni 1944.
Belača

BR. 51

NAREDBA DRAŽE MIHAILOVIĆA O UNAPREĐENJU
USTAŠKOG PORUČNIKA

NAREDBA
NAČELNIKA ŠTABA VRHOVNE KOMANDE
za 1 decembar 1944 godine

Na moj predlog Vrhovni Komandant Nj. V. Kralj Petar II unapredio je po stečenom pravu i za ratne zasluge rezervnog pešadijskog poručnika MATU MATIĆEVIĆA u čin rezervnog pešadijskog kapetana II klase.

Ukaz o unapređenju izašao je 1 decembra 1944 godine, s tim što će mu se rang ovog čina odrediti naknadno, a u vezi naređenja Nj. V. Kralja Str. Pov. Br. 591 od 30 septembra 1943. godine.

14/XII 1944
Položaj

NAČELNIK ŠTABA VRHOVNE KOMANDE
Armiski đeneral,
Drag. M. Mihailović

M.P.

Bratu kapetanu Matićeviću na znanje
i upotrebu.
S verom u Boga za Kralja i Domovinu!

Komandant general
Drag.[utin] M. Kuzmić

Zbornik XIV, 4, str. 432

\

НАРЕДБА
НАЧЕЛНИКА ШТАБА ВРХОШНЕ КОМАНДЕ
од 1944 године

На мој прелазни Командант Р.Д. Кроз Петар II унапре-
дио је по стеченом прелазу и од ранге одсутне 1. класе

Унапређењу погодио је 1. класе 1944 године, с тим
што ће му се ранг одог чина одређити искључно, а у звану одсутне
Р.Д. Кроз Стр.Пол.Бр.591 од 30 септембра 1943 године.

НАЧЕЛНИК ШТАБА ВРХОШНЕ КОМАНДЕ
Др. Јосиф Ђокић

86
VK-X-86

21 301 F-5

УНАПРЕЂЕНИ ПРЕЛАЗИ
ШТАБА ВРХОШНЕ КОМАНДЕ
Бр. Прел. 1944
11

BR. 51

SARADNJA ČETNIKA MOMČILA
ĐUJIĆA SA NEMCIMA

Četnička komanda, položaj

Pov. Br. SI.

1. decembar 1944. godine ;

Položaj.

GLAVNOJ NEMAČKOJ KOMANDI KNIN . -

Četnička komanda sa svim svojim oružanim snagama od meseca septembra prošle godine radi i saraduje sa Nemačkom vojskom u ovim krajevima iskreno i lojalno. Ovo su nam nalagali naši zajednički interesi u borbi protivu zajedničkog neprijatelja. Ova se saradnja produžila sve do danas. Kada je pre skoro mesec dana otpočela velika partizanska ofanziva na Knin i kada su četnici izgubili jedan veći dio teritorije četnici su uvideli da je više ovde njihova borba uzaludna jer da će ipak morati jednog dana napustiti ovu teritoriju. To je od strane prestavnika ove komande majora Mijovića tačno rečeno Komandantu Nemačkog Korpusa u Kninu. Sa strane gospodina đenerala komandanta Koipusa je izražena želja da ne treba da se rastavljamo nego da do kraja zajednički podijelimo sudbinu pa šta nam bude. Sa naše strane po principu solidarnosti i bratstva po oružju je to prihvaćeno pod jednim drugim uslovom i načelom u čemu smo se jednodušno saglasili: Da naš dalji rad kao i uspešan ishod našega rada mora počivati na uzajamnom potpunom poverenju i razumevanju kao i u uzajamnoj pomoći kako u municiji tako i u oružju, odeći i hrani. Stali smo na gledištu da samo zajedno možemo naći izlaza iz situacije. Na osnovu svega toga četnička komanda je i donela odluku i ako to nije bilo više u njenom interesu da četnici ostanu i bore se zajedno sa nemačkom vojskom dok će nam ranjenike, bolesne i civile Nemci jednim delom evakuisati a jednim delom pomoći nam da se evakušu. Pod tim uslovima četnici su nastavili borbu koja se vodi već mesec dana. U ovoj borbi četnici su dali sve od sebe. Dakle četnici su ispunili svoje obećanje i zapečatili ga krvlju mnogih mrtvih i ranjenih. Sa nemačke strane nisu ispunjena obećanja tako reći nimalo četnici nisu dobili nikakve pomoći koja je obećana. Četnici su se borili po nekoliko dana gladni, goli i bos i bez municije. Na naše intervencije da se stanje poboljša uvek se samo obećavalo od danas do sutra i po tim obećanjima mi smo zavaravali naše borce i gurali ih gladne, gole i bose i sa zadnjim zalihama municije u novu krv i borbe. Obećanja od strane Nemaca sve su se manje i manje ispunjavala. Došlo je do toga da su većina boraca ostali i bez zadnjeg metka. Takvi borci su morali napustiti položaj a sa nemačke strane se to tumačilo kao bezrazložno napuštanje položaja. Četnički uspesi i četničke žrtve nisu zapažani a ako su neki borci zbog gladi ili potpunog pomanjkanja municije morali napustiti položaj to se favorizovalo bez da se tražilo uzroka u tome. Dvaju glavnih faktora nije bilo a to je MUNICIJE I HLEBA. Ta dva pitanja nisu ni dan danas rešena. Naše jedinice ne dobivaju nikako municiju, jer ono malo što je davano jedva je bilo tek deseti dio onoga što je trebalo da se izda. Naše jedinice koje drže položaje severno od Knina oko Plavna već deset dana ne dobivaju niti hleba jer nemamo prevoznog srestva a na traženje od nemačke komande nismo ga mogli dobiti.

Sa vojno-strategiske strane situacija stoji ovako: Partizani svim silama nastoje da nam odseku ostupnicu budući da frontalno nisu imali uspeha i to jednim bližim odsecanjem pravcem Golubić - Žagrovići - Mokro Polje i jednim širim obuhvatom pravcem od Strmice i Tiškovca na Otrić i Srb što je za nas opasnije. Situacija u ovome pravcu postaje svakim danom sve teža sa malo nade na njeno poboljšanje.

Naše jedinice koje su izvučene na prostoru Plavno, Radljevac, Oton i Pađene budući potpuno bez municije a i gladne neprestavljaju neku naročitu vrednost ali njihovim prisustvom na položajima oko Plavna, Radljeva i Otona kao i na Zagroviću u

mnogome spasavaju situaciju. Naše jedinice koje se nalaze na Položajima Topolje i Kninsko Polje bez municije ne predstavljaju nikakvu snagu.

Kada je jutros major Mijović¹ kao predstavnik ove komande došao u nemačku komandu ne samo da nije naišao ni na kakvu pomoć već nije naišao niti na razumevanje. Znači sa nemačke strane ne postoji mogućnost da se naše jedinice usposobe za dalju borbu sa nemačkim jedinicama. Mi sa naše strane smo učinili sve ali mi ne možemo pomoći jer nemamo. Da li nemačka komanda ima ili nema u to se ne upuštamo ali fakat je jedan da mi nemamo. Zbog ovoga mi u ovoj borbi ne možemo da damo ono što bi mogli dati ali ne našom krivicom već ili stvarnim nemanjem sa nemačke strane ili pak sticajem nekih drugih prilika. Četnička komanda žali da je do ovakvog stanja u opšte došlo. Ona želi da i dalje dijeli sudbinu sa nemačkom vojskom. Ali dok ne bude mogućnosti sa nemačke strane da se četnicima pruži stvarnija i efikasnija pomoć četnička komanda će pokušati da prikupljanjem svojih snaga i posedanjem strategijski važnih položaja bar do neke umanje nedostatak ishrane i pomanjkanje municije. To na ovaj način što će se četničke jedinice sve skoncentrisati na prostoru Zagrovići, Radljevac, Oton i Plavno do Otrića sa zadatkom krajnje mogućnosti držanje položaja prema Golubiću i Stimici i zatvaranje pravca od Tiškovca. Uspeh u ovome zavisiće od toga da li će Nemačka komanda uspeti da nas snabde u prvom redu sa municijom a u drugom sa hranom. Dakle isti problem: MUNICIJA I HLEB. U koliko se ovo dvoje reši i izvršenje zadatka biće sigurnije. Ne treba zaboraviti to da nam u položaju kako se sada nalazimo od Golubića, Strmice i Plavna preta velika opasnost da ne budemo odsečeni te molimo nemačku komandu da sa svoje strane ovu opasnost uzmu u najozbiljnije razmatranje.

Ovakvim grupisanjem četnika ako bi bili snabdeveni sa municijom i hranom rešava se ova najveća opasnost odsecanja naših i nemačkih snaga sa pomenutih pravaca od Golubića, Strmice i Tiškovca preko Plavna.

U ovu svrhu ova komanda moli da baza-centar za snabdevanje naših jedinica do daljeg zajedničkog sporazuma i situacije budu Pađene. Odatle će ova komanda imati bolje mogućnosti dotura municije i hrane svojim jedinicama i na ovaj način biće uz jednu vojničku pomoć i Nemaca riješena i ova opasnost koja nam preta.

Ova komanda i ovom prilikom moli da nas nemačka komanda shvati kao narod koji je sve dao na oltar nacionalizma i časne borbe te da i drugim našim skromnim zahtevima izlazi u susret jer sve je to u uskoj povezanosti sa našim zajedničkim ciljem BOR-BOM.

Ovoga momenta dobivamo izveštaj da su jedan deo naših izbeglica sa Zagrovića partizani zarobili što potvrđuje veliku opasnost ovim pravcem. Zato se moli nemačka komanda da ovaj dopis primi znanju radi daljeg ravnjanja prema novonastaloj situaciji.

Za četničku komandu
Major,
Nov. R. Mijović

M.P.

Zbornik XIV, 4, str. 445-448

¹ Novak, načelnik štaba Dinarske četničke divizije.

BR. 51

PISMO NIKOLE KALABIĆA NEMCIMA
O ISPORUCI MUNICIJE ČETNICIMA

[grb]
Komandant
grupe korpusa Gorske garde
Nj. V. Kralja Petra II
U OTADŽBINI

Pov. Br.
1944 god.
Slobodne srpske planine

KOMANDANTU OTSEKA NEMAČKE VOJSKE
ROGATICA - SARAJEVO

Gorska Garda Nj. V. Kralja Petra II u borbama sa komunistima od Ivanjice pa zaključno sa severnim padinama pl. Devetaka, utrošila je skoro svu municiju tako, daje običan strelac ostao sa po 10 metaka a na automat prosečno 100-150 metaka.

Usled ovakvog stanja u municiji nemoguće je preduzeti veće akcije protivu komunista, a novim protivnapadom komunisti bi mogli povratiti izgubljene položaje i time ugroziti komunikacije koje Vi sada koristite.

Kako Gorska Garda Nj. V. Kralja Petra II ni jednom prilikom nije napadala nemačku vojsku iza busija i zaseda, nego se uvek samo borila protiv najvećih zlotvora celog sveta - komunista, to bi u našem zajedničkom interesu bilo dobio da nas pomognete u puščanoj, mitraljeskoj i bacačkoj municiji, te kako bi mogli produžiti našu borbu do konačnog uništenja komunista.

U ovom cilju šaljem Vam moga oficira za vezu poručnika g. Sarkovića¹ koji će Vam usmeno izložiti naše današnje najnužnije potrebe.

Smatram, da ćete me kao vojnik i nacionalista potpuno razumeti i shvatiti situaciju u kojoj se danas zajedno nalazimo, te ćete nas u toliko pre pomoći.

Komandant Gorske Garde Nj. V. Kralja
Inžinjerijski major,
NK²

M.P.

Zbornik XIV, 4, str. 461-462

BR. 93

OVLAŠĆENJE KOMANDANTA SRBIJE
OFICIRU ZA VEZU SA USTAŠAMA

OVLAŠĆENJE

Za pešadijskog kapetana BOGDANOVIĆA DOBRIVOJA, koji se upućuje za mog održača veze sa komandantom bojne u Gračanici poručnikom KAPETANOVIĆEM [Aburahman].

¹ Božidar Boža.

² Paraf Nikole Kalabića.

Ova veza je jedina, sa kojom će se do daljeg između potpisatog i poručnika Kapetanovića održavati kontakt, i sve dok se ne izmeni, na drugi način se neće koristiti ni sa jedne strane.

Kapetan Bogdanović će se starati, da naš dobri odnos, sa našom braćom u svakoj prilici samo još poboljša.

Ovo ovlašćenje važi dok se ne poništi.

29. januar 1945 g.
Položaj

M.P.

Komandant
srbijskih trupa
divizijski đeneral
[Miroslav Trifunović]

Zbornik XIV, 4, str. 638

BR. 94

IZVOD IZ KNJIGE PRIMLJENIH DEPEŠA DRAŽE MIHAILOVIĆA U JANUARU 1945.

13 januara 1945 god.

Br. 488 od MOMBLANA.¹ - Br. 242 od 13-I-. Komanda broj 11 stavlja nam na raspoloženje grupu od 64 sabotera, pod komandom "Gare".² Snabdeveni su sa jednom većom i tri manje radio stanice. Odlično naoružani i opremljeni. U Sarajevo već ih je stiglo 29. Svršili su specijalne kurseve. Svi su Srbi. Gara mi poručuje da se potpuno stavlja na raspoloženje našoj organizaciji i prima sve naše direktive. Nastavak.

Br. 489 od MOMBLANA. - Br. 243 od 13 -1. Nastavak. Gara poručuje da ima specijalne nastavnike, pa ako želimo obuku većeg broja našeg ljudstva, stavlja nastavnike na raspoloženje. Gara želi hitan sastanak sa mnom. Molim Vas hitne instrukcije po ovome. Broj 11 urgira da im se dodeli jedan oficir za vezu sa telegrafistom. Kraj.

Br. 490 od VILDE. - Br. 45 od 8-I-. Komunisti bacio bombu na Ljotića. On lakše ranjen, tri pratioća teže. Nojbaheer dolazi u Trst. Ako imate šta za Doku, kurir ide u Beč u petak. Ovde situacija teška, jer smetam planovima raznih. Mislim da će me uhapsiti. Depeše koje niste razumeli, Denker kaže, svako deseto i poslednje lažno, koje prethodno treba odbiti. Vilda.

14 januara 1945 god.

Br. 495 od 562.³ - Br. . . . od 8-I-. Teritoriju Bjelajčevu, preuzeo je Jevđević, sa iste prebacio u Istru 1200 vojnika, dok su ostali u malim grupama na terenu. Njegova vojska nema direktne veze sa broj 11. On sam razumno taktizira. Moral i disciplina kod vojske vrlo dobra. Organizacija se sprovodi pametno. Pop Đujić sa oko 4.000 vojnika otišao u Istru. Njegove snage bi se dislocirale u dolini V i p a v e. Pri izvlačenju imao vrlo male

¹ Gojko Borota.

Branko Gašparević.

Vasilije Marović i Ilija Jevtić, specijalni delegati D.Mihailovića u Sloveniji.

gubitke. Njegova saradnja sa broj 11 prekoračila granice. On čak i padobrance predaje broju 11.¹ Javno se neprijateljski izjašnjava protivu saveznika. Marović i Jevtić.

Br. 496 od 562. - Br. ... od 9-I-. U Trstu su konferisali: jedan Hitlerov delegat, Rupnik, Ljotić i Đujić. Đujić je tvrdio daje Ljotić jedini predstavnik srpskog naroda. On napada pored saveznika i naš pokret. Ljotićevci tvrde da će Đujić ući u sastav njihov. **Jevđeviću** kao predstavniku našega pokreta preti opasnost da bude interniran, jer Đujić hoće preko Nemaca i Ljotića da potčini njegovo ljudstvo sebi, a njega da odstrani. Marković i **Jevtić** kojima ste, naredili da preko starih stvari prelaze velikodušno.

Br. 500 od MOMBLANA. - Br. - Momčilović izveštava: Naš napad ka Dobrom Polju 1 januara neuspeo usled povlačenja br. 11. Broj 11 7 o.m. napustio Trnovo i povukao se u s. Madžare i J e o v i c e, komora u Kijevu. Dalje namere nepoznate. Obavestite koga treba. Za akciju ka Kalinoviku potrebno dejstvo iz Meljine. Moj štab neka ostane tu i dalje. Momčilović.

Br. 523 od 560 (VISKA).² - Br.... od 10-I-. U svom zahtevu da svu vojsku potčini, Đujić se poziva na Čičino naređenje od avgusta prošle godine. Radi objedinjenja komande Jevđević pristaje na to i da vojska ne čuva nemačke objekte. Đujić neće ni da razgovara sa Jevđevićem, jer veuje da će svoj cilj postići preko Ljotića i Nemaca. Nastavak.

Br. 524 od 560 (VISKA). - Br.... od 10-I-. U svom štabu Đujić drži stalno na službi dva nemačka oficira. Nemački đeneralštabni oficir R o z e n h o f v h k l k e³ nosi uniformu četničkog kapetana i pod pseudonimom Branko Lazarević komanduje već duže vremena jednom Đujićevom brigadom. U stvari on komanduje celom Dinarskom divizijom. Starešine Đujićeve idu sa dobrovoljcima u Postojnu na vojno-političku obuku gde su nastavnici Ljotićevci.

17 janaura 1945 god.

Br. 525 od KORE. - Br. 4 od 13-I-. Svi definitivno napuštaju desnu obalu Drine. Govore da će braniti levu obalu. Crveni vrše jak pritisak sa svih strana, te je Pavle počeo svoje da prebacuje na levu obalu. Mobilišemo sve što možemo, ali teško ide. Učinićemo sve napore da jedinice očuvamo. Odbrana Drine zavisi od broja 11. Kakva je situacija tamo. Iskorišćićemo držanje Kraljevo sa parolom Kralj je sa nama. Ostojić.

Br. 527 od MAUSA.⁴ - Br. 252 od 16-I-. 13 i 14-og imao sam sastanak sa Brojem 11 i Garom. Gara je Gašparević M. Branko, rodom iz Srema. Poziva se na Piletića i Žiku Lazovića, koji mogu dati o njemu podatke. Njegova grupa obrazovana je od srpske vlade radi ubacivanja u Srbiju. Kurs svršila u Nemačkoj. Od broja 11 data mu je prostorija Čačak, Užice, Priboj, kao i upustva za obrazovanje ovakvih grupa na samom terenu. Zeli da služi srpskim interesima i da ima svoga pretpostavljenog, kao i da dobije potpun naslon na nas i da dođe u dodir sa Vama pre odlaska na teren. Nastavak.

Zbornik XIV, 4, str. 728-729, 732

¹ Reč je o predaji Nemcima savezničkih-angloameričkih pilota koji su, zbog oštećenja aviona pnspeli kod četnika. U izveštaju britanskog oficira za vezu kod glavnog štaba NOV i PO Hrvatske od decembra 1943. iznosi se kako Đujić saraduje sa Nemcima kojima je izručio pale američke avijatičare (Arhiv VII, PRO, FU, 371/37618).

² Vasilije Marović i Ilija Jevtić, specijalni delegati D.Mihailovića u Sloveniji.

³ Tako je u originalu. Treba: Rozenhof Volke.

⁴ Gojko Borota.

BR. 51

ČETNICI U ULOZI ZAŠTITNICE NEMCIMA

Dragi Čiča

Od Đurišića sam primio sledeću depešu:

"Veza 151. Uvek ste skloni neistinama pa i sada. Poslednjih dana ste pustili kritice, delite zlatnike, partijske ravnogorske činove i Karađorđeve zvezde samo da održite vojsku i komandante. Zar to nije sramota, a istorija će to suditi. Lažeš i ti i svi koji kažu da sam imao vezu ma sa kim od ustaških vlasti. Ali tačno je da vi služite kao zaštitnici Nemcima. Zovete mene i moje komandante divizija na sastanak, hoćete da me likvidirate. Plitki ste da se ne možete prozreti. Nast.SavakC.

Moji komandanti slušaju mene i nisu im potrebne obmane na konferencijama. Nisam tebe i ostalu dvojicu zvao na sastanak da donosimo odluke, već da učinimo predlog toj našoj komandi jer obzirom da sam se oslobodio bolesnih, a i izbeglica, hteo sam da vidim mogućnost opstanka ovde. Ali vaš pokušaj likvidacije otvorio mi je oči. Mojim daljim pokretom ja ću vam dokazati sve.

Šaljem vam ovo radi znanja.

Đurišić"

30. III. 1945. g.

p. pukovnik
Drag. S. Račić

Zbornik XIV, 4, str.864

BR. 96

IZVOD IZ KNJIGE POSLATIH DEPEŠA DRAŽE MIHAILOVIĆA U 1945.

17 januara 1945 god.

Br. 326. - MAUS. - 15 januara trebala nam je da se isporuči municija u Rudanki kod Doboja. Do danas to nije učinjeno. Urgirajte najhitnije jer nam je municija neophodna kako puščana tako i za bacače. Šta je sa vakcinama protiv pegavog tifusa. Kako stoji pitanje obuće. Sve je ovo najhitnije. Čekam najhitnije obaveštenje o svemu.

Br. 327. - 562. - Javljajte mi i dalje šta pop Đujić radi. Naročito mi je važan konkretan podatak, da li su padobranci predavani broju 11.

Br. 335. - MAUS. - . . . Već sam vam javio da oficir za vezu treba da bude Iva Pavlović. Vi znate koje i to sam vam već jednom dostavio.

Nikakve njihovih vojnike mi nemamo kod nas, niti ih Baćović ima.

24 januara 1945 god.

Br. 374. - MAUS. - Vidite sa br. 11 da li bi mogli da nas snabdu sa bacačima plamena. Ovo bi nam bilo jako korisno u borbi protivu komunista. Za celu moju komandu uputio bih kod broja 11 u Sarajevu jednog višeg oficira za vezu te da se odkloni da svaka jedinica radi za sebe. Vidite da li je ovo potrebno i zgodno pa mi najhitnije javite, a u vezi

vaših depeša 238, 243 i 254. Upućeni oficir ukrao se u voz u Rudanki, gde bi trebalo uputiti za njega pratioca iz Sarajeva. Vaše pismo od 27 - XII - primio posle mesec dana. Zahvaljujem na gotovosti. Pozdrav deneral Trifunović.

Br. 375. - 543. - Trebalo bi pokušati da nam Srbi u Americi prikupe novac u dolari-ma, ako ne drugčije ono na pozajmicu. Fotić bi nam taj novac prebacio u Švajcarsku na adresu: Sweitzerische Bankgesellschaft, A, G, Bern, conto 2711909, a odatle lako možemo prebaciti ovamo gde nam treba.

/ februara 1945 god.

Br. 420. - 586. - Velebit Pres govori u ime nas. Međutim jasno se vidi da nije u skladu sa našom politikom i ne drži pravac koji joj je dat. Pravi česte greške protiv Saveznika. Ne sme napadati Čerčila onako otvoreno. Ne sme govoriti o nekim divizijama za koje se jasno vidi da su Ljotićeve. Dajte joj uputstva i pratite njen rad, da se ona uskladi.

2 februara 1945 god.

Br. 422. - 545. - U svima našim emisijama za inostranstvo i unutrašnjost, režim partizanski nazivati "Titova okupacija". Ovo dostavite Pevecu.

Br. 429. - 253. - (VIA HEKTOR). Na slučaj da bi Nemačka kapitulirala, što još nije sigurno, vaš postupak da bude sledeći: Nemcima ponudite da nam pristupe, a mi ćemo ih ostaviti u njihovim jedinicama. Na taj način mi ćemo dobiti pojačanje u boračkim jedinicama i dalje ćemo postupati prema situaciji i prilikama. Međutim, ako bi se zaleteli pa napali Nemce, ponoviće se ono što je bilo, da nas komunisti napadnu u leđa. To ne smemo dozvoliti. Potvrdite prijem ove depeše da ste ovo razumeli. Sve važne depeše šalžite ovom šifrom, jer je sigurna.

5 februara 1945 god.

Br. 455. - ORFEJ. - Veza vaš 41. Pročitajte vašu depešu ponova i vodite računa o tonu sa kojim se meni obraćate. Ja sam mnogo mislio, a ne malo. Od sada ste pod mojom neposrednom komandom. Nemam ja šta da izveštavam Ostojića. To Vama naređujem, a vas se u ostalom ništa ne tiče, samo izvršavajte moja naređenja.

Br. 458. - MAUS. - Saopštite kapetanu Doderu sledeće: Sve što tamo dobije neka šalje na železničku stanicu Rudanka severno od Doboja potpukovniku Sergiju Zivanoviću našem komandantu korpusa. Preko Borota vam se saopštava zato što nemamo drugog načina da vam saopštimo. Neškova je stanica pokvarena, zato će glavni centar stupiti sa vama u vezu na pozivni znak ORY.

Br. 459. - TETON. - BARON. - Primljena depeša 40. Znam daje problem municija najvažniji. Gde Vam je Lipovačka brigada kada vam je ostalo 43 borca. Ako vam je toliko ostalo pošaljite i to neka ide u svoj sastav kod potpukovnika Tipkovića u Skugnce. Pavle Đurišić napada u pravcu Puračića, a Račić već vodi borbe oko Milinog sela, 20 km. zapadno od Tuzle. Poslao sam im naređenje i Pavle Đurišić i Račić da produže napad u pravcu Gračanice i dalje duž celog fronta ka Gradačcu.

6 februara 1945 god.

Br. 465. - MAUS. Persi. - Preko Dodera poručite sledeće br. 11: Sva obećanja do sada nisu izvršena, u pogledu municije. Zbog toga, Srbijanske snage ne mogu učestvovati u akciji prema Tuzli, niti uopšte mogu učestvovati u akcijama. Srbijanske snage stiču

uverenje, da se naročito odugovlači sa municijom i da broj 11 na ovaj način ide naročito na ruku komunistima. Celokupan uspešan rad prema komunistima zavisi isključivo od municije koju treba da nam da broj 11. Ne bismo želeli da pokvarimo odnose. O rezultatu i roku isporuke najhitnije nas izvestite. Isporuka da nam se isporuči na železničkoj stanici Rudanka, ponavljam Rudanka. Najhitnije izvestite da li ste resili depešu br. 416 ponavljam - 416. Kod nas je ona potpuno tačna.

17 februara 1945 god.

Br. 549. - PARZI. - Ponavljam Vam opet, bez obzira na umor trupa Vi ne možete ostati jer nema hrane, a prostorija je cela zagađena tifusom. Sleđuje moje naredenje za pokret u pravcu Gradačca. Na prostoriji desne obale reke Bosne od Doboja do Modriča, nalaze se mnogobrojne naše bolnice sa pegavcem, nalazim se ja sa štabom i najnužnija zaštita reke Bosne. Čudim se da Vam ne mogu dokazati potrebu pokreta prema Posavini, jer ovde hrane nema, ponavljam ovde hrane nema.

Br. 552. - MIKI. - Sve naše jedinice na tome delu fronta povezuje u akciji pukovnik Đura Popović, koji u isto vreme komanduje i Trebavskim snagama. Preduzete su sve mere da se skupi municija i nadam se da ću je za najskorije vreme imati.

20 februara 1945 god.

Br. 562. - 561. - Primljeni vaši izveštaji od br. 21 do 24. U koliko oficiri iz ropstva dolaze gledajte da ih ubacite kod Đujića. Nikako da ne idu u dobrovoljce. Đujić nam je ipak najsigurniji. Izvestite nas tačno o sastavu ilegalnih slovenačkih odreda. Kad nam označavate mesta, dajte nam bliže podatke o malim mestima. Vaši su izveštaji vrlo dobri.

Br. 563. - 566. - Računam na vašu veliku umešnost da na svaki način izdejstvujete da se u Sloveniju prime oko 2.000 izbeglica iz Crne Gore, a isto tako i veliki broj ranjenika i teško obolelih iz Srbije. Broj ranjenih i teško obolelih kreće se do 1.000. Što god učinite, izvestite šta ste učinili. Izvestite vrlo je hitno.

Br. 565. - ORFEJ. - MAUS. - Dostavljam zajedničku depešu za Baćovića, Mitranovića, Lozu i Borotu. U Pazariću, nalazi se muslimanski vođa Sandžaka Hodža Pačariš, u Pazariću ima pod svojom komandom 1.000 muslimana, a u Sandžaku može podići u svako vreme 4.000 naoružanih muslimana. Naređujem da se sa Hodžom Pačarišom stupi u vezu i da mu svi ukažete volju za zajednički rad. Nažalost na Vašem terenu ima pojedinaca koji su protivu određenog pravca rada, rđavo postupali zbog čega mnogi od njih beže u komuniste. Zapamtite svi u koliko produžite da pravite ove greške, sami ^{ete} biti krivi i snositi odgovornost za nesreću u koju narod može biti uvaljan. Hodža Pačariš nudi saradnju iako su mu ovih dana naši ljudi pobili neke njegove ljude, ali to ne znači da on to čini laka srca, pošto se žalio meni i tražio da se naši ljudi urazume.

21 februara 1945 god.

Br. 575. - MIKI. - Primio sam depeše 84 do 86. Zadovoljan sam sa vašim rezultatima. Ja računam, da ste uz zaplenjeno oružje zaplenili i municiju. Broj 11 lako vam je može dostaviti iz Brčkog. Pokušajte. Pre kratkog vremena Kalabić je imao uspeha u tom Pogledu.

\

24. februar 1945.

Br. 602. - 573. -¹ Persi/persi. - Dajem Vam odgovor na Vaše depeše: primio sam na znanje Vaše sadašnje mesto i raspored. Nastanite da se nacionalna linija potpuno održi kao i lojalnost prema saveznicima. Ja sam po sestra Nadi² poslao veliku pošiljku. Da li je uspela da sve donese? Izvestite me koliko je ukupno primila novaca. Suma je bila vrlo velika. Nastanite da što više dobijete ljudstva kod Vas iz zarobljeništva. To će me radovati. Javite zašto ste Jevđeviću davali 800 boraca. Znam da je tamo čitava inflacija tipova i begunaca koji se predstavljaju kao moji delegati. -

Br. 603. - 573. - U koliko bi hteli da se mešaju u Vaše poslove, odbacite ih. Sve koje upućujem kao delegate ili svoje opunomoćenike ja ih snabdevam sa punomoćjima, a šta oni imaju da rade, u ovlašćenju tačno stoji. Što se tiče potpukovnika Gradimira Radenkovića on je tamo poslat da radi sa Slovencima, a ono što se sada o njemu priča to je izmislio Jevđević. Nemam ništa protiv ni protivu jedne grupacije koja se tamo stvara i pojačava sa zarobljenicima ali bi najviše voleo da se vi najviše pojačavate kao stari Ravnogorac. To je među nama. Konkurencije ipak ne treba da bude, jer sam zato da se jedanput stvori jedinstven front, ali taj front nesme da služi Nemačkoj nego samo našem narodu i da bude lojalan prema Saveznicima. Nastavak.

Br. 604. - 573. - Primam sve koji se budu stavili pod moju komandu koju bi objedinio. Ovo se odnosi na Vaš broj 341. Ako izvučete patrijarha³ i Nikolaja⁴ mogu nam mnogo koristiti ali pazite da se oni nigde ne pojavljuju gde bi se moglo tumačiti ma i najmanja korist za Nemačku. Oni moraju da svoje ime sačuvaju potpuno svetio za budućnost. Ako stignu do Vas pozdravite ih i molite blagoslov. Pomognite što god možete đenerala Andreja/ ali samo koliko Vam bude tražio, nemešajući se u političke stvari Slovenačke, pošto su tu Slovenci vrlo osetljivi. Interesuje me kolike su jačine slovenačke četničke i Istarske grupe đenerala Andreja. Nastavak.

Br. 605. - 573. - Novi politički forum u Slovenačkoj priznao je Andreja a isto tako i mene. Tako me je Andrej izvestio. Milo mi je što sam čuo za Ljubljanskog biskupa. Slažem se sa Vašom odlukom da pomognete Andreja, da stavljajući mu se pod njegovu komandu jer u danom momentu koji može izbiti svakog časa, Vi treba da ovladate prostorijom Slovenačke i italijanskom teritorijom po mogućstvu do Taljamenta. Time bi pomogli proširenje Slovenačke prema njenim nacionalnim težnjama. Nastavak.

2. mart 1945. -

Br. 693 - 610⁶ - Nastavite da sa Stepincem, ponavljam sa Stepincem uhvatite što čvršće veze i upoznate ga sa celim našim programom i radom. Verujem da se on na kraju mora držati jugoslovenske linije u koliko se ne bi držao linije papske stolice za stvaranje katoličke države, ili bi u tom slučaju morao biti nepomirljiv prema komunistima. Ako možete učinite mu zvaničnu posetu, da bismo sa tim stvorili sporazum protiv komunista. Mi ovde na terenu staramo se da uspostavimo najbolje veze i saradnju sa katoličkim elementom.

Br. 694. - 610. - Ako ne može drukčije onda pokušati zajedničku akciju i preko zvaničnih tamošnjih starešina. Za ovu zajedničku zvaničnu akciju neophodno je

¹ Momčilo Đujić

² Stanić.

³ Odnosi se na Gavriila Dožića.

⁴ Velimirović, episkop žički.

⁵ Ivan Prezelj, pukovnik, četnički komandant Slovenije.

⁶ Nije utvrđeno o kome se radi. Jedan od emisara D.Mihailovića za vezu sa Stepincem i Paveličeni bio je advokat iz Beograda Ranko Brašić.

uspostavljanje zajedničkog poverenja, i propuštanje naših trupa na terenu. Samo o tome Mačekovci nesmeju da znaju ništa, jer u isto vreme treba raditi sa mačekovcima.

Br. 695. - 610. - Nastanite na pridobijanje oficirskog kora a sve Hrvate ubeđujte da je objavljivanje neke naše karte sa federativnim granicama čista izmišljotina i akt zlonamerne neprijateljske propagande.¹ Milo mi je što ste uspostavili veze sa mačekovcima. Poručite im da je nepotrebna svaka diskusija granica, jer mi nismo kompetentni, to je stvar ustavotvorne skupštine. Javite nam što konkretnije u pogledu veza sa mačekovcima.

Br. 696. - 610. - Javićemo Aćimoviću potrebno u pogledu Vašeg dolaska. Preko Save Besarovića najintenzivnije produžite rad i preko njega gledajte da ostvarite sa zvaničnim i najvišim predstavniciima zajedničku akciju protivu komunista.

Br. 697. - 610. - Cika Peri smo javili za Zorana. Preporučite Mačekovcima intenzivniji rad na terenu, jer i po našem mišljenju ispuštaju situaciju iz ruku. Vrlo je važno da hitno organizujete svoju seljačku Zaštitu. Najenergičnije radite na ostvarenju novčanih sredstava, oružja i municije.

1. aprila 1945.-

Br. 946. - T25.² - Do sada mi ne vidimo nikakve poteze nemačkog povlačenja iz Jugoslavije naprotiv sada su u vrlo oštroj ofanzivi protiv komunista u oblasti Sarajeva i Tuzle. Mi smo čak u stanju da verujemo po izvesnim znacima i po ovakvom radu Nemaca u Jugoslaviji da oni možda imaju i neki sporazum sa Anglosaksoncima. Mi moramo razviti što jaču gerilu u celom prostoru Jugoslavije. Nastavak.

Br. 947. - T25. - Komunistička ofanziva na Bihać za sada ne predstavlja neki osobiti znak komunističkog nadiranja na severozpad. Bihać je bio toliko vremena u njihovim rukama pa može da bude i sada. Ljudstvo iz Srbije je i suviše savladano bolešću i njegove su želje povratka u Srbiju a nikako izmicanje na zapad. Nastavak.

Br. 948. - T25. - U komunističkim redovima je veliko rasulo naročito u Srbiji. Narod u Srbiji nas željno očekuje i kad olista šuma prepuniće se šume i planine. U gerili nema počesnog tučenja i kad se prebacim ponovo u Srbiju mi ćemo svi u gerilu. Mnogo pozdrava Vama i Vašim saradnicima. Depeše ne 'reba da budu duže od 350 slova. Ako je tekst duži delite na više depeša.

Br. 949. - Maus. - 550. - Da bi se moglo raditi sa što više uspeha i da bi se što uspešnije uvela direktiva za gerilu i pokretne snage naređujem sledeću podelu komandovanja: Zenički korpus pod komandom Mitranovića: Žepačka, Zenička, Kladanjska, Visočka i Vlasenička brigada. Romaniski korpus pod komandom pukovnika Borote: Rogatička-Kosorić, brigada Derikonje i II. Sarajevska Mazić. Kapetan Vučković, vojvoda Samardžić i Vidačić dejstvuju samostalno sa naslonom na Romaniski korpus. Ova podela komandovanja privremena je i neka se što pre uvede u rad.

Br. 950. - 850. - Potvrđujem prijem Vaših depeša od br. 103 do 106. Izveštavajte nas o svima akcijama koje se budu tamo vodile. Uradite sve kao što ste počeli na organizovanju našeg življa. Najveće štete ćete imati ako Vam Pavle dođe tamo. Borbenu vrednost ne predstavlja nikakvu. Njegovo ljudstvo krajnje destruktivno. Radite na tome da dobijemo hranu i municiju. Municiju još nismo dobili, a dobivena hrana već je pojedena. Prostorija na kojoj smo potpuno ispražnjena u pogledu hrane. Nastavak.

Zbornik, XIV, 4, str. 923-965

¹ Odnosi se na projekat "Homogena Srbija" uz koji su priložene karte. Videti u tomu XIV, knj. I, str. 1-10.
^ Dimitrije Ljotić.
X

BR. 97

NEMAČKI INSTRUKTOR OBUČAVA
ČETNIKE DINARSKE DIVIZIJE

Komitski odred Dal. korpusa
14 aprila 1945 god.
Položaj

KOMANDANTU DINARSKE ČETNIČKE DIVIZIJE

U sastavu ovog odreda nalazio se i nemački obergefreiter SCHNEIDER koji je bio instruktor odreda.

Od posljednjeg incidenta sa Talijanima u selu Sv. Petar imenovani nije više dolazio u odred i time se mnogo gubilo na nastavi i praktičnom radu jer instruktor nije bio.

Pošto je nastava u toku, to da se nebi sa istom odugovlačilo, molim da se Obergefreiter Schneider pozove na dužnost kao instruktor odreda i da se nastava produži dalje započetim tokom. Molim da se imenovani traži od oficira za vezu pri štabu Divizije poručnika Konrada.

S molbom na hitno rešenje i nadležnost.

KOMANDANT ODREDA, narednik
Dušan . . .

Štab Dinarske četničke divizije
15 aprila 1945 godine
Sv. Petar

NEMAČKOM OFICIRU ZA VEZU PORUČNIKU DR. KONRADU.-

Molim da se u interesu što bolje obuke naših četnika u komitskom odred Dalmatinskog Korpusa hitno uputi Obergefreiter Schneider koji je već par dana odsutan iz odreda, te da se time mnogo ne gubi u nastavi i praktičnom vežbanju ovoga odreda.

Prednji molim da se uputi u odred što pre.-

Molim da se izvesti ova komanda gde se imenovani nalazi kad nije bio u odredu na nastavi?

Po naređenju komandanta:
major
M. Kapetanović

M.P.

Zbornik XIV, 4, str. 983-984

BR. 97

PORUKE DRAŽE MIHAILOVIĆA ANTI PAVELIĆU

Vrhovna komanda, 15 aprila 1945

Poštovani gospodine B-u,¹

Zahvalan sam Vam za obaveštenja, koja ste mi učinili o rezultatu Vaših razgovora sa Ekselencijom,² u cilju vođenja jedne zajedničke borbe protivu partizana. U posebnim aktima, koji su Vam zajedno sa ovim pismom uručeni, sadržane su potrebne odluke u pogledu dovršenja ovih razgovora i zaključenje jednog željenog aranžmana. Meni je, međutim, želja da se ovim pismom pozabavim isključivo pitanjem učinjenog mi predloga od strane Ekselencije za moju ličnu posetu i direktnog uređenja ovog narodnog posla, te Vas lepo molim, da budete ljubazni i da Ekselenciju upoznate sa sadržinom njegovom.

1. - U prvom redu Vas molim, da u moje ime zahvalite Ekselenciji na ljubaznosti i pozivu, koji mi je preko Vas uputio. Cisto principijelni razlozi, izgrađeni tokom ove četiri godine, ne dopuštaju mi, nažalost, da se ovom ljubaznom pozivu odazovem.

2. - Svakako mi je stalo, da Ekselenciju ubedite, da u konkretnom slučaju moja lična bezbednost ne dolazi pod pitanje. Jer, ja sam apsolutno uveren, da bi mi Ekselencija, na svom području, pružio bezuslovnu sigurnost i obezbeđenje.

3. - Tokom ove četiri godine, ja se nijednom prilikom nisam odvajao od svojih trupa. Tu okolnost su moji komandanti, koje sam odmah upoznao sa sadržinom predloga Ekselencije, istakli i izričito me molili da ne otstupam od ustaljene tradicije trapa i da izbegnem svako unošenje nemira u njihove redove.

Moleći Vas da budete veran tumač ovih razloga pred Ekselencijom, ja koristim ovu priliku, da preko Vas Ekselenciju umolim, da gospodi oficirima, kojima sam vođenje pregovora poverio,³ pokloni puno poverenje i da na taj način omogući uspešno završenje ovoga posla na korist oba naroda. Molim Vas isto tako, da podvučete moju rešenost da se u provođenju projektovanog sporazuma, zajedno sa svojim potčinjenim komandantima i trupama, striktno pridržava svih utanačenja, koja gospoda delegati u ime Vrhovne komande budu prihvatili. Sa svoje strane ja izražavam svoju nadu i duboko uverenje, da će tim istim duhom držanja vojničke časne reči biti prožeti Ekselencija, Njegovi komandanti i trupe.

Saopštavajući sadržinu ovoga pisma Ekselenciji, molim Vas da Mu izvolite izraziti moje poštovanje.

Vama zahvaljujem na požrtvovanju i naporima, što ih unosite u ostvarenje ovoga po narod korisnog posla i verujem da ćete i u buduće u svakoj prilici i na svakom mestu umeti da poslušite interesima naše otadžbine, čije Vam priznanje, nadam se, ne će izostati.

Srdačno Vas pozdravlja

Vaš,
General Drag. M. Mihailović

Zbornik XIV, 4, str. 934-935

¹ Ranko Brašić.

² Ante Pavelić.

Mihailovićevo misiju za pregovore sa Antom Pavelićem, pored dr Ranka Brašića, sačinjavali su Svetomir Đukić, general, i inž. Vladimir Predavec, član CNK.

VIX-111

Vrhovna Komanda, 15 aprila 1945

Poštovani gospodine B-u, - *1. Bivša Provera odnosa i Kopila*
(jakić)

Zahvalan sam Vam za obaveštenja, koja ste mi učinili o rezultatu Vaših razgovora sa Ekselencijom, u cilju vođenja jedne zajedničke borbe protivu partizana. U posebnim aktima, koji su Vam zajedno sa ovim pismom uručeni, sadržane su potrebne odluke u pogledu dovršenja ovih razgovora i zaključenja jednog željenog aranžmana. Međutim, čelja da se ovim pismom pozabavim isključivo pitanjem učinjenog mi predloga od strane Ekselencije za moju ličnu posetu i direktnog uredjenja ovog narodnog posla, te Vas lepo molim, da budete ljubazni i da Ekselenciju upoznate sa sadržinom njegovom.

1.- U prvome redu Vas molim, da u moje ime zahvalite Ekselenciji na ljubaznosti i pozivu, koji mi je preko Vas uputio. Čisto principijelni razlozi, izgrađeni tokom ove četiri godine, ne dopuštaju mi, na žalost, da se ovome ljubaznom pozivu odazovem.

2.- Svakako mi je stalo, da Ekselenciju ubedite, da u konkretnom slučaju moja lična bezbednost ne dolazi pod pitanje. Jer, ja sam apsolutno uveren, da bi mi Ekselencija, na svome području, pružila bezuslovnu sigurnost i obezbeđenje.

3.- Tokom ove četiri godine, ja se nijednom prilikom nisam odvajao od svojih trupa. Tu okolnost su moji komandanti, koje sam odmah upoznao sa sadržinom predloga Ekselencije, istakli i izričito me molili da ni u ovoj prilici ne odstupam od ustaljene tradicije trupa i da izbegnem svako unošenje nemira u njihove redove.

Moleći Vas da budete veran tumač ovih razloga pred Ekselencijom, ja koristim ovu priliku, da preko Vas Ekselenciju umolim, da gospodi oficirima, kojima sam vođenje pregovora poverio, poklonim puno poverenje i da na taj način omogućim uspešno završenje ovoga posla na korist oba naroda. Molim Vas isto tako, da podvučete moju rešenost, da se u provedjenju projektovanoga sporazuma, zajedno sa svojim potčinjenim komandantima i trupama, striktno pridržavam svih ustanovenja, koja gospoda delegati u ime Vrhovne komande budu prihvatili. Sa svoje strane, ja izražavam svoju nadu i duboko uverenje, da će tim istim duhom držanja vojničke časne reči biti prožeti Ekselencija, njegovi komandanti i trupe.

Saopštavajući sadržinu ovoga pisma Ekselenciji, molim Vas da mi izvolite izraziti moje poštovanje.

Vama zahvaljujem na požrtvovanju i naporima, što ih unosite u ostvarenje ovoga po narod korisnog posla i verujem da ćete i u buduće u svakoj prilici i na svakom mestu umeti da poslušite interese naše otadžbine, čije Vam priznanje, nadaam se, ne će izostati.

Srdačno Vas pozdravlja

Vaš,

General Dragutin Mihailović

OPŠTINSKI KANCELAR ZA
OPŠTU STANISLAVU KRIVU

br. 2/8

18

Fotokopija dokumenta br. 98

BR. 97

PISMO DRAŽE MIHAILOVIĆA ALOJZIJU STEPINCU

Vrhovna Komanda, 15 aprila 1945.

Preuzvišenosti,

Preplavivši Srbiju i druge srpske pokrajine, komunistički val od nekoga vremena zapljuskuje i one pokrajine, koje nastanjuje hrvatski narod. On se sve više širi i, naročito poslednjih dana, preta da preplavi i te krajeve onako isto kako je to bio slučaj u minuloj godini sa srpskim krajevima. Prilikom prve audijencije, kojom ste donosiocu ovoga pisma učinili čast, imao je on prilike da obavesti Vašu Preuzvišenost o svima nevoljama i patnjama, što ih je komunizam prouzrokovao srpskome narodu u toku nekoliko minulih meseci.

Osećajući u ovim časovima potrebu da, pored ostalih, i Vašoj Preuzvišenosti, kao duhovnome vodi hrvatskoga naroda skrenem pažnju na sve strahote eventualnog komunističkog osvajanja hrvatskog prostora, meni je čast da u prilogu dostavim Vašoj Preuzvišenosti jedan memoar u kome su izložena moja gledišta na sadašnji vojni i politički položaj. Donosilac ovoga pisma biće Vašoj Ekselenciji na raspoloženju za eventualna dalja obaveštenja.

Bez obzira na sve one momente i okolnosti, koji su nas ili koji bi nas mogli deliti, ja smatram za svoju dužnost, da zamolim i Vašu Preuzvišenost, da uloži sav svoj uticaj i sve svoje napore u cilju aktiviranja svih nacionalnih snaga hrvatskoga naroda u borbi protivu boljševizma. Upućujući Vam ovu molbu, ja želim da verujem, da će Vaša Preuzvišenost, idući stopama svojih velikih prethodnika, odgovoriti svim onim istorijskim dužnostima i zadatcima, koji se pred Vašu Preuzvišenost postavljaju u današnjim teškim vremenima. Jer, od pravilnoga shvatanja tih dužnosti i zadataka sa strane Vaše Preuzvišenosti zavisice i mesto, što će ga istorija hrišćanstva, a napose hrvatskoga naroda, Vašoj Preuzvišenosti dodeliti.

U tom verovanju i nadi, ja preporučujem Vašoj blagonaklonoj pažnji donosioca ovoga pisma i molim Vašu Preuzvišenost, da i ovom prilikom primi izraze moga osobitoga poštovanja.

Njegovoj Preuzvišenosti
d-ru Alojziju S t e p i n c u,
nadbiskupu zagrebačkom i
mitropoliti hrvatskom
Z a g r e b

armijski general
Drag. M. Mihailović

Zbornik XIV, 4, str. 989-990

JK-4-611

Vrhovna Komanda, 15 aprila 1945.

Preuzvišenosti,

Preplavivši Srbiju i druge srpske pokrajine komunistički val od nekoga vremena zapljuskuje i one po krajinu, koje nastanjuje hrvatski narod. On se sve više širi i, naročito poslednjih dana, preti da preplavi i te krajeve, onako isto kako je to bio slučaj u minulim godinama na srpskim krajevima. Prilikom prve mudjelovine, kojom ste demostroovali ovaj pismo učinili čast. Imao je o prilike da obavesti Vašu Preuzvišenost o svima nevoljama i patnjama, što ih je komunistički preuzrokovao srpskom narodu u toku nekoliko minulih meseci.

Očekujući u ovim okolnostima potrebu da, pored ostalih, i Vašoj Preuzvišenosti, kao duhovnome vođi hrvatskoga naroda, skrenem pažnju na sve strukture eventualnog komunističkog ovladavanja hrvatskoga prostora, nekad je čast da u prilogu dostavljam Vašoj Preuzvišenosti jedan memorandum u kome su izložena koja gladišta na sadašnjoj vojnoj i političkoj situaciji. Demostrovali ovoga pisma sude Vašoj Ekselenciji na raspoloženju za eventualna dalja obaveštenja.

Bez obzira na sve one momente i okolnosti, koji su nas ili koji bi nas mogli deliti, ja samiran sa svojom dužnošću, da zamolim i Vašu Preuzvišenost, da ublaži sav svoj uticaj i sve svoje napore u cilju aktiviranja svih nacionalnih snaga hrvatskoga naroda u borbi protiv boljševizma. Uputujući Vas svi srpski, ja želim da verujem, da će Vaša Preuzvišenost, idući stopuzo svojih velikih preduzetaka, odgovoriti svim ovim istarskim zahtevima i zahtevima, koji se pred Vašu Preuzvišenost postavljaju u sadašnjoj težkoj situaciji. Jer, od pravilnog savladanja tih zahteva i zahteva za strane Vaša Preuzvišenost zavisiće i uspeh, što će se istovremeno krišćanstva, a naprotiv hrvatskoga naroda. Vašoj Preuzvišenosti dodeliti.

Njegovoj Preuzvišenosti
G-ru ALOJZIJU G R E F I R I Č U,
vrhovnom zapovedniku i ministru
policijske policije hrvatske
Z a k r e b

U tom verovanju i nadi, ja preporučujem Vašoj Blagovolenosti pažnji demostrovanje ovoga pisma i molim Vašu Preuzvišenost, da i ovom prilikom primi izraz mog osobitoga poštovanja.

armijski general

Dr. J. M. M. M. M.

Fotokopija dokumenta br. 99